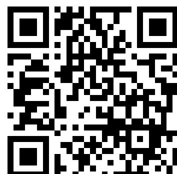
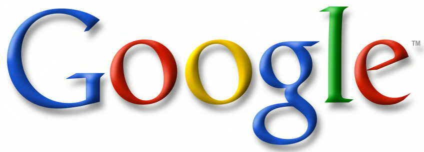
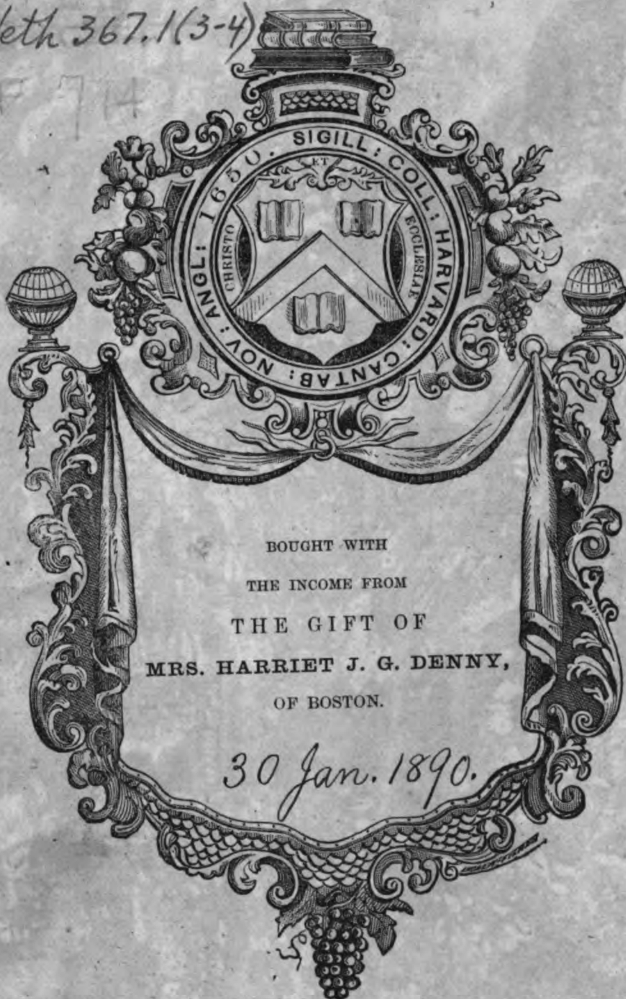

SIGILL : COLL : HARVARD : CANTAB : NOV : ANGL : 1650
CHRISTO ET ECCLESIAE

TIJDSCHRIFT

VOOR

NEDERLANDSCHE

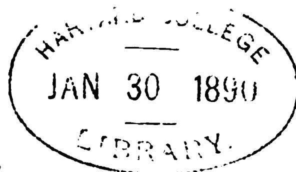
TAAL- EN LETTERKUNDE,

UITGEGEVEN VANWEGE DE

MAATSCHAPPIJ DER NEDERLANDSCHE LETTERKUNDE
TE LEIDEN.

DERDE JAARGANG.

LEIDEN. — E. J. BRILL.
1883.

REDACTIE

DE LEDEN DER COMMISSIE VOOR TAAL- EN LETTERKUNDE
BIJ DE MAATSCHAPPIJ:

P. J. COSIJN.

W. J. A. JONCKBLOET.

H. KERN.

J. VERDAM.

M. DE VRIES.

INHOUD.

MIDDELNEDERLANDSCHE FRAGMENTEN,

MEDEGEDEELD DOOR

M. DE VRIES.

I.

NIEUWE FRAGMENTEN VAN DEN ROMAN DER LORREINEN.

De Middelnederlandsche bewerking van het reusachtige gedicht, dat het verhaal bevatte van de bloedveete tusschen de geslachten van Bordeaux en van Lotharingen, „cette grande et belle épopée des Lohérens", zooals P. Paris het noemde [1]), komt allengs bij stukken en brokken uit den nacht der vergetelheid te voorschijn. Nadat Dr. Jonckbloet in 1844 de destijds bekende overblijfselen in het licht had gegeven, t. w. de 19 bladen der Universiteits-bibliotheek te Giessen en de in Massmann's *Denkmäler* gedrukte fragmenten, werden gaandeweg nieuwe gedeelten gevonden van het groote werk, dat meer en meer belangstelling wekte, naarmate men den rijken inhoud beter begon te overzien. Terwijl de vijf door Dr. Jonckbloet uitgegeven fragmenten alle behoorden tot het Tweede van de drie Boeken, waarin het gedicht gesplitst was, werd in 1861 een fragment van het Derde Boek ontdekt en medegedeeld door C. Hofmann in het Tweede Deel der *Sitzungsberichte* van de Koninklijke Beiersche Academie der Wetenschappen te München (bl. 59—74). Een zesde fragment van het Tweede Boek werd

1) *Li Romans de Garin le Loherain*, Préf. p. XVI.

in 1869 bekendgemaakt door Frommann in de *Germania* (XIV, 434—439), met aanmerkingen van J. Lambel. En niet lang daarna werden in het Archief van den Dom te Utrecht vijf bladen gevonden, te zamen drie fragmenten bevattende, die tot het Eerste Boek behooren. In 1876 gaf Dr. Matthes deze Utrechtsche bladen in het licht [1]), en liet tevens de door Hofmann en Frommann gevonden fragmenten herdrukken. Zijne uitgave bevatte derhalve alles wat sedert het werk van Dr. Jonckbloet bekend was geworden. Men bezat nu in 't geheel 10 fragmenten: drie uit het Eerste Boek, zes uit het Tweede, en één uit het Derde.

Maar de reeks der gelukkige vondsten was nog niet gesloten. Bij het Vierde Eeuwfeest der Universiteit te Tübingen, in 1877, werd haar door het bestuur der Koninklijke Bibliotheek te Stuttgart een „*Festschrift*" gewijd, waarin een artikel voorkomt van den Bibliothecaris Prof. Dr. H. Fischer, getiteld: „*Zwei Fragmente des Mittelniederländischen Romans der Lorreinen*" [2]). Het was alweder eene belangrijke bijdrage tot de kennis van ons dichtwerk. Twee perkamentbladen, afkomstig uit de nalatenschap van Gräter en thans in de Bibliotheek te Stuttgart berustende, te zamen 716 verzen bevattende. Prof. Fischer geeft een zeer nauwkeurigen tekstafdruk en eene met zorg bewerkte inleiding, waarin hij de plaats bepaalt, die deze fragmenten in het geheele werk hebben ingenomen. Beide hebben deel uitgemaakt van het Tweede Boek.

Zoo was dan het getal fragmenten tot twaalf gestegen. Ik heb thans het genoegen dat cijfer tot veertien te vermeerderen door de uitgave van twee nieuwe gedeelten, die ons weder een paar stappen verder brengen tot een overzicht van het groote geheel.

---

1) Naar een afschrift van Dr. Jonckbloet. De bladen zelve zijn, helaas! zoekgeraakt. Zie Dr. Matthes, bl. III.

2) *Festschrift zur vierten Säcular-Feier der Eberhard-Karls-Universität zu Tübingen dargebracht von der königlichen öffentlichen Bibliothek zu Stuttgart.* Stuttgart, 1877. 4to. Bl. 69—87.

Het eerste werd mij medegedeeld door mijn vriend Mr. C. J. Fokker te Zieriksee, die het gevonden had in den band van een register, behoorende tot het archief dier gemeente. Het zijn de overblijfselen van een perkamenten blad, dat aan elke zijde twee kolommen van 46 regels bevatte. Het blad is van boven naar beneden in drie reepen gesneden, van welke alleen de twee eerste geheel bewaard zijn gebleven, terwijl van den derden nog maar een stukje aanwezig is. Wij hebben dus de eerste en vierde kolom geheel, maar op de tweede en derde slechts halve regels, waarvan echter een tiental aan beide zijden door het kleinere strookje wordt aangevuld. Alles te zamen bevatten de drie reepen 112 geheele en 72 verminkte verzen. Het schrift is net en duidelijk, maar zonder eenig sieraad, vermoedelijk niet ouder dan het begin der 14de eeuw.

Het Gemeentebestuur van Zieriksee heeft de welwillendheid gehad, het fragment aan de Leidsche Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde af te staan, in wier boekerij het thans berust.

Dat het tot den *Roman der Lorreinen* behoort, en wel tot het Eerste Boek, kon geen oogenblik twijfelachtig zijn. De gang van het verhaal en de namen, die er in voorkomen, wijzen dit terstond aan. Met volkomen zekerheid laat zich de plaats bepalen, die het eenmaal in het dichtwerk heeft ingenomen, want de inhoud wordt geheel wedergevonden in den door P. Paris uitgegeven *Garin le Loherain*, van welken het Eerste Boek der *Lorreinen* de vertaling bevatte. Ons fragment beantwoordt aan Deel I, p. 278—284 van die uitgave [1]). De drie Utrechtsche fragmenten komen overeen met II, p. 240—244, p. 248—257, en III, p. 15—26 [2]). Het blijkt derhalve, dat ons blad tot een vroeger gedeelte behoorde dan de Utrechtsche bladen en in rangorde het eerste fragment bevat, dat ons van de *Lorreinen* bekend is.

1) In het overzicht van den *Garin* bij Mone, *Untersuchungen zur Geschichte der Teutschen Heldensage*, komt de inhoud van ons fragment voor op bl. 213.

2) Met Deel III bedoel ik *La Mort de Garin*, uitg. door Edélestand Du Méril.

Hoeveel er in het handschrift aan ons fragment voorafging, laat zich met vrij groote waarschijnlijkheid berekenen. Op den bovenkant van het blad staat aan de voorzijde het cijfer XXXIX, aan de keerzijde XL. Het zijn dus de nommers geweest, niet der bladen, maar der bladzijden. Vóór ons fragment moet derhalve het handschrift 19 bladen bevat hebben. Elke bladzijde telde 92 regels. Rekent men voor eene sierlijke hoofdletter aan het begin des gedichts eene ruimte van enkele regels, dan zijn dus vóór den aanvang van ons blad nog ongeveer 3490 verzen verloren.

Het tweede fragment, dat ik heb mede te deelen, is door den te vroeg overleden germanist Dr. Fr. Apfelstedt in 1880 ontdekt in de Nationale Bibliotheek te Parijs, in eene verzameling van stukken uit de nalatenschap van Oberlin (*Ms. allem.* 118 *a* [1]). Een afschrift, door Apfelstedt vervaardigd, werd mij door Prof. Bartsch te Heidelberg toegezonden, om in het Tijdschrift onzer Maatschappij te worden uitgegeven.

Het te Parijs gevonden blad is aan elke zijde met drie kolommen van 60 regels beschreven en bevat dus in het geheel 360 verzen. Blijkbaar heeft het deel uitgemaakt van hetzelfde handschrift, waartoe ook de Giessensche bladen en de door Massmann, Hofmann, Frommann en Fischer bekendgemaakte fragmenten behoorden. Van dien codex zijn nu in het geheel 26 bladen teruggevonden, waarvan 19 in de bibliotheek te Giessen berusten, twee te Tübingen, één te München, één te Neurenberg, twee te Stuttgart en één te Parijs. Merkwaardig, hoe de bladen van één handschrift verstrooid zijn geraakt! Alle zijn zij uit het Zuiden van Duitschland afkomstig, waar dus het boek indertijd uiteengesneden moet zijn. Zouden al de andere bladen van het kolossale werk voorgoed verloren zijn gegaan? Het is niet waarschijnlijk, en wij mogen dus met eenigen grond hopen, dat bij nauwkeurig onderzoek in Zuid-Duitsche bibliotheken en archieven nog wel enkele overblijfselen aan het licht zullen komen.

1) Verg. *Germania*, XX, 336, en XXVI, 95, waar andere — Middelhoogduitsche — stukken uit dezelfde verzameling vermeld worden.

In het geheel kennen wij nu het bestaan van drie handschriften van ons gedicht, die wij gemakshalve het Giessensche, het Utrechtsche en het Zierikseesche mogen noemen. Het eerste — en oudste — telde op elke bladzijde drie kolommen van 60 regels, het tweede twee kolommen van 41 regels, en het derde insgelijks twee kolommen, doch van 46 regels. Voor het herkennen van bladen, die later wellicht gevonden kunnen worden, is het nuttig op deze uiterlijke kenmerken opmerkzaam te maken.

Wat nu het nieuwontdekte Parijsche fragment betreft, de merkwaardige inhoud daarvan is in 't kort de volgende. De koningin Helena komt te Jerusalem, meldt zich bij den patriarch aan, doet hare biecht en begeeft zich in eene kluis, om hare zonden te boeten. Yoen volvoert zijn voorgenomen tocht naar het land van Siten [1]), komt met zijne vloot in den Hellespont aan, landt bij de stad Gardeterre, die juist door de Grieksche heirscharen belegerd wordt, en wordt door Hugelijn, die daar het bevel voert, binnengelaten en feestelijk ontvangen. Hij ontbiedt van alle kanten zijne getrouwen om hem ter hulpe te snellen, en laat aan de Grieksche keizerin Yrene weten, dat hij 's anderen daags tegen haar ten strijde zal komen. Yrene, bijgestaan door hare broeders, Fromondijn en Haerdreid, en haren zoon Leo, doet haar leger, in acht benden afgedeeld, voor den slag in gereedheid brengen. Yoen van zijnen kant schaart zijne troepen in zes afdeelingen en spreekt den zijnen moed in. Het fragment eindigt met de vermelding, hoe de schildwachten van Yoen en die van Yrene, in elkanders nabijheid ter wederzijde van een water geplaatst, met elkander in twist raken. Vermoedelijk werd die twist de aanleiding tot het begin van den strijd. Doch hier breekt het fragment af.

Uit deze inhoudsopgave laat zich gemakkelijk bepalen, tot

1) Met het land van *Siten* wordt niet *Provence* bedoeld, gelijk Dr. Jonckbloet (bl. XXVI) en Dr. Matthes (bl. XI) gisten, maar, blijkens de geheele beschrijving in ons fragment, het oude *Scythia* aan de Zwarte Zee, de omstreek der *Palus Mæotis*. Verg. vs. 255 en Fragm. I, vs. 2123—2126.

welk gedeelte van het gedicht ons blad behoort. Het is een deel van het Tweede Boek en vindt zijne plaats tusschen de beide fragmenten, door Prof. Fischer uitgegeven: zóó echter, dat het aan geen van beide aansluit. Tusschen ons blad en het tweede bij Fischer moet ten minste nog één blad ontbreken. In ons fragment is de strijd ophanden: in het tweede Stuttgartsche loopt die ten einde. Het Grieksche leger wordt verslagen, Yoen rukt zegevierend Gardeterre binnen. Van de bevelhebbers der Grieksche krijgsmacht, in ons fragment genoemd, zijn eenigen gesneuveld, anderen gevlucht. Aan Alardijn wordt in ons fragment door Yoen het bevel over zijne vijfde legerschaar opgedragen: in het Stuttgartsche blad wordt zijn lijk op het slagveld gezocht, gevonden en met alle eer begraven. En dezelfde eer bewijst Yoen daar aan het stoffelijk overschot van den jongen keizer Leo, Yrene's zoon, die in ons fragment het bevel over de achtste bende van het Grieksche leger aanvaardde.

Wij hebben dus het verhaal van 't begin en van 't einde van den veldslag. Tusschen beide moet nog een blad ontbreken, dat de beschrijving van het gevecht zelf bevatte [1]).

De volgorde der veertien fragmenten, die wij thans bezitten, kunnen wij nu met voldoende zekerheid vaststellen. Ik houd mij aan de cijfers, door Prof. Fischer gebezigd, om de verschillende bladen aan te duiden, en voeg er n°. XIII en XIV aan toe. De cijfers beteekenen dan:

I, II. De Giessensche bladen.

III, IV, V. De bladen door Massmann uitgegeven.

VI, VII, VIII. De Utrechtsche fragmenten.

IX. Het door Frommann uitgegeven blad.

X. Het door Hofmann medegedeelde blad.

---

1) Uit het tweede Stuttgartsche fragment blijkt verder, dat met dezen veldslag bij Gardeterre de oorlog nog niet geëindigd was. Yrene blijft nieuwe plannen smeden om haren vijand aan te vallen. Dat werkelijk de krijg later hervat werd, leert ons het fragment van het Derde Boek, waarin verhaald wordt van een nieuwen strijd tusschen Yrene en Yoen bij Gardeterre, in welken Frederik van Denemarken sneuvelde.

XI, XII. De twee bladen door Fischer bekendgemaakt.
XIII. Het Zierikseesche fragment.
XIV. Het Parijsche fragment.

Prof. Fischer heeft afdoende betoogd, dat het eerste der door hem uitgegeven bladen (XI) voorafging aan het Neurenbergsche blad, door Frommann in de *Germania* medegedeeld (IX). Aan dat betoog ons aansluitende, mogen wij thans de bekende fragmenten in de volgende orde rangschikken:

Eerste Boek. XIII, VI, VII, VIII.
Tweede „ I—V, XI, IX, XIV, XII.
Derde „ X.

Alles te zamen geteld, hebben wij nu van den *Roman der Lorreinen* ongeveer 9800 geheele en 200 halve verzen teruggevonden. Zeker is dat bedrag nog gering in vergelijking met den omvang, dien het gedicht eenmaal moet gehad hebben; maar het is toch groot genoeg, om eens aan eene nieuwe uitgave der gezamenlijke fragmenten te gaan denken. Vooraf echter zal men wèl doen, een opzettelijk onderzoek in te stellen naar de bladen van het Giessensche handschrift, die nog wellicht in Zuid-Duitschland verscholen liggen. Aan de jongere beoefenaars van het vak zij die taak aanbevolen.

Ik laat nu de beide nieuwgevonden fragmenten (XIII en XIV) in nauwkeurigen afdruk volgen, en geef tevens een herdruk van de beide reeds door Prof. Fischer uitgegeven bladen (XI en XII). Van het Tübingsche „*Festschrift*" bestaan hier te lande slechts enkele exemplaren: de daarin medegedeelde fragmenten zijn aan de beoefenaars onzer Mnl. letterkunde nagenoeg onbekend gebleven. Dr. Penon vestigde er in den *Nederl. Spectator* (1878, bl. 332) de aandacht op, en sprak den wensch uit, dat de Redactie der *Bibliotheek van Mnl. Lett.* die nieuwe gedeelten zou laten herdrukken, om ze „bij wijze van supplement" aan de uitgave van Dr. Matthes toe te voegen. Aan dien wensch werd echter niet voldaan. Ik mocht dus niet verzuimen, bij de mededeeling van nieuwe vondsten, ook deze vroegere aanwinst aan mijne landgenooten bekend te maken.

Omtrent de door mij gevolgde wijze van uitgeven heb ik weinig op te merken. Ik rangschik de fragmenten in de orde, waarin zij in het gedicht zelf op elkander volgden (XIII, XI, XIV, XII), en geef den tekst letterlijk, zooals ik dien vond, doch in leesbaren vorm, en dus met de vereischte interpunctie en zonder de verkortingen, die in de handschriften worden aangetroffen. Wat weggesneden of niet te ontcijferen was, is door stippen aangeduid; het onzekere, twijfelachtige of bij gissing ingevulde cursief gedrukt [1]). Gelukkig bedraagt dit slechts weinig in betrekking tot de meer dan 1150 ongeschonden verzen, die ik mocht mededeelen.

---

1) Enkele woorden, bij Prof. Fischer cursief gedrukt, omdat zij in het handschrift onzeker waren, heb ik weggelaten en door stippen vervangen, t. w. wanneer de lezing mij aan te veel bedenking onderhevig scheen. Het is beter niets te geven dan eene verkeerde lezing, en niets is bedriegljjker dan het ontcijferen van halfuitgewischte letters in oude handschriften.

Het afschrift van het Parijsche fragment, dat ik bij mijne uitgave volgde, mocht nog wel eens nauwkeurig met het handschrift zelf vergeleken worden. Doch daartoe ontbrak mij de gelegenheid. Wie later de gezamenlijke fragmenten opnieuw zal bewerken, zal ook daarvoor behooren te zorgen. In 't geheel zij hem aanbevolen, alle handschriften nog eens goed te vergelijken. Zoo zijn zelfs in Dr. Jonckbloet's uitgave een paar onnauwkeurigheden ingeslopen. In Fragm. II ontbreekt (volgens opgave van Prof. Fischer, bl. 74) tusschen vs. 90 en 91 een vers, in het hs. aldus luidende:

Ende hoe die vrouwe starf der ave.

En in den laatsten regel van Fragm. V leest men bij J.: „Dat gi hadt hier mi." J. volgde den afdruk bij Meijer. Doch deze had een woord overgeslagen. Bij Massmann leest men: „Dat gi *ontboden* hadt hier mi."

A.

Fragment te Zieriksee.
Uit het Eerste Boek.
(*Garin le Loherain*, *I*, *p.* 278—284).

r⁰. a. Ende hare inganc was hem benomen
Van spisen ende van wine mede [1]).
Nu hort wat Fromont dede.
Hi ginc in die grote sale
Ende ontboet die princen altemale.
— »Ghi heren," seit hi, »geeft mi raet,
Ghi siet wel hoet hier nu staet:
Wi sijn besloten harde vaste,
Ende buten hebwi sware gaste
Ende te starke viande.
Ware elc in sinen lande
Ende warneerde sine castele,
Wi souden met betren hele
Onsen vianden doen leit."
— »In welker manieren?" seide Ysoreit:
»Ic ate vele eer mijn rosside,
Eer valsch raet teneghen tide
Liden soude minen mont [2])!"
— »Neen, neve," seide Fromont:
»Ghine verstaet mi niet wel."
Nu hort vanden verradre fel
Barnaerde van Naisel, die was
Ins conincs hàchte, als ic las,

1) T. w. bij de belegering van St.-Quentin. — *Garin:*
Que nus n'en puist né entrer né issir;
Léans ne vint né pains né char né vins,
Ains lor convint à mangier lor roncins.

2) *Garin:* Ains mangeroie mon auferrant de pris,
Que de ma bouche nuns mauvais plais issit.

Daerne Begge ghevaen brachte.
Nu hort wat die verradre dachte.
Hi seide: »Her coninc, hort na mi.
Karle Marteel, die coninc vri,
Die so menich lant verwan
Ende Gheraerde, den edelen man,
Van Rosselioen, dien hi verdreef,
So dat hi int lant niet en bleef,
Hi verarmde so sine riddren coene
Met orloghen ende sine baroene,
Dat si niet en hadden in die hant.
Doe quamen die Hunen int lant
Entie Wandelen [1]) ende wonnen Riemen.
Het en conste gheweren niemen,
Het moeste al meest gaen in hant.
Die coninc conste selve sijn lant
Cume verweren met pinen
Vanden quaden Sarrasinen,
Want die riddren waren arm sere.
Doe moeste Karle, die grote here,
Den paus claghen sinen noet.
Die paus hem doe geboet,
Dat hi name moelne ende rente,
b. Die hilden . . . .
Hare offer . . . .
Daer si Gode m . . . .
Ende gaeft . . . .
Here, dit en . . . .
Want die s . . . .
Sijn anschi . . . .
Siet hier F . . . .
Die rike es . . . .
Ende machtic . . . .

1) *Garin:* Adonques vinrent li Wandre en cest païs.

Wildine, here, uten lande jaghen [1])
Ende emmer doen rumen altemale,
So sal hi met hem voeren wale
Driewerf dusent riddren coene,
Sonder sine andre baroene:
So en es onder Gode man,
Die jeghen hem ghestaen can
No lant soude houden moghen.
U selven soude hi genoech orloghen [2]).
Ghi sijt noch jonc ende kint [3]),

---

1) Vs. 43—57. *Garin:*

A l'apostoile un parlement en prist:
Par son congié et por ce que il dist,
As chevaliers donna fours et moulins,
Donna lor dimes et rentes à tenir,
De coi li moine estoient lor saisis.
Frans chevaliers, ne faites pas ensi;
Qui son néz coupe il déserte son vis.
Vez-ci Fromont de Lens, le poesti,
Sé le chaciez et déboutez ensi, *etc.*

Jammer dat vs. 52 en 53 zoo verminkt zijn. Daar zouden wij gezien hebben, hoe het spreekwoord: *„wie zijn neus schendt, schendt zijn aangezicht"*, naar het Fransche voorbeeld in 't Mnl. werd uitgedrukt.

2) Vs. 62—65. *Garin:*

Soz ciel n'a terre où ne puisse garir.

3) Vs. 66—90. *Garin:*

„Vos estes jones et chevalier meschins;
Sé ciaus déchasses qui te doivent servir,
Tu en verras tes regnes apovrir;
Sor toi venront Paien et Sarrasin,
Ne te porront Loherenc garentir
Que ne te fassent tes bons chatiaux croissir.
Mande Fromont par conduit vengne à ti,
Lui et sa gent et trestoz ses amins.
S'il ont forfait, soient prets et garnis
De l'amander tot à vostre plaisir."
Et dist li rois: „Merveille puis oïr;
Il ne me prise vaillant un paresi,
Né il à moi ne dengnera venir."
Et dist Bernars: „Il fait mout que chétis."

Hets beter dat . . . .
Ende alle uwe h . . . .
Die u souden h . . . .
Dienen ende staen . . . .
Maer wouddi die . . . .
Ghi soudt noch . . . .
Van quaden Sar . . . .
Die u niet en l . . . .
Borch, stat no c. . . . .
Maer gheeft vaste . . . .
Fromonde ende si . . . .
Dat si tote u co . . . .
Op selc convent . . . .
Dat hijt betre . . . .
  Dits ene wonde . . . .
Seide die coninc P. . . . .
Fromont noch di. . . . .
Achten min op m . . . .
Noch en willen e . . . .
Noch en kinnen n. . . . .
Iet en twint ho . . . .
Mer, levic, het sal h . . . .
Barnaerd seide e . . . .
Dat dinct mi gro. . . . .
  Die coninc keerde do [1]. . . . . .
Ende Barnaerd h. . . . .
v^0. *a.* . . . .

---

1) Vs. 91—104. *Garin:*

Li rois s'en torne, Bernars remaint ici.
Un chapelain apelle, si li dist:
„Fais unes letres or en droit, biaus amins,
Si les envoies Fromont le poesti."
Il les devise, cil les met en escrit.
Quant ce fu fait, saélé et basti,
Un garsonnet apella mout petit:
Envoia li Fromont à Saint-Quentin;
Trouva Fromont séant en un jardin.

. . . . reve
. . . . e .
. . . .
. . . . oude
. . . . screven
. . . . ghegeven
. . . . onde
. . . . stonde
Maer liep. . . . . t
Daer hi Fromonde doe vant
Sittende in een praieel,
Ende met hem sire vriende een deel.
Hi knielde ende gaf den grave
Die lettre, die hem vraeghde waer ave
Die lettre quame ende wiese sende.
Die bode seide met ghenende:
»Here, u sendse, dat wet wel,
U oem Barnaerd van Naisel."
Die lettren Fromont lesen dede [1])

---

1) Vs. 112—144. *Garin:*

Les lettres tend son chapelain Landri
Et il les print, de chief en chief les lit.
— »Sire", dist-il, »parlez un pou à mi:
Bernars vous mande, li sires de Naisil,
Come musart vous estes céans mis;
Qui bien guerroie, il ne fait mie ensi.
Alez au roi, si li criez merci,
Que il vous doint un petit de respit
De faire droit et de droit recoillir;
Que sé estiez de ce borc departi,
Le sien dangier priseriez-vous petit;
Puis porriez-vous guerroier à loisir.
S'ensi nel faites, vous estes tuit honi."
Et dist Fromons: »Jel vous avoie dit,
Mout est mes sires toujors de sens garnis."
— »Mal dahés ait," dist Isorés li gris,
»Parmi le col, qui le fera ensi,
Tant com je aie pallefroi né roncin,

. . . .
. . . . elkijn
. . . . mijn
. . . . en musaert
. . . . aert
. . . . iet moghen
. . . . hen
. . . . bidt genade
. . . . ende stade
. . . . baroene
. . . . recht te doene
. . . . stat ghevaren
. . . . chten twaren
. . . . p die sine
. . . . viande dine
. . . . t bewaren
. . . . t sal u daren
. . . . ijfdi altemale
. . . . ijn oem seegt wale
. . . . harde vroet
. . . . dit doet
. . . . derwaert
. . . . hebbe een paert
. . . . drie die leven
. . . . niet begheven
. . . . e dat ware quaet
b. Dit es vele die beter raet."
Doe sendde Fromont ter vaert
Twee boden ten coninc waert.
Deen was van Verdoen Lancelijn,
Dander Heinrijc, die neve sijn,

Né que des dis en soient li troi vis."
— „Si ferons, niés, ou nous sommes tuit prins."
Il en envoie de Verdun Lancelin,
Henri avec, celui qui Grantpré tint.

Van Grantpreit die grave.
Dese voeren die borch ave.
Sonder beiden so voeren si
Tes keisers [1] tente, geloeves mi.
  Den keiser gruette Lancelijn
Van Fromonds weghen, des neven sijn.
— »Here," seit hi, »die grave Fromont,
Die u ghedient heeft talre stont
Ende u man es ende houdt van u
Sijn lant, hem heeft wonder nu,
Waer omme ghi hem doet selke scande,
Dat ghine wilt jaghen uten lande.
Hine heeft jeghen u niet mesdaen."
— »Entrouwen, hi doet," seide Puppijn saen.
— »Here," seide Lancelijn,
»Sind ghijt segt, so maegt wel sijn.
Ende es hi jeghen u mesdadech dan,
So geeft hem hier vore u man
Vast geleide ende vrede,
Te u te comene teneger stede,
Te beterne sine mesdaet
Na uwen wille ende uwen raet."
Begge seide: »Here, dit seldi doen.
Heeft mesdaen die baroen
Jeghen u te eneger tijt,
Wat het si, ende wille hijt
Betren na die riddren van uwen lande,
Ghi selt vonnesse te hande
Ontfaen: daer ane so doedi wel."
  Doe seide Barnaert van Naisel:
»Dit es dbeste dat men doen mach.
Ghebenedijt si die dach

1) Pippijn, die vroeger *coninc* heette, maar hier eenige malen *keiser* genoemd wordt, heet in 't Fransch altijd *rois*.

Entie ure dat leeft selc man,
Die selken raet gheven can [1])!"
Doe loveden sijt alle mede
Die daer waren te dier stede,
So dat sijt alle den keiser rieden.
Doe seide die keiser te hen lieden:
»So doetene mi comen voren:
Ic wilt van sinen monde horen."
Doe andwordde Lancelijn:

B.

Eerste fragment te Stuttgart.
Uit het Tweede Boek.

r°. *a.* Quamen ende selken hancst dad*en*.
Haddix geweest wel beraden,
En ware also gesceden niet.
Maer doch dat ic hen daer behiet
Dies en gaic h*en* niet af,
Noch sgeleits dat ic hen gaf.
Maer weet wel dat si Roelande
Ende minen boden daden scande;
Dies so en willic*t* te waren
Niet also laten varen.
Ic wille porren al te hant
Ende varen te Bordeas in tlant
Ende onterven, weet wale,
Haer geslachte altemale.
Niet men ca*n*icker toe gedoen.
Ic hebbe Her . . . e den baroen

---

1) *Garin:* Et dit Bernars: „Droit jugement à ci,
Benoite soit l'oure que ces hons vit!"

. . . lijf genomen. . . . .
. i . hadd. . . . .
*D*at ics den her. . . . .
Hi en hadde. . . . .
*N*och . . . lant. . . . . . g . . .
. aer he . . . . . et . . . e . . .
Ritsart ende sine mage
Mogen *over* mi doen clage,
Dat ic hen een . . . . te *si.*
Nochtan sijn si altoes bi mi
Ende te minen dienste *gereet.*
Ic doet hem betren, godweet,
Dat hem heeft in si*n*en . . .
. . . der vonnesse *ende* . . . . .
Gelloen die . . . .
Heeft, andworde . . . .
»*Ger*echt keyser en*de* here,
Gi . . . .t u op Robbrecht sere:
En*de* hadde hijs verdient, godweet,
Dat ware mi utermaten leet;
Maer ic hope, neen hi niet.
Maer hoe dat hie*r* es gesciet,
Men spreke tenen peise wart.
En haddic mine helege vart
Niet gevaren alsic dede,
Wi hadden gehadt pais ende vrede.
Maer nu eest hier anders comen:
An beiden siden es scade genomen,
Maer die meeste heeft Robbrecht,
Alse u alle*n* dunket recht.
Niet en weetic wel wat si,
Maer, dor God, her keyser vri,
Maect den peis entie soene,
Want gijt scul*d*ech sijt te doene,
Ende laet ons dorloge begeven

Ende vort in rasten leven.
Daer ane doedi al*em*oesene[1]) groet,
.en . . . .e die dede vor dor sijn doet[2]),
So en sagedi noit, her keyser coene,
Vor hen tween so scone soene.
Noch sal Robbrecht, die neve mijn,
Geven den stouten Rigaudijn
Ogieven, sire dochter, *te* wive,
Die die scoenste es van live,
b. Die men vonde in *uwen* rike.
Hi machse wel nemen sekerlike,
Want die maechscap van hen beden
Die es op hem . . . . eden.
Al dat lant van *Montferr*aet,
Dat in Robbrechts han*de st*aet,
Sal hi hen der mede geven:
So mogen si met rasten leven.
Ende hier sal Rigaudijn nochtan
Ave werden Robbrechts man.
Men sal die maget hier ontbieden
Ende gevense hem vor al die lieden.
Die joncfrouwe van Marchia
Sal hier mede comen na,
Die sal men leveren Ritsarde,
Dat hise bestade na haerre warde.
Al wassi Robbetsoene gegeven,

---

1) ***Aelmoesene doen***, hier in ruimere opvatting gezegd voor ***een goed***, ***een godgevallig werk doen*** in 't algemeen: eene merkwaardige uitdrukking, noch door mij, noch door Dr. Verdam in 't ***Mnl. Wdb.*** vermeld. Men leest ze ook in ***Limb.*** 9, 155 (waar men *Si dede* in *So dedi* verbetere), ***Lanc.*** 2, 25075 en 3, 8984, welke laatste plaats V. onder de gewone beteekenis aanhaalt. Doch het verband doet zien, dat daar een *godgevallig werk* in 't algemeen bedoeld wordt: de ***almoessene***, waarvan sprake is, bestond in het dooden van Gods vijanden. Ook in 't Ofr. werd *faire aumosne* in dien zin gebezigd: *aumosne* gold als tegenstelling van *pechié*. Zie La Curne de Sainte-Palaye, ***Dict. Hist.*** 2, 318 *a*.

2) Aldus in het Hs.

Sies emmer noch maget bleven.
Dit wilt hem Robbrecht doen te eren.
Oec wilt hi vor al dese heren
Sweren, dat hi nemmermeer
En soeket noch wech noch keer,
Daer hi in wegen ochte in warde
Verwerken mede waent Ritsarde
Ochte enegen van sinen magen,
Maer hi wilt hem hulpen dragen,
Ende mede sine baroene,
Wat laste si hebben te doene.
Vor dat hi u, here, heeft mesdaen,
So wilt hi u te dienste staen
Altoes met live ende met goede;
Ende *omme* tu*w*en goeden moede
Te comene, her keyser vri,
Ende te versoenne, so wilt hi
Uwen sadel dragen van Parijs
Altoe tote Sent Denijs [1]).
Sint hi mesdaen heeft, willic wale
Dat hijt betre altemale."
Die Fransoise die stonden daer,
Si seiden alle oppenbaer,
Dat dit ene scone soene ware,
Ende rieden den keyser oppenbare
Dat hise wilt aldus ontfaen,
Want die noit niet heeft mesdaen

---

1) Verg. Fragm. II in de uitgave van Dr. Jonckbloet, vs. 1435 vlgg.:
Dies willic wllen ende barevoet,
Om te hebbene haren goeden moet,
Dragen haren sadel fetijs
Van Montmarters te Parijs,
Ende weder bringen daer,
Dat mi sal sijn te doene swaer.
Verg. verder Dr. Jonckbloet, *Gesch. d. Mnl. Dichtk.* II, 66.

En heeft te beterne gene dinc.
  Doe seide Karel die coninc:
»Sekerlijc, dits waerhede."
Te Ritsarde hi doen seide:
»Her hertoge, wat radi hier toe?
Ic rade wale dat ment doe,
Ende die soene aldus blive,
Ende Rigaudijn hebbe die maegt te wive.
Weet wale, her hertoge coene,
Dat ic gerne sage die soene,
Want dat weet, hertoge here,
Dat mijn rike cranket sere
Op dat inde te Spaengen wart."
— »Here, her keyser", seide Ritsart,
»Wat souden wi peise vele maken?
Si en houden en gene saken,
c. Noch soene noch vorwarde,
Wanneer si sijn in hare warde:
Dies en gelovic hen en geen,
Want haer ja dats haer neen."
  Karel seide: »Bi mire trouwen,
Braken sijt, het soudemi [1]) rouwen.
Ic sout rechten so hoge . . . . . .
Over hen allen geme*ene*,
Men souder af spreken *ewelike*."
Ritsart seide: »Her coninc rike,
Gi hebbes wale minen moet,
Op dat Rigaudijn gerne doet,
Die hier hevet meest *verloren*
Ende gehadt den meest*en* tor*en*."
Die keyser seide: »Gi segt waer."
Do vragedijs Rigaudine daer,
Die andworde herde boude,

1) Denkelijk te lezen: *soudem*.

Dat hijs hem gerne beraden soude.
Die keyser andworde heme saen,
Dat ware wel gedaen.
Do [1]) riep die stou*te* Rigaudijn
Te gadere die mage sijn,
Ende vragedem wat si hem rieden,
Na dien dat die dinge gescieden.
Do seide die grave Olivier:
»Ic segge wel vor *hen* allen hier,
Dat die soene scone si,
Na dien dat ic verst*a* mi;
Want die penitentie es groet,
Entie scade entie noet,
Die Robbrecht *heeft* van Meilaen
Van uwes . . . . et ontfaen.
Mochte altoes . . . .
Ons comen al . . . .
Alse hier ave es gesciet,
In soude *mi beclag*en niet.
Toe wilt hi u die dochter sijn
Ogieven geven, die maget fijn,
Ende tlant van Montferraet:
Weet dat seker ende verstaet,
Dat die gifte scone si.
Ende oec so biet hi, dunct mi,
Dat graefscap van Marchia,
Dat dat meest . . . . .l na
Dat nu onder . . . . . . *ee*t,
Ja tmeeste rike dat men weet,
Entie scone maget daer toe.
Ic rade wale dat ment doe;
Ende genoegede die scone maegt,

1) In de uitgave staat eene groote R, gevolgd door een sterretje, aanduidende eene onleesbare letter. De R zal eene D moeten wezen. Er kan wel niets anders bedoeld zijn dan *Do* (*Doe*).

Die elken mensce wel behaegt,
Ritsarde, hi mochtse trouwen.
Ic waens hem niet en soude rouwen,
Want tlant dat hare soude sijn,
Dat houdende was haer oem Alquijn
Sonder dat rike van Marchia,
Dat dwanc Spaengen altoes wel na.
Neemt dese soene ende vrede,
Wi werden alle gestaerct daer mede."
Ritsart seide: »Bi Gode, here,
Gi segt wel, het es onse ere,
v⁰ a. Sint gijt raet, wil ment angaen."
Rigaudijn hi seide saen:
»Hets waer, ic mach mi verdragen,
Alsic werke met minen magen,
So hebics te mindere scande,
Waer mens gewaget in elken lande.
Maer weet wale, wat mijns gesciet,
Robbrechts man en werdic niet,
Want hijs quaet ende valsch sere,
Ende jegen minen gerechten here
En willic striden nemmermeer,
Maer ic wille hem dienen eer;
Ende sagic dan dat Robbrecht dade
Enege valsce dinc ocht quade
Minen vrienden ende minen magen,
Dat en mochtic niet verdragen
Ic en sout op hem wreken
So, men soudere ave spreken."
Ogier die coninc seide doe,
Als die van den warde was vroe:
»Twaren, lieve neve mijn,
Gi magt [1]) wel een groet man sijn

---

1) Aldus. Doch men leze: *moget* of *moegt*.

Ende een here, mogedi leven.
God moets u oec gratie geven!
Ic rade wel dat men die soene ontfa;
Maer dit, dat gi hier segt na,
En willic niet dat gescie,
Noch oec alle onse partie.
Willent [1]) Robbrecht ende Gelloen
Dit laten varen, wi selent doen."
  Dus sijn die heren onververt
Weder gekeert ten keyser wert.
Ritsart seide: »Her keyser, here,
Ons heeft Robbrecht mesdaen sere,
Alst kenlijc es oppenbaer.
Maer men seget, ende hets waer:
Die noit en mesdede niet,
Waer toe sal hi betren iet?
Hets waer, dits die eerste mesdaet
Die ons Robbrecht, dat verstaet,
Heeft mesdaen, maer tonderste niet,
Dat ons van sinen vordren es gesciet,
Want si ons noit hilden trouwe,
Al eest hem dicken vergaen met rouwe.
Wat hulpt dat wi soene maken,
Die si margen weder braken?
Si en soude bliven niet gestade;
Ende so es beter die eerste scade
Dan altoes in verdriete tsine.
Wi willen nemen die eerste pine
Ende makens, mogen wi, een inde.
Dit es tcorste dat ic vinde."
  Gelloen seide: »Her Ritsart, here,
Hort een luttel dor u ere.
Ic ben dies seker ende coene,

1) Lees: *Willen*.

Op dat wi hier nu maken soene,
Dat wise en breken nemmermeer,
Noch daertoe en soeken keer
Daer si iet vernuwe bi.
Ons verwasses, geloves mi,
b. Want onse scade die es groet
Ende onse vriende bliven doet.
Wi willen in waerre dinc
Hier geloven vor den coninc,
Dat wi nemmermeer en staen
In steden daer wi avegaen,
Noch bi warden noch bi rade
U selen doen enege scade.
Wi sijn u man ende willent bliven,
Ende van ons dat niet verdriven.
Doen wijt oec, so willen wi
Dat die keyser goet rechtere si
Over ons ende wreke soe,
Dat wijs alle werden onvroe."
Doe seide van Graven her Wernier:
»Ic hore nu goede redene hier.
Gerecht keyser ende here,
Maect desen pais, het es u ere."
Doe seide Karel die baroen:
»Magic, dat sal ic gerne doen."
Doe seide *hi:* »*Ritsart*, *dor mi*ne bede,
Ende dor der *baroe*ne mede,
So biddic u dat gi ontfaet
Die soene hier van der mesdaet,
Die her Robbrecht heeft mesdaen."
Ritsart andworde saen:
»Here, dat doen wi gerne dor u.
Maer dat verstaet wale nu,
Dat ict gebringen daertoe niet can,
Dat Rigaudijn werde Robbrechts man.

Maer anders, heefti die joncfrouwe,
Wilt hi hem sijn altoes getrouwe."
Gelloen seide: »Ter goeder uren,
Noch so willen wijt aventuren."
Gelloen, die oit verradere quaet
Geweest heeft, decte sine daet,
Die hi droech in therte binnen [1]).
Hi en rochte in welken sinnen
Hi verdorve sinen viant,
Al soudire omme verderven tlant.
Daer omme laet hi al . . .gaen
Die soene, die si willen ontfaen.
Hi hoept noch op enen dach,
Op dat hijt geleven mach,
Te siene in sijn selves lande
Sinen wille over sine viande,
Over Ritsarde ende Rigaudine,
Dien hi nu geeft die nichte sine.
Karel seide: »Her Ritsart,
Verstadi nu de*s* graven wart?
Wildi u genoegen laten hier bi?
Mi dunct dat harde scone si."
Ritsart seide: »Her keyser, here,
Sint gi die soene gert so sere,
So dunken wise gerne te doene.
Wi en willen niet dat die baroene
Seggen dat wi. . . . . .ech
Noch onsen viande*n* . . . . . .ech,
Wi willen altoes met redene *v*ort."
Doe wart gesproken *meni*ech w*ort*
c. Onder die heren: van Ritsarde
Spraken si harde goede warde,
*D*ie*s* hem die here wiste danc.

1) Bij F. *dinnen*.

Doe en was daer die *beid*e niet lanc,
Men [1]) ginc besegelen ende bescriven
Die soene, om dat si soude bliven
*I*n gedinke *seker*like.
*D*it dede selve die keyser rike,
*O*m dat hi woude dat men hier naer
*W*eten soude oppenbaer,
*H*oe dat ware gemaect die soene,
*D*ies men te voren niet plach te doene.
Dus wart daer die soene gestade,
Entie keiser wart te rade
Dat hi Robbrechte van Meilaen
Verliet dat hi hadde mesdaen,
Ende . . . . . . em . . . .
. . . .
. . . .
Daer dede hi hem *allen genoech*.
Banderside seide die *coninc*,
Dat hi wilt vor alle din*c*
. . . . die *m*agede daer.
Hi woude selve, weet vor waer,
Beide die scone magede sien,
Entie *brulocht* vor hem gescien,
Dies die heren will*e*ch waren.
*Doe sendem*en henen sonder sparen
Om die magede te Nerboene.
Nu *hort wie dat* waren d*ie* goene
Die voeren om die scone joncfrouwen.
Dat was *Ay*. . . . , bi mirer trouwen,
. . . . ende Rigaudijn.
. . . . die *grav*e fijn
. . . . *lieve* wart.
Nu latic staen dese vart.

---

1) Hs. *He*. .

Si reden *tes* si quamen daer,
Ende Ritsart, weet vor waer,
Liet die liede *thuus*wert varen,
Die van *v*erren comen waren,
Ende bleef ter feesten in Vrankerike,
Die men daer soude houden blidelike.
Ende oec was Ritsarde doen verstaen,
Hoe scone ende hoe wel gedaen
Die maget ware van Marchia,
Datter hem sere langede na.
. . . . herten *m*ede.
Dus . . . . hi te Parijs in die stede
Entie genote altemale,
Gelloen ende Robbrecht, weet dat wale,
Tote dat die magede souden keren
Te Parijs met a . d . . . heren.
Die heren, die nu sijn gevaren
Te Nerboene wart te waren,
Leden te Bleves [1]) die Geronde.
Daer na redense so lange stonde,
Datsi te Nerboene quamen,
Daer si vrou Ermengarden vernamen,
Diese ontfinc blidelike.
. *o d*aden beide die s . . . e . like

1) D. i. te *Blaye*, mlat. *Blavia*. Verg. Dr. Jonckbloet, Inl. op *Lorr.* XXV.

C.

Fragment te Parijs.

Uit het Tweede Boek.

r^0 *a*. Es te Jherusalem wert,
Daer sijt hadde lange begert.
Ten helegen grave esse gegaen,
Daer si haer bedevart heeft gedaen.
Ten patriarke so ginc si
Te biechten, geloves mi,
Ende seide hem al haer begeren,
Dat haer mochte an*e* *d*ie ziele deren:
Wie si was ende wa*n*en si quam;
Ende hoemense in denen nam [1])
Die coninc, daer si hadde af
Enen sone; ende hoė hise gaf
Vort sinen broeder, daer si an
Noch enen andren sone gewan,
Die Segenfrijt geheten was,
Entie andre, geloeft mi das,
Heet Rollo: »aldus heeft mi doen
Dolen die valsce grave Gelloen.
Ute sinen rade eest al comen,
Dat ic luttel te minen vromen
Ende te minen eren mede
Moet dus varen van stede te stede."
  Die patriarc, die v*erst*aen
Heeft die vrouwe wel gedaen,
Ontfermede sere harer trane,
Ende sprac dus der vrouwen ane:

---

1) Aldus het afschrift. Denkelijk te lezen:
Ende hoe datse in dende nam

»Segt mi, vrouwe, wats die raet,
Na dien dat u nu dus staet?
Seldi trecken te lande wart,
Ochte hier bliven in den art?"
Die vrouwe seide: »Twaren, here,
Ic begere te beterne sere
Mine sonden *al* dat ic can.
Ic woude dat ic ware man,
Ende ic in eenen cloester ware,
Ende ic moeste ene hare
Altoes naest minen live dragen,
Dat ic den lieden moeste behagen.
Gelloen heeft mi verdriet gedaen
Ende scanden vele gedaen [1]).
Nu laet mi gebetren onse Here!"
Den patriarke ontfermede sere
Der scoender vrouwen rouwe,
Ende sede: »Scone vrouwe,
Wildi in enen cloester gaen,
Ic sal u doen wel ontfaen;
Ochte wildi hebben ene cluse
Aldernaest desen Gods huse,
Daer salic u inne doen.
Geonneert werde die grave Gelloen,
Die u aldus dolen dede!"
— »Dor God ende siner moeder mede,"
Seide die vrouwe, »ochtic hebbe vonden
Gratie nu te desen stonden,
So biddic u dat ic gecrige
Ene cluse, daer ic Gode in nige,
Ende mijn cnecht ende mijn joncwijf
Met mi bliven al haer lijf.

1) De gelijke rijmwoorden zijn zeker niet in orde. Het tweede moet eene verschrijving zijn. Misschien voor: *doen ontfaen*.

Wi hebben wale in tgevoech
Onsen tijt te verterne genoech."
b. Die patriarke seide mett*ien*:
»Twaren, vrouwe, dit sal gesci*en*."
Harde cortelinge daer naer
Settise in ene cluse daer,
Daer hise inne vaste sloet,
Ende daer si inne clene no groet
En sach daer si sprac jegen,
Sonder die g*en*e die hars plegen.
Doch lach die vr*ouw*e, *dats* waer,
In die cluse tien jaer,
Ende leide een helech leven.
God die moete haer vergeven
Hare sonden ende hare mesdaet,
Want si heeft kerst*en*hed*e* quaet
Gedaen ende menege pine sware,
Ende gemaect menegen martelare,
Die haer dolen sere ontgout,
Al en hadsijs gene scout,
Maer *bi* Gelloene, diet beriet,
So eest altemale gesciet.
Die patriarc hi dede al
Bescriven bede groet ende smal
. . . . hart,
Van *den ti*den dat si wart
Irst Otten te wive gegeven.
Dit so heefti al bescreven,
Gel*ijc* dat si hem selve seide,
Van inde te orde die waerheide,
Ende legt bescreven in die sacristie,
Dat so wie dat wille besie.
Maer *n*iet en seidi oppenbare,
Dat die selve vrouwe ware
Die in die hermitage lage,

Want hem ware leet dat mense sage.
Ghi hebt, gi heren, ane mine wort
Hier te voren wel gehort,
Hoe dat Yoen sine vart
Bereit heeft te Siten wart.
Doe hi die waerheit vernam das,
Dat hem *Elene ontfaren* was
Hemelike, doe was hi
Droeve daer omme, geloves mi,
Ende clagede haer dolen sere,
Als hi wale mochte, die here,
Want sere was om sinen wille.
Hi hads in sine herte stille
Groten rouwe ende verdriet,
Dies hi nochtan en seide niet;
Maer vaste bereide hi sine vart
Rechte henen te Siten wart.
Haestinge [1]), dat es waer,
Liet hi in den lande daer,
Dien hijt altemale gaf,
Want hi en woudere nemmer af.
Dus so es hi henen twaren
Met .xx. scepen henen [2]) gevaren,
Ende in elc .III.M mans.
Nemmer en begerdi des lans.
Hi voer in dien wille wege,
Dat hi nemmer nien gecrege
c. Van dien goede een *penninc*wert,
Werde hoet moge achterw*ert*.

---

1) T. w. zijnen zoon *Haestinc*. Zie het verhaal van diens geboorte (en de verklaring van zijnen naam) in Fragm. II, vs. 2130—2153.

2) De herhaling van *henen* zal wel niet in orde zijn. Vermoedelijk is het eerste misschreven. Wellicht mag men daar verbeteren: „Dus so es *die here* twaren." Verg. vs. 104.

Die hoge zee [1]) so voer hi
Vaste henen, geloves mi.
Te Sent Jorijs Arme quam *hi* toe,
Dat Ellespontus hiet doe.
Al die zee te Anays
So voer hi, geloft mi dys,
Tes hi quam also verre
Dat hi vernam Gardeterre,
Den hogen torre, die daer stoet,
Die so vast was ende so goet.

Teerst dat hi den torre versach,
Dede hi haesten wat hi mach,
Ende overvloech sceen [2]) gene zewe.
Sijn teken metten roden lewe
In ene baniere van lasure,
Daer witte bastoene gingen dure,
Dede hi op die maste setten.
Dus voer hi wech sonder letten.
Tierst dat hi bi der stat daer quam,
So versachi ende vernam
Waer dat heer van G*rieken l*ach.
Doe dochtem dat hi noit en sach
So vele heers, dat weet w*ale*,
Te gadere liggen tenen ma*le*.
— »God, Here," seide die coninc Yoen,
»Ende wat selen wi mogen d*oen*?
Dit heer dat es al te lanc
Te verdrivene ane sine*n* *danc*.
Nochtan moet wesen, in we*et* wat."

---

1) De vergelijking van dit *die hoge zee*, als acc. bij het ww. *varen*, met *al die zee* in vs. 127, levert een nieuw en afdoend bewijs van de juistheid mijner verklaring van *al* in zijne latere opvatting als voorzetsel. Zie *Ned. Woordenb.* op *Al* (4de art.), kol. 84.

2) Aldus het afschrift. Is de lezing juist, dan zal *sceen* als elliptische uitdrukking in den zin van *tsceen*, d. i. *naar het scheen*, moeten opgevat worden.

Die wile sochten si die stat,
Maer si en haddenre niet an.
Ende Hugelin, die stoute man,
Dede hen harde menege scade
Dicwile bi vroeden rade,
Ende moeste over hen winnen;
Want sekerlike hi hadde b*inn*en,
Sonder die portren van der stat,
xx.ᴹ mans, geloeft *mi dat*,
Daer hi mette voer ute doe.
Nu comter heme noch daer toe
xxx.ᴹ met Yoene [1]),
Die alle waren vrome ende coene.
Nu es Yoen die coninc
Gearriveert, in warer dinc,
In die havene van Gardeterre,
Dies lichte mach Yrene erre
Werden ende haer sone, weet dat,
Eer si gewennet dese stat,
Want Yoen die comet daer,
Die hen sal sijn al te swaer.
Een cnecht, die op dien torne stoet
Ende gesien heeft in der zee v*l*oet
Die scepe comen haestelike,
Liep henen neder vardelike
Tote daer hi Hugeline vant,
Dien hijt vertelde al te hant.
Oec seide hi heme overwaer,
Dat op die scepe oppenbaer
v°. a. *S*conincs Yons teken stoede;
Nie*t en* wisti ocht ware in goede
Ochte *o*m verranesse gedaen.
Hugelijn andworde saen:

1) Volgens vs. 116 vlg. bracht Yoen op zijne vloot niet 30,000, maar 60,000 man mede.

»Wa*t* *w*aendi dat si willen landen?"
Die gene hi andworde te handen:
»Mi dunct, here, in minen sin,
Dat si willen sijn hier in."
Doe andworde Hugelijn:
»Ter *go*eder tijt so moet sijn.
Wi selense inne laten comen,
Si hebben messc*i*en iet goeds vernomen.
Me*n* laetse dor die barbacanen.
S*i* *mo*gen messcien comen danen
Si *sel*en ons willecomen wesen,
Si m*o*gen oec van danen wesen
Si sijn hier te haren lede."
Die cnecht ginc henen gerede
Ende liet die scepe inne varen.
Den coninc verkinde hi te waren
Taldereerst dat hine sach.
En wege liep hi wat *hi m*ach
Daer hi Hugeline v*ant*,
Ende verteldem al te hant,
H*oe daer* ware in waerre dinc
Yoen *s*elve die coninc.
D*oe* warts in die zale mare
Ende in die stat, dat comen ware
Weder in die stat die coninc Yoen.
So blide waren die lieden doen,
Dat *swaer*lijc te vertelne si.
Si liepen alle, geloves mi,
Besien te stride den coninc Yoene.
Maer Hugelijn, die grave coene,
Was blidere vele dan ic u
W*a*le mochte vertellen nu.
D*a*er was die coninc wel ontfaen
Ende feesten vele gedaen.
Wat holpt dat ic vele seide?

Daer was joie ende feeste mede,
Ende Hugelin verteldem sciere
Al *di*e redene entie maniere
Ende *d*orloge daer hi ware inne,
Dat hem dede die keserinne.
Y*oen* seide: »Bi mire trouwen,
*H*aer mochts noch wale rouwen."
  Nu es Yoen die coninc
In Siten, daer men wel ontfinc,
Ende hi deet vort weten dat,
Dat hi te Gardetere in die stat
Ware, ende ontboet daer
Van verren sine liede ende van naer,
So dat hi tenen male
CM [1]) volcs hadde wale.
  Om Ritsarde al dies gelike
Heefti gesent in Vrankerike [2]).
Bathias die*n* grave mede,
Die *te* Pharat was in die stede,
Ontboet hi haesteleke bi Gode.
Vort so sende hi sinen bode
b. Nederwaert met groter haest
Te Jorise te Alternaest [3]);
Van daer tote Orcastroen
Om Cursoude den baroen;
TEsmeridoen so sende hi
Om den grave Esmari;

---

1) Er staat in het afschrift *XM*, ofschoon onduidelijk en onzeker. Doch blijkbaar moet het *CM* zijn. Yoen had zelf 60,000 man medegebracht; de bezetting van Garderterre bedroeg 20,000 man (vs. 160). Nu dus, met nieuwe hulptroepen, moet zijne macht gestegen zijn tot 100,000 man, en dit wordt volkomen bevestigd door vs. 289—307, waar hij zijn leger afdeelt in zes scharen, vijf van 15,000 en éène van 25,000 man.

2) Verg. het verslag van die zending in het volgende fragment (bl. 44, vs 181 vlgg.).

3) Hier moet een plaatsnaam bedoeld zijn. Maar welke?

Te Alardine sende hi daer na
In die stat van Susa,
Ende en ontboet hem niet el,
Dan si hare stede besetten wel
Metten portren van der stat,
Ende te hem comen na dat.
Hi wilt te velde sekerlike
Comen jegen tkeiserike.
In dien beemt Meotides
Toech liggen Yoen, des sijt gewes,
Metten sinen altemale.
CM[1]) wasere wale;
Nochtan was dit lut*tel* al
Jegen der keserinne*n* getal.
  Der keserinnen dede doen
Ontbieden di*e* *coninc* Yoen,
Dat hi des *ander da*ges betide
Comen woude jege*n* haer tstride.
Doe Yrene dat verstoet,
Dat Yoen, die coninc *v*roet,
Selve ware comen daer,
So hadde sijs te meerren vaer,
Ende riep te rade hare broedere beide,
Fromondine ende Haerdreide,
Diese troesten. Doe seide Yrene,
Dat si daer omme gave cleine.
Haer heer dede si bereiden daer,
Alse die sander dages daer naer
Emmer striden woude twaren,
Ende besette dus hare scaren:
Vijf scaren so maketsi
Van heidenen, geloves mi,
Van tien coningen die daer

---

1) In het afschrift X^M, maar onduidelijk en onzeker, evenals in vs. 234.

Comen waren, weet vorwaer:
Telken horden *tw*ee coninge toe.
Daer na besette si doe
Die van Grieken in tween scaren,
Daer ha*re* broeders leidren af waren,
Ende haren sone, heren Leone,
Gaf si enė scare scone
Van xl^{M} mans allene.
Dus besette dat volc Yrene.
Yoen die coninc, die banderside
Woude jegen haer comen tstride,
Besette die scaren sijn.
Die ene leide Hugelijn,
Daer xv^{M} volcs in was.
Die andre die grave Bathias
Met also vele lieden wel.
Die derde leiden twee riddren snel,
Jorijs ende Cursout van Orcastroen,
Oec met also menegen baroen.
Esmeridoen leide, weet wale,
Die vierde, ende hadde tenen male
c. xv^{M}, alse die andre daden,
Die hem staen souden in staden.
Die vijfte scare so beval hi
Alardine ende Esmari,
Ende also vele liede mede.
Die seste ware hi selve dede,
Ende xxv^{M} baroene.
Dus besette die coninc coene
Sine scaren ende seide:
»Gi heren, dor u edelhede,
Sijt goede liede margen al.
Wat gi moecht wennen, groet ende smal,
Eest op Grieke ocht op Paiene,
Dat houde elc wel over sine.

Ic en wils no groet no clene,
Sonder die ere al moederene."
Si seiden: »Edel coninc rike,
Vaert toe ende strijt coenlike!
Die u margen af sal gaen,
*M*oet van Gode sijn ontaen!"
  Dus was Yoen getroest sere.
*N*avonts dede Yoen, die here,
Die sciltwachte doen her Cursoude
Ende Jorise, dien hi woude.
Ende banderside, in waren dingen,
Dadense vier heidene coningen:
Van Neder Egypten, van Colcos,
Van Tarsen ende van Ceraunos,
Ende gingen tenen passe houden,
Daer si over liden souden.
Wart dat menre soude striden,
So moester emmer deen dore liden,
Entie andere moeste plaetsce maken,
Ochte qualeke souden si geraken.
Dat water en was niet harde wijt,
Daer si op hilden te dier tijt
In beiden siden op douver daer.
  Cursout, diese hem sach so naer,
Sprac aldus den heren an,
Ende seide: »Verscufte [1]) man!
Twi comdi aventuren u lijf
Hier om een hoverdich wijf?
Waerdi wel vrome ende wijs,
Gi en sout om geens wijfs prijs
Ochte om haer dreigen so verre comen.
Wert u hier u lijf genomen,
Wie sal u gelden? een wijf hoverdich,

1) *Verscuft*, hetzelfde wat elders *verscubt* of *verscoven* heet.

Die alre eren es onwerdich?
Si es fel ende comen van den fellen:
Niement soude hem an haer gesellen."
  Die coninc *R*abanus van Colcos
. . d . . . . . vrouwen lachterde dos,
Ende *seide*: »Wie dat segt tote mi,
Dat fel mijn vrouwe ochte valsch si,
Dien segic dat hi qualike
Lieget ende valscelike!"
— »Sijs quaet ende valsch," seide Cursout,
»Al waerdi noch also stout!"
Rabanus seide: »Dats gelogen!
Warent coninge ochte hertogen

D.

Tweede fragment te Stuttgart.

Uit het Tweede Boek.

r^0. *a.* Ende heeft hem daer sijn hoeft
Toten tanden toe gec*l*oeft,
Entie coninc viel doet in tsant.
E . . si . . . . . . e te hant
Ha . . . . ridoen
Sla . . . . er es wat doen
Si sij*n* . . . . temale
Doe vo. . . . . *w*eet wale
Met enen . . . . t groet was,
Entie heiden*e*, *gelo*eft mi das,
Worden doe in *hanx*ste groet,
Wan*t* haer here die was doet,
Ende si waren in sorgen mede,

Ende setten hem ter vlocht ter stede,
Ende vloen ter *ander scaren* wart,
Daer Yoen was jegen bewart,
Bathias ende Hugelijn;
Ende teerst dat si vergadert sijn,
Wart die strijt *cracht*ech daer,
Maer Esmar*i* es hen naer,
Entie sine die willech waren.
Daer was gestreden sonder sparen
Van eerst so overvromelike,
Ic en mochte u niet sekerlike
Vertellen die waerheide.
  Yoen vergaderde ane Haerdreide,
Die hem ondersloegen sere;
Maer her Yoen die here
Gaf Hardreide enen slach
Op den helm, die hem wach,
So dat hi verducelt sat.
En ware sijn ors, sijt seker dat,
Niet gescoten uten here,
Hi ware daer bleven sonder were;
Maer dat vloe ten tenten wart.
Doe worden die Grieken vervart,
Want haer hanxst was groet.
Si waenden dat hi dor die noet
Vlo aldus henen, ende daer bi
Volgeden si hem alle, geloves mi,
Ende setten he*n* ter vlochte,
Wat elc verlaisieren mochte.
  Vlochtech es nu tGriexe here
Ende en penst om gene were,
Maer hoet henen mochte comen.
Beide die blode metten vromen
Vloen wat si jagen mochten.
In bosscen, in hagen, in hagedochten

Vloen si ende lieten al daer
Dat sire brachten, weet vor waer.
Die Siten volgeden na sere,
Entie coninc Yoen, haer here,
Versloechse waer hi ane hen quam.
Wel ene mile, alsict vernam,
Jagede hi die Griexe heren.
Daer naer dede hi weder keren
Sine liede, want hem es leet
Dat men die liede so versleet,
Sint hem Haerdreit ende Fromondijn
Altemale ontfaren sijn;
b. Want tander volc altoes doet
Dat haren here dunket goet.
Dus es Yoen gekeert twaren
Ende liet die Grieken varen,
Die daer hebben vele verloren,
Haren here al*s* te voren,
Ende vier coninge noch daer toe,
Ende nochtan blide was dat ontfloe.
Ten tenten keerden die Siten daer,
Daer si vonden, weet vor waer,
Den scoensten roef dien sach nie man,
Dien die coninc deilen began
Sinen lieden cleine ende groet,
Na dats elc hadde noet.
Hi gaft hem oec mildelike,
Want niet en had*s* die coninc rike.
Hi maecte willech die van den lande
Metten goede sire viande,
Ende es te Gardetere in getogen,
Sere blide ende in hogen.
Alardine hi soeken dede,
Dien men vant al daer ter stede,
Ende heeften bracht tote in die stat;

Ende den keyser, verstaet dat,
Dede hi soeken ende bringen;
Maer die heidene coningen
Dien en dede hi gene ere,
Danse bernen dede die here
Gelijc den andren die daer lagen
Hare entare op tfelt verslagen;
Want tenen hope so dede hi
Parde ende liede, geloves mi,
Leggen ende een vier maken,
Daer si mede al on*tst*aken,
Sonder die van sinen lande,
Alse verre alsemen die bekande:
Die dede hi doen eerlee*c* ter erden.
Maer met eren ende met werden
Dede hi graven Alardine,
Die staref in den dienste sine,
Enten keyser mede Lyoene,
Alse hem wel betam te doene,
Vor den outere sente Anestasien,
Ende oec in hare abdien.
Dus sijn die Grieken wech getogen.
Blide warense ende in hogen,
Die dat lijf ontdroegen daer.
Yrene die wart, weet vor waer,
Sere verhaedt van den haren,
Hadden sijt dorren oppenbaren.
Nochtan dor al desen rouwe
Screef si hare »der Heren Vrouwe",
Ende dat veronwerdese noch mere.
Si ende hare sone waren here
Van den rike altemale,
Maer hare broedere, weet wale,
Waren montbore van den rike;
Dus warense daer in dagelike

Ende hildent der vrouwen tonder,
Maer die vrouwe *si* wrachte wonder
c. Int lant ende dwanct meer
Dan noit enech here dede eer.
  Constantijn was noch clene,
Dies so hiltsi trike allene.
Die broedren gaven altoes raet,
Hoe men dorloge wel bestaet
Jegen den coninc Yoene,
Dies si willech was te doene,
Hadde sijs weten hoe beginnen.
Si sinde menech saluut van minnen
Ane den coninc van Bulgerien,
Dat hi quame met sirer partien
Ende holpe haer op Siten striden.
  Nu gevielt so tenen tiden
Dat si hem ontboet selke minne,
Dat hi met herten ende met sinne
Ane hare altemale vel.
Wat soudicker af seggen el?
Twijf was van live quaet,
Ende gestade hem selke daet,
Dat hi met hare hadde te doene
Ende wan an hare enen sone,
Die Mechiel geheten was.
Maer die coninc, geloeft mi das,
Wartse doe verhatende [1]) soe,
Dat hi nie en wart vroe,
Als hi van haer spreken horde
Alse vele als van enen worde.
Yrene, die dat versach,
Dat si ane den coninc niet mach
*H*ulpe gecrigen ende hise haet,

1) Hs. *verhadende*.

En [1]) woudse niet sijn versmaet,
Ende quam met groten partien
*O*p den coninc van Bulgerien,
Daer si lange wile op street
Ende sijns lants vele avereet.
Dat orloge groet ende swaer
Duurde tusscen hen menech jaer.
Hier bi so liet si die vart
Langen tijt te Siten wart,
Ende orlogede op Bulgerien,
Om dat si woude den coninc vrien;
Maer haers en woudi groet *no clene.*
Dus bleef die keserinne Yrene
Vrouwe ende haer sone Constantijn,
Tote dat hi quam ten dagen sijn,
Dat hi woude allene regneren
Ende niet dor haren wille a . . . ren.
  Yoen, die in Siten was
Met payse, geloeft mi das,
En ontsach die Grieke nemme*er*.
Sinen sone sage hi eer
Ende sine mage, op dat hi mochte,
Maer node hise eldere sochte,
Want hi scaemde hem sere,
Dat hi hem selven selke onnere
Dede dat hi . . . . sijn rike
Ruumde met enen wive scandelike.
Hier bi es hi in Siten bleven.
Van heme willic mi begeven
v^0. *a.* Ende seggen u van den bode twaren,
Die van Siten quam gevaren
Ende voer te Vrankerike wart,
D*aer* hi vant den hertoge Ritsart,

1) Hs. *Ende*.

Ende quam daer, geloeft mi das,
Doe die peis gemaect was
Entie brulochte waren leden [1]).
Die bode quam met haestecheden
Boven in die hoge sale,
Daer hi den keyser ende altemale
Sine [2]) baroene bennen vant.
Die bode seide al te hant:
»God geve Karle, den here,
Al sijn leven vroude ende ere,
Ende Ritsarde, den here mijn,
Ende allen den magen sijn!
Her hertoge, verstaet dor Gode:
Ic ben hier van Siten bode
Ane u van uwes vaders wegen,
Yoene, den stouten degen,
Die u onbiet dat bi mi,
Dat van Grieken die keyser si
Doet, entie keyserinne Yrene
Met menegen mensce gemeine
Leget vor die stat van Gardeterre.
Op u lant so scijnt si [3]) erre.
Edel hertoge, weet vor waer,
Dat si hevet tien coninge daer,
Daer ic af weet die waerheit wale,
Ende vele graven ende amirale.
Dies ombiet u sekerlike
U vader, dat gi haestelike
Comt so gi eerst moget in corten tiden,
Want emmer so wilt hise bestriden.
Dies haest u, het es wel noet,

1) Verg. fragment B, dat geheel handelt over dien gesloten zoen en de daarbij voorgenomen huwelijken.

2) Hs. *En sine*. 3) Hs. *hi*.

Want haer here dat es groet."
Ritsart, die dit heeft verstaen,
Andworde den bode saen:
»Soete vrient, segdi nu waer?
Es mijn vader die coninc daer
Ende met gesonden live leeft,
So weetic wale dat hi noch heeft
So vele in hem vromecheden,
Dat hi wale sal verbeiden
Der keserinnen ende haer here,
Al waren si van meerre were.
Maer sere so twifelt daer an mi,
Dat hi noch levende si."
Doe so seide Gelloen die grave:
»Ic seide u die waerheit wel daer ave,
Dat u vader levet noch,
Want ic seit u te voren doch,
Dat icken in hogen Goten sach;
Maer niet en weetic ocht hi mach
Weder noch in Siten sijn.
Doch seide hi toten monde mijn,
Dat hi met mi te lande neder
Emmer woude keren weder,
Ende oec gelovedic hem dat,
Dat ic soude comen daer ter stat,
b. Alsic emmer hadde gedaen,
En waert mi anders niet vergaen
Van den wende, die mi omsloech
Ende elderwarder droech.
Maer dat die bode bringt hier inne,
Dat mijn dochter, die keserinne,
Op u lant nu soude striden,
Dies en gelovic te genen tiden."
Die bode seide: »Bi Gode, here,
Ic mochte mi scamen harde sere,

Op dat ic Ritsarde den hertoge
So oppenbaerlike loge,
Ende daer omme so verre quame.
Dies en heb ic niet den name,
So mene*ge* bodscap, sonder waen,
Als ic minen here hebbe gedaen
In allen landen sonder hier."
Doe seide Ritsart, die here fier:
»Her grave, laet dit varen.
Mi heeft Yrene gedaen twaren
Ende Fromondijn ende Haerdreit
Daer in tlant menech leit',
Dat hem te scaden verginc,
Ende noch mochte wale die dinc
Vergaen gelijc si heeft gedaen.
Maer wat si *da*er anegaen,
Ic houde u den peis die hier
Gemaect heeft die keyser fier,
Gi en willes u onderwinden
Ende uwe mage met uwen kinden."

Die grave seide: »Here, her Ritsart,
Nu verstaet wel mine wart.
Die soene die hier gedaen si
Willic houden, geloves mi,
Ende mine mage, wi willenre niet
Geensijns verbreken iet.
Maer ic wille te*r* keyserinnen sinden
Ende ten andren minen kinden,
Dat si haer orlogen laten staen,
Want wi hebben soene gedaen,
Die nemmermeer na desen dach,
Ocht God wilt, versceden mach."
Die keyser die seide: »So doet,
Hets wel gedaen ende goet."
Gelloen seide: »Het sal gescien."

Enen bode riep hi mettien,
Die in Grieken varen soude
Ende daer vertellen dat hi woude.
Maer weet wale die waerheide,
Dat hi den bode also niet seide
Dat hi daer verstaen dede,
Want hi wrachte na sine sede.
Her Ritsart, die nu verstaen heeft
Dat die coninc sijn vader leeft,
Was harde blide van der maren.
Gelloens gelof [1]) liet hi al varen,
Want hi en achte dit no dat:
Doet hi quadere ochte bat,
Hi en achted een twent niet.
Maer Gelloen, die altoes pliet
c. *Verra*nesse ende quaet,
Hi *t*oende hier noch sine daet.
Te Grieken wart soude hi sinden
Ende ontbieden sinen *kinden*,
Dat peis ende soe . . . .
Ende si niet raste . . . .
Ende houden p. . . . .
Gelijc dat hi d. . . . .
Ende sine mage . . . .
Dit woude die . . . . wale
Ende dandre heren . . . hijt dade,
Maer en was niet van sinen rade;
Maer hi ontboet hem sekerlike,
Dat comen soude in Vrankerike
Die heidene met groter macht,
Die hi hevet met hem bracht,
Daer hi sine viande al
Ende Vrankerike mede storen sal,

1) Bij F. *geloft*.

Ende bid hen daer bi sere,
Alse [1]) haer vader ende haer here,
Dat si wennen Siten daer
Ende verslaen oppenbaer
Yoene entien sone sijn,
Want hem Ogier ende Garijn
Nemmermeer daer hulpe en doen.
Dit so ontboet hem Gelloen
Ende troestese ten stride sere.
Dus so hout Gelloen, die here,
Die soene die hi selve sprac,
Entie hi haestelike brac.

Vele [2]) lee . . des [3]) begonnen,
In al dat wi verstaen connen,
Van de*se*r veeden ende gesciet,
Ende noch *en* eest al leden niet.
Gi hebt gehort ende verstaen,
Hoe dat Gelloen heeft gedaen
Ene soene scalkelike,
Om te verdervene Vrankerike
Met sinen kindren, op dat hi can,
Die hem souden volgen an.
Siten woude hi oec banderside

---

1) Hs. *Altse.*

2) De groote geschilderde hoofdletter, die hier in het handschrift voorkomt, geeft te kennen dat hier eene nieuwe afdeeling begint. De volgende verzen (1—26), eene korte herinnering bevattende aan het vroeger verhaalde, wijzen dit mede duidelijk aan. Vergelijkt men die verzen met de gelijksoortige in Fragm. II, vs. 51—96, die den aanhef bevatten der Tweede Partie van het Tweede Boek, dan mag men aannemen, dat hier eene latere Partie van hetzelfde Boek begint: wel denkelijk de laatste, loopende tot Ritsart's dood, waarmede dit Boek zou eindigen. In ons fragment zagen wij Ritsart nog in leven en bloei. Er kan dus geen twijfel bestaan, dat dit fragment nog tot het Tweede Boek behoort. Verg. Fischer, bl. 72—75.

3) Aldus bij F. Denkelijk te lezen: *Vele leeds es.*

Dat sijn dochter wonne met stride.
Dus wilt hi met vreemden lieden
Sinen vianden mesbieden
Ende verslaen ende onteren,
Alse hi sal, God en wilt keren
In andren wegen dan daer hi
Hem hevet vertroestet bi.
Doch sal sijn raet sekerlike
So sere onteren Vrankerike.
Ghi hebt, gi heren, dor God verstaen,
Hoe dat Gelloen was ontgaen
Ute Agulants lande van Afrike,
Ende hoe erre dats Agulant sekerlike
Was, dat hi he*m* so ontfoer,
End hoe hi harde diere swoer

II.

EEN FRAGMENT VAN DEN ROMAN VAN LIMBORCH.

In het 9de Boek van dit dichtwerk, bij het verhaal van den strijd onder de wallen van Constantinopel, dat door Sultan Carados belegerd werd, komt in het jongere handschrift B, tusschen vs. 708 en 709, eene reeks van niet minder dan 110 verzen voor, die in het teksthandschrift niet worden aangetroffen [1]). Zij bevatten nadere bijzonderheden omtrent het gevecht: de dappere daden van Demophon en Echites, een gesprek tusschen die beide ridders, den heldhaftigen strijd van den keizer van Aelmaengen, die twee heidensche koningen verslaat, en het ongeval van Demophon, die op den keizer aan-

---

1) Eigenlijk staan er maar 109, doch na het 15de vers ontbreekt een regel. Oorspronkelijk waren er dus 110.

rijdt en hem het hoofd meent te klooven, toen juist bijtijds Jonas, de gewezen schildknaap van Evax, toeschiet en den aanvaller een slag op den helm toebrengt, zoodat hij in onmacht valt en slechts gered wordt door zijn paard, dat met hem naar de tenten terugloopt. Doch de zijnen wanen hem dood en slaan op de vlucht, waarbij Jonas en Echites opnieuw een aantal vijanden nedervellen. Daarmede keert het verhaal tot Hendrik van Limburg terug.

Mr. Van den Bergh heeft die verzen niet in den tekst opgenomen, maar ze aan den voet der bladzijde geplaatst. Hij vermoedde echter, dat zij wel van den oorspronkelijken dichter afkomstig zouden zijn, omdat in vs. 915—920 op het aan Demophon overkomen ongeval gedoeld wordt. Die opmerking maakte de echtheid der verzen zeer waarschijnlijk; doch met voldoende zekerheid was de vraag toch niet te beslissen, en in elk geval bleef het bezwaar bestaan, dat men dit gedeelte alleen kende in de slordige taal, in een half-Hoogduitschen tongval, waarin het Hs. B geschreven is.

Het is daarom niet zonder belang, dat een onlangs gevonden fragment van een ouder en blijkbaar zeer goed handschrift ons thans in staat stelt, allen twijfel omtrent de echtheid van deze verzen weg te nemen en ze in hun oorspronkelijken Middelnederlandschen vorm te herstellen.

In denzelfden bundel ter Nationale Bibliotheek te Parijs, waaruit ik boven een fragment van den *Roman der Lorreinen* mededeelde [1]), bevindt zich nog een ander blad perkament, met Mnl. verzen beschreven, waarvan Dr. Apfelstedt mede een afschrift maakte en aan Prof. Bartsch te Heidelberg zond, die de goedheid had het mij te doen toekomen. Het blad, waarvan het afschrift genomen werd, heeft aan weerszijden twee kolommen, die oorspronkelijk elk 40 regels telden; doch van de linkerzijde en van den bovenkant is een reep afgesneden, waardoor van de eerste kolom het voorste gedeelte en van al

1) *Ms. allem.* 118 *a.* Verg. boven, bl. 4 en 28 vlgg.

de vier kolommen de vier bovenste regels zijn weggenomen. Zooals het nu is, bevat het fragment nog 36 halve en 108 heele verzen, waarvan echter enkele geheel of grootendeels onleesbaar zijn. Het behoort tot het 9de Boek van den *Roman van Limborch*, en behelst juist het gedeelte, dat wij alleen uit B kenden. Het begint met het vijftiende van die in A ontbrekende verzen, en loopt aan het einde daarvan, in aansluiting met het teksthandschrift, verder door tot vs. 766. Nu het blijkt, dat ook een oud en zuiver handschrift die verzen bevatte, die dan ook kennelijk tot den loop des verhaals behooren, mag men gerust besluiten, dat zij in den tekst hunne wettige plaats moeten hernemen.

Ik laat hier het fragment, naar het afschrift dat voor mij ligt, nauwkeurig afdrukken. Om echter een leesbaar geheel te geven, voeg ik er drie regels uit het teksthandschrift en uit B de veertien eerste verzen bij, en vul het ontbrekende uit dit Hs. aan, zóó echter dat ik het Nederrijnsche dialect, naar het voorbeeld van ons fragment, in zuiver Middelnederlandsch overschrijf. Mijne uitgave geeft dus het geheele stuk weder, zooals het in 't oorspronkelijke gedicht moet geluid hebben.

De tekst van het fragment is met de gewone Romeinsche letter, al het ingevulde cursief gedrukt.

Doe wert die strijt starc ende groet
Ende vrecselec te siene an.
708 *Daer bleef verslegen menich man*
Van groter cracht die Demophon dede,
Ende banderside wracht [1]) *wonder mede*
Echites, die stoute coninc,
Die menegen man swaerlike ontfinc
In den selven nijtspele.
Daer bleven riddren alte vele

1) In B *wort*, waarmede *worht*, *worhte* moet bedoeld zijn.

In beiden siden daer[1] *verslegen*
Ende vele van den orsse gedregen.
Die coninc van Cypre quam doe
Metten sinen gesleyen toe,
Ende geraecte, wildijt weten,
Den coninc van Massageten,
Ende sloegen opten helm boven,
Dat hine heeft gecloven,
r°. a. *Daert Dem*ophon toe gesach[2],
. . . . niet en mach[3],
*Ende sloech d*en coninc van Cypre soe,
Dat hi . . escelike[4] ward onvroe,
Ende viel van den orsse int sant,
Ende bleef vertorden altehant
*Onder die o*rsse op die erde.
Echites, *d*ien dit derde,
Seide: »*Bi* Gode, her coninc here,
Gi deret den onsen alte sere
*Ende onneer*tse altemale.
U swert dat snijt hen te wale,
Ende u hant es hem te crachtech.
Hier en es coninc so machtech,
No riddre so vrome no so goet,
Mach hi, *hine* scuwe u gemoet.
*Dats mir*e joncfrouwen een groet deren.
Oec hebt gi jegen mi so geveren,
Bi der eren die gi mi hebt gedaen,

---

1) De herhaling van *daer* is hinderlijk. Voor een van beide misschien *doe* te lezen.

2) Met dit vers begint ons fragment.

3) Dit vers ontbreekt in B, en wordt door ons fragment maar half aangevuld. Misschien stond er: *Dies gekeren* (of *geweren*) *niet en mach*, of wel *Dies gedragen n. e. m.*, als in vs 78.

4) In B: „*Dat he gerade wart unvroe.*” Hoe . . *escelike* in het afschrift moet aangevuld worden, durf ik niet beslissen. Denkelijk is de *c* niet goed gelezen, en zal bedoeld zijn *desgelike*, t. w. evenals de koning der Massageten, wien hij zelf zoo even den helm gekloofd had.

*Al mochti*c ure cracht onstaen,
Dat wonder alte groet ware,
Dat ic stille no openbare,
Jegen u niet en mesdade,
*No in werk*e no in rade,
*Om al dat Ermen*ijnsche rike,
Dat gi mi wonnet vromelike
Bi ure doget ende bi ure vromecheit,
Ende daeromme doget arbeit.
Maer hier bi, here, godweet,
*Es mi dit or*loge alte leet,
Dat tusschen ons hier wesen moet."
Demophon, die riddre goet,
Seide: »*Here*, *bi* mire wet,
Dit orloge deert mi oec met,
Ende ic woude dats ware een inde;
*Want ic liede n*oit meer en minde
Dan ic u liede twaren doe,
Al eest comen nu alsoe
Dat ic jegen u moet striden;
Ende en wilts niet laten liden
r°. b. Mijn here, mijn broeder, die soudaen,
Nochtan hebbickere toe gedaen
Al mine macht, ten peyse waert."
Echites, die coninc onvervaert,
Seide te hem: »Des moet [1]) u God lonen,
Die in den hemel heft sijn wonen!"
Die wile dat si spraken dus,
So *qu*am die coninc Erudus,
Astap, Edrinc ende Bitijn,
Ende die coninc van Costrijn.
Dese vijf coninge quamen an

1) Het afschrift heeft: *dar meet*, verkeerd gelezen voor *des moet*, blijkens *des müys* in B. De woorden *te hem* in dit vers, die B te recht niet heeft, moeten geschrapt worden.

Toe slaende met menegen man
Op Ryoen, den coninc van Spaengen.
En ware die keyser van Aelmaengen
Utecomen met groter cracht,
Si hadden Ryoene ter doet bracht,
Die [1]) so vromelike street,
Dat niemen van hem en reet,
Hine bleef gewont ofte doet:
Sine daet was so groet.
Hi versloech twee coninge,
Astap ende den coninc Edringe,
Daert Demophon toe gesach,
Dies [2]) langer gedragen niet en mach,
Ende seide: »Her coninc *metten are* [3]),
Dat *kinne Mam*et, *die* openbare
Kint ende weet alle saken,
Dat gi swaren scaert sout maken
In onse volc, die [4]) u wale
Liete gewerden altemale.
Magic, entrouwen, ic saelt weren."
Ende quam opten keyser geveren,
Ende waende hem wel cloven thoet,
Maer datter *tuss*chen scoet
Die stoute riddre, her Jonas,
Die wilen Evax cnape was,
Ende gaf Demophon enen slach

---

1) Blijkens het vervolg (vs. 79 en 86) slaat dit *die* niet op Ryoen, maar op den keizer.

2) In 't afschrift: *Dat*. Doch in B: *De is*.

3) T. w. *met den adelaar*. B. *mit den aer*.

4) Hier op te vatten in den zin van *indien men:* elliptische uitdrukking. Zie mijne aant. in *N. W. d. Maatsch. d. Ned. Lett.*, VI, 164 vlg., *Lekensp.* gloss. bl. 400 en 697, en verg. verder *Segelijn*, vs. 9287, *Melib.* 1242, Snellaert, *Ned. Ged.* bl. 278, vs. 62, *Hor. Belg.* VI, bl. 126, vs. 32, *Vad. Mus.* II, bl. 194, vs. 527 vlg, *Hadewijch*, bl. 187, vs. 20, en vooral ook onzen *Limborch*, II, 64, waar men achter *Vrancrike* eene komma plaatse en *diese mi gave* versta als: *indien men ze mij gaf*.

Op thoeft, dat hi in ommacht lach
In sinen sadel in groet bedwelm.
En hadde so vast niet sijn helm
v°. a. Geweest, hi ware doet bleven.
Ende sijn ors heft verheven
Sinen loep ten tenten waert.
Doe worden dander sere vervaert,
Ende waenden dat hi ware doet,
Ende vloen met haesten groet.
Doe her Jonas sach dat al vloe,
Voer hi den coninc van Cosdrijn toe
Ende clofde sijn hoeft ten eersten snede.
Wat wondre waendi dat daer dede
Mijn her Echites ende die sine,
Die altoes waren in die pine
Ende menegen daden vallen neder.
Nu l*aet ic*se vallen ende kere weder
Ten *Lim*borgere heren Heinrike,
Ende [1]) b*an*derside street vromelike
709 Mijn her Heinric, die stoute here [2]),
Die banderside street so sere
Jegen menegen heidinen man,
Dien altoes wies *helpe an;*
Want Prasijs, die coninc van Prassia,
Quam metten sinen gereden na,
715 *M*et .VIII. *hondert* olifanten,

1) In B *De* (*die*), zooals de zin eischt. Doch ook *Ende* kan als relatief in den zin van *die* bedoeld zijn.

2) Dit vers (waarmede het teksthandschrift weder aanvangt) en het volgende zijn volkomen overbodig, ja tautologie, na vs. 109 en 110, die in B en in ons fragment voorafgaan. Misschien zijn zij een inlapsel van een afschrijver, die *Ende* in vs. 110 niet juist opvatte en nu den zin op zijne manier trachtte te herstellen. Doch het is opmerkelijk, dat deze hinderlijke herhaling juist wordt aangetroffen op de plaats, waar het in A ontbrekende gedeelte ten einde is, en dat die beide verzen (709 en 710) in al de drie handschriften worden gevonden. In A zijn zij te begrijpen, als een invoegsel om de lacune te dekken, maar in B en in ons fragment zijn zij geheel ongepast.

*Wel geladen met seriant*en.
*Dese quamen sere dringen*de vort
Ende wrachten in donse grote mort,
Want si rechte vorward leden
Ende niemens en vermeden,
Ten mure waert van der stat [1]).
Si macten, daer si leden, gat.
Niemen en dorste jegen riden,
Want si en *constense* niet bestriden.
Die liede die in *den* casteel lagen
Banderside, si ontsagen,
Staken si dolifante doet,
Da*t die* val soude sijn so groet,
Dats niemen onstaen en mochte.
Mettesen Prasijs herdochte,
Dat hi gelooft hadde dat,
Dat hi dies dages op die stat
v°. b. Niet striden soude, wats *gesciede:*
Dies dede hi keren sine liede,
Ende so daden dandre doe,
Want die avont hem quam toe,
Ende scieden in beiden siden.
Donse gingen ter stat ward riden,
Ende die heidine, dat was waer,
Reden tharen tenten daer.
  Nu es dat heer al in getogen.
Die soudaen, die niet verhogen
En can om sine grote scade,
Riep sine liede alle te rade,
Ende clagede utermaten sere,
Dat hi sine liede ende sijn ere

1) Dit vers en het volgende ontbreken in het teksthandschrift, doch staan ook in B. De beide volgende heeft A in omgekeerde volgorde, maar de lezing van ons fragment en van B is de ware.

Vore enen casteel daer hadde ver*loren*,
Ende hier alle die werelt *voren*
Nochtan hadde *ten wa*pe*n*en al:
Emmer waert kinlike *ongev*al.
»En mochte mi d*us* niet *mesvallen*,
Mamet geit mi af *met* allen,
Want ic heden in *den da*ge
H*ebbe man ende mage*
Verloren bu*t*en ge*t*ale,
Ende .XIII. *coninge also wale*
Sijn mi hie*r oec afgeslagen.*
H*oe ma*gic *minen sin verdragen?*
Dat es wonder *alte* groet.
Ic biddu, gi heren, in derre noet,
So geeft m*i r*aet wat ic be*st d*oe."
Demophon hi sprakere toe
Ende seide: »Here, *ic* seit u wel,
En es geen kinder spel
Te striden jegen al dat here,
Want hets volc van groter were.
Gi macter af enen casteel,
Daer van der werelt al geheel
. . . .

Ten slotte moet ik nog wijzen op eene omstandigheid, waardoor het hier medegedeelde fragment een eigenaardig belang verkrijgt. In 1803 gaf Oberlin, de geleerde bibliothecaris van Straatsburg, in Millin's *Magasin encyclopédique*, 8ste Jaargang, D. VI, bl. 20, een bericht omtrent eenige onder hem berustende oude stukken. »Je possède moi-même, dans ma collection", schreef hij, »plusieurs pièces en différentes langues, entre autres aussi du genre poétique, écrites avec netteté sur vélin, telles qu'un fragment d'un poëme batave, dont le sujet paroît être tiré d'une guerre avec le sultan et les païens (qui ont été confondus avec les Mahométans), peut-être d'une croi-

sade; il y est parlé de combats, où figurent un empereur d'Allemagne (*een keyser van Aelmaengen*), *een heere Heinric*, *die heeren Echites*, *Demophon*, *Jonas*, *Evax;* il y est question d'éléphans (*olifanten*). `A ces traits, il sera peut-être facile à quelque savant batave de reconnoître le poëme dont il s'agit." Mr. Van den Bergh, die in zijne *Inleiding* (bl. XXXVIII vlg.) deze woorden aanhaalde, begreep te recht, dat het fragment tot den *Roman van Limborch* moest behooren. Doch »ondanks alle aangewende pogingen" was het hem »niet gelukt in Frankrijk te vernemen", waar het zich toen (in 1846) bevond, zoodat hij niet in staat was het bij zijne uitgave te vergelijken.

Het trekt terstond onze aandacht, dat niet slechts de algemeene inhoud van het hier beschreven fragment met het onze overeenstemt, maar dat er juist dezelfde namen in voorkomen, en dat in 't een zoowel als in 't ander van »olifanten" sprake is. Dit doet al aanstonds vermoeden, dat ons fragment misschien wel hetzelfde stuk zou kunnen zijn, dat Oberlin bedoelde. En dit vermoeden wordt tot zekerheid, zoodra men bedenkt, dat de bundel, waarin ons fragment is ontdekt, juist uit Oberlin's nalatenschap in de Parijsche bibliotheek is gekomen. Er is geen twijfel aan: wij hebben het fragment wedergevonden, waarnaar Mr. Van den Bergh vergeefsche nasporingen deed, en dat wij sinds lang verloren waanden. En nu wij het bezitten, is het ons eene niet onbelangrijke bijdrage gebleken tot de critiek van ons gedicht.

III.

EEN FRAGMENTJE VAN HET EERSTE BOEK VAN DEN LANCELOT.

Prof. Bartsch, aan wien ik de beide Parijsche fragmenten, van de *Lorreinen* en van den *Limborch*, te danken had, zond mij later nog een paar stukjes perkament, hem door Dr. K. Goedeke

medegedeeld, en die blijkbaar tot een Mnl. gedicht hadden behoord. Het zijn twee smalle reepjes, het eene iets korter dan het andere, en die, naast elkander gelegd, aan weerszijden een gedeelte van eene kolom uitmaken. De ééne zijde is duidelijk leesbaar en bevat de volgende verzen:

Die . . . . Arture,
Ende beval har optie ure
Den coninc te bringhene te voren
Sulke tale alse gi moghet horen.
  Die joncfrou ne lette niet
Te doene dat Morgane hiet,
Ende voer wech metter ure
Dat si vonden hadde Arture,
Tote binnen in dier zale,
Ende sprac hare tale,
Daer si vor den coninc stoet,
Ende seide: »Here, dor u omoet!
*I*c bem bode ende bringhe niemare.
*D*oet alle die ghene comen hare,
*D*ie tuwen hove behoren.
*S*i moeten hier alle wesen voren,
*E*er ic mine bodscap spreke."
*D*ie coninc dede haesteleke
*S*ine liede te ga
*D*oe was daer
*V*or den coninc
*D*ie joncfrou

De andere zijde, die vermoedelijk op den houten band van een boek geplakt was geweest, vertoonde in den beginne niet meer dan sporen van eenig schrift. Geene enkele letter was te lezen. Door de lijm voorzichtig met warm water af te weeken en vervolgens een *reagens* aan te wenden, ben ik er echter in geslaagd het schrift weder op te werken en, hoewel niet alles met volkomen zekerheid, het volgende te ontcijferen:

. . . . .n hem op den coninc
(*Diene vrien*)delike ontfinc
. . . . met minnen
. . . . hem die slotele van daer binnen
. . . . . en hem dien casteel
. . . . .t was al gheheel
. . . . hem daer buten
. . . . . .at n*iemen mochte* sluten
(*Doe was*) daer bliscap menichfoude
(*Onder jon*)ghe ende onder oude
. . . . luttel des ghen . . . . .
. . . . n hoe Lantsloot
. . . . here coninc
. . . . en na dese dinc
(*Die jonc*)*frouwe* ware quaet vergouden
(*Daer wi*) alle bi sijn behouden
. . . . . . den coninc ende seide
(*Van der*) pinen ende van den arbeide
. . . . *ghe*doghet
. . . . .e ghepoghet
. . . . .swert

Het voorste gedeelte der kolom is aan deze zijde weggesneden. Slechts bij enkele regels kon het ontbrekende bij gissing worden ingevuld.

Welke van de beide zijden de voor-, en welke de achterzijde van het blad geweest is, laat zich niet meer bepalen. Evenmin blijkt, hoeveel er tusschen de éène en de andere zijde ontbreekt. Maken de 22 regels, die het langste strookje bevat, de helft of een kleiner gedeelte van de kolom uit? Telde die 44 of meer regels? Had het blad twee of drie kolommen? Is de éene zijde de eerste, en dus de andere de vierde of zesde geweest, of was de verhouding anders? Op al die vragen moet ik het antwoord schuldig blijven. Toch geloof ik — althans met vrij groote waarschijnlijkheid — te kunnen aanwijzen, van

welk gedicht onze fragmentjes eenmaal een deel hebben uitgemaakt.

De namen *Artur*, *Morgane* en *Lantsloot*, die er in voorkomen, doen terstond aan den *Lancelot* denken. In de ons bekende gedeelten van dat dichtwerk, het 2de, 3de en 4de Boek, komen, zoover ik weet, de boven afgeschreven verzen niet voor. Het is waar, in een werk, dat meer dan 87000 regels bevat, kan het geheugen licht falen, waar het een zoo onbeduidend onderdeel betreft; en ik moet eerlijk bekennen, dat ik den moed niet heb, het geheele gedicht, voor dit doel alleen, geregeld te herlezen. Maar het zou mij toch verwonderen, indien de inhoud van ons fragment in den uitgegeven tekst van den *Lancelot* werd wedergevonden. De vraag rijst derhalve, of het wellicht behoorde tot het Eerste Boek, dat wij niet meer bezitten. En ik meen reden te hebben om die vraag bevestigend te beantwoorden. In de schets van het Eerste Boek, die Dr. Jonckbloet in de Inleiding op het 2de Deel zijner uitgave heeft ingelascht, naar aanleiding van een handschrift van den oorspronkelijken Franschen tekst, leest men op bl. LXXIV, dat Morguein (Morgane) Lancelot door een bedwelmenden drank in slaap bracht en daarop den ring, dien hij droeg, tegen een anderen verwisselde. »Daarop", gaat Dr. Jonckbloet voort, »zendt zij eene jonkvrouw naar Artur's hof, die verhaalt dat Lancelot monnik geworden was, enz." Men ziet, het eerste komt juist overeen met het begin van ons fragment, dat ons verhaalt hoe eene jonkvrouw, door Morgane gezonden, zich naar Artur's hof begeeft en daar aankomt. De boodschap zelve wordt in het fragment niet vermeld; maar het vermoeden ligt toch voor de hand, dat hier werkelijk die zending bedoeld is, waarvan de schets bij Dr. Jonckbloet gewaagt, en dat derhalve de inhoud van de éene zijde van ons fragment op bl. 95 v°. en 96 r°. van het Fransche handschrift zal worden gevonden. Ik ben thans niet in de gelegenheid dit te laten onderzoeken, maar hoop later mede te deelen, of mijne meening al dan niet is bevestigd. Blijkt zij juist te zijn, dan zal ook de

inhoud van de andere zijde in de buurt van fol. 96 worden aangetroffen.

Tot nog toe kenden wij van het Eerste Boek van den *Lancelot* slechts één fragment, door Serrure uitgegeven in zijn *Vaderl. Mus.* D. IV, bl. 309—323, en dat een gedeelte der episode van den *Ridder van de Kar* bevat, t. w. 396 verzen, beantwoordende aan den Franschen tekst bij Dr. Jonckbloet t. a. pl., bl. XCV, reg. 6, tot bl. XCIX, reg. 9. In vergelijking met dat belangrijke fragment hebben zeker onze twee strookjes weinig te beduiden. Toch zijn zij niet geheel zonder waarde, al ware het enkel om te getuigen, dat niet alleen *Li contes de la Charrete*, maar ook het overige van het Eerste Boek van den *Lancelot* in Dietsche vertaling bestaan heeft.

ISAAK VOS.

Van het leven van Isaak Vos of De Vos — hij teekent zich op beide wijzen [1]) — is zeer weinig bekend. Of hij in familiebetrekking stond tot den bekenden Jan Vos, zooals ik vroeger meende [2]), is nog twijfelachtig; in 1646 droeg hij zijn *Gedwongen Vrient* op aan zijn neef Jan Vos, »Coopman tot Amsterdam.” Nu kon misschien de dichter-glazenmaker wel koopman worden genoemd, maar het is vreemd, dat in die opdracht met geen enkel woord gewag wordt gemaakt van de

1) In zijne laatste levensjaren teekent hij zich Vos, terwijl hij op den titel zijner eerste werken De Vos wordt genoemd. Op den titel van *Loome Lammert* (1642), *Iemant en Niemant* (1645), van de latere uitgaven van *de Mof* (waarsch. in 1644 voor het eerst gedrukt) en van *de Moffin* (waarsch. in 1644 voor het eerst onder dien titel verschenen) heet hij De Vos, bij de latere stukken Vos.

2) Zie mijn *Jan Vos*. *Groningen*, 1879, blz. 2.

dramatische triomfen, die Jan Vos met zijn *Aran en Titus* en zijn *Oene* had behaald.

Isaak Vos was tooneelspeler. In een pamflet, getiteld: *'t Samenspraeck tusschen Jan Tamboer en Jan Vos* [1]), voegt de laatste als regent van den Schouwburg aan Jan Tamboer deze woorden toe [2]): »jou speelen het niet eens zoo veel om 't lijf, der hebben voor desen wel andere Gecken gheweest, ghelijck die man die in 't water verdronck, en dan een Pietje Harepoen, en Isaac de Vos, Bloet-beulingh [3]), daer maghje jou broeck wel by leggen." Isaak Vos vervulde dus op het tooneel de rol van »Geck" of clown; hij trad echter ook in treurspelen op en speelde o. a. in Vondel's *Gebroeders* de rol van Mephiboseth [4]).

Hooge beschermheeren heeft hij waarschijnlijk niet gehad; één zijner stukken is opgedragen aan Jonkheer Adriaan Boelens, een edelman uit het gevolg van den burgemeester Gerard Schaap, toen deze gezant in Denemarken was, een ander aan Mr. Joan van Zevenhoven, baljuw der heerlijkheid Nieukoop, een derde aan Dirck Pietersz. Brugman, schepen en raad van Beverwijk. Onder de dichters kende Vos Leonard de Fuyter, die eenige treurspelen uit het Spaansch had vertaald. Vos schreef een lofdicht op de Fuyter's *De bedeckte verrader* (1646), »Eeren-Krans" [5]) getiteld, en werd hiervoor beloond met »Roemvaerzen" op zijn *Gedwongen Vrient*. De *Iemant en Niemant* van Vos prijkt met eenige lofdichten, waarvan de schrijvers zich teekenen met hunne spreuk. Eén dier deviezen is *Post*

1) *Tot Utrecht, by Symon Jaspersz.* 1660.

2) Aangehaald in een opstel in *Het Nederlandsch tooneel 1ste jaargang.* 1872, blz. 242, onderteekend Robin Hoedt.

3) Dit is eene toespeling op zijne klucht *Robbert Leverworst.*

4) Blijkens eene aanteekening van Vondel's eigen hand in een exemplaar van den eersten druk dier tragedie (1640); zie van Lennep's *Vondel,* III, blz. 645

5) Dit vers van Isaak Vos werd in *Klioos Kraam* (dl. II, blz. 331) opgenomen en in het register op naam van Jan Vos gesteld. Deze die volstrekt geen vriend van de Fuyter was (vgl. mijn *Jan Vos,* blz. 92) kwam hiertegen op in puntdicht 503.

nubila Phoebus, waarvan G. Severins van Cuilla zich bediende [1]). Verder vinden wij op hetzelfde zinnespel een gedicht van Jan Pietersz. Meerhuysen. Deze »Kunstkoper, Acteur van de Amsterdamsche Schouwburg, tamponistus van de burgerij, onder den E. Heer Kapitein Nicolaas Pancras" [2]), was evenals Vos in 1641 reeds aan het tooneel [3]), en verdiende als acteur en danser in 1658 op Adam Karelsz van Germez na per avond het meeste geld, nl. *f* 3.25 [4]). Op zijn leven had Jan Zoet, die vier puntdichten op hem schreef [5]), heel wat aan te merken. Hij schijnt met Vos, in al wiens stukken hij, althans in 1658, optrad [6]), bevriend te zijn geweest.

Isaak Vos heeft zeker met zijn spelen niet zooveel geld verdiend, dat hij er behoorlijk van kon leven; hij is althans tot armoede vervallen. Toch heeft hij voor zijne stukken nooit geld gevraagd, »maar alles uit enkle liefde gedaan" [7]). Met volle recht kon hij dus in zijn *Iemant en Niemant* schrijven:

»Ick hadme nauwelijcks omgekeert, of daer beginnese te roepen, och lacy, och armen.
Wel, vraegden ick, wat 's hier te doen? Ja sprack 'er een, de kommedianten lopen met de armen

---

1) Deze schrijver (misschien is de naam een pseudoniem) gaf in 1632 te 's Gravenhage, „by Isaac Burchoorn, Boeckdrucker" twee treurspelen uit, op rederijkersmanier geschreven, *Iason ende Medea* en *Ceyx ende Halcyone* en ook de *Klucht van Pieter Soet-vleys*.

2) Zoo wordt hij genoemd op een begrafenisbriefje van 1655 gedateerd, afgedrukt bij Dr. G. D. J. Schotel, *Het maatschappelijk leven onzer vaderen in de zeventiende eeuw*, blz. 441.

3) Zie van Lennep's *Vondel*, t. a. p.

4) Vgl. *Het Nederlandsch tooneel. 2de jaargang*, 1873, blz. 249.

5) Vgl. *d'Uitsteekenste digt-kunstige werken. t'Amsterdam, By Jan Klaasz ten Hoorn*, enz. 1675, blz. 195.

6) Hij speelde in *de Moffin* voor Lammert (Vgl. *Het Nederlandsch tooneel*, 1873, blz. 253), in *Pekelharing in de kist* voor den vaandrig (blz. 255), in *Robbert Leverworst* de titelrol (t. a. p.), in *de Mof* voor Michel (blz. 262), in de *Gedwongen Vrient* voor Ortensio (blz. 263) en in de *Beklaaglyke Dwang* voor Grumaldo (blz. 277).

7) Volgens een brief van Joan Dullaart in 1681 geschreven en opgenomen bij Wybrands, *Het Amsterdamsche Tooneel van* 1617—1772, blz. 144.

Haer gelt deur. Dat loof ick niet, sey 'k, die leugen is te groot,
Indien 'et armen gelt is, soo hoort 'et haer rechtveerdich toe, want sy sinne soo arrem als broot."

Vos »is in 't Gasthuis gesturven" [1]), waarschijnlijk tusschen 1650 en 1653. In Juni 1650 werd zijne klucht *Robbert Leverworst* voor het eerst opgevoerd. En in 1652 kon Mattheus Gansneb Tengnagel hem uitluiden in het volgende couplet [2]):

»Daer komt Izak Vos aen hinken.
'T podegra steekt daar noch in.
O wat heeft die gast al quinkken,
In zijn Mof, en zijn Moffin?
In zijn niemant, in zijn iemant,
Daer hij niemendal geeft toe;
Maer deze iemant, storf als niemant
In het huys van Arremoê."

Een treurig uiteinde voor een comiek, wiens kluchten nog jaren lang het schouwburgpubliek zouden vermaken.

In 1642 was Vos als tooneeldichter opgetreden met de *Klucht van Loome Lammert* [3]), die den 13den October van dat jaar voor het eerst werd gespeeld [4]). Trijn, »een oudt Vodde-wijf"

1) T. a. p., blz. 143, Noot.

2) In *De geest van Mattheus Gansneb Tengnagel, In d'andere werelt by de verstorvene Poëten. Tot Rotterdam, By Johan Neranus Boeckverkooper*. 1652.

Ik heb naar den datum van zijn dood onderzoek laten doen in de begrafenisboeken van Amsterdam over de jaren 1650, 1651 en 1652, doch zonder resultaat. Maar die boeken zijn ook niet aanwezig van alle kerkhoven.

Een nog al lang *Graf-Schrift van Isaac Vos, kluchtighe Tonneel-Speelder* is opgenomen in *Amsterdamsche Vreughde-Stroom, Bestaande In zoete, vrolycke ende aengename nieuwe Deuntjes ende aerdighe toontjes, gevloeyt uyt het breyn van verscheydene Min-lievende Gheesten. Noyt voor desen meer in 't licht gesien. Eerste deel. t'Amstelredam, Gedruckt by Cornelis Jansz Stichter*, enz. 1654, blz. 199.

3) *Tot Amsterdam, Gedruckt voor Dirck Cornelisz. Houthaeck*, enz. 4°.

4) Vgl. Wybrands, *Het Amsterdamsche tooneel*, blz. 257. Als titel wordt daar opgegeven *Murrune Lammert*, wat niet te recht is te brengen, tenzij men het voor ons stuk houdt.

en Duitsche van geboorte, tracht een huwelijk tot stand te brengen tusschen haar zoon, Loome Lammert, en Grietje Gerrits. Maar de vrijster wil van den sukkel niets weten, houdt hem schromelijk voor den gek en lokt daardoor een twist uit tusschen haar eigen moeder en Trijn, waaraan de schout een einde moet maken. De *Klucht van Loome Lammert* schijnt de oorspronkelijke naam te zijn voor de meer bekende *Klucht van de Moffin.* Onder dezen laatsten titel is het stukje dikwijls gespeeld [1]) en heeft het verscheidene uitgaven beleefd [2]).

Niet minder populair was de *Klucht van de Mof*, die 10 Nov. 1644 werd opgevoerd [3]). Joachim Bueleke, een mof zoo kersversch te Amsterdam aangekomen, zoekt werk en wordt in de leer genomen door een schoenmaker. Aangemoedigd door dit goede begin tracht hij het aan te leggen met de dochter, maar het meisje, dat hem in haars vaders bed heeft gestopt, bezorgt hem een duchtig pak slaag, waarna Joachim in zijn hemd op straat wordt gezet.

In 1645 volgde het zinnespel *Iemant en Niemant* [4]), waarbij

1) Voor den datum der eerste opvoering geeft Wybrands, t. a. p., 20 Nov. 1642 op, terwijl in de uitgave van 1657 wordt vermeld, dat het stukje in 1644 op het tooneel kwam. Maar door den dubbelen titel is hier verwarring zeer gemakkelijk.

2) *Den darden Druck. t'Amsterdam, By Dirck Cornelisz. Houthaeck*, enz. 1657, 4°.

t'Amsterdam. Gedrukt by Jan Bouman, enz. 1662, 4°.

t'Amsterdam. By de Weduwe van Michiel de Groot, en Gysbert de Groot, enz., 1681, 4°.

t'Amsteldam. By Izaak Duim, enz., 1744, 8°.

Den vierden Druck. t'Amsterdam, By H. Bosch, enz., z. j., 8°.

3) Vgl. Wybrands, t. a. p., blz. 258.

De volgende uitgaven zijn mij bekend:

1649. *Den tweeden Druck oversien en verbetert. t'Amsterdam, By Dirck Cornelis Houthaak*, enz., 4°.

1663. *t'Amsterdam. Gedruckt by Michiel de Groot*, enz., 4°.

1669. *t'Amsterdam, By Jacob Lescailje*, enz., 8°.

1676. *t'Amsterdam, by Michiel de Groot*, enz., 4°.

4) *Gerijmt door* Isaac de Vos. *T'Aemsteldam, By Jacob Lescaille*, enz., 1645, 4°. Het stuk werd 1 Mei 1645 voor het eerst opgevoerd (vgl. Wybrands, t. a. p.).

het noodig is langer stil te staan. Ik laat hier den inhoud volgen; later is er gelegenheid eenige aanhalingen uit het vreemde stuk te geven.

Aan Iemant, »een aensienlijck man", is in de kerk duchtig de les gelezen door Niemant; hij wil zich op hem wreken met behulp van Elck-een; men zal eene schuur in brand steken en dan verzekeren, dat Niemant de dader is. Dit plan wordt uitgevoerd en aan een troep boeren, die komen aanloopen om den brand te blusschen, wordt Niemant als de brandstichter aangewezen; hun toorn wordt nog erger als een boer, die van eene brandladder is afgevallen en zijn been heeft gebroken, voorbij wordt gedragen, en zij dreigen Niemant, als zij hem vinden, met allerlei kwaad. Deze komt nu in het 2de bedrijf op in gezelschap van zijn knecht Niemendal en vertelt, wie hij is. Niemant kan allerlei wonderen doen; hij munt uit in moed, liefdadigheid, en alle mogelijke deugden. Een oud man komt voorbij, die aan zijne jonge vrouw verwijt, dat zij het met Iemant houdt, doch zij beweert bij Niemant geweest te zijn, wat haar man, die veel eerbied voor Niemant heeft, niet gelooft. Als Niemant zich nu echter aan haar bekend maakt, valt zij door de mand en bekent, dat Iemant de vader van haar kind is en dat deze haar heeft aangeraden Niemant de schuld te geven. Wat het kind betreft, »Niemant sal het uit liefde houwen, En laten 't Niemendal t'eeten geven"; zijn er nog meer »vroutjes off vrijsters", die in een dergelijk geval verkeeren, Niemant wil met genoegen de zorg voor haar spruiten op zich nemen. Een Hoogduitsche jonker, die daarna erg komt zwetsen, krijgt met Niemant twist; deze betoovert hem en hij moet zich voor 100 ducaten loskoopen, die Niemant onder de armen zal verdeelen. Twee burgers komen op; de één beweert, dat Niemant bij hem heeft gestolen, de ander verdedigt Niemant. Niemant is van plan naar de stad te gaan, waar hij zeer gezien is. De boeren komen intusschen klagen bij den drost, dat Niemant brand heeft gesticht en Niemant doet een verhaal, hoe uitstekend hij in de stad is ontvangen.

Boeren komen klagen, dat soldaten hunne kerk hebben beroofd en verbrand; Niemant geeft hun geld om haar weer op te bouwen; men hoort gevangenen jammeren en Niemant beveelt den cipier hen voor zijn geld los te laten en helpt hen verder met allerlei dingen.

In het 3de bedrijf deelt Iemant aan Elck-een het plan mee om, als Niemant juist in de kerk zal zijn, het misgewaad weg te nemen en in een gat te verbergen; men zal Niemant voor den dief houden en hem misschien terstond dooden. Tevens beschuldigt Iemant zijn vijand, dat hij een meisje heeft verkracht en een moord heeft gedaan.

Bij het begin van het 4de bedrijf steelt Iemant het misgewaad, de priester merkt den diefstal en laat alarm maken; Iemant en Elck-een zeggen, dat zij Niemant verdenken en deze wordt in de buurt gevonden. Waerheyt komt echter op en zegt, dat Niemant onschuldig is; doch hij wordt voor den drost gebracht, en deze laat hem vrij om een verdediger te zoeken, terwijl Niemendal borg zal blijven. Iemant komt bij den procureur »Eygenselfs" om hem voor zich te winnen in het op handen zijnde proces en Niemant komt daar ook. Eygenselfs wil eerst voor belooning Iemant helpen, daarna, als deze zich verwijderd heeft, Niemant, wanneer hij hem Niemendal geeft. Dien heeft hij echter niet bij zich, doch »Hy krijgt een ander jongen uyt zijn broeck." Beschrijving der kleeding van Eygenselfs en van Niemant. Maar nu Niemant bemerkt, wie Eygenselfs is, wil hij hem zijne zaak niet toevertrouwen. Kort daarna komt hij op »met een Munnikskap, en een Boeck, met Kruysen en Pater-Nosters behangen" en verhaalt zijne laatste lotgevallen. Hij heeft bij zijn zoeken naar een verdediger eerst den verkeerden weg ingeslagen, heeft daar de paleizen gezien van Ledigheid, Dronkenschap, Hoovaardij, enz. en geeft eene uitvoerige beschrijving van »de plaets van de Lichtveerdigheyt", nl. eene kermis. Op deze reis heeft Goet Onderrecht, de zoon van Wijsheid, hem begeleid en deze heeft hem ook weer op den goeden weg gebracht. Thans verschijnen Gerechticheyt

en Waerheyt »in den heemel" en beide beloven hem te zullen bijstaan.

In het 5de bedrijf brengt de drost de zaak van Niemant in den raad, waar Iemant als beschuldiger optreedt en hem moord, verkrachting, het maken van paskwillen, valsch munten, brandstichting en kerkroof voor de voeten werpt, terwijl Elck-een Iemant steeds bijvalt. Over Niemant wordt de doodstraf uitgesproken. Doch nu treden Waerheyt en Gerechticheyt op; zij pleiten voor Niemant en beschuldigen Iemant. Waerheyt toont aan, dat Niemant eene schim is en dus al die misdaden niet heeft kunnen bedrijven. Elck-een, die begrijpt, dat de zaak van Iemant niet goed meer staat, valt hem af en biecht heel wat op. Men vindt bij Iemant zelfs twee zeer bezwarende brieven, waardoor zijn handel en wandel aan het licht komen, zoodat de drost hem overgeeft aan Gerechticheyt, die hem het hoofd afslaat. Niemant wordt ten slotte bij den drost te gast gevraagd, die hem met Niemendal zal tracteeren.

Hiertusschen door loopt eene andere verwikkeling, die op zich zelve eene kleine klucht vormt. De oude drost is nl. getrouwd met eene jonge vrouw, juffrouw Dieuwertje, die een zekeren Lodewijck veel aardiger vindt, dan haar man. De nog al barre tooneeltjes, waartoe die verhouding aanleiding geeft, kunnen hier onbesproken blijven. Slechts moet vermeld worden, dat er ééne uitgave van het stuk bestaat, waarin deze geheele zaak niet voorkomt [1]), en dat later om de onzedelijkheid dier scènes het geheele zinnespel werd veroordeeld [2]).

Het schijnt, dat Vos zijn zinnespel aan het Engelsch heeft ontleend. Er bestaat nl. een stuk in die taal met den titel *Nobody and Somebody with the true Chronical Historie of Elidure, who was fortunately three several times crowned Kinge of*

1) *Iemant en Niemant, Ofte Sinnebeelden, Gelijck verthoont is by de Compagnie van Jan Babtista van Fornenburg. In 's Gravenhage. Gedruckt by Adrian Vlacq. Anno* 1661, 4°.

2) In *Gebruik én Misbruik des Tooneels door* A. Pels. *Dienende tót het Vervólg van Q. Horatius Flaccus Dichtkunst. De Dérde Druk,* enz. Amst. 1718, blz. 27.

England. Van dit tooneelstuk, waarvan niet bekend is, in welk jaar het het licht zag, bestaan nog slechts zeer enkele exemplaren. Doch in 1620 werd in de *Englische Comedien und Tragedien* [1]) eene Duitsche bewerking van deze *Historie* opgenomen, en daar nu onder de stukken van deze verzameling, die in 1880 op nieuw zijn uitgegeven [2]), ook *Eine schöne lustige Comoedia von Iemand und Niemand* behoort [3]), kan men dit Duitsche stuk met het werk van Vos vergelijken. Ook van deze »schöne lustige Comoedia" deel ik hier den inhoud mede.

Koning Arcial wordt onttroond en verjaagd door twee graven, die hij onrechtvaardig heeft behandeld; deze zetten zijn broeder Ellidorus zeer tegen zijn zin de kroon op. De koningin Arcial, die vroeger Ellidoris, de gemalin van Ellidorus, trotsch heeft behandeld, wordt thans op hare beurt zeer vernederd met behulp van een »Schmarotzer", die telkens de partij van de machtigste kiest. Als later Ellidorus en de beide graven op de jacht zijnde Arcial in armoede en ellende aantreffen, schenkt Ellidorus met goedvinden der graven de kroon terug aan zijn broeder. Koningin Arcial wordt nu weder de meerdere van Ellidoris en tergt haar. Doch Arcial sterft plotseling; twee andere broeders betwisten elkander de kroon doch sneuvelen beiden in een tweegevecht, Ellidorus wordt weder koning en weet de beide vrouwen te verzoenen.

Tusschen deze verwikkeling door loopt de geschiedenis van *Iemand und Niemand.* Iemand vertelt, welk een boosdoener hij is, hoe hij de schuld van alles op Niemand werpt en dezen in het verderf tracht te storten. Later verschijnt Niemand met »Gar-und-Gar-nichts" en deelt mede, hoe geacht hij is. Twee

1) Vgl. daarover Rudolph Genée, *Geschichte der Shakespeare'schen Dramen in Deutschland,* 1870, blz. 34.

2) *Die Schauspiele der Englischen Komödianten in Deutschland. Herausgegeben von* Julius Tittmann. *Leipzig. Brockhaus,*

3) Blz. 124—175 van het genoemde werk.

burgers komen op; de één klaagt, dat hij door Niemand is bestolen, de ander verdedigt dezen en beschuldigt Iemand, wiens geheele levensloop en vele misdaden in alle groote steden van Europa hij ophaalt. O. a. heeft Iemand den Franschen koning (Hendrik III) vermoord. Een oud man beschuldigt zijne jonge vrouw, dat zij bij Iemand den nacht heeft doorgebracht; zij was bij Niemand, zegt zij, maar dat wil de man niet gelooven. Een man klaagt, dat men zijne hofstede in brand heeft gestoken en meent, dat Niemand de brandstichter is, zooals Iemand hem heeft verzekerd; een ander beschuldigt echter Iemand, en de eerste gelooft hem. Niemand belooft »Gar-und-Gar-Nichts" hem zijn loon te zullen geven. Daarna komt Iemand met een wachtmeester om Niemand te zoeken.

In het 2de bedrijf vertellen Niemand en zijn knecht, hoe uitstekend zij in de stad zijn ontvangen. Boeren klagen, dat hunne kerk is afgebrand en Niemand geeft hun geld. Soldaten in de gevangenis roepen om hulp en Niemand betaalt hunne schulden en bevrijdt hen. Iemand koopt recht bij den »Secretarius", die hem $^1/_4$ recht geeft voor *f* 800; de »Secretarius" ontvangt later Niemand en wil hem recht geven voor niets. Een oud man komt een klein kind aan Niemand brengen, omdat deze de vader zou zijn; Niemand neemt het aan en zegt voor dit en voor andere kinderen, die hem gebracht mochten worden, goed te zullen zorgen.

In het 3de bedrijf komt niets van het tusschenspel voor, doch in het 4de komt Niemand bij den deurwachter van het paleis en laat den »Kellermeister" zeggen, dat hij wijn verlangt. De deurwachter antwoordt, dat niemand wijn krijgen kan; nu maakt Niemand zich bekend en men brengt hem het gevraagde. Niemand wil den koning, die het met allerlei zaken druk heeft, nu niet lastig vallen met zijn proces. Een bluffend soldaat komt op en gaat met Niemand vechten, doch geen van beiden wordt gewond. Iemand en de wachtmeester nemen Niemand gevangen en slaan hem een strop om den hals.

Iemand beschuldigt in het 5de bedrijf Niemand bij den koning van moord, verkrachting, het maken van paskwillen, valsch munten en diefstal. Niemand verdedigt zich op grond, dat hij geene handen en andere ledematen heeft en dus al die misdaden niet bedreven kan hebben. Eén der hovelingen doorzoekt nu Iemand en vindt twee briefjes, waardoor een paar zijner misdaden aan het licht komen. De koning laat Iemand ophangen, hoewel hij beweert een edelman te zijn, verlangt, dat Niemand in zijn paleis zal wonen en dat men ter zijner eer dien dag feest zal vieren.

Eene vergelijking van den inhoud der beide stukken doet ons zien, dat er groote overeenkomst bestaat. En die overeenkomst wordt nog duidelijker wanneer men enkele tooneeltjes naast elkander plaatst. In het verhaal dat Niemant doet van zijne ontvangst in de stad, komt o. a. voor (7de Uitkomst, blz. 19):

»Doen *Niemant* wel gegeten en gedronken had nam ik wederom men ofscheyt,
Om met *Niemendal* weer te vertrecken, holla verbeit
Noch een weynigh, wy moeten uwer eerwaerdicheit iets schencken
(Seyden se) tot een gedachtenis, ick wist niet wat ick dencken
Sou; en se vereerde me een uyt'ermaten schoon paert,
Niemant heeft sen leeven geen schoonder gesien, de maanen en de staert
Hangen tot op de aert, daer by heeft 'et twie vleugels,
Want het kan vliegen als een kray, de zael en ook de teugels
Sijn hiel kostelijck, vol parlen en diamanten in gout geset.
En 't heeft sulcken weligen en parmantige tret,
Datje 't niet geloven sout, ja alle dingen kan het leeren;
Daer en booven heeft 'et een gaef, dat het kan propheteeren;
Want als ick ergens na toe wil, daer ick prijs en gewin
Behalen sel, soo roept 'et en schreeuwt 'et, hin, hin, hin,
En dat beduyt soo veel als heen; maer anders begint 'et te bromme,
Indien 'er eenich peerijckel is, homme, homme, homme,
Of hy seggen wou keert weerom. Ja manne broeders, siet,
Sulcken paert heeft *Niemant*, en sijns gelijck is in de werelt niet."

In de Duitsche bewerking zegt Niemand (blz. 147):

»O, hoho, das ist eine Gabe, meinen Jungen haben sie eine ganze Lade voll ungerische Gülden geben, mir aber, weil ich sein Herr war, wolten sie so kein Gold nicht geben, dann sie wissen, das ich dessen ohnedas mehr denn zu viel habe, sondern sie schenkten mir ein Pferd, das hat Flügel, das ist mit keinem Gelde zu bezahlen, denn es hat diese Tugend an sich, es kan mit einem in die Luft fliegen, weil es Flügel hat. Es kan bald riechen, da keiner vorhanden ist, und kan weissagen. Denn wann ich wohin sol, dasz ich da Glück haben und Preis erlangen sol, so schreiet es: hin, hin, hin, hin; wo aber nicht, dasz es weisz, das sie mich werden todtschlagen, so brummet es: hum, hum, hum, hum; ja, solch ein Pferd hat allein Niemand und desgleichen ist in der ganzen Welt nicht."

In de 7de Uitkomst komen de boeren klagen, dat soldaten hunne kerk verbrand hebben (blz. 20):

„Och och, de soldaten hebben onse kerck berooft,
En in de gront verbrant, se lieten ons niet houwen,
Maer *Iemant*, hoop ick, selse uyt barmharticheit weer opbouwen
Laten, heb ick maer 't geluck dat ick 'em vinden kan.
Niem. Ha dou lompe vlegel, dou boer, waer ziestou mijn voor an?
Ick bin mans genoch, om die saeck alleenich te beslechten,
Sie daer, daer hebje gelt, laetse nu weer oprechten.
Boer. Wat vromer man is dit, heb danck, barmhertige heer,
Voor dese milde gaef, 'k hoop dat jou den hemel 't weer
Rijcklijk beloonen sel; voor 't geen jy ons gaet schencken
Selle we jou altijt weer in ons gebet gedencken;
Maer seght me goede heer, ick bid, hoe dat jou naem is,
Soo selle wijse in de kerck, ten plaetse daer 't bequaem is,
Doen houwen in een steen, tot een danckbarich teken,
Op dat, die na ons komt, weet van u deught te spreeken,
Dat jy ons in de noot soo trouwlijck boot de hant.
Niem. Onser edele erentvesten name, is monsieur *Niemant*.
Boer. Och vergeeft 'et me edele erentveste heer *Niemant*, heb ick jou na behooren niet geeert,
Nu bevind ick, dat onse pastoor een propheet is; want hy het wel hondert maal gepropheteert,
Als we met schrayende oogen van onse kerck begoste te praten,

Dat hy dan sey, vriende stelt jou hart gerust, want *Niemant*, *Niemant*,
sel de kerck weer opbouwen laten,
En hy sal *Niemendal* mee brengen, en troosten de vromen wis."

Dit luidt in het Duitsch (blz. 148):

»*Baur.* Oh ehrenvestester Herr, ich klage und weine darumb, dasz unsere Kirche ganz und gar von den Soldaten ist zerstöret worden, und ist nun da kein Geld vorhanden, worvon man sie wieder bauen kan. Und dasz wir armen Leute nicht mehr Gottes Wort hören können, darum bin ich so betrübet und wünsche, dasz uns sie Jemand doch wieder möchte bauen lassen, so wolten wir täglich hunderttausend Gotteslohn vor ihn beten.

Niemand. Du alter Bauer, worvor sihestu mich an? Sih, da hastu Geld, darvon lasz euer Kirch wieder bauen.

Baur. O, wie gut, mein allerliebster Herr! Alle Tage wollen wir hundert Gotteslohn vor euch beten; aber wie ist doch des Herren Name, denn denselben wollen wir mit güldenen Buchstaben zum Gedächtnüs an die Kirchthür schreiben lassen.

Niemand. Unser Ehrnveste Name ist Niemand.

Baur. O allmächtiger, ehrnvester Herr Niemand, seid ihr der grosze, reiche Herr? Unser Priester, merke ich nun erst, ist ein rechter Prophet, denn wenn er uns unter den freien Himmel ein *Sermon* zu machen pflegt, prophezeiet er allezeit: Niemand, ja Niemand wird uns die Kirche bauen lassen. O ehrnvester, allmächtiger Herr Niemand, für Niemand wollen wir immer beten, der uns unsere Kirche hat bauen lassen. O Herr Niemand, groszen Dank, o Herr Niemand, groszen Dank."

Het tooneeltje met de gevangenen, dat in beide stukken volgt op dat met de boeren, luidt in het Hollandsch aldus:

Een deel gevangens al jammerlijck roepende.

1 *Gevange.* Och wy arme gevangen,
Wy vergaen in vuylicheit, we hebben kleeren noch kost,
Och is *Niemant*, is *Niemant* noch niet gekomen die ons verlost.

Niemant. Wel wat is daer voor geschreeuw, luyster eens *Niemendalle.*
3 *Gevange.* Och is 'er *Niemant* niet, die, den heemel te gevalle,
Ons arme luy verlost, och dat 'et Godt erbarm
Dat *Niemant* hier niet is, die sich over ons ontfarm.
Niemendal. Het volck roept om jou men heer, met groot verlangen,
En na ick het bespeur, soo sijnse daar gevangen.
Niemant. Seker dat is niet goet, dat moet ick gaen besien.
Hy klopt an.
Supier. Wie klopt daer?
Niemant. Al goet vrient. maer wat sijn dit voor lien,
Dieje hier gevangen hout?
Supier. Mijn vrunt het sijn soldaten,
Burgers, en edelluy.
Niemant. Je seltse voort los laten,
Verstaje wel Supier, want 'et onser genadens wil is.
Supier. Wel hey wat geck is dit, hoe wayt het daer 't niet stil is.
Niemant. Ick seghje op mijn woort, laet jy die luy maer loopen.
Sup. Ick segh jou op mijn woort, ick doe de deur niet oopen,
Voor dat mijn gelt hier is, en dan noch het rantsoen.
Niemant. Ben ick niet mans genoegh?
Sup. Neen, dat sel *Niemant* doen.
Niemant. Weet jy wel wie ick ben?
Sup. Wat hoef ick dat te weten.
Niemant. Hoor, segh jy *Niemendal*, hoe dat ick ben geheeten.
Niemendal. Die man.
Sup. Wat man?
Niemendal. Die jy daer ginder siet,
Is die men over al de machtige *Niemant* hiet.
Sup. Heer *Niemant*, 'k bid gena, ay wilt men fout verschoonen.
Niemant. Wat hebben sy verteert?
Sup. Vijftich duisent kroonen.
Niemant. Sie daer, daer is jou gelt, voort laet die luyden los.
Sup. Mijn heer het sal geschien.
Niemant. Doe botten Deensen os.
Sup. *Niemant* heeft jou gelost, voor dese goudt kroonen.
De gevangens al gelijck.
Dat wil de goede Godt aan *Niemant* weer beloonen."

In de Duitsche bewerking leest men:

Jetzt wird drinnen geschreiet:

O, ist denn noch Niemand kommen, der uns erlöse aus dem

Gefängnüs? O, wir müssen gar umbkommen! O, ist denn Niemand noch nicht kommen, dasz er uns erlöse?

Niemand. Jung, Jung, wie rufen die Kerls, was müssen sie wollen?

Gar-nichts. Sie müssen ja Gefangne sein, denn sie schreien, ob der Herr Niemand noch nicht käme und sie auslösete, sie müsten sonsten gar umbs Leben kommen.

Niemand. Harre, harre, das musz ich erfahren, was es vor welche seind.

Schreien wieder:

Propter charitatem!

(Er klopfet an der Thür, kömt der Thorwächter heraus).

Thorwächter. Mein Herr, was ist euer Begehr?

N. Seid ihr der Hüter über das Gefängnüs?

Th. Ja, derselb bin ich.

N. Was seind das vor welche, so da umb Hülf schreien?

Th. Mein Herr, es seind etzliche Soldaten und Vornehme von Adel, die in Kriege so viel verzehret, dasz sie nicht bezahlen können. Derhalben sitzen sie in diesen schweren Gefängnüs, und die nicht ausgelöset werden, müssen darin sterben.

N. Hört, ihr Thorwächter, laszt sie allzumal frei, ledig und los, denn es ist unser Will.

Th. (lachet.) Ja, ja wol, auslassen! Ich musz erst wissen, wer bezahlen wil.

N. Was? Ich wil bezahlen.

Th. Ja, bezahlen! Ich sehe euch nicht darfür an, dasz ihr das hundert Theil bezahlen sollet,. denn es ist eine gute Summe.

N. Wisset ihr, wer ich bin?

Th. Nein, Herr, das weisz ich nicht.

N. Jung, sag es ihn, was Niemands Herrlichkeit vor einer ist.

Gar-nichts. Mein Herr ist der Niemand, der in der ganzen Welt wol bekannt; habt ihr nicht von ihm gehöret?

Th. O ja, gewaltig viel hab ich von ihm gehöret. Allmäch-

tiger und gestrenger Herr Niemand, ich bitte umb Verzeihung.

N. Wie viel ist die Schuld?

Th. Allmächtiger, gestrenger Herr Niemand, es ist in einer Summa ein Tonnen Goldes.

(*Gibt ihn ein Seckel.*)

N. Da ist ein Tonnen Goldes, und sag ihnen, dasz ich sie erlöset, darfür sie mir danken sollen.

Th. O allmächtiger, gestrenger Herr Niemand, Gott woll euch ihrenthalben bezahlen. Nun sehe ich, dasz der Oberste, der sie hat setzen lassen, wahr gesagt, denn er sie allzeit getröstet, Niemand werde sie erlösen. (*Gehet von ihme*, *ruft:*) Freuet euch, ihr Soldaten, ihr Soldaten, denn Niemand hat euch erlöset, und die Schulden vor euch bezahlet.

Soldaten rufen alle:

O Gott bezahle es den allmächtigen gestrengen Herrn Niemand, der gütige Herr Niemand, o Gott bezahl es ihn!"

Nog ééne aanhaling. In één der twee brieven bij Iemant gevonden, staat (blz. 54):

»Voor al dient u te weeten, dat seker rijck koopman, met een onwaerdeerlijcke schat van juweelen, overmorgen van hier vertreckt, 'k heb door behendicheit de weet gekregen dat hy door 't wester bos, ter slinckerhant af, voorby de vervalle kapel van onse L. Vrou van gratien sijn wech sal nemen. Past op 'em, hy sal alleen sijn, en voor een halve stuyver loot, kunt gy veel duysenden verkrijgen."

In het Duitsch luidt de zin van den brief (blz. 172):

»Weiter soltu wissen: dasz ich allbereit *avisa* bekommen, dasz morgenden Tages durch das Holz N., ein reicher Jubilirer, ziehen wird, der da zwar wol gerüstet; derhalben mustu morgen in aller Frühe mit allen deinen Knechten auf unsern bestimmten Ort kommen und die Straszen so lang verlassen; unsern Verbündnis nach alles, was wir bei den Jubilirer finden, wollen wir in zwei Theil theilen, wie denn auch sechstausend Gülden."

Er kan, dunkt mij, geen twijfel bestaan, of beide stukken staan met elkander in verband. Tittmann geeft in zijne inleiding op de *Schauspiele der Englischen Komödianten in Deutschland* [1]) wel eene opsomming van kleinere gedichten, waarin een dergelijk woordenspel als in de *Iemand und Niemand* wordt aangetroffen, maar wijst voor de geheele verwikkeling geene bron aan, waaruit het Engelsche, het Duitsche en het Hollandsche zinnespel geput zou kunnen zijn. Men kan de overeenkomst tusschen het stuk van Vos en de Duitsche bewerking op drie verschillende wijzen verklaren. Vos kan de *Nobody and Somebody* door Engelsche tooneelspelers hebben zien opvoeren. Of hij kan den bundel der Duitsche bewerkingen, de *Englische Comedien und Tragedien*, in 1620 en 1624 uitgekomen, hebben gekend. Hiervoor pleit in zeker opzicht, dat één der kluchten uit denzelfden bundel overeenkomt met een stukje van Vos. Of wel Vos kan het zinnespel direct aan het Engelsche origineel ontleend hebben, in welk geval misschien een ander het voor hem heeft vertaald, daar wij op den titel lezen: »Gerijmt door Izaak de Vos." Onbekendheid met het Engelsche stuk maakt het onmogelijk met zekerheid te bepalen op welke wijze Vos aan de stof voor zijn *Iemant en Niemant* is gekomen. Waarschijnlijk schijnt het mij echter, dat hij het Engelsche stuk heeft gekend.

Nog eene enkele opmerking voordat ik van dit onderwerp afstap. Voor eenige jaren merkte de heer A. C. Loffelt in een opstel, getiteld *Kijkjes in het tooneelleven van weleer* [2]), op, dat de heer Wybrands in zijn werk *Het Amsterdamsche tooneel* [3]) het jaar 1655 als het tijdstip aannemende, waarop voor het eerst vrouwen ons tooneel betraden, dit gewichtige feit te laat stelt. Immers in *De Geest van Mattheus Gansneb Tengnagel*,

---

1) Vgl. blz. XLV.

2) Vgl. *Het tooneel. Redacteurs:* Mr. J. N. van Hall *en* C. N. Wybrands. 1*ste Jaargang. Utrecht J. L. Beyers*, 1878, blz. 214, vlgg.

3) Blz. 235, 236.

In d'andere werelt by de verstorvene Poëten, in 1652 uitgegeven, wordt reeds van de tooneelspeelster Adriana van den Berg gewag gemaakt. Voor deze kwestie vinden wij in de *Iemant en Niemant* nog eene bijdrage. In de beschrijving van de stad der lichtzinnigheid komt nl. het volgende voor:

»Hy had 'et leste woord niet uyt, of daer beginnese te roepen, hoe Messieurs wilje soo verby gaen,
Hier sijn niewe commedianten gekomen, wel waerdich om de proef van een goet oordelaer uit te staen,
Wy hebben een dochtertje, dat nonpareilje ageert, ick bid siet eens hoe dat jou haer gespeel smaeckt,
Ja seyd ick, 't waer veel beeter datje se by goe luy bestede, eer datse in een bordeel raeckt.
Hadje een reys gesien, wat een paer blicken dat die kerel opsloegh, mit dat ick dat woort sprack,
'k Wed hy wel gedocht het, jou honsvot, ick wod datje de moort stack.
Wel, seyd hy, zou men om 't speelens halven, een eerlijcke dochter voor lichtveerdich schouwen?
Neen, seyd ick, maer de mans hebben 't quaet genoech datse haer eer bewaren, 'k laet staen de swacke vrouwen.
Wel, antwoorden hy, de Fransen speelen wel met vrouluy, gelijckje zelver siet.
Ja, sey ick, stopt daer de luy 'er mont mee, en oock is 't hier de manier van 't lant niet."

In het jaar 1645 dus reeds een protest tegen het verschijnen van vrouwen op de planken. In elk geval dacht men dus toen reeds over die belangrijke nieuwigheid.

Van de *Iemant en Niemant* zijn mij zeven drukken bekend[1]).

---

1) Van 1645, boven aangehaald.

Den tweeden Druck. t'Amsterdam, Gedruckt by Timon Houthaeck, Voor Dirck Korneliss. Houthaeck, enz. 1653, 4°.

Van 1661, boven aangehaald.

Den vijfden Druck, op nieuw verbetert. t'Amsterdam, By Jacob Lescailje, enz. 1670, 8°.

De achtste Druck. t'Amsterdam, By Jacobus en Jan Bouman, enz. 1706, 8°.

De achtste Druck. t'Amsterdam, By de Wed. van Gysbert de Groot, enz. 1707, 8°.

De Laatste Druk. t'Amsteldam, By de Erfgen: van J. Lescailje, enz. 1729, 8°.

Het zinnespel schijnt lang op het tooneel geweest te zijn; zeker nog in het midden der 18de eeuw. In 1768 gaf Nomsz ook een *Iemant en Niemant* [1]) uit en in het voorbericht lezen wij het volgende: »Ik heb, meer dan eens, onze Tooneelspelberispers, (onze stad is 'er vol van,) hevig tegen den *Iemant en Niemant* van *Vos* hooren uitvaren; ick onderwinde my deszelfs verdediging niet: doch men moet zeer smakeloos zyn om geene geestigheden en verdiensten van *Vos* te ontdekken." Dan volgen eenige opmerkingen over het stuk en de mededeeling, dat door een paar regenten van den Schouwburg tot Nomsz het verzoek werd gericht het zinnespel van Vos om te werken, doch dat hij weigerde en liever een geheel nieuw stuk schreef. Inderdaad heeft Nomsz dan ook alleen de hoofdgedachte aan Vos ontleend; zijn stuk is opgevoerd en zag in 1776 voor de tweede keer het licht [2]).

Wij keeren tot Vos terug, wiens *Gedwongen vrient*[3]) den 3den Mei 1646 voor het eerst werd opgevoerd. Het is eene bewerking van Lope de Vega's *El amigo por fuerza* [4]). Blijkens de opdracht had een zekere Jacobus Baroces het werk van Lope de Vega in het Nederlandsch vertaald en aan Vos gegeven om het te berijmen. Denzelfden dienst bewees Baroces, waarschijnlijk een Spaansche of Portugeesche Jood, die te Amsterdam woonde, aan L. de Fuyter voor zijne *Standvastige Isabella* (1651) en *Verwarde Hof* (1647). Van de *Gedwongen vrient* zijn mij zes uitgaven bekend [5]). Eene korte inhouds-

1) *Zinspel. Door* J. Nomsz. *Te Amsteldam, By Izaak Duim,* enz.

2) *Iemant en Niemant, zinspel. Door* J. Nomsz. *De tweede druk. Te Amsteldam, By Izaak Duim,* enz.

3) *Lope de Vega Carpioos Gedwongen vrient. In Duyts Gerijmt: door* Isaak Vos. *Gespeelt op d'Amsterdamse Schouburgh den* 3 *May* 1646. *t'Amsteldam, Gedrukt by Jan van Hilten,* enz. 1646, 4°.

4) Vgl. Dr. J. te Winkel's studie over *Den invloed der Spaansche letterkunde op de Nederlandsche* in dit tijdschrift, 1ste jaargang, blz. 94.

5) Behalve de eerste uitgave bestaan er van

1649, 2de druk. *t'Amsteldam, Gedrukt by Jan van Hilten,* enz. 4°,

1678 *t'Amsterdam, By Michiel de Groot,* enz. 8°,

opgave van zulk een Spaansch drama te geven is zeer moeilijk; liever bespreek ik dus het volgende stuk van Vos *De beklaagelycke dwangh* [1]) en behandel dit meer uitvoerig, daar het toch van dezelfde soort is als de *Gedwongen vrient* en nog meer naam heeft gehad.

In de opdracht van *De beklaagelycke dwangh* aan jonker Adriaan Boelens lezen wij: »U. E. zult hier een spel zien, en, soo ik my niet bedriege, sal het u behagen, te meer alsoo de maker meer gesien heeft na de tijt daar in hy leefde, als wel op de oude Toneel-wetten; en het dunckt my ook ongerijmt, in het rijmen van Toneel speelen, voor de tegenwoordige tijt, te letten op de voorledenen; nu het oogh, neffens de ooren, wil aandeel hebben in het geen haar vertoont wort. 't Is uyt het Spaans my overgeset door den Heer Barokes, van my op Neerduyts Rijm gebracht." Isaak Vos sluit zich dus aan bij de theorieën door zijn meer vermaarden naamgenoot Jan Vos uitgesproken in zijne voorrede voor de *Medea* (1665). Geen volgen van de tooneelwetten der ouden, maar ook op dramatisch gebied met zijn tijd meegaan. Niet alleen het oor, ook het oog moet geboeid worden. Wij treffen hier denzelfden heer Baroces weder aan, die nu Lope de Vega's *La fuerza lastimosa* [2]) voor Vos had vertaald. De inhoud van het »bly-eindend treurspel", dat 30 Maart 1648 voor het eerst werd gespeeld [3]), is aldus.

Oktavio, Graaf van Oxfoort, die verliefd is op Dionisia, de dochter van den koning van Engeland, verrast haar, terwijl het hof op de jacht is, met een anderen minnaar, graaf Henryck, en hoort de afspraak, dat zij hem morgen nacht in hare

---

1704 *t'Amsterdam, By de Wed. van Gysbert de Groot*, enz. 8°,
1748 *Te Amsteldam, By Izaak Duim*, enz. 8°,
Z. j. *t'Amsterdam, By de Wed. van Gysbert de Groot.*

1) *Bly-eindend Treurspel. In Nederduytsche Rijmen gestelt, Door* Isaak Vos. *t'Amsterdam, Gedruckt voor A. K. van Germez, by Gillis Joosten, in 't jaer* 1648, 8°.

2) Zie Te Winkel, t. a p.

3) Vgl. Wybrands, t. a. p., blz. 259.

kamer zal ontvangen. Henryck dringt er zelfs op aan hem reeds nu de grootste gunst deelachtig te doen worden:

»Van nu tot Morgen lief; verbrande 't oude Troyen.
Van nu tot Morgen sagh men 't Roomse Rijck verstroyen
Haar glans en Heerlijckheyt. De Parsiaanse vloot
Verdurf en sonck te gront in Thetis ruyme schoot.
Van nu tot Morregen wiert d'Arremste geluckigh,
De Rijcke wederom seer jammerlijck en druckigh
Beweende sijn Elend', al waar hy in dees tijdt
Vervallen waar. Me-vrouw die geen die noyt benijdt
Van ymant had geweest, kreegh al sijn vrienden teegen;
De Trouwste liet sich tot verradery beweegen.
Van nu tot Morregen verloor Pompeus 't hooft;
En Cesar in dees' tijdt wiert van sijn maght berooft.
Van nu tot Morregen verloor Candaules 't leeven,
En in die selfde tijdt wiert sijne Slaaf verheeven
Tot Kooningh. In de tijdt van Morgen en van daagh,
Siet men den Heemel schoon, dan weder door een vlaagh
Beneevelt en beswalckt. Het Voogeltje gevangen
Ontkomt sijn strick. Voor 't laast Me-vrouwe het verlangen
Van nu tot Morregen baart veeltijt druck en rouw,
En afgunst voor de gunst, en ontrouw voor de trouw.
Van nu tot Morgen werdt getrouwe Liefd' versmeeten,
En 't loon daar van gestelt in handen van 't vergeeten."

Oktavio vertoont zich thans en maakt daardoor, dat de prinses zich niet terstond aan Henryck overgeeft. Hij vormt dan het booze plan in plaats van Henryck het nachtelijk bezoek af te leggen; eerst spoort hij den koning aan Henryck terstond gevangen te doen nemen onder de verzekering, dat zijn leven en zijne kroon daarvan afhangen, terwijl hij morgen de reden der inhechtenisneming zal openbaren. Het geheimzinnige verzoek van Oktavio maakt een einde aan de jachtpartij. Een paar dienaars van graaf Henryck, Grimaldo en Belardo, hoort men de prinses prijzen en de kansen van hun meester berekenen, of hij haar tot vrouw zal kunnen krijgen of niet. Henryck, die in zijne opgewondenheid op het punt is zijne dienaars op de hoogte te brengen van zijn geluk, bedenkt zich nog bijtijds en wordt dan plotseling bij den koning geroepen.

Nadat de »Staadt-Juffer" Celinde te vergeefs beproefd heeft Dionisia van haar voornemen om den graaf des nachts te ontvangen te doen afzien, wordt Henryck op bevel van den koning door Fabio, een kapitein van de lijfwacht, gevangen genomen. Intusschen staan zijne dienaars voor het paleis op hem te wachten, zooals hun bevolen was.

Bel. Dit wachten duurt te langh. *Gri.* Belardo, is dat gaapen?
Bel. 'k Heb vaak. Waar of hy blijft? ik loof de Graaf moet slaapen.
Gri. O neen dat loof ick niet, hy was te seer verblijdt;
En blijtschap voelt geen slaap. *Bel.* Al evenwel, 't is tijt,
Auroor die doet de nacht door haare komst verdwijnen,
En schuyft van 't blaauw gewelft de duystere gordijnen.
Gri. Gordijnen? dat is soet, jou rechte Eesels kop.
O mijn ick lagh me doot! *Bel.* Waarom? *Gri.* Ay laat men krop
Haar vreucht eerst uyten, Och! *Bel.* Wel waarom lagt de kinckel?
Gri. Om datje d' Heemel lijckt by een barbiersen winckel:
Dit's d'oorsaack van men lach. *Bel.* Lachje daarom so scheets?
Is 't anders niet jou sot? ick seght opsen Poeets,
En dat verstaaje niet: 'k heb me het sop gesoogen,
Van Pegasus Fonteyn."

Oktavio die iets later uit het venster klimt na zijn plan geheel te hebben volvoerd, jaagt hen weg.

De koning ontvangt in het 2de bedrijf een brief van Oktavio, waarin hij meedeelt, dat twee verraders het plan hadden opgevat graaf Henryck dien nacht te vermoorden; hij heeft een zijner dienaren voor den graaf doen spelen om hen te kunnen vatten, maar de boosdoeners zijn ontvlucht. De koning, die het bij Henryck weer goed wil maken, draagt dezen den eervollen last op om de kust in staat van verdediging te stellen, en Henryck begrijpt niets van de inhechtenisneming en de daarop gevolgde opdracht. Nu vragen zijne dienaars of hij nog even toornig is als 's nachts, toen hij van de prinses komende hen wegjoeg, en ook Dionisia zinspeelt op zijn bezoek. Hij ontkent ten sterkste, dat hij bij haar is geweest en zij scheiden in onmin. Thans wil hij terstond naar Bristol reizen en voegt zijn dienaar toe:

»Grimaldo weet ghy niet,
Dat daar Rosaura woont die ick wel eer verliet?
Swijcht lippen, want haar naam is voor u al te waardich
Om die te noemen: ach! ick sie dat ghy rechtvaardich
In uw oordeelen zijt: O Heemel, want dees rouw
Gedijt my tot een straf voor mijn verbroocken trouw.
't Gaat nu in 't achste Jaar, dat ick met mijn Rosaure
Twee kind'ren heb geteelt, Maurity en Lisaure.
En sonder dat de Graaf haar Vaader, immermeer
Oyt van ons liefde wist: O goed' en ouden Heer,
Voor al de gunst en deught die ghy my ginght betoonen,
Quam ick u wederom met sulck een oneer loonen.
Foey my ondanckb're, het is wonder dat de straf,
My niet verdelgh, en snijd myn eerloos leeven af."

Hij wil met Rosaura aan het hof komen; Dionisia zal dan inzien, dat hij in zijn laatste onderhoud met haar de waarheid sprak.

Intusschen begrijpt de koning volstrekt niet, wat zijne dochter toch zoo droevig stemt. Daar komt Henryck met zijne vrouw Rosaura en zijne kinderen, zij worden ontvangen en Dionisia tracht zich niet te verraden. Als echter Rosaura Henryck prijst om zijne trouw, kan zij haren toorn niet langer bedwingen; de omstanders schrijven dit uitvaren aan haren somberen gemoedstoestand toe. Haar vader tracht haar te overreden hem toch te zeggen wat haar deert; zij wil dit niet, maar zal het hem schriftelijk meedeelen. De koning leest den brief, waarin Henryck beschuldigd wordt hare eer geroofd te hebben, en laat hem terstond bij zich komen. Hij wil, zegt hij, zijn raad inroepen voor de volgende zaak, die met den koning van Denemarken zou zijn voorgevallen:

»Sijn dochter die gevrijdt
Van veelen is geweest, als of ik wilde spreeken
Van Dionisia: heeft met een man besteeken
Haar trouw in 't Heymelijk; hy 's aadelijck, maar ach
Een die in 't minste deel by haar niet haalen mach;
En ook haar ondersaat; die heeft haar min genooten,
En is doe Trouweloos, O schandt voor alle grooten!

Gevlught voor 's Koninghs haat; en na een ruyme tijt
Begeeft sigh weer ten hoof, getrouwt. Voorwaar dees spijt
Was niet verdraaghelijk, voor een Princes; ter quaader
En ongeluck'ger uur, geeft sy dit aan haar Vaader
Te kennen; die terstont den schender dreyght den doot:
Doch haar geschonden eer weer hout hem haare schoot
Door 't Huwelijck aan hem, om reeden wil, te geeven."

Wat moet nu de Deensche koning in dit geval doen? Henryck antwoordt, dat de verleider de prinses moet trouwen, na eerst zelf zijne eigene vrouw vermoord te hebben. Dan eerst zegt de koning hem, dat hij zelf de man is en beveelt hem zijne vrouw om te brengen en morgen Dionisia te huwen; Henryck wordt door Fabio naar zijn huis geleid en deze deelt aan Rosaura de zaak mede. Hiermede vangt het 3de bedrijf aan. Rosaura houdt zich moedig en wil zich gaarne voor haren man opofferen; zij smeekt hem hare twee kinderen bij haren vader te Bristol te laten opvoeden. Graaf Henryck is diep ongelukkig en meent, dat Dionisia zich die nachtelijke bijeenkomst maar inbeeldt. Rosaura tracht Henryck te troosten, maar als hij op het punt staat haar te doorsteken, komt Fabio, die dit niet kan aanzien, tusschenbeide; hij wil

»Haar in een roerloos boot doen setten, datse drijve
Tot datse op een sandt, of drooghte komt te blijven:
So payt ghy 's Kooninghs toorn, die dol is en verwoedt,
En uwe handt is vry van haar onnoosel bloedt."

Dit plan zal worden uitgevoerd.

In het 4de bedrijf zal de huwelijksplechtigheid plaats hebben, zeer tegen den zin van Dionisia:

»Heer Vader! ogh hoe quelt
Ghy dees bedroefde siel: sult ghy uw kindt doen trouwen
Met een Tyran, een schelm, en Moorder van sijn Vrouwe?"

maar de koning dringt er op aan. Daar komt, terwijl de geestelijken reeds aanwezig zijn, Henryck half gekleed en met een degen in de vuist; hij is waanzinnig van smart en ziet telkens het beeld zijner vrouw voor zich. Hij betuigt nogmaals zijne onschuld tegenover Dionisia en men moet hem geheel

waanzinnig wegbrengen. Plotseling komt het bericht, dat Rudolf, graaf van Bristol en vader van Rosaura, tegen de hoofdstad oprukt om zijn dochters dood te wreken. Oktavio zal worden ontboden om aan het hoofd van het leger des konings te staan.

Intusschen is Rosaura niet omgekomen, maar door Oktavio gered. Hij deelt haar de ware toedracht mede met betrekking tot Dionisia en is zelfs in het bezit van een ring hem door de prinses dien nacht gegeven. Rosaura wil naar haren vader te Bristol gaan, maar Oktavio vervolgt nu haar met zijne liefde, en wil haar niet laten vertrekken; om aan geweld te ontkomen veinst zij en zegt hem als page te zullen volgen. Hij geeft haar zelfs den ring van Dionisia ten geschenke.

Het 5de bedrijf speelt eerst in het leger van graaf Rudolf; de kleine Mauritius, de zoon van Rosaura, wordt door de soldaten als »opperheer" gehuldigd. Daarentegen besluit de koning graaf Henryck aan zijn schoonvader over te leveren; als de vijand zijne plannen dan nog niet opgeeft, dan moet Oktavio, die intusschen verschenen is, hem weerstand bieden. Nu wordt Rosaura in mannenkleeding door een paar soldaten van graaf Rudolf gevangen genomen en voor Mauritius gebracht. Eerst met de pijnbank bedreigd wordt zij losgelaten, omdat Mauritius vindt, dat de gevangene op zijne moeder gelijkt, en zij wordt zelfs tot kapitein aangesteld van de lijfwacht van het jonge graafje. Henryck wordt in het leger van Rudolf gebracht; Mauritius vraagt zijn grootvader vergiffenis voor zijn vader en zoo wordt de gevangene ter bewaking overgeleverd aan den nieuwen kapitein van de lijfwacht, Rosaura. Ook Henryck vindt in den kapitein eene groote gelijkenis met zijne vrouw:

»hoe kunt ghy so vertoonen
Het beelt van myn Rosaur! 't schijnt dat haar geesten wonen
In uwe boesem, Och! wie stelt ghy hier ten toon?
Maer sacht besnoeyt uw tongh, t'is Rudolfs outste Soon,
Die weder van de doot door Wraak-lust is gereesen.
Ja deese mijn Rosaur, sal onse scheyts-man weesen."

Rosaura maakt zich niet bekend, maar antwoordt:

»Wanneer men roekeloos, onnosel bloet vergiet,
Soo meent men dat men staagh d'ontlijfde voor hem siet;
Ghy meent dat ghy in my, Rosaura, hebt gevonden,
Maer dees gelijckenis gelijcken uwe sonden:
Die waeren u voor 't oogh. maer segh my doch, u vrouw
Heeft sy u niet bemindt, of was s'u niet getrouw,
Dat ghy haar sterven deed."

Dan deelt zij hem mede, dat het Oktavio was, die in zijne plaats de prinses heeft bezocht, en maakt ten slotte zijne boeien los, maar Henryck wil niet vluchten en liever sterven. De koning verschijnt en Rudolf beveelt, dat Henryck thans zal worden gedood. Als alles daartoe is voorbereid komt Rosaura tusschenbeide en brengt eene beschuldiging in tegen Oktavio, die aanwezig is; hij wil zijne eer met het zwaard verdedigen en Rosaura neemt de uitdaging aan. Zij wordt gewond, valt in zwijm en men bemerkt, dat zij eene vrouw en wel Rosaura is. Zij toont den ring van Dionisia, dien Oktavio haar heeft gegeven, en deze, die nu niet langer kan ontkennen, smeekt den koning om genade. Aan Henryck, die geblinddoekt is geweest, wordt door Rosaura de doek afgenomen en Mauritius daagt Oktavio uit, wat deze niet aanneemt, omdat de tegenpartij nog maar een kind is. Thans daagt Henryck Oktavio uit, doch de koning verzoent de beide vijanden in 6½ versregel en Henryck antwoordt:

»Mijn Heer ick volgh u last: Oktavio! ick sweer
Dat ick de Vyandtschap ghelijckelijck legh ter neer,
En sal van nu voortaan u voor mijn broeder eeren."

Na het sluiten van dezen vrede keeren allen naar Londen terug om het huwelijksfeest van Dionisia met Oktavio te vieren.

Van deze vertaling van Lope de Vega's stuk zijn mij 13 uitgaven bekend [1]). Blijkens de studie van Dr. Te Winkel is Vos

---

1) De eerste werd boven aangehaald. Dan volgen:

2de druk. Amsterdam, *by Tymon Houthaeck voor Dirck Cornelisz. Houthaeck*, 1655, 8°.

één der eersten geweest, die bewerkingen naar het Spaansch op ons tooneel bracht. Zijne vertalingen behoorden tot de meest gezochte der Spaansche school, zooals uit het aantal uitgaven blijkt.

Melding makende van Hollandsche vertalingen van Spaansche stukken, wil ik hier inlasschen, dat althans één keer Hollandsche tooneelspelers Frankrijk bezochten en wel in gezelschap van Spaansche kunstbroeders, een feit, dat, geloof ik, nog weinig bekend is. In de *Bosco-Robertine*, eene satire tegen Bois-Robert, priester, dramatisch dichter en vriend van Richelieu, een poos na den dood van den kardinaal (4 Dec. 1642) in afschriften verspreid, en deels in poëzie, deels in proza geschreven, komen de volgende woorden voor [1]: »Le voylà donc associé avec une troupe espagnole et hollandoise, arrivée de puis peu pour le divertissement de la foire Saint-Germain, mais je suis assuré qu'ils débourseront plus qu'ils ne gaigneront pour entretenir notre poëte, car si l'on ne luy fait bonne chère, il est stupide." Waarschijnlijk zullen hiermede wel tooneelspelers uit de Zuidelijke Nederlanden zijn bedoeld.

Den 15den October 1648 werd de *Singende-klucht van Pekelharingh In de kist* voor het eerst gespeeld [2]. Het is de meest

3de druk. Amsterdam, *by Pieter Timmers*, 1661, 8°.

t'Amsterdam, Gedruckt by Jan Bouman, 1669. 8°.

t'Amsterdam, Gedruckt by Jacobus Bouman, 1677, 8°.

6de druk. Amsterdam, 1694, 8°.

8ste druk. *t'Amsterdam, By Jacobus en Jan Bouman*, 1707, 8°.

8ste druk. Amsterdam, *By de Wed. van G. de Groot*, 1707, 8°.

Den Laatsten Druk. t'Amsteldam, By de Erfgen: van J. Lescailje, 1707, 8°.

Den laatsten Druk. Te Amsteldam, By de Erven van J. Lescailje en Dirk Rank, 1720, 8°.

Den Laatsten Druk. t'Amsteldam, By David Ruarus, 1729, 8°.

t'Amsteldam, By Izaak Duim, 1764, 8°.

Thiensten druk. Tot Dendermonde. By Jacobus J: du Caju. 1780, 8°.

1) Vgl. *Le théatre français au XVIe et au XVIIe siècle ou choix des comédies les plus remarquables antérieures à Molière avec une introduction et une notice sur chaque auteur par M.* Edouard Fournier. *Paris, Laplace, Sanchez et Cie., éditeurs.* Z. j. dl. II, blz. 584.

2) Zie Wybrands, t. a. p.

primitieve vorm van eene operette. Eerst komen 16 versregels van dezelfde lengte en dan 34 coupletten van 8 verzen in andere maat; waarschijnlijk dienden dus twee wijzen voor het geheele stukje, terwijl er van meerstemmigheid geen sprake is, zooals bijv. in de *Singende klucht van Domine Iohannes, ofte den jaloersen Pekelharing* [1]). De heer A. C. Loffelt heeft bewezen, dat de klucht van Vos eene bewerking is van *the Humours of Simpkin. A continued farce* [2]). Ik wil hier nog bijvoegen, dat de inhoud volkomen overeenkomt met de inhoudsopgave van eene klucht in de *Englische Comedien und Tragedien* [3]) en zal het stukje niet ontleden, omdat dit reeds gedaan is [4]). Er bestaan verscheidene drukken van [5]).

Het laatste stuk van Vos, de *klucht van Robbert Lever-worst*, volgde den 27sten Juni 1650 [6]). Robbert is altijd uit om, liefst op kosten van een ander, te eten en te drinken. Zijne vrouw Lysbeth troost zich nu maar met het gezelschap van haar »boel", Eelhart. Zij bakken Robbert de volgende poets. Als hij t'huis komt zegt Lysbeth, dat zij ziek is en stuurt hem om den dokter; terwijl hij weg is wordt het huis van eene

---

1) *t'Amsterdam, By Jacob Lescailje*, enz. 1658.

2) Vgl. *De Nederlandsche Spectator*, 1870, blz. 290, 291.

3) Vgl. Tittmann, t. a. p., blz. XVIII. Woordelijk wordt daar alleen de eerste regel aangehaald:

„Mein Herz ist betrübt bis in den Tod",
Vos: „Myn hart is bedroeft tot in den dood";

het Engelsche stuk heeft: „Blind Cupid hath made my heart for to bleed."

4) Door den heer Loffelt, t. a. p., en door Jonckbloet, *Geschiedenis der Nederl. Letterkunde in de zeventiende eeuw*, 3de druk, II, blz. 450.

5) *t'Amsterdam, Gedruckt bij Jan Bouman*, enz. z. j. 4°.
t'Amsterdam, by Gysbert de Groot, enz. 1681, 4°.
Een druk van 1699, 8°. vond ik opgegeven in den catalogus eener boekverkooping.
Te Rotterdam, Gedruckt by Pieter de Vries, enz. 1705, 8°.
Te Amsteldam, By de Erfgen: van J. Lescailje, enz. 1708, 8°.

6) Zie Wybrands, t. a. p. Ik ken de volgende drukken:
t'Amsterdam, Voor Jacob Vinckel, enz. 1661, 4°.
t'Amsterdam, By de Weduwe van Gysbert de Groot, enz. 1699, 8°.
t'Amsterdam, By de Erven van de Wed. van G. de Groot, enz. 1725, 8°.
Amsterdam, By David Ruarus, 172 , 8°.

andere deur voorzien, waarboven het uithangbord van eene herberg wordt gehangen en worden een Duitscher en speellui binnengelaten. Nu Robbert terugkomt, begrijpt hij niets van de zaak; is dit zijn huis wel? Hij klopt aan en hem wordt door een bediende opengedaan, die hem wegjaagt. Hij krijgt vervolgens ruzie met den Duitscher, die uit zijn huis komt, en klopt de buurvrouwen op om zijne identiteit te bewijzen, maar deze, die in het komplot zijn, beweren hem niet te kennen. Hij gaat heen om de ooms zijner vrouw te halen; in dien tusschentijd maakt men alles weer in orde, zooals het vroeger was. Bij zijne terugkomst wordt hij geweldig doorgestreken door zijne vrouw, ooms en buurvrouwen, en belooft beterschap. Ook dit stukje is volgens den titel weer »Gerijmt door Isaak Vos" en dus misschien niet van eigen vinding [1]).

Maken wij dus de rekening op van de letterkundige nalatenschap van Isaac Vos, dan blijkt, dat de post van oorspronkelijke stukken zeer weinig bedraagt. Twee treurspelen naar het Spaansch, een zinnespel en eene klucht naar het Engelsch; er blijven dus slechts drie kluchten over, waarvan de herkomst niet bekend is en die wij aan de vinding van onzen tooneelspeler mogen toeschrijven.

In elk geval bewijzen de vele uitgaven, dat de tooneelwerken van Vos zeer gewild waren. Mogen wij uit die vele drukken reeds besluiten, dat de meeste zijner tooneelstukken dikwijls zijn vertoond, ook uit andere feiten kunnen wij die gevolgtrekking maken. In het speeljaar 1658—1659 werd *de Moffin* drie keeren, *de Mof* drie, *de Gedwongen vriendt* één, *de Beklaagelycke dwangh* twee, *Pekelharing in de kist* zes en *Robbert*

1) Eene vroegere uitgave dan van 1661 is mij niet bekend. Het kan dus zijn, dat de klucht toen eerst, vele jaren na den dood van Vos, het licht zag en dat de uitgever dit *Gerijmt* zonder reden op den titel zette.

Leverworst viermalen opgevoerd [1]). In het laatste gedeelte der 17[de] eeuw verdwenen de kluchten van Vos met zoo vele andere van het tooneel. Uit de boven aangehaalde woorden van Nomsz blijkt, dat de *Iemant en Niemant* veel langer levensduur heeft bezeten. De *Gedwongen vriendt* was in het laatst der 18[de] eeuw nog op het tooneel, wat men mag opmaken uit deze zinsnede van Corver [2]), dat »de Gedwongen Vriend, de Voorzigtige Dolheid, de Tirannige Liefde, en meer andere van dien tyd, die in hunne soort zeer goede stukken zyn, en die, als ze door de Tooneelspeelers wel uitgevoerd worden, behaagen moeten, van het Tooneel gebannen" dienen te worden, omdat zij »van den voorgaanden tyd" zijn. Het treurspel was zelfs over onze grenzen doorgedrongen en werd den 22[sten] Sept. 1760 door eene rederijkerskamer te Hasselt opgevoerd [3]).

Wat de *Beklaagelycke dwangh* betreft, meldt Corver, dat toen Punt het tooneel voor een tijd had verlaten (1745—1753), Brinkman de rol van Hendrik vervulde [4]). En 10 Januari 1774 en 18 Mei 1776 werd het treurspel nog te Rotterdam ten gehoore gebracht [5]).

Groningen, Dec. 1882. J. A. WORP.

---

1) Vgl. het boven aangehaalde opstel van Wybrands in *Het Nederlandsch tooneel, 2de jaargang*. 1878, blz. 250, vlgg.

2) *Iets voor Oom en Neef* (1787), blz. 78.

3) Op de Haarlemsche stadsbibliotheek is het volgende programma aanwezig: »Gedwongen vrindt oft standvastige liefde van de man-moedige Luzinda Princesse van Ongren, tot Astolpho Ongaarsche Graef, als oock van Turbino Prince van Ongren tot Lizaura Ongaarsche Gravin, ten tooneel gestelt Door de Liefhebbers der kamer binnen Hasselt genaemt de Roode Roose, Sig schryvende Hitte verkoelt, op den 22 September 1760. op de Halle Ten Profyt der Parochiale Kercke van den Heyligen Quintinus. Tot Maestricht, By Jacob Lekens Boek-verkooper." 4°. vier blz. De drie overige bladzijden worden gevuld met eene inhoudsopgave der verschillende bedrijven.

4) *Tooneel-aantekeningen*, blz. 41.

5) Vgl. P. Haverkorn van Rysewyk, *De oude Rotterdamsche Schouwburg. Rotterdam. Van Hengel en Eeltjes*. 1882, blz. 363 en 379.

BIJDRAGEN TOT DE DIETSCHE GRAMMATICA.

VI. EEN EN ANDER OVER HET WERKWOORD.

1. *Het praeteritum indic. sing. der 1ste st. vervoeging.*

Naast de in het Dietsch regelmatige vormen van 't praeterit. indic. singul., *bant*, *halp*, *vant*, enz., ontmoeten we herhaaldelijk als wisselvorm van *ward* en *werd* een (*ic*, *hi*) *word*, *wort* of *worde*. Zie b. v. Mel. Sto. III 157, 269, 1033, 1281, 1447, IV 347, 399, 1028, 1501, 1503, 1575, 1582, V 275, 375, 467, 1050, 1187, 1253, VI 1187, en voorts passim, st. Franc. 4973, 6877, 7661, 8343, Sp. H. IV⁷, 33, 11 en 23, IV⁸, 49, 42; 50, 27 en 36, Praet 684, 733, 1205, 4268, 4829 en v. pass., Lksp. II, 48, 668, Wrake III 2285, 2315, Mnlp. I 379, 576, 1358, 1377, 2255, 2788, II 488, 928, III 216 en v. pass., St. 15 v.[1]), Bvu. 38 r., Delfsce B. Judic. c. 9, 11 en 14, Ruth c. 1 en 4, Reg. I c. 19, 20, 23 en 25, II c. 12, 13 en 19, III c. 16, IV c. 20, en v. pass., Cl. v. d. l. land. bl. 9, 13, 15, 73, 99 enz., Oorl. v. Aelbr. v. Bei. bl. 30, 256, 430, Bw. 119 r. 134 r. 142 v. 162 v., Bs. 61 r. 66 r., Exc. Cr. v. Brab., Lev. d. h. Barbara, Dbvt. passim; ook *wurt* Cl. v. d. l. land. bl. 44. Evenzoo vertoont zich, ofschoon veel zeldzamer, een ind. (*ic*, *hi*) *worp*, b. v. Parth. 2150, Pass. S. (ed. 1500) 194 r., Ee. 96 v., fgl. 7 r. 12 v. 136 v., Delfsce B. Ex. c. 32, Bw. 135 r., terwijl *bont* in Die Pass. o. Her. (Cat. mss. M. v. L. nº. 314) 13 r., *dronck* (Cat. mss. M. v. Lett. nº. 311) 49, *verslont* Lic. 119 v., *vocht* Delfsce B. Reg. II c. 18, Pass. S. (ed. 1500) 179 v., *storf* Pass. S. (ed. 1500) 108 v., *holp* Lanc. III 7741, *vergolt* Lanc. III 20672, mij slechts

---

1) Voor de hier en beneden voorkomende verkortingen, zie dit Tijdschr. II, bl. 39, en 291.

een enkele maal als aant. w. onder de oogen is gekomen. (*Men*) *hulp* leest men als indic. Lanc. III 19875.

Een partic. (*ge*)*werden*, dat door den schrijver van de Legenden d. Heylig. (Cat. mss. M. v. Lett. n°. 263) met voorliefde gebezigd is (z. 8 r. 31 v. 37 r. 41 r. v. 46 v. 53 r. 62 v. 64 v. 67 r. 87 v. 157 r. 176 r.) en ook GR. 11 r. 73 v. 105 v. 129 v. 138 r. 175 r., Bw. 56 v. 57 r. 122 r., Bs. 159 r., Drc. 38 v., Een goede oefeninghe (Leyden, bij Hugo Jans soen van Woerden, 1498) 16 v. 24 v. 33 r. 80 v. 95 r. 111 r. 149 r. 192 v., en Lic. 157 v. wordt aangetroffen, vindt voor zijn wijziging des klinkers analoga in het bekende *mergen*, voor *morgen*, in *sterte*, strot, voor *storte*, *berste*, pectus, Nat. Bl. II 3415, V 819, VI 366, Theoph. (V.) 1409, enz., en *derst*, sitis, Rijmb. 5898, 20984, 26592, Lucid. 2837, Sp. H. III^1, 38, 50, voor *dorst*. Evenzoo *ver-*, *gewerpen* Lanc. IV 12096, 12889, Lg. 81 v., Bs. 147 v., Thr. 18 r., GR. 46 v., en *verwerven* Bw. 144 v. In Mnlp. I 1681 staat *ghewarden*, in 't rijm, in Lanc. IV 6204 en 12129 *gewarpen* buiten 't rijm; vgl. *margen*, *margin* (Rijmb. 2505, 17722, Sp. H. I^4, 27, 6, Lorr. I, 923, Lanc. III 12197, 17395, 20899, 21638, 22977, enz.), *starte* (Franc. 9025), *darst* (Sp. H. I^8, 55, 73, en Lucid. 2826, 3902, waar wegens het rijm *darst* voor *dorst* is te lezen), *warsten* Bijdr. van J. en V. Dale, III 278.

2. *Vlien*, *vloech*, *vloghen*, *ghevloghen*.

Behalve de bekende conjugatievormen van *vlien*, nam. *vloe*, *vloen*, *gevloen*, en *vlou*, *vlouwen*, *gevlouwen*, kan men in de oudere taal evengoed een imprf. s. *vloech*, met *ch* = oorspr. *h*, alsmede een streng grammatisch (*wi*, *si*) *vloghen*, (*gi*) *vloecht*, en *gevloghen* verwachten; (vgl. *tien*, *slaen*, *dwaen*, met de volkomen oorspronkelijke vormen *tooch*, *toghen*, *ghetoghen*, *sloech*, *sloeghen*, *gheslaghen*, *dwoech*, *dwoeghen*, *ghedwaghen*). Dat deze alle ook werkelijk gebruikt werden, bewijst het volgende.

Een sing. *vloech:* »Doe hi iohan sach — spranc hy op een paert ende *vloech* haestelic", Pass. W. (ed. 1499) 105 v.; »Die keyser

vloech ende riep", St. 25 r.; »hi *vloech* heymelike wten landen", St. 113 r.; »hi warp dat cleet van hem ende *ontvlooch*", Nt. 70 v.; »soe *ontvloech* ic sinen handen", Ee. 45 r.; »mer die keyser *vloech* van anxte", Lg. 64 r.; »al ontsach hi den doot, nochtan en *vloech* hi van hoer niet", Lg. 86 v.; z. v. St. 29 r. 54 v. 114 v., Delfsce B. Gen. c. 35 en 38, Ex. c. 2 en 4, Bi. 15, 157, 159, 223, 307, Passieb. (Cat. mss. M. v. Lett. n°. 313) 134 v., Dbvt. 123 r. 235 r. 237 r. 238 r., Lg. 38 r. 86 r. 91 r. 103 r. 112 r. 113 v. 123 r. 138 v. 148 v. 164 r. 168 r., R. v. Maundev. 21 v., D. Pass. o. Her. (Cat. mss. M. v. L. n°. 316), 76 v., Ot. 91 v. 104 r. enz.

Een plur. (*wi*, *si*) *vloghen*, (*gi*) *vloecht*, een conj. *vloghe*(*n*): »si — *vloghen* ende lieten alleen", Pass. W. 101 v.; »Doe di van egipten *vlogen*, ghemoeteden hem die wateren", Ee. 121 v.; »die wiven *vloghen* van den grave", Ee. 135 v.; »die iongeren *ontvlogen* dy alle in dijnre noot", St. 37 v.; »doe worden si (de Joden) vervaert dair of ende *vloghen*", Lg. 42 v.; »ghij sult vlien als ghij *vloecht*", Thr. 33 r.; »si brac die bande ende dede open die dore ende hiet hem dat hi *vloghe*", Lg. 96 v.; z. v. Lg. 43 v. 62 r. 64 v. 72 v. 101 v. 102 v. 109 r., R. v. Maund. 15 r. 53 v. 61 r., Pass. W. 107 r. 108 v. 110 v. Pass. o. Her. (Cat. mss. M. v. Lett. n°. 316), 69 v., Ot. 95 v. 119 r. 127 v., Gt. 57 v., Delfsce B. Ex. c. 14, Reg. I c. 19 en 31, II c. 10, Passieb. (Cat. mss. M. v. Lett. n°. 314) 3 v., Dbvt. 104 r. 116 r. 120 r. 129 r. 142 v., enz.

Een part. *ghevloghen*: »is ihesus — *gevlogen* in egipten", Lic. 40 v.; »Heer, utnem mi van minen vianden, want ic tot di *ghevloghen* ben", G. Grote's Dietsche Vert. bl. 89; en v. Delfsce B. Ex. c. 14, Macch. I c. 2, Reg. II c. 10, Bi. 29 r., Dbvt. 115 v. 116 r., Lg. 165 r., Ot. 12 r. 115 r. 128 r., enz.

Den zuiver grammatischen imperat. sing. *vliech* en, met verkorting der *ie*, *vlich* (vgl. *slach*, *sich*, van *slaen*, *sien*, en voor de verkorting *licht*, lux, uit *liecht*), leest men Nt. 2 r., Thr. 122 v., El. 128 v., Dat lev. o. Her. (Cat. mss. M. v. L. n°. 258) 23 v.

(*Ic*) *vlieghe*, (*du*) *vliegheste*, *vlieghen*, met de uit het praeter. en partic. ingedrongen *g*, voor *ic vlie* enz., is te vinden Thr. 123 v. en Delfsce B. Jer. c. 37.

3. *Wes*, *wessen*, *wesch*, *wesschen* en *besef*.

Ging *waken*, en zelfs *bakken*, *stappen* (vgl. echter een On. *baka* en een Ags. *stapan*), van de st. klasse, *varen* enz., over tot de klasse *slapen*, *braden* enz., hoe veel te eerder konden dan de verba *wassen* en *wasschen*, met hun onvolk. *a*, uit oorspr. korte *a*, de analogie volgen van *vangen*, *hangen*, *vallen*, wier wortelvocaal eveneens onvolk., = oorspr. korten klinker, was. En lag het voorts bij zulk een verloop niet meer voor de hand, dat het praeteritum de onvolk. *e* van *venc*, *henc*, *vel*, aannam, dan de *ie*? Daarom kan het ons niet verbazen, wanneer we in het Dietsch, naast *wies*, *wiesch*, ook de vormen *wes*, *wessen*, *we*(*s*)*sch*(*e*), *wesschen* aantreffen. Zie b.v.: »van hoer kyntsheit *wes* mit hoer op barmherticheit", El. 37 r.; »Dese *wessen* te samen op", El. 13 r.; »cruden die opter eerden *wessen*", fgl. 24 r.; »die doerne *wessen* op", Nt. 92 r.; »soe *wessen* die sterren in groetheden", Lg. 118 v.; »*weske* si syn hoeft", El. 33 r.; »(si) *wessche* hem hoer voeten", El. 42 v.; »(si) *wessche* hoer cleder", El. 73 r.; »dat wijf *wesch* die voeten", Nt. 75 r.; »hi *wessche* hem", Nt. 144 v.; z. v. Dat lev. o. h. ihu. (Cat. mss. M. v. Lett. n°. 258) 68 v. 79 r., Lg. 47 v., Vb. 37 v. 134 r. 154 v., Devoot boecgen v. o. vrouw. sout. 26 r. Een vorm *wiske* (vgl. *vinc*, *hinc*, *hilt*) heeft bovengemeld *Dat lev. o. h.* op bl. 69 r.

Vgl. ook *besef*, voor *besief*, Lanc. III 9880, IV 11899.

4. *Wiey*, *wieu*, *sieu*, *crieu*, *grieu*.

Had het Ags. *leolc*, *reord* enz. ook in de slotconsonanten nog een spoor van de reduplicatie bewaard, dan mag men voor de oude Nederfrank. dialecten de mogelijkheid van iets derge-

lijks niet ontkennen. Was dit werkelijk het geval bij het praeter. van *wâian*, dan kon die tijdsvorm, oorspr. *wewô* (vgl. Got. *vaivo*), later wellicht *wewo* of *wewa*, bij volkomen navolging der conjugatie *ried*, *liet*, van *râdan*, *lâtan*, en bij opvatting der *j* als element van den wortel, tot *wieí* (met $i = j$) worden, of, bij slechts gedeeltelijke analogiseering, tot *wiew* overgaan. Zoowel een zoodanig *wiei* als *wiew* treffen we in onze Dietsche teksten aan: het eerste (als *wiey* geschreven) in Rijmb. 22901, het andere (als *wieu* gespeld) in Rijmb. 34681 var. en elders (z. *Taalk. Bijdr.* I, bl. 140). Van *wieu* moest dan voorts de stoot uitgaan tot het ontwikkelen van een *sieu* en *crieu*, als imprf. van *saeien*, *craeien* (vgl. *Taalk. Bijdr.* t. a. pl.): vormen, die òf, naast het al vroeg (evenals in 't Ohd.) gebezigde zwakke *sâde*, *saeide*, *crâde*, *craeide*, gebruikelijk werden, òf in de plaats van een sterk *siey*, *criey* in zwang kwamen. Het laatste is het meest aannemelijke met het oog op *grieu* (imprf. van *groeien*, z. Praet 3623), welks ontwikkeling uit **grie(y)*, onder invloed van *wieu*, *sieu*, *crieu* (naast *wiey*, **siey*, **criey*) zeer licht verklaarbaar is, doch dat moeilijk op voorgang van *waeien*, *wieu*, naast *grôde*, *groeide*, kan zijn voortgekomen.

Aan een vergelijking van dit *sieu*, *crieu*, enz. met het Ags. *seów*, *creów*, enz. zal wel niemand denken, tenzij hij te voren het bestaan van een Nederfrank. *w*, uit *j*, en van de vormen *wauwen*, *sauwen*, enz. bewezen hebbe [1]).

5. *Du seges*, *leges*, *hi seget*, *leget*.

Wellicht is het niet overbodig er op te wijzen, dat onze Dietsche vormen *du seges*, *heves*, *hi seget*, *hevet*, tegenover *ik segge*, *hebbe*, *wij*, *sij seggen*, *hebben*, *gi seg(ge)t*, *heb(be)t*, enz., mutatis mutandis beantwoorden aan het Os. *sagis*, *segis*, *habhis*,

---

1) Dat *berieu* (van *berouwen*) naar analogie van *hieu* (van *houwen*) gevormd is, ligt voor de hand. De tusschenvorm *beruwen* heeft hierbij niets te maken.

sagit, *habhit*[1]), tegenover *seggiu*, *hebbiu*, *seggiad*, *hebbiat*, *habbiad*[2]), *seggian*, *hebbian*, *habbien*[2]), enz. In verband hiermede zal men in het aan ons Dietsch ten grondslag liggend Oudnederfrank. dialect wel een gelijk verschil van vervoeging moeten aannemen. Of *leggian*, tegenover **leggiu*, **leggiat* enz., een *lagis*, *lagit* (uit *lagas*, *-es*, *lagat*, *-et*) of een oorspronkelijk *legis*, *legit* (naar de 1ste zwakke vervoeging) heeft gehad, valt bij het niet voorkomen van deze personen in onze Os. en Ondfr. bronnen moeilijk uit te maken. Eén van beide is echter zeker en volstaat om ons oude *du leges*, *hi leget* te verklaren.

Uit *du verseghes* en dergel. een ww. *verseghen* enz. op te maken, gaat natuurlijk niet aan.

6. *Doeghet*, *sieghet*, *staghet*, *gaghet*.

Te recht heeft Franck (Aant. op VII, 162, van den *Alex.*) het ww. *doien* op deze plaats en in den Sp. H. II[4], 62, 11, als *doen* opgevat. Raadzamer ware het echter geweest dien abnormalen vorm niet met de voortbrengselen van Mahlow's fantasie, maar met het werkelijk bestaande Os. *duoian* (adhort. optat. praes. 1 pl., vs. 2569 C.) in verband te brengen, gelijk trouwens reeds vroeger door Cosijn, juist in verband met de beide bovengenoemde Dietsche citaten, gedaan is (z. *Taalk. Bijdr.* I, bl. 98). Waar we den oorsprong van dit *duoian* te zoeken hebben, is duidelijk, indien we letten op de lang niet zeldzame Os. vormen der 2de zw. conjugatie, op *-oian* (voor *-on*, oorspr. *-ôn*, b. v. *gebhoian*, *folgoiat*, *haloian*, *scauuoian* Hel. C. 1545, 2428, 2573, 4078), naar wier voorbeeld *dôn*

---

1) De vier laatste vormen, gelijk men weet, onder den invloed van *telis*, *sitid*, *ligid*, enz., ontstaan uit de vormen der 3de zw. conjugatie **sagas*, *habhas*, *-es*, *habhad*, *-ed*. Vgl. Paul. u. Br. Beitr. VIII, bl. 90.

2) De afwezigheid van den umlaut in deze vormen van den Mon. (3223, 3574, 3704, 4647, 4653) is kennelijk toe te schrijven aan den invloed van den 2den en 3den pers. enk. praes. ind. *habhas*, *-es*, *habhad*, *-ed*, en van den imperat. *habha*, *-e*; want met *fallian*, *auuardian*, *giuualdid*, *gangid*, *slahit*, naast *fellian*, *auuerdian*, *giuueldid*, *gengid*, *slehit*, is *habbian* om bekende redenen niet op éene lijn te stellen.

een gelijke verlenging kon aannemen [1]). En dat *doeien* zelve behalve in de door Franck vermelde vormen, het Westvlaamsche *doegen* en den Dietschen imperat. *doch*, ook nog elders sporen heeft achtergelaten, bewijst het Dietsche *doeghet* (voor »doet het"), Glor. v. Bruysw. 549, Exc. Cr. v. Br. 125 r., *dat*, *het*, *wie doeghet* (voor »dat, het, wie doet het"), Buskenbl. 96, A. Bijns I, 10*a*, Sp. Brab. 265, = *doeghet* (uit *doejet*) + *t*; een vorm, welke daarenboven tot navolging bij de andere monosyllabische verba heeft aanleiding gegeven, gelijk men ziet uit *ghi sieghet*, gij ziet het, Ystor. v. Tro. 5874, var. van den tekst v. Blomm., Spel v. d. sacr. v. d. Nyeuwerv. 109, *sieget*, ziet het, Sp. Brab. 490, *men sieget*, men ziet het, *staghet*, staat het, (z. Gloss. op A. Bijns), *gaget*, gaat het, De Bo, *Idiot.* i. v. *gaan*, en *gôghet*, idem, Trijntje Corn. in *Korenbl.* I, 585 [2]).

7. *Een 2de pers. mv.* en *enk. van het zw. imperf.*, *op* -ET en -ES.

Op de syncope van de slotvocaal, gepaard met het behoud van het stamsuffix, in zwakke door een enclitisch pronomen gevolgde praeteritale vormen, als *weighereds*, *ontfarmets*, *danckes*, *lovet*, enz., is reeds een paar maal gewezen; zie Verdam op den Theoph., bl. 128 en 129, n°. 1 en 5, en mijn *Vondelgramm.* § 59. Dat ditzelfde in den 2den pers. plur., ook bij afwezigheid van een encliticum, plaats had, leeren ons imperfecta van werkwoorden, op *-jan*, met eertijds lange wortelvocaal, of van verba, op een oorspronk. *-ôn*, *-ên*, als: *ghi*

1) Even natuurlijk als deze verandering is ook het ontstaan van een 3den p. s. praes. ind. *doit* 5188 M., een 3den p. plur. pr. ind. *duat* 2600 M., een 1sten p. pl. pr. conj. *duan* 1609 C., *doan* ib. M., en een part. *gidoen* 5115 M., *giduan* ib. C., 3077 C. M., enz., alle navolgingen van de sterke vervoeging. Welke vormen toch zijn en waren meer aan analogiseering onderworpen dan de alleenstaande?

2) Min juist heeft m. i. De Vries bij dezen vorm aan *gahan* gedacht (*Taalb.* II bl. 273); want, zelfs wanneer dit ww. nog in het Germ. was blijven leven, zou de 3de pers. praes. ind. er van + *t* of *het* niet anders dan *gaet* kunnen luiden.

horet Sp. H. III[7], 10, 44, IV[3], 23, 4, Rijmb. 8070, Lksp. II, 38, 76, Wrake II 232, 378, III 1874, Lanc. II 19317, 26045, 31045, 37592, 38136, 42116, III 6330, D. Doctr. III 1830, Sp. H. I[8], 5, 15, Parth. 515, *gi gelovet* Lanc. II 27196, 41910, Rose 3147, *ghi vormet*, Mask. 1227, *gi maket* Esmor. 976, Gl. v. Bruysw. 44, Alex. VIII 587, *ghi volget* Lanc. II 30844, Parth. 7041, *ghi josteret*, Lanc. II 30985, *gi beclaget*, Rose 9717, *gi kennet* Yst. bl. 3836, *gi rovet* Sp. H. II[6], 14, 32, *gi cleedet*, *herberghet*, *lavet* Ovl. Ged. II 48, 51, Lanc. II 38484, *ghi wanet* Alex. VIII 588, *gi levet* Lutg. III 230, *gi onteervet* Lanc. II 33658, 35253, *ghi jaghet*, *minnet* Ibid. 35743, 35763, Parth. 3538, *ghi toghet*, *wenet* Lanc. III 4707, Parth. 2968, 3046, *ghi sekeret*, *porret*, *merret*, *ontfarmet*, *verminket*, *willecoret* Lanc. III 4377, 4700, 13008, 14961, 16894, IV 667 enz.; in plaats van *horedet*, *geloredet*, *vormedet*, enz. Blijkbaar sprak men deze laatste vormen eertijds op tweeërlei wijze uit: òf met het bijaccent op het stamsuffix (vanwaar *gi horet*, enz.) òf met het bijaccent op den uitgang (vanwaar *gi hoordet*, enz.). Vgl. het suffix van den genit. en dat. s. fem. en van den genit. plur. *-ere*, dat tot *er* of tot *re* werd, en den Oudgerm. uitgang van den acc. sing. masc. *-ana*, die tot *-ne* of *-an*, *-en* verzwakte.

Overeenkomstige vormen van den 2den pers. enk., op *-es*, uit *-edes*, zijn zeldzamer; zie echter *du begeres*, *seines*, *penses*, voor *begeredes* enz., Lanc. III 10504, 4168, 5036, 5045.

8. *Het wegvallen der* t *in den 2den pers. mv. van het st. en zw. praes. en het st. praeter.*

De elisie van de *t* des 2den persoons mv. vóór het enclit. *je* en *ge*, wier voorkomen in de taal der 17de eeuw ik vroeger bewezen heb (z. *Vondel-gr.* § 53), wordt ook reeds in het Dietsch der 15de eeuw vóór *gi* aangetroffen. Vgl. *hebgi*, *wilgi*, *doe gi*, *selgi*, *bringe gy*, *sulle gy*, *coem gi*, *sloech gi*, *ben gi*, *blijf gi*, *swoer gi*, *hoer gi*, *moech gi*, *gaef gi*, *geef gi*, enz. enz., Dbvt. 1 v. 2 v. 5 r. 7 r. 10 v. 11 v. 13 v. 16 r. en verder op bijna

elke bladz., Ot. 2 v. 3 r. v. 4 v. 8 v. 10 r. 12 v. 13 r. v. 14 r. 15 r. 17 r. 18 v. en voorts op nagenoeg iedere pagina, Passieb. (Cat. mss. M. v. Lett. n°. 315), 30 v. 31 v. 34 r.

9. *De participia perfecta van bastaardwerkwoorden.*

Evenals nog thans regelmatig in het Hd., missen de participia van bastaardwerkwoorden in het Dietsch veelal het praefix *ge-*. Zie b. v. *disponeert* Melib. 2487, *delivereert*, *telivereert* Lanc. II 14091, 14973, 17047, Parth. 7221, Lksp. II, 61. 34, *benedijt* Lksp. II, 9, 46, Lic. 9 r., St. 3 v. 4 r. 37 r. 46 v., Dbvt. 153 v., *glorificeert* Lksp. II, 39, 60, Bi. 402, Gt. 36 r. 55 v. 56 r. 59 r., fgl. 22 r., Bvu. 55 r., *accordert* Rose 9721, *barenteert* M. Sto. VIII 800, *regiert* Bi. 359, 362, Goudsch Kron. 76 r. 108 r., Pau. 35 r., Lg. 58 r., Leidsch Kb. 101, 516, *disputiert* Bi. 322, *sollemnisiert* GR. 34 r., *appelliert* Ap. 61 v., *confuust* Ap. 176 v., Ee. 115 v., fgs. 34 v., Thr. 81 v., Thak. 113 v., *disponeert* Bvu. 61 r., *confondiert* fgl. 123 r., *temptiert* Ap. 195 r., Nt. 3 v. 76 r., *mertelijt* St. 64 v., *destrueert* Drc. 112 v., *conversiert* GR. 132 v., *scandaliseert* Nt. 38 v., Bw. 84 v., Delfsce B. Mal. c. 2, *ordineert* Delfsce B. Gen. c. 47, Paral. II c. 30, Dbvt. 190 v., Lg. 47 v., *visiteert* Bw. 38 r., *formiert* Bi. 61, *consacreert* Delfsce B. Reg. I c. 24 en 26, Ex. c. 29, *presenteert* Bw. 106 r., *hantiert* Leidsch Kb. 489, Sw. 8 r., *visiert* Alex. VII 817, Sch. 9 r., *taxeert*, *drapeniert* Leidsch Kb. 31, 71, *fondeert* Alex. VII 647, Thak. 12 v., *turbiert* Thak. 48 r. 76 v., *absolviert* Bi. 34, 70, 216, 226, 450, Lg. 28 r. 121 v., Lev. d. h. Barb. 37 v., *castiet* Thak. 140 v., Lg. 89 r. 105 r., *transfigureert* Lg. 19 r., *profitiert* Lg. 62 v., *predict* Lg. 63 r., *approbiert* Lg. 48 v., *pollijst* Rein. pr. 7 r., *consenteert* Shs. 62 r., *confirmeert*, *persequeert*, *graveret* Pass. S. (ed. 1500) 181 r. 182 r., W. (ed. 1499) 58 v., *affermeert* Thr. 114 v., *institueert* Thr. 107 r., *eligeert*, *declineert*, *verificeert*, *consommeert*, *salvert*, *declareert* Thr. 31 r. 33 v. 35 v. 37 r. 42 r. v. 43 v. 54 v., en talrijke dergelijke vormen aldaar passim, *obe-*

diert Dcr. 61 v., *wairdeert* Leidsch Kb. 78, 81, 82, 121, 130, 530, enz. enz.

Daarnaast echter ook herhaaldelijk, met *ge*: *geregiert* Bi. 50, 54, 64, 359, *geabsolviert* Bi. 97, 257, 359, *gheglorificeert* Bs. 85 r., Gt. 36 r., *gedisputiert* Bi. 124, *gefondeert* Thak. 86 v., *gecorrigiert* Bi. 155, *ghedrapeniert* Leidsch Kb. 83, 104, *geordiniert* Bi. 452, *getribuleert* Thak. 157 r., *getempteert* Thak. 157 r., *geconfuust* Thak. 151 v., *ghecelebreert* GR. 34 r., *ghetractiert* GR. 78 r., *ghebenedijt* St. 37 v., Lic. 24 r., *gheconfundeert* Sw. 38 r., *geasselliert* Rose 2915, enz. enz. enz.

W. L. VAN HELTEN.

VERSCHEIDENHEDEN.

BEKENT, BEKANT.

In het Mhd. bediende men zich somwijlen van een zegswijze *wirt bekant*, c. dat. personae, = »ik, gij enz. maak(t) kennis met, leer(t) kennen, begin(t) te gevoelen"; vgl. b. v. »dô *wart in zürnen bekant*", Nib. 111, 4, = toen leerden ze toorn kennen, begonnen toorn te gevoelen; en in ironischen zin »von eime starken schafte hinder ors gesaz Hagene der küene vor Gelpfrâtes hant. im brast daz fürbüege, dô *wart im vallen bekant*", Nib. 1649, 4, = toen leerde hij vallen. Zie ook de aanhaling uit den Parzif. bij Ben. u. Müll. I 808*a*, »*mir wirt bekant kumber*", = ik maak kennis met kommer, begin k. te gevoelen. Een zelfde uitdrukking (of wel een navolging der Hd. constructie?) ontmoeten we in den Mnlp. II, 797, waar »Een vriendelic drucken bijder hant *Wort hem beyden* daer *becant*", wordt gebezigd = leeren zij beiden daar kennen. Vgl. ook De Vries, *Taalzuiv.* bl. 19, en Mnlp. II, 1174: »Malcanderen nemen sy bijder hant, *Dusent vroechden werden* daer *bekant*", = duiz. vr. leeren zij daar kennen.

Een ander *bekant*, met de opvatting van een gerundief, = »te zien, zichtbaar"[1]), leest men bij denzelfden D. Potter in: »Du laets my arm wijff hier ellendich, Inder zee, op een eylant, Dair man noch wijff en is *bekant*" I, 1604; »Een gulden appel was daer *becant*, Die gaven sij Parijs in die hant", 1, 2013. Vgl. ook Mhd. »swelch tjost wart aldâ *bekant*" (z. Ben. u. M.).

Weer verschillend zien we het woord gebruikt door Maerl. en Utenbr.: »Karel — was in Brabant Tien tiden hertoghe *becant*", Sp. H. IV^2, 21, 18; »sijn lichame wert ghevoert sint Daer hi bisscop was *bekint*", Sp. H. II^1, 47, 24, (Lat. »ubi fuerat *ordinatus*"); »Dus wert Alexander *bekent* Bisscop van Jherusalem", Sp. H. II^3, 5, 66; »Over dlant van Orient Was te dien tiden keyser *bekent* Maximijn", Ib. II^5, 6, 2; »Eer dese bisscop was *bekent*, So heeft hi genomen een wijf", Ib. II^6, 47, 40; »XIX jaer was hi *becant* Keyser in den Roomschen rike", Ib. II^2, 34, 24; »Dimetrius was here groot Ende ward daer coninc *bekant*", Rijmb. 19879. Moeten we hier niet aan een part. van *bekennen* = »erkennen", denken, en aan een constructie, welke o. a. ook voorkomt in »Hij neech hem ende *heeft*ene *bekent* Paues", Sp. H. IV^1, 73, 92, en analoog is met die bij *ordineeren*, *(ver)kiesen*, *verheffen*, *verrisen*, *ontfaen*, *cronen*, *sacreren*, *wien*, *salven?* Vgl.: »dat hi *bisscop* wort *geordineert*", Pass. S. (ed. 1500) 171 v.; »so wort hi — *cardinael* ende *pape geordineert*", Ibid. 178 r.; »dat hi *coninc* was *vercoren*", Limb. VI 2582; »wert hi van sijnen medebroederen *abt ghecoren*", Exc. Cr. v. Br. 25 v.; »dat hi — *Paus* van Rome *gecoren* waert", Brab. Y. II, bl. 387; »dat mense *abdisse* soud *kiesen*", Lutg. II, 1ste cap. opschrift; (z. n. Sp. H. IV^1, 13,

1) Voor *bekennen* = »zien", vgl.: »Buten Europen liggen eylande Vele, die noit man en *bekande*", Alex. VII 1762; »Scoenre wijf noit man *becande*", Ferg. 1196; alsmede Sp. H. III^7, 3, 25, IV^3, 9, 79; in de latere taal »*Bekent* doch, of dese uwes soons rock zy"; »Ende die sullen *bekennen* dat lant, het welcke ghy smadelick verworpen hebt", Stat. B. Gen. 37, 32, Num. 14, 31; en nog thans b. v. »daar was geen sterflijk mensch te *bekennen*".

47, en 82, 32, IV^3, 25, 31; 29, 45; IV^6 frgm. 3 en 11, M. Sto. II 664, VII 1025, Lksp. II, 44, 303, Dev. boecg. v. o. vrouw. Sout. 12 r., St. 90 v., Goudsch Kron. 62 v., Pass. W. (ed. 1499) 120 r. v. 122 v. 141 v., GR. 117 r.); »Die vierde sone wert *geestelijc Verheven* in der heiliger kerken", Brab. Y. II, bl. 24; »Een deghen — Dien de Siten hadden *verheven Coninc* om sijn coen leven", Alex. VIII 1125; »Alse hi *bisscop* was *verheven*", Sp. H. III^3, 4, 37; »wart hi *bisscop verheven*", Ib. III^3, 20, 28; »Wert keyser Valentiniaens sone — *keyser verheven*", Ib. II^6, 47, 87; (z. n. Sp. H. IV^3, 29, 9 en 90, enz.); »Nu was hi erdsch *bisscop verresen*", Ib. IV^2, 74, 22; »Die oec *bisscop* wart *ontfaen*", Ib. III^5, 45, 22; »Als hi *keyser* was *ontfaen*", Ib. I^7, 99, 23; »Tolgam — was IIII jaer *here ontfaen*", Ib. III^1, 22, 101; »Dat mense *moenc* daer heeft *ontfaen*", Ib. II^7, 49, 16; (z. o. Lanc. IV 12805); »daer was hi *coninc ghecroent*", Kron. v. Vl. II 271; »Daer hi — was — *keyser ghesakereert*", Sp. H. IV^2, 19, 86; (z. o. Pass. W. ed. 1499, 139 r.); »Die den heiligen Donaet *Dyaken wiede*", Sp. H. II^6, 32, 19; »hine wert *bisscop gewiet*", Ib. II^6, 78, 90; »Sem wert *priester gewiet*", Ot. 9 r.; (z. n. Lanc. III 10363, Sp. H. III^7, 6, 29, IV^3, 24 71, enz.); »Ic *salue* u *coninc* van ysrahel", Ot. 181 v. [1]).

---

1) Blijkbaar komen deze constructies overeen met het gebruik van 't praedicaats-substant. bij *doen*, *maken*, *achten*, *ghelooven*. Vgl. evenzoo *hem begheven* = „door z. van de wereld terug te trekken z. maken" (in „Dat hi *hem* moeste *begheven* Te Prumen *swart moenc* in Ardennen", Brab. Y. I, bl. 118; „Die *hem* daer na *moenc heeft begeven*", Sp. H. II^7, 48, 2; z. v. Brab. Y. I, bl. 261, Sp. H. IV^2, 3, 54, II^1, 78, 47, enz.); *besceren* (in „daer was hi *moenc bescoren*", Sp. H. IV^3, 9, 55); en *cleeden* (in „daer soe *ghecleedt was sustre*", Kron. v. Vl. I 72).

In analogie met de boven in den tekst bewezen woordvoeging, zegt de schrijver der Kron. v. Vl. ook: „dien sy van dien tween *keysér noemen* souden", I, bl. 113; „hy *stelde governeur* van Vlaenderen den heere van Axelle", I, bl. 188.

Natuurlijk gaat het na deze vbb. niet meer aan het citaat uit Vondel „dat hy verkoren wert aertswichelaer", voor een Latinisme te houden. Vgl. *Vondel-gr.* § 245, op 't einde; waar ook „dat hy — haer *reine maeght* weder 'thuis gelevert hebbe", beter, met „Dat Maria *meghet* des kints ghenas", Lksp. II, 19, 111, „*Maghet* sal si tkint ontfaen", Wrake I 1680, „(hi) was *een reyn maghet* in den lichaem in der

»In Rome so was ene vrouwe — Eusebia was hare name *bekent*", Sp. H. II[4], 49, 3, meen ik te moeten opvatten als = haar naam was bekend als Eusebia; »Die meeste van der scaren (der afgoden) Was daer Appollijn *bekant*", Ibid. II[3], 30, 47, als = Appoll. was erkend als de m. v. d. scaren; »Sider dat ic was geboren, Sijn wel LXX jaer God weet; Maer die jare, die ic versleet In dit werelike sneven, Die en treckic niet aen mijn leven, Want ic was ter sielen doot; Maer sider dat ic dies ontscoet, Sijn XLV jaer omtrent, Die mijn leven sijn *bekent*", Ib. II[7], 12, 112, als = die als mijn leven erkend zijn (door mij); »Ende hi was vromich ende coene — Ende was de beste daer *becant*", Kausl. Denkm. II, bl. 102, vs. 38, als = hij was als de beste bekend: alle plaatsen, met een constructie van 't praedicaatssubst., die gelijk is aan het gebruik bij *ghenoemt*, *gheacht* enz. (Vgl. ook nog Lanc. III 20545, IV 5627, alsmede Franck op den *Alex.* bl. 455 en 456, waar de plaats »Ware oec die hertoghe van Brabant Sulc een riddere *becant*", op gelijke wijze verklaard is als de bovenstaande uit den Sp. H. II[4], 49, 3). In »Eufrodisen voester kint Wert sprekende, dat stom was *bekint*", Sp. H. II[8], 29, 18, = dat men stom kende, hebben we een woordvoeging, die alleen in 't passief gebruik verschilt van een nog hedendaags gebezigde, als »ik heb hem arm gekend", enz.; vgl. evenzoo »Liet hem die duvel — sprekende sijn *becant*", Sp. H. IV[3], 23, 8.

DEGER.

In de beteekenis »volkomen, geheel en al", leest men dit woord (somwijlen met *al* versterkt), behalve op de twee door Oudemans aangehaalde plaatsen, ook in: »een vuer — verbernde hem so *degher*, dat daer niet een knoke aen en bleef",

---

oerden ghecomen", voor een constructie, met *maghet* adjective = »suver, reine", is te houden. (Let b. v. op »maghet ende reyne was hi", Sp. H. IV[8], 41, 23; »Du best so suver ende maget", Lanc. III 10065).

St. 56 v.; »(hi) nam dat broot ende attet *al degher* op", Ibid. 105 v.; »doe dranck alexander den wijn *al degher* wt", Ibid. 114 v.

In »dese storven also *deger*, dat daer niet meer en quamen int beloefde lant — dan caleph ende iosue", St. 3, vertoont het adverbium de nauw verwante opvatting van »allen te zamen, zonder uitzondering"; terwijl een vertaling met »nauwkeurig, van top tot teen" vereischt wordt in: »(Hi) sach hem noch bat an, so dat die broeder seide, tot wien sieste so *degher* an", Dcr. 12 v.; »tot eenre tijt sat hi bi hoer ende sachse *deger* an", St. 113 r.; »Daer sloech dat cruce sijn oghen op ende sach den scolier *degher* an", St. 64 v. Vgl. het Mhd. *tigere*, *tiger*, adv. »sorgfältig, gänzlich", *dëger*, »fest, stark", (z. Lex. i. vv.), en het Mndd. *deger*, *deggre*, *degere*, *degeren*, met dezelfde beteekenis, alsmede = »nauwkeurig" (b. v. in »to ener tit sat he bi ore unde sach se *degher* an"; z. Schiller-Lüb. i. v.). Dat de oorspronkelijker vorm van het Dietsche woord *deg(e)re* is, behoeft nauwlijks herinnerd te worden. En of we voor de afleiding er van aan een samenhang met *dïen*, *þeihan*, mogen denken?

'T IS MIJ enz. OM IETS GEDAAN.

In overeenstemming met de beteekenis der gebruikelijke zegswijze *'t is mij* enz. *om iets te doen*, wordt bovenstaande uitdrukking nu en dan in de oudere taal aangetroffen. Zie b. v.: »Daer *omme* so *eest mi* als *ghedaen*, Dat ic u beiden sal doen scheiden", Lans. v. Den. 280; »*Ist gode om* die ossen *ghedaen* of segghet hi dat om onsen wille?", Pau. 39 r.; »*this deen gedaen om* haet ende nijt, *die ander ist gedaen om* profijt, *den derden om* domynacie", Lic. 169 r.; »*het is hem omme* u goet *ghedaen*", Stf. 94 v.;

> *Is 't u om* Vryicheydt *gedaen*;
> Zoo vrijdt u van de lusten".
>
> Camph. Sticht. R. (ed. Rott. 1639), bl. 355.

Jan achterdenckende van Maey, sijn lichte Wijf,
Maey, seid' hy, wie's die Vent die hier soo laet komt praten,
En volght u by der straten,
Als gingh hy op uw' lijf?
't En is my niet te doen om onlust of gekijf:
All heb ick wat gedroomt, 'k hoop datter niet veel aen is;
'*t* En *is my* maer *gedaen om* of het u gedaen is.

Huyg. Korenbl. II, bl. 210.

Zoo zonderling deze constructie van voorkomen is, zoo eenvoudig is hare verklaring. Uit de oorspronkelijke beteekenis van het gerundivum *te doen* »moetende gedaan worden", »noodig te doen" (vgl. »Den synen bidt hy oec ende vermaent Te *peinsen* om die wereltere, Want daer *waest te doene* sere", Yst. v. Tro. 6199; z. o. Ferg. 466, V. Hild. 74, 447) had zich, bij uitbreiding van 't begrip, de opvatting »noodig, van noode" ontwikkeld (vgl. »Hi heeft *te doene* soe grote zake", Limb. V 890; »Want wisen raet es wel *te doen*", V. Hild. 71, 62; »die gesont sijn en hebben den meester niet *te doen*", Pass. Som. 206 v.; en z. v. Teest. 795, V. Hild. 15, 69 en 73, 123, GR. 223 v., Sp. H. I⁷, 95, 53, Brab. Y. I, bl. 82, Ot. 177 r., enz. [1]) Met vervanging van het eigenlijk subject (in *te doen sijn*) of object (in *te doen hebben*) door een genit. inopiae [2]), vestigde zich hiernevens een woordschikking, als »ener sake es te doen", »hi hevet ener sake te doen"; vgl. b. v. »Maer wanneer dats *te doene si*, So salsi comen", Rose 10099; »Miin her Echites En *hadde van siere gichten* niet *te doene*", Limb. V 943; en z. v. Rose 9896, 10271, Lanc. II 7823, 7836,

1) Vanhier zelfs *gheen doen* »niet noodig": »Het en is *gheen doen* dat ic u dat segghe", GR. 207 v.; z. n. Cl. v. d. l. land. 148, V. Hild. 70, 91.

2) Vgl. »Soe en *ghebrac* nie zint *nijts*", Lksp. I, 34, 15; »ende waent dat hem *der erden* sal *gebreken*", Vad. M. I, bl. 337; »*Dies* hem *gebrect*", Vad. M. III, bl. 256, vs. 647 (alsmede Lksp. III, 12, 159, Belg. M. IV, bl. 318, vs. 481, enz.), naast de oorspronkelijke constructie, b. v. in »Ende haer *ghebrac haer tale*", Segh. v. Jher. 7394; »Want hen en mach *eer* noch *guet ghebreken*", V. Hild. 10, 189, enz. enz.

31824, Theoph. 64, Yst. v. Tro. 4344, Fl. e. Bl. 3094, Walew. 529, Seneca leren 42, GR. 223 v., Esm. 217, Esop. 55, 8, alsmede Clign. Bijdr., bl. 306 vlgg. [1]).

Wanneer men iets noodig heeft, verlangt men er naar. Vandaar ook *es te doene*, c. genit. rei, = »er bestaat verlangen naar", en *te doene hebben*, met denzelfden nv., = »verlangen hebben naar". Vgl. het Lat. *desiderare*, ons *wat hebje hier noodig?* = »wat zoekje hier"?; en zie b. v. »gaet uwer verden! Hier en *es u* (l. *uus*) niet *te doene* Noch te horen van uwen sermoene", Belg. M. VII, bl. 319, vs. 51; »Doe was harde gram reinaert Ende sprac aldus ter besien waert: Du best soe hert ende soe groene, Blijf daer, *dijns* en *hebbic* niet *te doene*", Esop. Cl. 306; (o. Sp. H. III[7], 12, 48, Lanc. III 20722, Fl. e. Bl. 2024).

Ten gevolge van deze begripswijziging kon nu ook de genitief plaats maken voor een constructie met *om*, het gebruikelijke voorzetsel om de betrekking »naar, ter verkrijging van iets" uit te drukken, gelijk we zien in: »die rechter — Die recht ende onrecht al sal weten Ende niet *om miede* en *is te doen*", V. Hild. 17, 245; »Aldaer die rechter is gheseten — Daer*t* niet *om myede* en is *te doene*", Ibid. 62, 74.

Dat men voorts bij 't bezigen van deze zegswijzen, niettegenstaande de ontwikkelde opvatting van *te doen*, door den klank van 't werkw. verleid, onwillekeurig aan een handeling dacht, welke de naar iets verlangende somwijlen verricht of verricht heeft, spreekt vanzelf. En herinneren we ons hierbij tevens het gebruik van een uitdrukking als »Om hoerre liefft ist al ghedaen", Mnlp. I 2698, dan wordt het ons volkomen begrijpelijk, hoe uit *mi ist te doen om* een *mi ist* (*al*) *gedaen om* kon voortvloeien.

---

1) Desgelijks bij *gheen* (*te*) *doen*: »dat hij*s gheen doen* en hevet", Bw. 27 r.; »so en had si *gheen eertscher spisen te doen*", Lg. 95 r.; »want ghij *des gheen doen* en hebt", GR. 41 r. En bij *wat doen*: »Christus en heeft *selker cnapen wat doen*", Sp. H. II[4], 7, 72; (z. o. Maerl. Strof. Ged. ed. V, bl. 129).

DOOT.

Naar het Os. *ik sâiu*, *sâian* (met *i = j*), en *sâid* (3de p. s. pr. ind.), *sâidos* (imprf.), moest men volgens de klankwetten in de jongere taal *ik zaai(e)*, *zaaien*, en *hij zaat*, (*du*) *zades* verwachten; [vgl. reeds Ohd. een imprf. (*ih*, *er*) *sâta*, (*er*) *mâta*, een partic. *gimât* (naast *gimâit*), *gisâta*, acc. pl., *ginâtes*, *ungi-nâten*, g. s. neutr. en dat. pl.]. De oorspr. *j* (geschreven als *i*) kon tusschen twee klinkers blijven bestaan, maar de vocaal *i* van 't suffix moest toonloos worden, om daarop met den voorafgaanden klinker samen te vallen, evenals b. v. ook in (*du*) *vaes*, *slaes*, (*hi*) *vaet*, *slaet*, uit *fâhis*, *slahis*, *fâhit*, *slahit*. Door invloed der vormen met *j* drong deze consonant later bij verba, als *zaaien*, *maaien*, *groeien*, enz., in die vormen, wier suffix eertijds met den klinker aanving; vanwaar een 2de en 3de pers. s. praes. ind. (*du*) *saeis*, *maeis*, (*hi*) *saeit*, *maeit*, voor het streng grammatische (*du*) *saes*, *maes*, (*hi*) *saet*, *maet*; een imprf. *saeide*, *maeide*, een part. *gesaeit*, *gemaeit*, voor *saede*, *maede*, *gesaet*, *gemaet*. Ontbrak echter zulk een analogiseerende invloed, dan hield, gelijk te begrijpen is, de oorspronkelijke grammatische vorm stand. Hetzij nu het Ohd. *dawjan*, tabescere, hetzij het Os. *dôian*, sterven, aan ons Dietsche *be-*, *gedouwen*, *verdooien*, wegkwijnen, beantwoordt (vgl. het gloss. op Maerlant's *Strof. Ged.* ed. Verw., en Franck's Aant. op den *Alex.* bl. 466), in beide gevallen was het oude *dooien*, met het begrip »sterven", in het Dietsch verloren gegaan en miste het oude partic. van dit ww., *doot*, gestorven (voor *doöet*, uit **dôid*), den samenhang met een verbum op *-jen*. Vandaar in onze oudere taal *is doot* = »is gestorven"; vgl. b. v.: »Die iaren van ysmahels leven waren hondert ende seven ende dertich iaer ende ghebrekende so *is* hi *doot*", Delfsce B. Gen. c. 25, vs. 17; »verteert van outheden so *is* hi *doot*", Ib. c. 35, vs. 29; »Nadien dat gedeon *doot was*, so keerden die kinder ysrahel achterwaert", Ibid. Judic. c. 8, vs. 33; »hi *is doot* ende begraven", Ib. c. 12, vs. 12; »het geschiede nadat saul *doot was*",

Reg. II, c. 1, vs. 1; »die scare vertraden in den inganc ende hi *is* daer *doot*", Ibid. Reg. IV, c. 7, vs. 7; (z. o. Ib. Num. c. 15, vs. 36, Reg. I, c. 31, vs. 6, IV, c. 20, vs. 10, IV, c. 12, vs. 20, Paral. I, c. 1, vs. 44, waar de Vulgaat overal »mortuus, mortua", de Ned. vert. »gestorven" heeft); »te bethanien, dair lazarus *doot was*, dien hi verwrecket hadde", Den lev. o. h. ihu. (Cat. mss. M. v. L. n°. 258) 78 r.; »een berch inden welken moyses *doot is*", Barth. d. Eng. 240 v.; »te dien tide *was* daer *doet* skeysers neve", Yst. bl. 244; »Vier dage nadien — *es* hi *doot*", Lanc. IV 12861; en Lanc. III 4778, 4810, 4935, 11015, 11080, 11132, 14651, IV 15035, alsmede een paar andere door Franck (op den *Alex.* bl. 421 vlg.) gegeven citaten, waar evenwel dit *doot* met het adject. *doot* (in *doot hebben*), = Got. *dauths*, verward is [1]).

GELESEN.

Op bl. 189 vlgg., Jrg. IV v. d. *Taalb.*, is het bestaan van een Dietsch *gelesen*, gerimpeld, door bewijsplaatsen gestaafd. Met de aldaar gegeven afleiding zal zich echter niet iedereen kunnen vereenigen, dewijl er in de beteek. »rimpel" wel een *lese*, Ohd. *lesa*, maar geen *lesen* bestond [2]). Van *lese* kon, gelijk vanzelf spreekt, op strikt grammatischen weg slechts een *geleset* komen; (vgl. Ohd. *kelesot*). Doch naast dezen stellig eenmaal gebezigden vorm kende onze oudere taal, in volkomen gelijke opvatting, ook de als adject. gebezigde st. participia *berompen* en *verrompen* (z. Brand. 991, Rose 335, en »een herde out man, die een *berompen* aensicht hadde", Pass. W. (ed. 1499), 44 r.; en vgl. het st. verb. *hrimfan* in 't Ohd., *rimphen* in 't Mhd.). En hoe licht kon dit op den vorm van het oorspr. *geleset* invloed oefenen en het tot *gelesen* doen worden!

---

1) In den Alex. II 635, IV 37, VIII 273, staat *doot sijn* = „gedood zijn". Blijkbaar onder den invloed van den vorm *doot*, gestorven.

2) In het citaat uit den Sp. H. (I[a], 45, 18) zal vóór *lesen* wel het lidw. *een* te schrappen zijn; een gerimpeld voorhoofd toch pleegt niet één, maar meer rimpels te vertoonen.

GEBLAS.

Op bl. 397 zijner Aanteekeningen op den *Alex.* zegt Franck: »de verklaring (van *gheblas*) gegeven door van Helten, Vondels taal I, 25, gaat geheel mank". De bewijsgronden voor deze bewering zijn t. a. pl. niet opgegeven; en tevergeefs heb ik onderzocht, aan welk been mijner verklaring dat »mank gaan" mocht kunnen geweten worden. Het Ohd. toch kende een subst. *plâst* (dat. pl. *plastim*, z. Graff III 237), flatus, dat wel identisch moet wezen met het On. masc. *blástr* (*blástar*, *blaesti*), flatus, en als zoodanig oorspronk. een met het suffix *tu* gevormde mann. *u*-stam was [1]). Voor de mogelijkheid der assimilatie van *st* tot *ss* bewijzen de 3de pers. *is*, uit *ist*, het Dietsch *mes*(*ch*), *mis*, *missche*, stercus, Got. *maihstus*, ons *hij issem*, voor *hij is 't* (*h*)*em*. Voor het aannemelijke eener verkorting des oorspr. langen klinkers pleit het Dietsche en nog thans in de spreektaal gebezigde *most*(*e*) (uit *môsta*), dat hierin alzoo juist overeenstemt met vormen, als *licht* (adj. en subst.), *dacht*, *bracht*, *docht*, *zacht*, *kocht*, *zocht*, *vochtig* (eertijds *vucht*), enz., op wier oorspronk. langen vocaal of tweeklank de *cht* invloed heeft geoefend. Welk bezwaar zou er dus in te brengen zijn tegen de gelijkstelling van bovengenoemd *blástr* met het Nederl. masculinum *blas*, flatus (waarnaast ook *blast*; z. Oudem. Mnl. Wb. I, bl. 719 en 720)? En waarom zou niet evenzeer het onz. *geblas*, flatus (z. Alex. I 1073, II 252, Best. II 2768, Camph. Ps. 107, 13, enz.) aan het in de Diutiska (II, 313) aangetroffen *geblaste* (dat. s.), anhelitu, beantwoorden? Wel is waar geeft ons deze vorm niet beslist het recht, met Graff (III 237), een Ohd. neutr. *gablâsti* aan te nemen, dat analoog zou zijn met het Ohd. onzijdige *gehruafti* (z. Graff), Mhd. *gerüefte*, het Mhd. onz. *geschrihte*, *gesihte*, *gerüchte*, *gelübede*, enz.; doch zelfs indien dat *geblaste* bij een vrouw. *i*-stam *gablâst* (vgl. de Ohd. feminina *kidult*, *kichunt*, *gnuht*, *giburt*, enz.) mocht behooren, dan

1) De buiging *blástrar*, *blaestri* is blijkbaar naar analogie der mannel. *i*-stammen *lestr*, *rekstr*, enz. (vgl. Wimmer On. Gr. § 47) ontstaan.

behoeft ons het ontstaan van een onz. *geblas* uit zulk een femininum nog niet te verwonderen, wanneer we slechts op de ontwikkeling letten der onz. nomina *geboirte*, *scrift*, *gedult*, *graft*, enz. (z. dit *Tijdschr.* II, bl. 44 [1]); en dat wel te minder, dewijl hier de analogie van neutrale verbalia, als *geluut*, *geween*, enz., ook wel een handje zal meegeholpen hebben.

De door Franck t. a. pl. aangenomen verkorting des klinkers, onder invloed eener volgende ENKELE *s*, mist elke analogie. Zijn bewering, dat het oude »lôs tot *los* wordt met een meerv. *losse*, en omgekeerd uit het mv. *looze* een nieuw enkelv. *loos* ontstaat", zal niet licht instemming vinden. Begrijpelijker ware het, zoo *loos* eenvoudig aan het Oudgerm. *lôs* beantwoordde, en de buigingsvormen van *lôsjan*, *lôsis*, *lôsit*, *lôsi*, een verb. *loozen* hadden doen ontstaan, terwijl *lossen*, met verkorte *o* (evenals in *ik*, *hij most*(*e*)), te voorschijn ware gekomen uit het oorspr. *lôsju*, *lôsjun*, *lôsjit*, *lôsjunt*, enz. (natuurlijk met een door de volgende *j* ontwikkelde dubbele *s*) en het praeter. *lôsta* (waartoe *lôsita* reeds vroeg was geworden; vgl. Ondfr. *gehôrda*, *wânda*, en het meermalen in 't Ohd. voorkomende *lôsta*). Onder den invloed van dit *lossen* ware dan de vorming van *los*, *losse*, voor *loos*, *looze*, mogelijk. De *a* in *ghedwas* kan hier voorts niets bewijzen, daar de samenhang van 't woord met *dwaes* zeer twijfelachtig is. (Vgl. ook GR. D. Myth. 867, die het nomen in verband brengt met het Lit. *dwãsẻ*, geest).

GEWERDEN of BEWERDEN LATEN.

In den roman van *Die Rose* belooft *Valsch Gelaet* zijn eigen hulp en die zijner amie *Bedect Wesen* aan den *God van Minnen* (vs. 11109 vlgg.) en eindigt met de woorden:

Al es simpel mijn gelaet,
Van quaet te doene en werdic sat;
Want mire amien es te bat,

1) Om volkomen eerlijk te zijn, herinner ik, dat dit laatste argument door mij in de *Vondel-gramm.* niet is gebezigd.

Ende heves dicke groten noet.
Sie ware lange van hongere doet,
Hadde sijt allene moeten herden:
Lates mi ende hare gewerden.

Uit deze plaats, alsmede uit »so *heb* ic *u luyden laten bewerden van saken*, die welke uwen wet aengaen", Lic. 251 v., blijkt, dat het Dietsch een zegswijze *enen ener sake laten ge-*, *bewerden* kende, waarin dit laatste verbum in de opvatting stond van »voor iets zorgen" en aan het Oudsaksische *wardon*, voor iets zorgen, beantwoordde; (voor de *e*, uit *a*, vgl. de Dietsche imperfecta *sterf*, *werf*, enz., het nog thans gebezigde *werd*, *derven*, *erg*, *verf*, enz.).

Niets anders is natuurlijk *enen laten ge-*, *bewerden* in zinnen, als »*Laet mi* metten neve mijn *Ghewerden*, ic wils geweldich sijn", Ystor. bl. 1404; »Doe *liet hem* die vader *bewerden* ende gaf hem sijn rijck half", St. 17 v.; »*lieten* si *hem bewerden*, hoe dat hi mochte", Rein. pr. 108 r.; »Ende *laet den ridder* (d. i. Heinric) ende *hem* (d. z. de belegeraars) *ghewerden*", Limb. II 1450 (woorden, door den coninc van Trier tot de burgers dier stad gesproken, nadat hij hun den raad heeft gegeven Heinric buiten de poort te sluiten en hem te dwingen het *alleen* met de belegeraars te vinden); »Hi gelovede ons dat hi sal *Ons* beiden *laten gewerden* al", Rose 3416; »Men mach dat wijf castien niet, Maer *laten gewerden* wies si pliet", Ibid. 9358; (z. v. Ibid. 5654, Lanc. III 11837, 13673, 18103, Ruysbr. IV, bl. 288, Belg. M. VII, 94, V. Velth. III, 42, 51, Lutg. II 1241). Hier toch, waar *ge-*, *bewerden* absoluut gebezigd is, heeft de geheele uitdrukking de beteekenis »iem. laten doen wat hij wil, iem. de vrije hand laten", een opvatting, welke nauw samenhangt met die van »iem. laten zorgen, iem. de zorg overlaten", en die we tevens volkomen terugvinden in het hedendaagsche *iem. laten geworden.*

Bij overdracht van den persoon op een zaak, werd zulk een »iemand laten doen wat hij wil" tot »iets laten doen wat het wil", »iets op zijn beloop laten". Vandaar dat ik het niet

waag aan de verwantschap te twijfelen tusschen de boven besproken zegswijze en het Dietsche (*iet*) *laten gewerden*, dat we in laatstgemelden zin b. v. ontmoeten in den Fl. c. Bl., vs. 3236. Hier toch wil de dichter vertellen, dat de wegens Blancefloer's afwezigheid opgewekte toorn des amiraals, na Claris' verontschuldiging, geen verdere gevolgen heeft, en bedient zich daartoe van de woorden »*Dit liet* hi (de amiraal) also *gewerden* doe". Zie ook nog den Ferg. vs. 1021, waar koning Artur den over Keye's spot verbolgen jongen held vertroost met: »Vrient, — *laet gewerden*; Dat willic tusschen u beverden"; en V. Velth., die (I, 1, begin) zegt, dat hij over den tot keizer gekroonden Landgraaf van Doringen, die zijn »wedersaken" niet kon »bedwingen", niet wil spreken, »Want hy '*t* oec *gewerden liet*, Ende hem der pinen oec verdroet Jegen Coenrade".

KUNNEN.

Hoe verkeerd men doet met *ik kan*, *wij kunnen* in de hedendaagsche taal = »weten" af te keuren, blijkt niet alleen uit de beteekenis »novisse", waarin we dit woord in het Got., Ohd., Mhd., Ags., Os., Ofri. en On. aantreffen, maar evenzeer uit het gebruik van dit praeterito-praesens in het Dietsch. Vgl.: »Hi peinsde, dat hi noch *conde* vele Argumenten", Mask. 695; »(si) *connen* alle scrifture", N. v. h. Heelal, 792; »(si) *connen* alle philosophie", Ibid. 1692; »had si *walsch gheconnen*", Lutg. II, 9; »Polistratus *conste* wale Beide indsce ende griexe tale", Alex. VII 511; »Mer had ic *gheconnen* dese tale", Mnlp. I 956; (z. n. Lanc. II 24240, Sp. H. I^5, 12, 9, II^6, 65, 18, D. Doctr. III 889, Belg. M. X, bl. 267, Melib. 1243, 1258, Bdio. 99 v., enz.). Natuurlijk is de beteekenis »posse", die we b. v. in het Os., Ofri., Ags. en Mhd. aantreffen, op gelijke wijze uit de bovengenoemde voortgekomen, als in het Fransche *savoir*.

ONWANDEL.

Te recht heeft Verdam (*Taalb.* IV, 192) er op gewezen, hoe weinig de door David voorgestelde verandering van bovenge-

noemd adjectief in *wandel* (vs. 24151 v. d. Rijmb.) een verbetering mag genoemd worden. Kennelijk moet men evenwel op deze plaats een andere vertaling van het woord geven, dan door Verdam is gedaan. »Onverbeterlijk, niet te veranderen", niet »slecht, verdorven van zeden", wilde Maerlant uitdrukken blijkens den samenhang van den tekst: »Dat gheen man van sinen wive Ne sciede, hen ware dat soe van live *Onwandel* ende dorper ware". En dat we het recht hebben zulk een opvatting toe te schrijven aan het uit *on* en *wandel* »te veranderen" saamgestelde woord, bewijst het Mhd. *unwandel*, onboetvaardigheid (z. Lexer i. v.).

Hoe zou daarenboven *onwandel* aan een beteekenis »slecht van levenswandel" zijn gekomen in een taal, waar men bahuvrîhi-samenstellingen met *on*, als in het Skr. *anaçvas*, *anantas*, *anarthas*, het Gr. *ἀθάνατος*, niet kent? [1]).

SCONE DACH, MORGEN.

Dat *scone* in deze uitdrukking meermalen niet als »mooi", doch als »klaar" is op te vatten, en met *scone dach* of *morgen* alzoo de op de schemering volgende en, in verband daarmede, heldere dag of morgen bedoeld werd, zullen de volgende citaten bewijzen: »Eer hi daer ghequam, so wortet *schoen dach*, ende die sonne began te rysen", Rein. pr. 18 r.; »Die ridder — sliep to*ten sconen daghe*", Limb. II 1459; »maer hem quam davont toe, Int wout ginc hi dolende doe Tote bi *den sconen dage*", Belg. M. VII, bl. 446; »Als men *den sconen dach* siet, Stont upten oever daer Jhesus", Rijmb. 26991; »Ende gingen te rusten na dien Tot 's morgens dat men mocht sien Ten venstren *den sconen dach*", Gr. O. 1143; »so quam een soe groot blixem om ende om den tempel, dat al die luden waenden, dat *scoen dach* geweest had", Pass. Som. (ed. 1500) 15 v.; »Heer coninc, het is nu *scone dach*, wilt doch dat wijf laten

1) Of zou een Ags. *aemôd*, een Ofr. *elive*, *efelle*, zulk een *onwandel* kunnen steunen? Ik meen van niet.

gaen", Sw. 48 r.; »(hi) ghinc wech bedruct van herten thent dat *schoen dach* was", Ibid.; »Ende alset was *scone morghijn*, Quamen die cnapen voor die sale", Parth. 3884; vgl. o. n. Limb. I 708, V 202 en 1026, alsmede »sijn scheme die maecte den wech also licht oft *schoon* middach gheweest hadde", Rein. pr. 73 r.

(VER)SCHEYFELEN.

»Ende alle die hem gheloveden, sijn *ghesceifelt*", Ap. 13 v., = »qui credebant ei *dissipati* sunt", Act. Ap. 5, 36, Vulg.; »wat wil dese *woert sceyphelaer* segghen?", Ap. 42 r. = »*semiverbius*", Act. Ap. 17, 18, Vulg. (Ned. vert. »*woert-zaeyer*"); »Doesi dese dynghen ghehoert hadden, worden si *al grimmende ghesceyfelt van herten*", Ap. 13 v., = »haec cum audissent, *dissecabantur*", Act. Ap. 5, 33, Vulg. (Ned. vert. »soo *doorsneet* henlieden dat"); »ende verwondert u ende *wort ghesceyfelt*", Ap. 33 v., = admiramini et *disperdimini*", Act. Ap. 13, 41, Vulg. (Ned. vert. »ende *verswijmt*").

Uit deze plaatsen blijkt, hoe bovengenoemd verbum de beteek. had van 1°. »(ver)strooien", en 2°. »ontstellen, ontroeren, in verwarring brengen" (bij heftigen toorn of bij verbazing).

Als »verstrooien" of »oplossen" ontmoeten we het woord ook in: »overmits dier druckinghe so wort die vuchticheit, dye »daer in (in de hersenen) gehouden is, wtgeperst ende glijdt »en wech, ende overmits vele verlatinghe der herssen wort si »*gescheyfelt* ende gedeylt, alst openbaert in dengenen, die den »snuuf hebben in den hoefde van couden", Barth. d. Eng. (Haerlem, bij Jac. Bellaert, 1485), 37 r.; »Dat lijm van aspalcum, datmen niet dissolveren en mach mit yser noch mit wateren, wort dat besmet mit desen bloede, het sal *gesceyfelt* werden", Ibid. 44 v.; »Item die enicheyt der doechden inden slape, want die *gescheyfelde* doecht wort vergadert inden lichaem des slapers", Ibid. 110 v.; »die zon — scheydt die venijnde waren ende *scheyfelt* die lucht", Ibid. 166 v.; »opdat die craften, die des daechs *gescheyfelt* ende vercranct sijn overmits arbeyt ende

waken, dan weder gestarct ende *vergadert* moghen werden", Ibid. 186 r.; »die glimmende assche wort mit enen cleynen winde *verscheyfelt* ende, als si *verscheyfelt* is, so kan si cume weder vergadert werden", Ibid. 195 v.; »als si (die lucht) geconghelееrt is of bevroren, soe maect si snee ende hagel, ende als si *gescheyfelt* is, so maect si claerheyt", Ibid. 196 r.; »die stotinghe des wijndts licht die stroen ende die caven op ende *scheyfelt* die asschen ende dye pulver vander aerden", Ibid. 198 r.; »die rokicheden vander zee — werden *gescheyfelt* anter vanden winden" — of, eer dat si gedict mogen werden in snee, so werden si gescheyden ende ontbonden in reghen of in nevel", Ibid. 203 v.; vander simpelre enicheyt, totter welker alle dinghen, hoe seer si *ghesceyfelt* sijn, weder ghebracht werden", Ibid. 437 r.

Als »ontstellen, storen" bezigt het de vertaler van gemeld werk, met bijzondere zinnelijke toepassing op het gezicht, de oogen: »waert dat dat dinc, datter ghesien is, beroert worde, soe soude dat ghesicht gheconfuust werden, ende van dien stedighen beroeren soudt *ghesceyfelt* werden", 27 r.; »die gheen decsel en hebben, dien wort haer ghesicht benomen om die stedige oplukinghe, ende also wort dat gesicht *ghesceyfelt*", 28 v.; »een clare lucht *scheyfelt* dat gesicht ende quetst die crancke oechskens", 97 v.; »die claerheit die welke — dat gesicht *verscheyfelt* ende also brenget van node een ewige blintheit", 122 r.; »mer sietment (tsnee) lange aen, so *scheyfelt* den sienliken geest ende verduystert dat ghesicht", 203 v.; z. o. 55 v. 120 v.

De afleiding *verscheifeling* = »kommer, onrust", het Dietsche »onlede" (z. »dat is becommeringe ende die *versceifelinge* der werelt", Dbvt. 116 v.), vertoont een met het bovenstaande *gesceifelt*, ontsteld, ontroerd, verwante beteekenis.

In hoeverre echter *verschifelt* (in »dattu verwecken soudeste die aerde ende besitten die *verscifelde* erfnisse", Ee. 93 v.) met ons woord samenhangt, of het een schrijffout is voor *verscheifelde* (= »verstrooid"), moge een ander uitmaken, die misschien

ook zoo gelukkig is de herkomst van dit zonderlinge verbum aan te wijzen.

SWIJDE.

Op de beteek. van *swide* »sterk, talrijk" heeft reeds Huydecoper (op Stoke, D. I, bl. 397) gewezen; en Van Hasselt, die deze plaats (op Kil. i. v. *swindigh*) aanhaalt, voegt er tot bevestiging dier opvatting een citaat uit V. Paffenrode's *Hopm. Ulrich* bij, waar het afgeleide *swidig* als »veel, zeer veel" gebezigd is. Blijkbaar is dit *swide*, Os. *swîdhi* (*swîdh*), sterk, krachtig, hevig, (Ags. *swîdh*, vehemens, validus, potens), niet te scheiden van het Got. *svinths*, krachtig, gezond, Mhd. *swinde*, *swint*, sterk, snel (d. i. sterk in 't loopen), fel, boosaardig enz., bij Kil. *swinde*, *ghe-swinde* (vetus), vehemens, *swindigh* (vetus), multus, magnus, (ook in *swindigh volck*, populus frequens, copiosus). Het wegvallen der *n* is een bekend taalverschijnsel, en de begrippen »sterk", en »talrijk, groot in aantal" grenzen zeer na aan elkaar; vgl. »het leger is 10,000 man *sterk*", »een *macht* van menschen", het Lat. *vis* = »multitudo", enz.

In een andere verwante beteekenis ontmoeten we dit *swide* ook in Bern. Serm. Som.: »als een mensche al te *zwijde* of te vermetel is", 125 r.; »Die ghene die al te *zwijde* zijn, die vermeten hem te moghen, dat si niet en vermoghen", Ibid.; waar »sterk" is overgegaan tot »flink, zelfvertrouwen bezittend". Wie sterk is, zal zich ook in den regel sterk gevoelen, vertrouwen op zijn kracht hebben.

Of het adjectief voorts, wegens zijn gesyncopeerde nasaal, als een Friesche of Saksische indringer is te beschouwen? Vgl. het Ondfrk. *swîtho*, nimis (Gl. Lips. 872), en het Nederrijnsche bij Frommann (*D. mundart.* II 455) vermelde *swide*. Zouden we met het oog op dit woord, alsmede op het Oudfrk. *farkûth*, *sûthon*, en het in de Nederfrankische streken uitsluitend gebezigde *fîf*, *vijf*, *saeft*, *sa*(*e*)*ch*(*te*), een Nederfrankische syncope der nasaal, vóór spirans of affricata, volstrekt mogen loochenen?

EEN OMSCHRIJVING VAN DEN SUPERLATIEF.

Ter uitdrukking van de allerhoogste mate eener eigenschap, bezigde men oudtijds meermalen een omschrijving, als de volgende: »Een cleine zelverijn naeldekin, *Dat zuverleker nine mochte sijn*", Rose 84; »sijn anscijn, *Dat niet scoenre en mochte sijn*", Ibid. 1382; »Hovescheit, *die niet vroeder Wesen en mochte*, was sijn moeder", Ibid. 2838; »ene scoene creature, *Die oec niet edelre en mochte sijn*", Glor. v. Bruysw. 1123; »Der scoender joncfrouwen, hiet Sanderijn, *Sien mochte niet noyaelder sijn*", Lans. v. Den. 26; »Si es gheheten Sanderijn; *Si en mochte niet noyaelder sijn Noch bat ghemaect van haren live*", Ibid. 669; »die eyselike aenschijne, *Die niet leliker en mochten sine*", Wrake III 2444; »Hoet algader sijn vuylheden, *Dat niet vuylre en mochten sijn*", Ib. 2313; »van eenre maget fijn, *die niet edelre en mochte sijn*", Ibid. II 1051; »die vrouwe mijn, *Die niet beter en mach sijn*", D. Vrouw. heim. 14; »Die scedel was een recht robijn, *Hine mochte scoonre no beter sijn*", Parth. 603; z. n. Lanc. III 13991, 18294, IV 1200, Glor. v. Bruysw. 268, enz.

Nagenoeg hetzelfde als *dat niet scoenre*, *beter* enz. *en mach sijn*, drukte natuurlijk ook een constructie uit, als *dat men niet*, *dat men het niet verscoenen*, *verbetren* enz. *mach*, *can*, of *dat niet verscoent*, *verbetert* enz. *en mach sijn* (nam. omdat het reeds den hoogsten graad van schoonheid, deugdelijkheid enz. heeft bereikt). Vgl. b. v.: »canteele some root, some groene — *Die niet en mochten versconet sijn*", Parth. 358; »Dese cousen sijn wel ghewracht, *Dat mense niet verbetren can*", Ibid. 3317; »een camerkijn, *Dat versconet niet mochte sijn*", Ibid. 3422; »sijn lijf dat es so soete, *Van den hovede toten voete Ne mocht mer niet verbetren an*", Ibid. 5776; »Dese is also goet, *Hi en mag niet verbetert sijn*", Grb. Oorl. I, 731; »daer boven, *daert niet wesen mach verscoont*", Praet 3203; »Dat waren juweelen harde scone, *Sine mochten niet verbetert sijn*", Segh. v. Jh. 3925. Vandaar ook, per analogiam, »die coninc Clarijn, *die niet ver-*

lusticht ne mochte sijn", Parth. 3832 (= »die niet lustigher ne mochte sijn"), en »Desen riddre hebbic oec hier gehouden, Om dat si beide vergadren souden; Elc sal bi andren teren comen, Want *men mochte beide niet vervromen*", Limb. V 2096, (= »beide en mochten niet vromer sijn"); ofschoon hier aan een gebruikelijk *verlustighen*, iem. lustig*er* maken, *vervromen*, iem. vrom*er* maken, niet te denken valt. En evenzoo de uit de 16de eeuw overbekende zegswijzen *niet om versimpelen*, *quaet om vergroven*, enz. = »uiterst simpel, grof" (zie de Wlijst op A. Bijns), eig. = »die niet versimpelt, vergrooft", of »die niet simpeler, grover en mach sijn". (Ten onrechte heb ik t. a. pl. die uitdrukkingen verklaard als »niet te overtreffen in simpel-, grofheid"; want composita met *ver-*, in dergelijken zin, bestaan er niet. Wel vindt men een *versnellen*, *verlisteghen*, *versubtijlen*, *vervroeden* = »door snel, listig, subtijl, vroed te zijn iemand de baas worden" [1]), maar een *versimpelen*, *vergroven* enz., met het laatstgenoemd begrip, zou moeilijk te verklaren zijn.

TEET en TETER.

Ofschoon ons *teder* natuurlijk met het Ags. *tedre* identisch is (z. *Taalb.* IV, bl. 198 vlgg.), en niet met het Ags. *tât*, On. *teitr*, Ohd. *zeiz*, zoo mag dit laatste woord toch ook in het Dietsch op burgerrecht aanspraak maken. Vergelijk vs. 2692 van het IIde D. der *D. Doctr.*: »Te wintre eest hem te cout Ende te somere hem te heet, Want sine nature si es *teet*", waar de uit het Ohd. bekende opvatting »tener" van pas is; (de var. van C. en R. is *weec*).

Een vorm *teter*, dien men in »Ombe dat Behort *teter* ende jonc es", Lanc. II 29152, aantreft, is, zoo hij voor een zuivere

1) Vgl.: „Van eenen peerde, — Dat seer met nide was besmet Op enen hert — Omdat het altoos liep voren Ende hijt niet konde *versnellen*", Rein. W. 5665; (z. o. Rein. pr. 77 v., en de door Oudem. uit Coornh. *Odyssea* geciteerde plaatsen); „ende hoe hi den portwerder *verlistechde* doe", Fl. c. Bl. 3823; „dat die beste clercken dicke die wijste niet en sijn, Die leeken en *vervroeden* si bi wilen", Rein. pr. 54 v.; „ende (de vos) *versubtijlde* so den raven", Bpl. 46 v.

lezing mag gelden, blijkbaar uit het samenvloeien van *teet* en *teder* te verklaren.

TER NEER.

Naast *der neder* (z. dit *Tijdschr.* I, bl. 136, en Yst. v. Tro. 2769) leest men ook herhaaldelijk een *te neder*; z. b. v. Lanc. II 2164, 2390, 7774, 9775, 14236, 17254, Parth. 4783, Rose 5666, 5824, V. Velth. IV, 35, slot, V, 16, slot, Sp. H. III[1], 22, 124, Lic. 52 v., enz., en vgl. *tachter*, *te voren*, *te boven*, *tonder*. Zou het daarom niet verkieselijker zijn voor het ontstaan van *ter neder* aan een samenvallen der bovengenoemde vormen te denken, dan de verscherping der *d* aan een voorafgaande consonant toe te schrijven (vgl. dit *Tijdschr.* t. a. pl.)? Wil men toch een proces als dit laatste aannemen, dan moet men tevens het veelvuldig voorkomen van zulk een voorafgaanden, verscherping veroorzakenden medeklinker bewijzen.

Dat overigens de duizendmaal gebezigde verbinding *neder ter eerde(n)*, *ter eerde(n) neder* (z. b. v. Lanc. II 966, 4919, 5734, 7614, 7754, 20788, 21993, en v. pass., M. Sto. V 1303, Sp. H. III[8], 6, 8, Lksp. II, 13, 102 en 26, 73, D. Vrouw. heim. 1257, Ferg. 2564, Lic. 41 r. 274 r. 296 r., enz. enz.) hier ook niet zonder invloed is gebleven, laat zich licht begrijpen.

VRIEN.

In verband met hetgeen we in het Ohd., het Ags., het Os. en vrij regelmatig ook in 't ons bekende Ondfrk. waarnemen, kan het aan geen twijfel onderhevig zijn, of evenzeer het aan ons Dietsch ten grondslag liggend dialect bij de sterke verba, met een praesensvoc. *e*, den overgang tot *i* in den 2den en 3den pers. s. praes. indic. en den 2den p. s. imperat. gekend heeft. Trouwens de algemeen, nevens *hi ghevet*, *du gheves*, *hi nem(e)t*, *gef*, *geve*, *nem*, gebruikelijke vormen *hi ghift*, *du ghifste*, *hi nimt*, *gif*, *nim* (z. Lksp. II, 41, vss. 17, 18, 86, 96, 136, Mnlp. I 119, II 1175, 2089, Alex. IX 485, Ee. 51 r. 101 r. 175 r., Lg. 9 r. 19 r. 20 r. 99 r. 122 r. 149 v., Ap. 10 r. 153 r.

162 r., Nt. 13 r. 19 v., Ot. 76 v. 78 v. 83 r. 97 v. 139 r., Pau. 114 v., Bdio. 12 r., Bw. 82 v. 87 r., Bs. 51 r. 79 r. 151 v., Thak. 15 r. 16 v. 18 v. 19 v. 22 v. 46 v. 114 v. 132 v. 141 v. 149 v., Parhl. 56 r., Dbvt. 75 r. 98 r. 107 v. 108 r. 124 r. 126 v. 127 r. 141 v. 166 r. 176 r. 186 r., St. 5 r. 18 r. 21 v. 37 r. 38 v. 40 v. 50 r. enz., Dat lev. o. Her. (Cat. mss. M. v. L. n°. 258) 6 r. 7 r. 8 v. 10 v. 15 r. 18 v. 26 v. 39 r. 41 r. 47 v. 49 r. 87 v. 153 v. 160 r. enz., D. l. o. Her. (Cat. mss. M. v. L. n°. 259) 4 r., (C. mss. M. v. L. n°. 260) 3 r. 40 r. enz. enz.) hebben nog trouw een spoor van deze vocaalwisseling bewaard. Evenzoo ook het bekende *du pliës*, *hi pliët* (eig. *plijes*, *plijet*), welks standvastige *i* blijkbaar aan den invloed der *j*, uit *g*, is toe te schrijven.

Een gelijken invloed van een zoodanige *j* ware in onze oudere taal ook te verwachten bij een aan het Ags. *fricgan*, sciscitari, petere, beantwoordend *friggjan*, welks 2de en 3de pers. praes. ind., volgens den eertijds geldigen regel, oorspr. *frigis*, *frigit* luiden, en, bij overgang der *g* tot *j*, *frijis*, *frijit*, in 't Dietsch *vriës*, *vriët*, worden moest.

Du pliës, *hi pliët* gaf voorts aanleiding tot het vormen van een infinit. *pliën*, voor *plegen*, oudt. *plegan*. Een onbep. w. *vriën*, uit *du vriës*, sciscitaris, *hi vriët*, sciscitatur, zou ons een zelfde proces vertoonen.

Misschien is nu deze ontwikkelingsgang voor het Dietsche *vriën*, vragen (z. *Taalb.* IV, bl. 244 vlgg.), aannemelijker dan de vroeger voorgeslagen afleiding van dien vorm uit een naar het Got. *fraihnan*, *frah*, enz. verondersteld *frehan*. Ik geef toe, ook voor een Ondfrk. *friggjan* ontbreekt ons een strikt bewijs; maar het berust althans op een in 't Oudgerm. aanwezigen vorm, terwijl men in de oude dialecten voor *frehan* tevergeefs naar eenigen steun zal zoeken.

W. L. VAN HELTEN.

Naschrift bij bl. 97.

Vgl. ook het Os. praeter. *obharseu*, Hel. C. 2545.

Dr. PIETER BERNAGIE.

Dat er van het leven van een handig tooneeldichter, die voor twee eeuwen leefde, weinig bekend is, is wel begrijpelijk, maar dat de levensloop van een verdienstelijk professor in de medicijnen, die gedurende verscheidene jaren aan het Amsterdamsche Athenaeum luister heeft bijgezet, een vriend is geweest van Francius en Broekhuizen en dan tevens blijspelen heeft geschreven, die eene eeuw lang op het repertoire van den schouwburg hebben gestaan, zeer veel nasporing en onderzoek vereischt, is zeker bevreemdend. Toch is dat het geval met Pieter Bernagie. Onder hen, die in het begin dezer eeuw werken hebben geschreven over de geschiedenis onzer letteren en die zoo vlijtig alles bijeenbrachten, is zelfs maar een enkele, die zijn naam noemt. In de laatste jaren zijn er eenige bijzonderheden van zijn leven aan het licht gekomen. Wat hier over dat leven en over de werken van Bernagie is bijeengebracht moge eenigszins een beeld geven van den verdienstelijken man.

I.

De Bernagies leidden hun geslacht af van de Baronaiges, later Barnaiges genoemd. Vroeger zouden zij Van Welde of Van de Weede hebben geheeten en zou de ridder Jan van Welde, die in de 11de of 12de eeuw leefde, den naam Baronaige hebben aangenomen [1]). In de 16de eeuw zijn eenige leden der familie uit Vlaanderen naar Noord-Nederland gekomen en hebben zich in Noord-Brabant en voornamelijk te Breda gevestigd. Andere takken zijn in de Zuidelijke Nederlanden blijven wonen;

1) Vgl. *De Navorscher* van 1882, blz. 190, waar eene geslachtslijst der familie wordt meegedeeld.

de naam wordt daar veel later nog aangetroffen [1]). Reeds in 1536 wordt van een Antonis van Bernagien melding gemaakt als regent van het gasthuis te Breda [2]). In de 17de eeuw behoorden de Bernagies — ook wel Van Bernagien of Bernaige genoemd [3]) — tot de patriciërs in die stad en vinden wij vele van dien naam onder de burgemeesters, schepenen en raden. Zoo werd Joris Wynants van Bernagien in het begin der 17de eeuw schepen en burgemeester [4]); Peter of Pieter van Bernagien, die in 1637 in de regeering kwam, was gedurende eene reeks van jaren burgemeester [5]), Adriaen Bernagie in 1675 schepen [6]), Gosuin Bernaige in het laatst der 17de en in het begin der 18de eeuw telkens burgemeester [7]), enz.

Pieter Bernagie was het derde van de tien kinderen, geboren uit het huwelijk van Sebastiaan van Bernagie en Anna Nuyts, en werd den 2den Juli 1656 te Breda ten doop gehouden [8]). Zijn vader wordt »weesmeester, burgerkapitein, burgemeester van Breda en brouwer" genoemd [9]); burgemeester is hij echter niet geweest, wanneer ten minste eene nauwkeu-

1) Vgl. in *De Nederlandsche Spectator* van 1881, blz 354, eene aankondiging door den heer J. G. Frederiks van het werk *Histoire de Menin. D'après les documents authentiques par le* Dr. Rembry-Barth, *archiviste de la ville. Bruges*, 1881.

2) Vgl. Th. E. van Goor, *Beschryving der Stadt en Lande van Breda*, 1744, blz. 104.

3) Onze dokter teekende zich P. Bernagie.

4) Vgl. Van Goor, t. a. p., blz. 229.

5) Van Goor, blz. 233, vlgg.

6) Van Goor, blz. 238.

7) Van Goor, blz. 240, vlgg.

8) Vgl. *De Navorscher* van 1881, blz. 406. Deze *Navorscher* bracht gegevens voor de geschiedenis van het geslacht Bernagie in een artikel van den heer Bakker van Leuven, getiteld *Grafschriften te Breda met genealogische gegevens; De Navorscher* van 1882 (blz. 191, vlgg.) vulde deze mededeelingen aan door het publiceeren eener geslachtslijst, die echter geen volkomen vertrouwen verdient. Dat onze Pieter een zoon was van Sebastiaan van B. en niet van Mr. Goswinus B. en Maria Swaen, die in 1650 ook een Petrus ten doop hielden, blijkt uit de inteekening van zijn eerste huwelijk (zie beneden), waar hij in 1677 21 jaar genoemd wordt.

9) Zie *De Navorscher* van 1882, blz. 191. Van Goor, t. a. p., maakt in zijne lijst van „Borgemeesteren en Schepenen" (blz. 218, vlgg.) geene melding van hem. In 1666 komt hij als weesmeester voor (vgl. Van Goor, blz. 120).

rige stadsbeschrijving meer vertrouwen verdient dan eene geslachtslijst van de familie afkomstig. Naar alle waarschijnlijkheid werd Pieter in zijne geboortestad te midden van het groote huisgezin zijner ouders opgevoed.

Ongelukkig heeft hij weinig voordeel kunnen trekken van alles wat Breda in zijne jeugd tot eene interessante plaats maakte, omdat hij daarvoor nog te jong was. Het verblijf van Karel II op het kasteel in 1660 [1]), de vredesonderhandelingen in 1667, toen zoovele beroemde buitenlandsche en Hollandsche staatslieden met hun gevolg eene groote levendigheid aan de anders stille plaats gaven [2]), de ontvangst en huldiging van den prins van Oranje in September 1668 [3]), dit heeft misschien op de verbeeldingskracht van den knaap kunnen werken, maar overigens voor zijne vorming niet veel kunnen bijdragen. Van een enkel voorval in zijne jeugd moet ik hier melding maken, omdat het ons op de hoogte brengt van zijne verhouding tot een ander Brabantsch dichter. In Mei 1661 trouwde namelijk Bernagie's tante Perina met Pieter Nuyts van Middelburg [4]), die later als dichter is opgetreden.

Bernagie heeft in de medicijnen gestudeerd, en zijne naaste omgeving zal het zeker betreurd hebben, dat dit geen plaats kon hebben aan de Illustre school te Breda, die, in 1646 met zoo veel plechtigheid ingewijd, reeds in 1672 opgehouden had te bestaan [5]). Waar hij zich op zijn studievak heeft toegelegd, is niet zeker; in de Leidsche, Utrechtsche, Groningsche en Franeker alba studiosorum wordt zijn naam niet gevonden [6]).

---

1) Vgl. Van Goor, t. a. p., blz. 188 en Aitzema, IX, blz. 836, vlgg.

2) Vgl. Van Goor, blz. 190 en Aitzema, XIII, blz. 61, vlgg.

3) Vgl. Van Goor, blz. 193 en Aitzema, XIV, blz. 509.

4) Zie *De Navorscher* van 1881, blz. 407. Eén der 8 kinderen uit dit huwelijk geboren was Laurentius N. (geb. 1675), die in 1697 als jurist te Leiden werd ingeschreven en tot wien later Mr. Cornelis Boon van Engelant (*Gedichten. Den tweeden druk. Te Leyden by Gerard Potvliet*, 1732, I, blz. 217) een gedicht richtte bij het overlijden zijner moeder.

5) Vgl. Van Goor, blz. 95.

6) Mr. W. B. S. Boeles heeft de vriendelijkheid gehad op mijn verzoek het nog

Wel werd hij den 1sten Oct. 1676 te Harderwijk als student ingeschreven, doch daar hij den volgenden dag reeds promoveerde [1]), mogen wij daaruit niet opmaken, dat hij aan de Geldersche hoogeschool zijne studiën heeft voltooid. Hij zal dus aan eene buitenlandsche universiteit of aan het Amsterdamsche Athenaeum hebben gestudeerd. Het laatste komt mij het waarschijnlijkst voor, omdat hij zeer kort na zijne promotie met een Amsterdamsch meisje in het huwelijk trad. In hetzelfde jaar, dat Bernagie promoveerde, stierf zijn vader [2]).

Den 5den Maart 1677 werd in het Amsterdamsche Puyboek het huwelijk ingeteekend van onzen dokter met Margareta van Neekel [3]). Zijn schoonvader, Matthijs van Neekel, bekleedde den post van provoost der O. Indische Compagnie. Of dus Bernagie's huwelijk met een meisje, waarvan de vader zich bezig hield met het »vangen en in hechtenis nemen" van het scheepsvolk der Compagnie, dat handgeld had aangenomen maar er mede was weggeloopen [4]), zeer naar den zin zijner familie was, valt te betwijfelen.

Bernagie zette zich te Amsterdam met der woon neer; den

---

ongedrukte Franeker album, dat waarschijnlijk als derde deel van zijn werk *Frieslands Hoogeschool* het licht zal zien, te raadplegen.

1) In het album academicum aldaar werd in 1676 o. a. ingeschreven:

1 *Octob. Petrus Bernagie, Breda-Brabantus, med. cand.*,

en in het album promotionum vindt men in hetzelfde jaar:

Petrus Bernagie, Breda-Brabantus: Promotus 2 Octob. Medicinae Doctor, Promotore Zijlio; post explicatum in Senatu Aphorismum Hippocr. 2. lib. 1 *et casum morbi* Dysenteriae, *atque habitam ibi Disputationem de* Chylificatione.

Deze mededeelingen uit de Harderwijksche alba, die in het archief te Arnhem berusten, dank ik aan de welwillendheid van Jhr. Mr. Th. H. F. van Riemsdijk, archivaris van Gelderland.

2) Vgl. *De Navorscher* van 1882, blz. 191.

3) Puy Inteeken Register:

5 Maart 1677. *Petrus Bernagie van Breda Medicine docter out* 21 *Jare woont op de Heeregraft moeder tot Breda geass. met Adolf Visscher sijn neef en Margareta van Neekel van A. out* 21 *Jare in de Konincqstraat geass. met Mathijs van Neekel haer vader.*

4) Vgl. over den provoost der Compagnie: Dapper, *Historische beschryving der Stadt Amsterdam*, blz. 450.

15den Juli 1677 werd hij onder de poorters opgenomen [1]). Hij woonde eerst op de Heerengracht, later op het Singel. Uit zijn huwelijk werden de volgende kinderen geboren, alle in de Luthersche kerk gedoopt: in 1681 Matthijs [2]), in 1683 Anna Cornelia [3]) en in 1685 Elizabeth [4]); bij den doop van zijn eersteling was Bernagie's moeder getuige.

In 1682 gaf hij volgens D. J. van Lennep [5]) een paar medische werkjes uit. Cornelis Bontekoe had in 1678 een boekje geschreven, getiteld: *Tractaat van het excellenste kruyd Thee*, dat eene overdrevene en bespottelijke lofrede op de thee inhield. Zoo beweerde hij o. a., dat men, wil men gezond blijven, niet te veel thee kan drinken en dat door het gebruik van thee eene menigte kwalen worden voorkomen. Men zeide, dat Bontekoe het werkje had geschreven op verzoek van sommige bewindhebbers der Oost-Indische Compagnie, die den handel op China trachtten te bevorderen. Zeker gaf het aanleiding tot veel twistgeschrijf [6]), wat echter niet verhinderde, dat het boekje in 1679 en 1685 werd herdrukt [7]). Ook Bernagie moet zich in dezen strijd hebben gemengd en twee open brieven aan Bontekoe hebben gericht om tegen zijne meening op te komen.

In hetzelfde jaar gaf hij volgens Van Lennep [8]) de *Amster-*

1) Poorterboek: 15 *July* 1677 *Petrus Bernagie van Breda Med Dr poorter als getrouwd hebbende Margreta van Nekelen dochter van Mathijs van Nekelen provoost der O: I: Compagnie en poorter dezer stad.*

2) Gedoopt 20 April. 3) Gedoopt 29 December. 4) Gedoopt 13 Maart.

5) *Illustris Amstelodamensium Athenaei Memorabilia*, 1832, blz. 139.

6) Er verscheen zelfs een paskwil op rijm, getiteld: *Remedie voor de Rasende koorts, van de heer Bontekoe, Doctor in de Medicijnen, versamelt in eenige Recepten door* L. de Groot. *Rotterdam, by Abraham Rijsberge*... 1682 (vgl. P. A. Tiele, *Bibliotheek van Nederlandsche Pamfletten*, No. 7818).

7) Vgl. Dr. J. Banga, *Geschiedenis van de geneeskunde en hare beoefenaren in Nederland. Leeuwarden*, 1868, blz. 628, 629 en Dr. G. D. J. Schotel, *Letterkundige bijdragen tot de geschiedenis van den tabak, de koffij en de thee. 's Gravenhage*, 1848, blz. 190, waar nog twee drukken van 1686 worden vermeld. Het stuk van Bontekoe werd nog weer afgedrukt in *Alle de Philosophische, Medicinale en Chirurgische werken van den heer* Corn. Bontekoe,.... *t' Amsterdam, By Jan ten Hoorn*,.... 1689, achter dl. II met afzonderlijke pagineering.

8) t. a. p.

dammer Apotheek uit. In 1635 tijdens het heerschen van de pest had Nicolaas Tulp den stoot gegeven tot het maken van een winkelboek voor apothekers, dat in 1636 werd gedrukt en ingevoerd [1]). Ik vermoed, dat Bernagie van dit Latijnsche werk [2]) eene Hollandsche vertaling heeft bezorgd, zeker niet de eerste, daar reeds in 1714 een zevende druk der vertaling het licht zag [3]). Het is mij niet mogen gelukken deze medische werkjes van Bernagie op te sporen [4]).

II.

Het schijnt, dat de praktijk onzen dokter niet zoo zeer in beslag nam, dat hij geen tijd overhield voor andere dingen. Althans in 1684 trad Bernagie als dramatisch schrijver op [5]). Hij schreef zijne stukken onder de zinspreuk *Latet quoque utilitas*, welke woorden onder een vignet prijken, waarop twee armen, elk in een wolk gehuld en met een raket gewapend, elkander een volant toewerpen. Na 1685 zijn de tooneelwerken van onzen dokter van een ander vignet voorzien: aan beide zijden van een bol, om welken de attributen van treur- en blijspel verspreid liggen, staan op eene kleine verhevenheid twee vrouwengestalten, waarschijnlijk de muzen van het treur- en blijspel, die elkander een volant toewerpen, terwijl de woorden *Latet quoque utilitas* op een lint zijn geschreven, dat over den bol heenkronkelt. Hoogstwaarschijnlijk is al wat onder die

1) Vgl. Wagenaar, *Amsterdam*, VIII, blz. 684, 685 en Dr. H. C. Rogge, *Nicolaas Tulp* in *de Gids* van Juli 1880, blz. 92.

2) De titel was: *Pharmacopoea Amstelredamensis, senatus auctoritate munita. Amst. apud G. et J. Blaeu*, 1636 (vgl. Rogge, t. a. p.)

3) Zie Rogge, t. a. p.

4) De Koninklijke, Leidsche, Amsterdamsche en Groningsche bibliotheken bezitten ze niet.

5) Gewoonlijk wordt aan Bernagie ook toegeschreven *Voorspel, Aan de Ed. Groot Achtbaare Heeren, de Heeren Burgemeesteren En Regeerders der Stadt Amsterdam, vertoond; Den 28 van Wintermaandt* 1683, *t' Amsterdam, By Albert Magnus*, enz., doch ik weet niet op welken grond. Bernagie's naam of spreuk staan niet op den titel vermeld. Bovendien komt het mij onwaarschijnlijk voor, dat men aan iemand, die nog geene of weinige lauweren op dramatisch gebied had verworven, het vervaardigen van zulk een gelegenheidsstuk zou opdragen.

zinspreuk is verschenen van de hand van Bernagie. Terwijl de vorm der drie treurspelen dezelfde is, en ook de kluchtspelen door hun eigenaardigen bouw, de wijze van zedenschildering en hunne ontknooping denzelfden maker verraden, ontbreekt een uitwendig bewijs evenmin, dat alleen Bernagie te zoeken is onder de bovengenoemde spreuk. In 1686 nl. besloot de dichter eene rij van dertien treur- en kluchtspelen met de *Arminius*, welk treurspel door hem aan J. Huydekooper van Maarseveen, Secretaris van Amsterdam, werd opgedragen. In die opdracht, die door Bernagie met zijn naam is onderteekend, leest men: »Doenmaal door wettige redenen hier in verhinderd" (nl. om het stuk aan Maarseveen op te dragen bij gelegenheid van zijn huwelijk) »neeme ik nu de vrymoedigheid, omme dien doorluchten bevryder van *Duytschland*, benevens myne andere Tooneelstukjes, onder de zelve Zinspreuk in het licht gegeeven, aan uw Ed. toe te eigenen." En de »Voorreden" van *De Debauchant* luidt als volgt:

»Door redeneeringen de menschen hunne fouten, met der zelve gevolgen aan te wyzen, en te beschimpen, werd van de deftigste het bekwaamste middel geoordeeld, omme op de Schouwburg teffens ende te vermaaken, ende de zeden te verbeeteren; *De Huwelyken Staat*, *Belachchelyke Jonker*, en eenige andere stukjes zijn op deeze wyze verhandeld. Zie hier ten gevallen van sommige, welke meenen dat de Actie zelve ten Tooneele gevoerd grooter indruk geeft, een anderen weg ingeslaagen; indien ik langs deeze zo wel als de voorige myn oogmerk bereik, zal ik geen reden hebben myne moeite te beklaagen, maar met meerder vrymoedigheid eerlang *den Beschermer der Duitsche Vryheid* aan het gemeen mededeelen; met welk Treurspel ik myne Tooneel-oeffeningen meene te besluyten."

Uit deze beide plaatsen blijkt m. i. voldoende, dat al de werken met de zinspreuk *Latet quoque utilitas* van Bernagie's hand zijn, en tevens, dat hij daarvoor wel wil uitkomen. Toch koos hij eene spreuk, zooals thans velen een pseudoniem aannemen, dat even doorzichtig is als vroeger een devies.

In de jaren 1684, 1685 en 1686 heeft Bernagie niet minder dan dertien werken voor het tooneel geschreven; zij kwamen alle uit bij Albert Magnus, »op den Nieuwendyk, in den Atlas, by den Dam." Volgens de data der privileges is de volgorde dier stukken aldus:

1684. De Huwelyken Staat, Kluchtspel.
De belachchelyke Jonker, Kluchtspel.
Het studente-leven, Kluchtspel [1]).
Constantinus de Groote, Eerste Christen' Keiser, Treurspel.
Het betaald bedrog, Kluchtspel [2]).
1685. De Ontrouwe Kantoorknecht, en Lichtvaerdige Dienstmaagd, Kluchtspel.
Paris en Helene, Treurspel.
De Romanzieke Juffer, Kluchtspel.
Het huwelyk sluyten, Blyspel.
1686. De gôe Vrouw, Kluchtspel.
De Debauchant, Blyspel.
Arminius, Beschermer der Duytsche Vryheid, Treurspel.
De ontrouwe voogd, Kluchtspel.

De kluchtspelen tellen één bedrijf, de beide blijspelen drie, de treurspelen vijf. Van enkele dier stukken laat ik hier eene korte inhoudsopgave volgen. Van de treurspelen heeft de *Arminius* den meesten opgang gemaakt.

In den aanvang van het stuk hooren wij, dat Arminius, die vroeger zijne bruid Hercinia, de dochter van Romes bondgenoot Segestes, door geweld heeft verkregen, zijn schoonvader

---

1) Behalve de uitgave met het bekende vignet verscheen in hetzelfde jaar nog eene andere bij denzelfden uitgever. Het vignet op het titelblad stelt een panter voor en daaronder staan de woorden *Niet zonder vlekken.* Met dit vignet en deze spreuk prijkt ook P. Verlove's *Steiloorige Egbert, of de Twee Ongelijke Broeders. Blyspel. t'Amsterdam, By Gysbert de Groot*, enz. 1690.

2) Het jaartal op den titel is 1684, het privilege echter is van 10 Januari 1685.

belegert. De pogingen om den strijd bij te leggen zijn mislukt; Germanicus rukt aan om Segestes te helpen en nu spoort Hercinia, die getracht heeft haren echtgenoot terug te houden van den krijg met haren vader, hem aan om zich krachtig te weer te stellen tegen den vreemdeling:

»Vrees niet, Arminius, dat u Hercinia
Iets vergen zal, haare eer, en uwe deugd onwaardig.
Wanneer verzogt ik, 't geen gy zelf niet vond rechtvaardig?
Ik heb zo grooten magt op myn gemoed, dat gy
Geen zuchten hooren zult, noch traanen zien van my.
Ik bad voor heen, dat gy de vyanden zoud spaaren;
Eischt dit myn pligt niet? denk wat vyanden het waren.
Het was uw Broeder, 't was myn Vader. Deze zaak
Verandert nu geheel. Zy zyn door lust tot wraak
Zo ver verblind, dat zy na Rome om bystand zenden,
En haalen in het hart van Duitsland vremde benden.
'k Hoor die geweldenaars zyn reeds in ons gezigt.
Ga, ga myn Heer, ga heen, volvoer uw eed, en pligt.
Wy moedigen u aan, in plaats van wederhouden;
Bescherm de vryheid die de Duidschen u vertrouden;
Bevecht kloekmoedig die verstoorders van 't Heelal;
Verzekerd, dat ik u met wenschen helpen zal.
'k Wil niet, Arminius, dat myne landsgenooten,
Geplaagd, geplonderd, uit hun Vaderland gestooten,
Geweldig weg gevoerd in strenge slaverny,
Of tot de dood gedoemd, vervloeken u, en my."

Wel wordt Flavius, de broeder van Arminius, die als gezant der Romeinen komt onderhandelen, door den Germaanschen veldheer ontvangen, doch als de gezant ten slotte eischt, dat Hercinia, met wie hij vroeger tegen haar wil is verloofd geweest, aan hem zal worden overgegeven, weigert Arminius natuurlijk aan dien eisch te voldoen. Hercinia wordt daarna op verraderlijke wijze gevangen genomen, maar zij wijkt noch voor de liefdesbetuigingen van Flavius, wien zij zijne ontrouw jegens de prinses Radwich verwijt, noch voor de bevelen haars vaders om het huwelijk met Arminius te verbreken:

Seg. »Geef Flavius uw hand, of wacht uw straf.
Herc. Myn Heer,
Plaag door die min een ongelukkige niet meer.
'k Zie hem als Broeder aan, ik kan hem nooit beminnen.
Ik ben zyn Broeders Vrouw, hy moet zich zelf verwinnen.
Denk, welk een sterke band ....
Seg. Ik zal door myn gezag
Die band, hoe sterk die zy, verbreeken deze dag.
Hy roofde u met geweld van 't Auter voor myne oogen.
Een Echt, in wederwil der Ouderen voltoogen,
Blyft steeds onwettelyk."

In het Romeinsche leger ontmoet Hercinia Radwich, vroeger de verloofde van Flavius, maar door hem verlaten; het arme meisje doet haren vroegeren minnaar de bitterste verwijten; hij is zeer getroffen, maar kan toch zijne liefde voor Hercinia niet overwinnen. Daar verschijnt Arminius in het leger, voorzien van een vrijgeleide; den slag, dien hij op het punt stond te winnen, heeft hij doen eindigen om zijne vrouw te kunnen bevrijden. Als losgeld biedt hij aan Germanicus de adelaars aan, vroeger op Varus veroverd, maar de Romein verlangt, dat hij zich met zijn schoonvader zal verzoenen en vriend van Rome worden:

Germ. »Doorluchte vyand, wiens onsterffelyke naam
Alom gedragen op de wieken van de Faam,
De heele Waereld door uw' schoone lauw're bladen,
Door uw grootmoedigheid, door uw' verheeve daaden,
Door uwe deugd verbaasd, die recht uw land waardeerd,
Die den Romein zyn plicht zelf in uw voorbeeld leert.
De Min rechtvaardigt al 't geen hier mogt zyn misdreven.
Vrees voor geen ongeval, ik heb myn woord gegeeven;
Dat houde ik heilig. Maar kan ik, of schoon myn hart
Met u bewoogen is, verminderen uw smart?
Kan ik Hercinia, myn heer, u laaten volgen,
In wederwille van haar Vader, die verbolgen
U onverzoenlyk haat? Kan ik in wederwil
Van uwe Broeder, van myn bondgenooten? stil,
Stil hunne woede, of ik kan haar in uw handen
Niet wederleveren; schoon ik myn hart voel branden,

Om uwe oprechte min te hand'len na waardy.
Zoek Caesars vrindschap, Prins, 'k verzeeker u van my.
Ja 'k wil bezorgen, dat hy u tot Vorst zal kroonen
Van heel Germanie...."

En Arminius antwoordt:

»Ik de myne zo beloonen?
Wacht van Arminius zo groote lafheid niet,
Myn heer, ik acht myn naam veel mêer dan dat gebied.
Zoude ik myn Vaderland, dat my heeft overladen
Met gonst, en roem, zo valsch, zo schandelyk verraden?
Ik gorde 't zwaard op zyde, en bragt een heir te veld,
Op dat ik Duidschland van 't vernielende geweld,
Van alle slaverny kloekmoedig zou bevryden,
Geensins, op dat ik die zou onder my doen lyden.
Zou ik de wapenen, die 't volk in myne hand
Tot zyn bescherming stelt, zelf in zyn ingewand
Op 't onverwachtste slaan! dat past geen Duidsche mannen,
En schoon ik 't onderwond, men duld hier geen Tierannen.
Dit land is te eedel om een laffe dienstbaarheid
Te konnen draagen; wie door magt, of loos beleid
De vryheid drukken wil, zal al zyn onderwinden
In 't einde vruchteloos, tot zyne schâ bevinden.
Al wie 't bestaat stelt zich voor veel gevaaren bloot.
De jonge manschap zal niet rusten voor zyn dood."

De onderhandelingen schijnen te mislukken en de strijd zal hernieuwd worden, als Agrippina met Flavius en Radwich ten tooneele verschijnt. Flavius heeft zich bekeerd, doet afstand van Hercinia en wil Radwich huwen:

Flav. »Ik zie des Hemels wil, en voorzorg, die bewoogen,
Noch eindling opend myn zo lang beneevelde oogen.
'k Verlaat myn dwaaling, en met een Hercinia.
Seg. Hercinia! die gy zo teer beminde!
Flav. ô Ja,
En ben gelukkig, zo ik daar door uit kan wisschen,
Uit haar, myns Broeders, en myn Heers geheugenissen,
't Geen ik om haar bestondt; en zo die schoone my
Myn schuld vergeeft, en, na zo veel verradery,
Weêr myn gevangenis gelyk voorheen steld open.

Doch ik durf naauweliks op zo veel goedheid hoopen,
Ik droeg my tegen hen te trouweloos, te laf...."

En nu de voornaamste oorzaak van den twist tusschen Arminius en Segestes, de liefde van Flavius voor Hercinia, is weggenomen, kan de vrede tusschen beiden en ook een verbond met Germanicus worden gesloten, terwijl Hercinia weer aan haren echtgenoot wordt teruggegeven.

Arm. »Grootmoedig Vorst, ontfang voor de edele slavin
Dit edele randsoen; deez Schat en Adelaaren
Zyn, wyl ik nimmer kan uw goedheid evenaaren,
Getuygen van myn wil, en diepe erkentenis.
Germ. Ik eischte u nooit randsoen. Uw vergenoeging is
My meer dan schatten, en al wat gy my kond schenken.
Wat de Adelaars betreft, 'k zou Romens grootheid krenken
Zo ik die als een gift ontfong uit 's Vyands hand.
Maar nademaal dat gy als gy uw Vaderland
Verzeek'ren kond met ons wild handelen van vreede,
Zal ik niet weygeren te hooren naar uw reede.
En zo Germanie het Bondgenootschap weêr
Met Rome sluiten wil, gelyk het dee wel eer
Met myn Heer Vader, ik zal Duidschland borge blyven,
Dat Vorst Tiberius 't zal gonstig onderschryven".

Dat het treurspel lang op het repertoire heeft gestaan, heeft het zeker te danken gehad aan de vele vrijheidslievende ontboezemingen, die er in worden aangetroffen.

Het blijspel *De Debauchant* heeft den volgenden inhoud. Ferdinand, de vader van Jacobus, is sedert lang op reis en zoonlief maakt van die afwezigheid gebruik om met drinkebroers en snollen een vroolijk leventje te leiden en het geld van zijn vader door de wereld te doen rollen. Zijn knecht Flip zet hem daartoe aan zeer tegen den zin van de eerlijke dienstmeid Jakomijn, die hem duchtig de les leest:

„Maar jy bent oorzaak van het huishouden dat hier gehouden word.
Al had onze heer tien tonne gouds het zou niet baaten:

Alle dagen brassen en domineeren, met gasten, en hoeren, dat verslind;
Daar leggender noch een deel op de zaal, en in 't voorhuis smoordronken, die hier gisteren gegeeten, en de heele nacht gedronken hebben, ik wed je zulk huishouden in de stad niet en vind.
Te nochtend te vyf uuren is men eerst met groote giften uit de Ratelwachts handen geraakt, en van daag weêr nieuwe lichtmissen in de binnekamer, hy word van jou en zulke panlikkers leevend opgegeeten:
Is dat gedaan, 't geen jy sinjeur toen hy weg ging belooft hebt? hoe weinig weeten
De Ouders aan wien ze der kinders beveelen? is dat de jonge borst deugdsaam opbrengen, schaam jy je niet?"

Daar komt plotseling het bericht, dat de vader is teruggekeerd en reeds voet aan wal heeft gezet. Jacobus is wanhopig, want het geheele huis is vol met dronken jongelui en met juffertjes en men kan deze niet zoo spoedig wegkrijgen. Doch Flip weet raad; het huis wordt gesloten en er mag niet open worden gedaan. Ferdinand komt, klopt tevergeefs en begrijpt niets van de zaak, totdat Flip hem wat komt wijs maken.

Ferd. »Isser iemand tot onzent dood?
Flip. Neen, je zoon is op de Hofsteê.
Ferd. Isser dan iemand van de vrinden overleden?
Flip. Neen toch niet.
Ferd. Ben jy luy dan mal?
Flip. Hoe zo?
Ferd. Om wat reden
Sluit je 't huis zo dicht, op een heldere middag? jy wandeld op de straat,
En daar werd niet opgedaan, noch geantwoord, hoe men scheld, klopt, of op de deur aangaat.
Ik heb de deur schier in stukken geklopt.
Flip. Jou zoon heeft dit huis verhuurd, en van daag in stad komende, hoor ik dat de lui te nochtend banko falito hebben gespeeld."

Een woekeraar, die zijn geld van Jacobus komt terugeischen, dreigt het spel te bederven; eenige woorden door hem luide uitgesproken doen Ferdinand argwaan opvatten, maar Flip vertelt hem, dat zijn zoon zeer goedkoop een groot huis heeft

gekocht en daartoe geld heeft opgenomen. De vader is tevreden, maar verlangt nu dat huis te zien; Flip wijst hem het eerste het beste, maar zegt, dat de verkooper zooveel spijt heeft, dat men met geen woord van den verkoop moet reppen, om daarna den eigenaar mee te deelen, dat Ferdinand gaarne zijn huis eens zou bezichtigen, omdat het zoo uitstekend is ingericht.

Het tweede bedrijf, dat zeer kort is, speelt in het gesloten huis; er wordt gespeeld en gezongen, terwijl er met de dronken gasten niets is aan te vangen, in weerwil van het smeeken van Jacobus en van zijn neef Frederik, die hun aan het verstand trachten te brengen, welk gevaar er dreigt.

In het derde bedrijf hemelen Flip en Ferdinand, die thans het huis hebben bezien, den koop van zoonlief om strijd op.

Flip. »Wel myn Heer, hoe is jou die koopmanschap bevallen?
Ferd. Ongemeen.
Flip. Heeft hy wel te veel besteed?
Ferd. Ik weet niet dat ik myn leeven beter huis, na myn zinlykheid heb gezien.
Wat een schoone zaal!
Flip. En wat een tuin!
Ferd. Wat een binne kamer!
Flip. Wat een keuke!
Ferd. Wat een zykamer!
Flip. Wat een Voorhuis!
Ferd. Wat'e zolders! In 't kort het gevalt me zo, dat indien
Hy my zes duizend gulden rouw koop bood, het huis evenwel niet zou krygen.
Flip. Ik zou het ook niet lyden. Als jy het al woudt doen ik zou niet konnen zwygen.
Ferd. Hoe schoon staat die gevel? en aan weêrzyde heeft het een vrye muur.
't Is over al even hecht.
Flip. Hoe kittelt hy hem zelve. Dat verstait zich. Wel myn Heer, eer wy het kochten, bezagen wij het wel derdehalf uur,
Met drie timmermans, en dry metselaars baazen. Jou zoon dorst het niet wel waagen;
Maar ik dwong 'er hem half toe, en zei doet het, je zult het je niet beklaagen,

Ik weet jou Vaders zin, hij houd veel van huizen, en op myn raad heeft hy het gedaan.
Ferd. Ik bid je zie eens, hoe kant dat die muuren staan."

Nu komt een knecht van Frederik, den neef, aan het gesloten huis kloppen, terwijl Ferdinand dicht bij is; de knecht, die hem niet kent, biecht alles op en het heele lieve leventje komt uit. De ongelukkige vader ondervraagt den buurman, wiens huis hij heeft bezien, en deze weet natuurlijk van den koop niets af. Ook Jakomijn komt met onthullingen evenals de woekeraar. Als nu Jacobus en Flip verschijnen, doet Ferdinand eerst of hij nog niets heeft gemerkt, maar laat dan Flip door den schout gevangen nemen en doet zijn zoon ver van schitterende beloften. Het stuk eindigt nogal vreemd met een dans van »Arlequin en Politionelle", die in het gesloten huis aanwezig waren.

Aan het slot van het stuk staan de woorden: »Dat dit Blyspel uit de *Mostellaria* van *Plautus* getrokken is, heeft de Drukker in het titulblad vergeten." Die overeenkomst moet trouwens ieder, die het geestige blijspel van den Latijnschen dichter kent, wel terstond in het oog vallen. Een paar woorden over Bernagie's bewerking der *Mostellaria* zullen hier niet misplaatst zijn. De afwijkingen van het origineel zijn vele in getal en er is maar weinig vertaald [1]). Veel moest natuurlijk

1) Een paar voorbeelden van vertaling. Op blz. 10 zegt Neeltje tot de jongere Aaltje:

»Als hy jou moe, of jy oud word, zal hy jou de schop geeven, en laaten gaan,
't Past de eerlike Vrouwen, maar geen juffertjes van onze nering, by een te houwen, daarom laat je râan.
Hy zal jou verachten.
Aaltje. Dat hoop ik niet.
Neeltje. Ik heb wel meer iets zien geschieden,
Dat niet gehoopt wierd, ik zeg hy zal van je vlieden.
Wil je myn woorden niet gelooven, geloof dan 't geen gy ziet."

Bij Plautus (*Mostellaria*, *erklärt von* A. O. Lorenz, *Berlin*, *Weidmann*, 1866), zegt Scapha, vs. 181:

„Matronae, non meretricis est, unum inseruire amantem",
en vs. 185:

worden veranderd om de handeling in Nederland te kunnen

Stulta's plane,
Quae illum tibi aeternum putes fore amicum et beneuolentem.
Moneo ego te: te ille deseret aetate et satietate.
Philematium. Non spero.
Scapha. Insperata accidunt magis saepe quam quae speres.
Postremo, si dictis nequis perduci ut uera haec credas,
Ex factis nosce rem;"

Ferdinand en Flip zullen het huis van buurman Dirk gaan zien (blz. 28):

Dirk. „Welkom myn Heer.
Ferd. Ik bedank je.
Dirk. Flip zei dat myn Heer genegen is dit huis te bezien.
Ferd. Zo ik myn Heer geen ongelegentheid daar door zal geeven.
Dirk. In 't minste niet. Gelieft maar binnen te gaan; en alles zo vry te zien, of het jou eigen was.
Ferd. (*tegen Flip*) Of het jou eigen was!
Flip. Maar wat is daar aan misdreeven!
Ik bidje verwyt die man in zyn rouw niet, dat hy zyn huis heeft moeten verkoopen, zieje niet hoe bedrukt dat weezen hem staat?
Ferd. Ja.
Flip. Wel nou dan maak dan niet, dat het hem meer ter herten gaat.
Verzwaar zyn ellend niet, met van de koop te spreeken.
Ferd. Jy hebt geen ongelyk, ik mag die medoogentheid wel zien."

Bij Plautus zegt Simo, vs. 792:

„Saluom te aduenisse peregre gaudeo, Theopropides.
Th. Di te ament.
Simo. Inspicere *iste* aedis te has uelle aiebat mihi.
Th. Nisi tibist incommodum.
Simo. Immo commodum. i intro atque inspice.
Th. At enim mulieres —
Simo. Caue tu ullam flocci faxis mulierem.
Qualibet perambula aedis oppido tamquam tuas.
Th. Tamquam?
Tr. Ah, caue tu *id* illi obiectes nunc in aegritudine,
Te has emisse. non uides tu hunc uoltu uti tristist senex?
Th. Video.
Tr. Ergo inridere ne uideare et gestire admodum,
Noli facere mentionem te emisse *has*.
Th. Intellego.
Et bene monitum duco et te *esse* humano ingenio existumo."

Nogal vreemd is het, dat het laatste vers der Latijnsche comedie, door den Cantor gesproken:

„Spectatores, fabula haec est acta: uos plausum date,"

aldus wordt weergegeven door den schout, die zich tot de dansers richt:

„Juffrouw en Messieurs, jy kond gaan waar het u belieft, hier is het gedaan."

doen plaats grijpen; daarom is de slaaf Tranio in den knecht Flip gemetamorphoseerd, terwijl de rol van zijn tegenstander Grumio aan de meid Jakomijn is toevertrouwd. Doch Bernagie had een veel beter gebruik van de *Mostellaria* kunnen maken en toch aan zijn stuk eene meer locaal Hollandsche kleur geven. De aardigste tooneeltjes van het Latijnsche blijspel hadden nauwgezetter overgebracht moeten worden. Zoo is bijv. de vermakelijke spookhistorie en de gefingeerde moord bij Plautus [1]) in het blijspel van Bernagie vervangen door het nietsbeteekenende bankroet; zoo zijn in het tooneel, waar Callidamates wakker wordt gemaakt en hem wordt meegedeeld, dat de vader van den gastheer terug is, voor zijne aardigheden [2]) een paar platheden in de plaats gesteld. Het tooneeltje, waarin de dronken Callidamates door zijn meisje Delphium naar het gastmaal wordt geleid [3]), is geheel weggelaten. Ook de lieve figuur van Philematium [4]) heeft bij hare verandering in Aaltje heel wat geleden. De moraal is in de bewerking gestrenger dan in het origineel; terwijl toch Tranio, hoe zeer ook gedreigd, ten slotte door zijn meester weer in genade wordt aangenomen, wordt Flip aan den schout overgeleverd.

In hetzelfde jaar, dat Bernagie zijn *Debauchant* uitgaf, verscheen eene andere bewerking der *Mostellaria* van de hand van Ludolph Smids [5]). Deze dokter en oudheidkenner volgde Ber-

---

1) *Mostellaria*, vs. 416—517.

2) Callidamates, die nog volstrekt niet nuchter is, antwoordt op die mededeeling (vs. 361): „Valeat pater", daarna:

„Tuos uenit pater?
Iube *eum* abire rursum. quid illi reditio huc etiam fuit"?

om te besluiten met de woorden:

„Ain tu, pater?
Soleas cedo mi, ut arma capiam: iam pol ego occidam patrem."

3) *Mostellaria*, vs. 301—334.

4) Zie vooral vs. 149—301.

5) *De Deboosjant, Of de Mostellaria van Plautus; Blyspel: vertaald, verschikt, en berymd door* Ludolph Smids. M. D. — Juvenal. i. Satyr. Stulta est clementia, cum tot ubique Vatibus occurras, periturae parcere chartae. *Tot Amsterdam, Gedrukt voor den Autheur, en te bekoomen By Jan Klaazen ten Hoorn*, enz. 1686.

nagie na wat den titel van het stuk betreft, »geloovende hem dat vvel te verstaan; aangezien de *Paris en Helene* en de *Christen Keizer Konstantinus*, genoegzaam toonen, vvat een meester die Heer in de *Tooneelpoëzy* is." Smids werd, naar hij zegt, door een toeval er toe aangespoord zijn »*Deboosjant*, door den Druk, in het licht te geven, en (ten minsten) van de Liefhebbers te doen leezen en keuren (welke het gemeene oogwit is van alle Schryvers), terwyl die van de Hr. Bernagie (wel gelyk van inhoud, maar van schikking, maat en rym zeer verschillende) het geluk geniet van zich op het tooneel te doen zien." Inderdaad verschillen de twee bewerkingen zooveel van elkander, dat geen der beide dichters van plagiaat beschuldigd kan worden.

Uit de boven aangehaalde voorrede van Bernagie's *Debauchant* blijkt, dat de dichter aan dit blijspel eene andere kleur heeft willen geven dan aan zijne andere werkjes van dien aard; hij meent nl. dat hij er meer handeling in heeft gebracht. Dat werkelijk in de kluchtspelen de actie vrij poover is, moge de korte inhoud van een paar der minder bekende stukjes bewijzen.

Izabelle, de heldin van het kluchtspel *De Romanzieke Juffer*, verslindt verschrikkelijk veel romans. Valerius, die haar het hof maakt, valt niet in haren smaak; hij is een veel te gewoon mensch.

»Wat zou my toch beweegen,
Om u te minnen? als ik u gehoor vergon, stont gy verleegen,
Of spreekt van zaaken, die niet waerdig zyn, dat een doorluchte ziel zich daar toe verneêrt.
Lees, lees de deelen van Cassandra, Cleopátra, Ibraham Bassa, en diergelyke; hoor, hoe daar een Held redeneerdt:
Niet als van Koningen, Helden, Vorstendommen, en verheeven bedryven.

De deftigste discoursen daar de hedendaagse Messieurtjes de Juffrouwen meê onderhouden zouden beter passen in het besjes Huys, by de oude wyven,
En als zij noch heel verheeven spreeken, zo is het van een Dans, Comedie, van het weêr, of Bruid, of wat op het laatste Baal is gepasseert.
En zulke onderhoudingen werden noch van sommige Juffers geadmireert.
Laast bragt my een Heer thuys, in plaats van deftige discoursen, las hy onder 't gaan de uithang borden, dat is Parys, zy hy, dat is een Oliphant, Juffrouw een Oliphant is evenwel een groot beest. Ik schaam my, als ik het hoor. Dorst gy aanstonds noch niet spreeken
Van uw middelen, of kapitaal; van actiën, van obligatien? hoe noemde gy het? is dit niet een klaar teeken
Van een onedelen aart? Waar spreekt Lisimachus, Artaban, Arsace, Alcamene, Cesarion, Ibrahim, of een ander Held,
Ja waar spreekt zelf de oneedele Arsacómes van geld?
Wat acht een welgeboorne, en verheeve ziel geld? geld! van geld! van geld te spreeken! ô Goon!"

De zoon van een kruier, die loopjongen bij een boekverkooper is en haar altijd de romans brengt, moet om zijn »deftig weezen" volgens haar van edele afkomst zijn. De vroegere min wordt door Izabelle nooit anders dan met »voedster" aangesproken, wat de verontwaardiging opwekt van Trijntje, de meid, die wel begrijpt, dat de sluwe oude hare meesteres naar den mond praat. De dwaasheid gaat zelfs zoover, dat Izabelle en »voedster" zich in manskleeren steken, want

„zo plagten de Amazoone koninginnen te gaan."

De »voedster" doet Izabelle nu een minnaar aan de hand, die haar beter behaagt dan Valerius. Het is een verschrikkelijke snorker uit Westfalen, die echter in zijn gezwets door Valerius wordt gestoord. Deze herkent hem als een schelm en valschen speler, dien hij vroeger al eens heeft afgeranseld. Het bondgenootschap van dezen heer en de min komt aan den dag en beiden wordt de deur gewezen. Izabelle is nu voor een groot deel van hare ziekte genezen, en de kritiek, die Valerius en haar vader over de romanliteratuur gaan vellen, doet het overige.

Val. In de Romans verstaan alle Koningen, Helden, en Prinsessen malkanderen, al komenze uit het Oost, of uit het Noord,
Gelyk of er maar een taal was. Wie heeft gehoordt,
Dat zelf in 't midden van Moorenland, schoone blonde Prinsessen werden gevonden?

Ed. Waar of die zwervende helden toch onderhoud kreegen? of meenje, dat haar somtyds een wissel wierd gezonden.

Izab. Papa, konnen zy geen juweelen by haar hebben?

Val. Juffrouw, zy vertrokken meest, zonder dat zy
Op de reis verdacht waaren.
En stel zy hadden juweelen; dat komt noch niet by.
Zy vonden in de bosschen, en wildernissen geen bankiers, noch banken van leeningen, daar op pand geld werd gegeven,
En ze konnen evenwel niet van de wind leeven.

Val. Zulke ongerymtheden zynder noch wel honderd, maar om als met een gezigt
Te maaken, dat deeze nevel van me Juffrouws oogen werd gelicht;
Veel van de Helden, die zy zo edelmoedig, en zo welspreekend invoeren, waaren in die tyden
Nog byna half wilde menschen, is dat te lyden?
Wat zou men zeggen zo hedendaags een Koning van de Hottentotten zo beleeft, en volmaakt
Als een Frans Koning, elders ingevoert wierd, 't is een zaak, die Hemel, noch Aarde raakt.
En dat groote konstje van de Helm te sluiten, om zo onbekend te weezen;
Die trek, daar de meeste warringen uit zyn gereezen
Is een verdichtzel; want in dien tyd
Wist men noch van geen Helmen; ik zal het u zo klaar toonen, dat gy bekennen moet dat gy overtuigt zyt," enz.

Het stukje is zeer zwak; de voornaamste verdienste is wel, dat het voor ons eene bron is voor de kennis der romanliteratuur in het laatste gedeelte der zeventiende eeuw. Sommige tooneeltjes doen denken aan een Fransch blijspel van Desmarets Saint Sorlin, *les Visionnaires* (1640) [1]).

---

1) Weer afgedrukt in *Le Théatre français au* 16*e et au* 17*e siècle ou choix des*

In *de Ontrouwe voogd* wordt de schoone Klara door haren voogd, den advocaat Bartolus, bedrogen. Haar minnaar Ferdinand tracht haar van die oneerlijke praktijken, door welke reeds een groot deel van haar vermogen verloren is gegaan, op de hoogte te brengen, doch Klara gelooft hem niet en vindt het zelfs een bewijs van welmeenendheid, dat Bartolus haar met zijn zoon wil doen huwen. Maar Ferdinand wanhoopt niet; hij zal als boer verkleed den voogd komen raadplegen, terwijl Klara in het vertrek daarnaast hun gesprek zal kunnen hooren. Eerst zendt hij nu zijn knecht Jasje, ook als boer verkleed, op den advocaat af om hem te raadplegen over eene quaestie van voogdijschap. Jasje geeft nl. voor voogd te zijn over een nichtje:

»Die dochter, verstaaje wel? word haast mondig, en dan zal ik haar geld uit moeten keeren;
En ik heb zo veel niet in de waerelt, verstaeje wel? als zy hebben moet; wat zeg je? weet je me nou te Accomoedeeren?
Krelis zei jy waart een geleerd Avokaat, en een Avokaat is slimmer als een rot.
Overal weet dat volk raad toe; de Avokaaten weeten een ding goed te maaken; al is 't noch zoo verbrod.
Bart. Waar is de Dochters goed gebleeven?
Jasje. Ik had veel schulden, toen ik de Voogdy onder handen heb gekreegen,
Ik heb me van haar geld bediend, verstaaje wel? ik hoopte, dat ik eer zy mondig wierd weer wat winnen zou, en 't is mislukt; zie myn heer zo is 't nu met me geleegen."

Het tooneeltje eindigt op de volgende wijze:

Bart. »Heb jy ook een huwbaare Zoon?
Jasje. Ja.
Bart. Je most die Dochter zien te beweegen
Datze jou Zoon trouwde, hier aan is het gelegen.

---

comédies les plus remarquables antérieures à Molière avec une introduction et une notice sur chaque auteur par M. Edouard Fournier. *Paris, Laplace Sanchez et Cie.* dl. II, pag. 358.

Jasje. Dat's wel. Maar als de meid niet wil? Hoor myn Heer Avokaat.
Ik zal recht opbiechten; verstaeje wel? onze Krelis gaf my die zelfde raad.
Ik heb het bezogt, maar de meid begeert niet.
Bart. Je moeter wys zien te maaken datje ze kunt dwingen;
Dat in haar Vaders testament staat, datze niet een duit zal erven, zo ze tegen jou zin trouwt, dan zalze wel anders zingen.
De Jonge meisjes zyn onnozel."

Nu verschijnt Ferdinand, eveneens als boer verkleed. Hij komt raad vragen in deze zaak: hij vrijt naar een meisje, wier voogd haar met zijn zoon wil doen huwen. Bartolus zegt, dat geen voogd zijne pupil daartoe mag overreden. Maar als Jasje en Ferdinand, die voor de partijen spelen in deze zaak, elkander aantreffen, raakt Bartolus in de klem.

Ferd. »Myn Heer de Advokaat het me gezeid,
Vatjet? dat geen Voogd, of zyn Zoon, zo een Dochter mag trouwen.
Jasje. Nou hoor ik datje liegt; hy het, verstaeje wel? my dat straks wel anders uitgeleid.
Ferd. Spreek eens Advokaat, met wie van ons beiden zou jy het houwen?
Jasje. Wat zegje, mag myn Zoon ze niet trouwen?
Ferd. Zeg de waarheid, en daar me gedaan.
Jasje. Ei lieve zeg het hem eens.
Ferd. Verhaal hem eens wat Solon voor een wet gegeeven heeft.
Bart. Dat ik je verhaalen zou de wetten, die in het Corpus Canonicum van die Materie staan,
Je zoud het niet gelooven.
Jasje. Hoorje dat wel?
Ferd. Maar al die wetten zyn tegen jou.
Jasje. Neen die zyn tot myn voordeel, verstaeje wel? geschreeven.
Ei Avokaat ik bidje datje met een woord ons van malkaar helpt; heb jy my geen gelyk gegeeven?
Ferd. Heb jy my niet belooft te dienen?"

Bartolus slaagt er in de beiden te scheiden en zal Jasje nogmaals alles uitleggen, terwijl Ferdinand in de kamer gaat, waar hij weet Klara te zullen vinden. Nadat nu aan Jasje de verzekering is gegeven, dat hij zijne zaak moet winnen, wordt

na zijn vertrek Ferdinand binnengeroepen. Terwijl Bartolus niet op hen let, komen Ferdinand en Klara binnen en de eerste zet zijne pruik weer op. Als de advocaat, na het nogmaals uitgesproken te hebben, dat geen voogd of zijn zoon de pupil mag trouwen, omziet, begrijpt hij de geheele zaak en bekent, dat hij wegens den achteruitgang van zijne zaken het huwelijk heeft trachten te verhinderen.

De Ontrouwe voogd is een niet onaardig kluchtspel, dat lang op het tooneel is geweest. Op eene enkele plaats is Starter's *Jan Soetekauw* zoo duidelijk nagevolgd [1]), dat wij mo-

---

1) In *De Ontrouwe voogd* zegt Bartolus (blz. 16):

„Hoor Klaartje, de jonge Vryers slagten de jonge Kaas,
Want ze zyn goed koop en konnen lang duuren, de ouwe Kaas is geweldig duur en scherp, en wert haast der wormen aas.
Zo ist met de oude Vryers ook, die zyn niet goed koop te krygen,
Ze denken te veel achterwaarts, de bekommering ziet der ten oogen uit, al is 't al dat ze zwygen."

En Jan Soetekauw redeneert aldus (Vgl. *J. J. Starter's Friesche lusthof, uitgegeven door* Dr. J. van Vloten, 1864, vs. 270):

„Hoe wilje doch beter? en sucke jonge baesjes,
Die bennen aêrs noch aêrs as nieu ghemaeckté kaesjes,
Want se benne goê koop, en se moghen langh duren,
Se benne soet van smaeck, en bedryven jou seldsame kuren.
Houme dat ten besten; maer daerentegen d'oude kaes
Is gheweldigh duur, en sy word haest der wormen aes,
Soo ist met d'oude Vryers oock, wangtse niet wel
Goê koop te krygen zyn, vermidts sy al te fel
Achterwaerts deyncken, wat daer na volgen mocht."

Iets vroeger zegt Bartolus (blz. 16):

„Trouw jy myn kind, je hoeft niets te vreezen. Was het trouwen ongezond, de Doktooren in de Medicyne zoumen
Zo niet met hoopen ofze een been om een duit hadden om een huysvrouwtje zien loopen; en was het zonde, de Pastooren deeden het niet."

Bij Starter, vs. 296:

„Was 't ongesongd, de Doctoren in de Medicynen souwen met hoopen,
(Of sy een been om ien duyt koften) soo niet om een wyf loopen;
En wast songde (deynckt dat wel), de Pastoren en Papen
Bleven wel onghehylickt, daerse nou niet garen alleen en slapen."

gen aannemen, dat Bernagie de klucht kort voor de vervaardiging van zijn stukje had gelezen.

Ik staak hier mijne aanhalingen om over enkele der andere stukken nog iets mee te deelen.

De voorrede van het treurspel *Paris en Helene* vermeldt iets van de wijze, waarop het stuk werd ontvangen. »Ik kan my geensins beklaagen," schrijft Bernagie, »over den uitslag van dit Treurspél; niet tegenstaande de drift van sommige zo verre ging, dat zy veroordeelde het geene alle de Waereld, ten minste de verstandige moeten goed keuren. Het zy verre, dat ik ontkenne, veel uit de brieven van den grooten *Ovidius* ontleendt te hebben. Ik sta hen dit toe, ja, durf daar op noch roemen. Wie berispt het licht onzer eeuwe, de hooggeschoeide *Corneille*, als hy in zyn *Medéa*, *Edipus*, enz. veele redenen uit *Euripides*, *Sophocles*, en *Seneca* gebruykt; in de *dood van Pompejus* heeft hy, na zyne eigene getuygenisze, honderden vaerzen uit Lucanus vertaaldt. Wie beschuldigt de eer van het Fransche Tooneel, de vermaarde *Racine*, dat hy in zyne *Andromache*, *Ifigenie*, *Thebaïs*, *Phedra en Hippolitus*, enz. zich bediendt, van het geene *Euripides*, *Eschylus*, en *Seneca*, op het Grieksch en Roomsch Tooneel lieten hooren?

»Ik zoude dit met stilzwygen verby gaan, doch acht noodig alle aankomelingen hier door aan te maanen, dat zy zich, door zulke onkundigen niet laaten afschrikken. Ik hebbe omtrent vyftig regelen uit de brief van *Meneläus* aan *Helene*, door de Heer *Hoofd* geschreeven, in dit Treurspél over gebragt. Dit dacht hen voor al onbehoorlik. Zy riepen; *dievery!* enz. maar die menschen weeten niet, of schynen ten minsten niet te weeten, dat de oudheid de Vaerzen, en inzonderheid het Rym invoerde, om een zaak, die net gedacht, en wel begreepen is, sierlik te zeggen; op dat het te gemakliker in 't geheuge blyve. Zo dat, die een zaak, door een verheeven Dichter wel berymdt,

en in goede vaerzen gesteldt, nochmaals in Rym brengt, geen dienst aan het gemeen doed. Ik vond de zaak, die ik een Personagie in de mond wilde geeven, by de hoogdraavende Drossaard; zou het niet een groote verwaandheid zyn, 't zelve te verrymen? te meer, dewyle de vaerzen van dat *hoofd* der Dichteren alle anderen zo verre overtreffen, als het edelste der Metaalen, het schynschoone Klaatergoud te boven gaat. Ik heb die regelen dan ontleendt, geensins gestoolen. Het staat my vry, omdat die brief geen Tooneelstuk is."

Men had dus van plagiaat gesproken, toen het treurspel was opgevoerd. Zeker was het onbillijk den dichter er hard over te vallen, dat hij eenige plaatsen uit de *Heroides* van Ovidius, o. a. uit den brief van Oenone aan Paris en vooral uit dien van Paris aan Helena had nagevolgd [1]). De andere beschuldi-

---

1) Hier volgt eene enkele van die plaatsen. In het treurspel zegt Helena (blz. 35):

„De Grieken zullen saam een eedgespan besluiten.
Paris. Weest niet beducht, dat hier zulk onheil uit zal spruiten.
Hoe menigmaalen zyn Prinsessen weg geschaakt?
Wat landschap is daar ooit in oorlog om geraakt?
Iason na'm Medé uit Colchos. Zyn de haaren
Ooit na Tessalie, met oorlogs magt gevaaren?
Wie weet de ontschaakinge van Adriadne niet?
Mevrouw, wat iszer ooit, tot haare wraak geschied?
Heeft Minos Theseus ooit met wapenen besprongen?"

Ovidius laat Paris schrijven (vs. 339):

„Nec tu rapta time, ne nos fera bella sequantur,
Concitet et vires Graecia magna suas.
Tot prius abductis ecqua est repetita per arma?
Crede mihi, vanos res habet ista metus,"

en vs. 345:

„Phasida puppe nova vexit Pagaseius Iason,
Laesa neque est Colcha Thessala terra manu.
Te quoque qui rapuit, rapuit Minoida Theseus:
Nulla tamen Minos Cretas ad arma vocat."

Vgl. verder de beschrijving van Troje op blz. 34 met vs. 179—193, en de woorden van Paris op blz. 35:

„Het zy zo; Griekenland besluit met ons te stryden,"

enz. met vs. 351—367 van den brief.

ging schijnt mij van meer gewicht. Had Bernagie de vijftig verzen van Hooft hier of daar ingelascht, bijv. als eene alleenspraak of ten minste als een zeker geheel, zoodat men de bron terstond kon kennen, dan zou zijne verdediging juist zijn. Maar nu de verzen van den drost door het stuk zijn verspreid [1]), krijgt de zaak wel een eenigszins ander aanzien, terwijl de verontschuldiging, dat de brief van Menelaus geen tooneelstuk is en dus voor een treurspel mag worden geplunderd, niet zeer afdoende kan heeten.

De goê vrouw is, zooals ik vroeger reeds aantoonde [2]), bewerkt naar twee samenspraken van Erasmus, nl. de *Uxor Μεμψίγαμος sive Conjugium* en de *Senatulus sive γυναικοσυνέδριον*, terwijl enkele tooneeltjes van het blijspel *Het huwelyk sluiten* ons Molière's *Avare* en *Bourgeois gentilhomme* voor den geest roepen.

Over het algemeen zijn de treurspelen van Bernagie op Fransche leest geschoeid; de handeling beteekent weinig, de declamatie is groot. Volgens het zeggen van den schrijver zijn zij eene eerste poging om de vertaalde stukken door eigen werk te vervangen. Immers de voorrede van de *Paris en Helene*, waaruit ik boven reeds iets aanhaalde, begint aldus:

»Eenige jaaren herwaards hoortmen, als een gemeene klagte, tegen de Schouwburg, en Dichters, dat niet, dan *verwarmde huspot*, Spellen uit het Fransch vertaald, ten tooneele werden gevoerd. Veele schreeuwen, om *eigene vindingen*, maar weinige bedenken, dat de zelve, die zo roepen, oorzaak zyn, dat by

---

1) O. a. op blz. 27 van het treurspel de 7½ regel, die beginnen met:

„noch is Paris Troje niet,"

te vinden in Hooft's *Mengelwerken*, 1704 (dl. III der folio-uitgave), blz. 740; verder de 16 verzen op blz. 27, aanvangende met:

„Indachtig is u wel, hoe, toen met minnevlammen,"

bij Hooft, blz. 745; de 5 verzen op blz. 50 van de *Paris en Helene*, die beginnen met:

„Toen wederwaardelik Iason haar verstiet,"

bij Hooft, blz. 744.

2) Vgl. *De Nederlandsche Spectator* van 1880, blz. 326—329.

na geene eigene vindingen voor onze landsgenooten het licht zien. De geest der aankomelingen werd afgeschrikt, en uitgebluscht, als men voor *vodden* scheld alle Spéllen, dewelke niet bestaan, by de beste stukken, der voortreffelykste Fransche Meesters.

»Het is een gemeen zeggen;

Qui nunquam male, nunquam bene.
Noit kwaalik, noit wel.

»Het behoorde genoeg te zyn, als hunne eerste Spellen de gemeene Fransche konden op haalen; zy zyn pryzens waardig, indien hunne beginselen hoop geeven, dat zy van trap, tot trap opklimmende, eindeling zullen naderen de volmaaktheid, die met zulken helderen glans in die groote Meesters uit blinkt."

Inderdaad schijnen dan ook de treurspelen van Bernagie niet vertaald te zijn. Het is mij ten minste niet gelukt Fransche treurspelen te vinden, die onze dokter kan hebben gevolgd, nu mij gebleken is, dat de *Maximien* (1662) van Thomas Corneille en de *Arminius* (1684) van Campistron een anderen inhoud hebben dan de *Constantinus* en *Arminius* [1]). Dat Bernagie op lateren leeftijd niet meer dweepte met het Fransch-classieke treurspel schijnt men te mogen opmaken uit zijn lofdicht op het treurspel *Admetus en Alcestis* (1694) van zijn oom Pieter Nuyts, dat één der weinige kleine gedichten is, die mij van hem bekend zijn [2]).

---

1) De heer P. Haverkorn van Rysewyk teekent in zijn werk: *De oude Rotterdamsche Schouwburg. Rotterdam. Van Hengel en Eeltjes*, 1882, op blz. 361 bij de *Arminius* aan: tr. de Campistron, 1684. Eene, het is waar, vluchtige vergelijking heeft mij echter geen spoor van vertaling doen ontdekken.

2) Het gedicht is opgenomen in de uitgaven van de *Admetus en Alcestis*, en luidt aldus:

„Zoo hoord men eindeling in onvervalschte toonen,
Op 't leerzaam Schouwtooneel, de oprechte trouw beloonen;
Zo wordt de Duitsche Luit op hooger toon gesnaard,
't Vermaakelyk en 't nut met zo veel konst gepaard,
Dat de allerstrengste deugd genoegen werd gegeeven.
Men volg niet meer de wet van Vrankryk voorgeschreeven,
Na dat men hier de konst zo ziet in top gezet;

Van meer belang dan de treurspelen zijn de klucht- en blijspelen. Wel is de verwikkeling gewoonlijk onbeteekenend, de ontknooping bijna altijd zwak, en missen zij wat van het losse en geestige, dat men in een blijspel verwacht, maar zij geven daarentegen aardige zedenschilderingen van verschillende klassen van menschen, en het is niet te verwonderen, dat Van Lennep en Ter Gouw in hun werk *De Uithangteekens* er druk gebruik van hebben gemaakt om zeventiende-eeuwsche toestanden te verklaren en op te helderen [1]). Bovendien zijn de kluchten niet ergerlijk of vies, en behoort Bernagie tot diegenen, die aan het kluchtspel eene andere richting hebben gegeven. Misschien zou men er de aanmerking op kunnen maken, dat zij te veel eene moraliseerende strekking hebben; immers allerlei ondeugden worden er in gehekeld: gierigheid, verkwisting, oneerlijkheid, ruwheid in den omgang, verheffing boven zijn stand en zucht tot weelde, enz. enz., doch het schaadt zeker weinig, dat de klucht de rol van het blijspel op zich neemt. En heeft Bernagie ook een en ander aan de werken van anderen ontleend, geheele stukken heeft hij niet vertaald en oorspronkelijkheid is hem dus niet te ontzeggen. Wat den vorm betreft merkte Willem de Clercq reeds op, dat

---

Neen; Neêrlandsch voorbeeld strek het Fransch Tooneel een wet.
Geen laffe Koningin in minnenyt ontsteeken,
Zien wy verwoed zich hier van medeminnaars wreeken;
Een pryzelyke drift gevest op reên en recht,
De zuiv're vruchten van een ongeschonden Echt;
De plicht van Bedgenoot, van Oppervorst en Vader,
Van Kind, van Onderdaan; wat treft de menschen nader?
Dit alles vind gy hier na 't leeven afgemaald,
De snoode vleyery het masker afgehaald,
De waare deugden van schyndeugden onderscheiden,
Om door dat voorbeeld tot de deugden ons te leiden.
Vaar, vaar zo voort, Heer *Nuyts*, streef langs dit loff'lyk spoor
Uw Landsgenooten, en den vreemdelingen voor."

Latet quoque utilitas.

1) Vgl. dl. I, blz. 5, *De belachchelyke Jonker;* I, 126, II, 21, 312, *De Huwelyken Staat;* I, 167, *De Romanzieke juffer;* I, 177, *De ontrouwe Kantoorknecht en lichtvaerdige dienstmaagd;* II, 21, *De goé vrouw.*

de kluchten van Bernagie tot diegene behooren, die meer in de »zonderlingste rijmcombinatien" dan in verzen zijn geschreven [1]).

De *Paris en Helene* was, zooals uit de voorrede gebleken is, reeds opgevoerd, voordat het treurspel in druk verscheen, en dit zal ook wel met de andere werken van Bernagie het geval zijn geweest, daar hij met de pachters van den Schouwburg op goeden voet schijnt te hebben gestaan. Men was volstrekt niet tevreden over de wijze, waarop van 1681—1688 de Schouwburg werd beheerd, en terwijl de pachters veel te lijden hadden [2]), krijgt ook Bernagie één keer een veeg uit de pan in een trouwens niet zeer duidelijk manifest [3]). En toen in 1688 de pachters David Lingelbach en Jan Koenerding verzochten van hun contract ontslagen te worden, omdat zij aan de gestelde voorwaarden niet konden voldoen, en de regenten

1) Vgl. zijne *Verhandeling*, 1824, blz. 256.

2) Zie *Nederduitse en Latynsche Keurdigten*, 1710, I, blz. 566 vlgg. Telkens wordt Govert Bidlo, tegen wien vele aanvallen werden gericht, als bestuurder genoemd.

3) In een pamflet van dien tijd (n°. 10733 der Bibliotheek Thysius) vindt men:

Op Donderdagh den 10 *January* 1686.

Zal men op de Schouburgh vertoonen

Hoe Midas Bidlo eerst voor Roffiaen begon,
Voor schelm, Godtslasteraer en dobbelaer te spelen:
Door wat praktijken Jan de kost te voren won,
Dat alles zal men sien vertoonen in drie Deelen.

Met de Klucht van de Doodtgraver op het Kathuysers Kerkhof.

Beyde uyt het Konstgenootschap

Latet quoque utilitas.

Nooit voor desen vertoont.

Met de klok vier uuren op het Tooneel.

Weer afgedrukt in *Nederduitse en Latynsche Keurdigten*, I, blz. 575.

In een ander pamflet (n°. 10626 derzelfde verzameling), dat tegen een zinnespel van G. Bidlo is gericht, en tot titel heeft: *De sleutel of uitlegginge Over de Personagien Over het zinnespel, Stryd tusschen Apollo en Midas, Koning Onverstand,* heet Bernagie de rol te vervullen van „Geheimschrijver," terwijl het stukje met zijne spreuk is onderteekend.

van het Wees- en Oudemannenhuis zelf het bestuur van den Schouwburg op zich namen, werd Bernagie één der beide adsistenten, die hun daarin behulpzaam zouden zijn [1]).

III.

Na deze drie jaren (1684—1687) van letterkundige werkzaamheid schijnt Bernagie zich met ijver op zijne wetenschap en op de praktijk te hebben toegelegd. De beroemde Frederik Ruysch noemde hem »den zeer geleerden en ervaaren Medicyn" [2]), terwijl hij volgens een lijkdicht van Thomas Arents zich tevens als een zeer humaan mensch deed kennen [3]). Deze dichter toch getuigt van Bernagie, dat hij heeft

»Zich niet geschroomt onnoemelyk te slaaven;
Schoon daar door wierdt zyns levens kraght verteert.
Zyne Artseny aan groten te besteeden
Was niet alleen de gront van zyn bedryf:
Hy deelde die heel milt aan mind're leeden," enz.

Waarschijnlijk hebben droevige huiselijke omstandigheden Bernagie den lust benomen zijn vrijen tijd aan de dichtkunst te wijden. Immers den 21sten Juni 1686 werd in de Oude Luthersche kerk een kind van hem begraven en reeds den 2den Juli daaraanvolgende werd het lijk van zijne vrouw in hetzelfde graf bijgezet [4]).

In 1689 kreeg Bernagie vergunning om »chirurgicale lessen"

1) Zie Wagenaar, *Amsterdam*, VIII, blz. 748 en C. N. Wybrands, *Het Amsterdamsche tooneel van* 1617—1772, blz. 150 en 249.

2) Vgl. *Alle de ontleed- genees- en heelkundige werken van* Fredrik Ruysch, ... *Meerendeels in 't Nederduyts vertaalt door Ysbrand Gysbert Arlebout*..... *Amsterdam*, 1744, I, blz. 124.

3) Zie zijne *Mengel Poëzy. Uytgegeven door M: Brouërius van Nidek, rechtsgeleerden. — Kies voorzigtig. — Te Amsterdam, By Hendrik Bosch*, enz., 1724, blz. 272.

4) Volgens het begrafenisboek dier kerk. Het graf n°. 27 behoorde sedert 1674 aan Bernagie's schoonvader, Matthijs van Neekel, die er zelf in 1701 werd ter ruste gelegd, evenals enkele kinderen uit het eerste huwelijk van Bernagie en de dichter zelf. In 1862 is dit familiegraf verkocht aan den heer Heinrich Leonard Schäper Claus.

te geven [1]), waarmee hij den 26sten April een aanvang maakte »met een groote affluentie van toehoorders" [2]). Een enkel woord van toelichting over die betrekking moge hier eene plaats vinden. Reeds vóór de oprichting van het Athenaeum bestond er te Amsterdam eene inrichting van het chirurgijnsgild, waar anatomie en chirurgie werd onderwezen [3]). Aan deze inrichting, die evenals de Hortus Medicus zelfstandig bleef bestaan en eerst in 1755 met het Athenaeum werd vereenigd [4]), hebben beroemde Amsterdamsche geneesheeren hunne lessen gegeven, Nicolaas Tulp van 1629—1652 en Frederik Ruysch van 1667—1731. Het schijnt dus, dat Bernagie op zijn verzoek aan Ruysch, die »praelector anatomiae" was, is toegevoegd. Vandaar dat hij geen tractement ontving, maar waarschijnlijk wel de gelden, die voor elke ontleding door de bezoekers van het college moesten worden betaald [5]).

Den 29sten Maart 1692 werd Bernagie tot professor aan het Athenaeum benoemd in plaats van Gerard Blasius op eene jaarwedde van 600 gulden, die 5 Januari 1695 tot 1000 werd verhoogd [6]). Van zijne inaugureele rede weet Van Lennep niets te vermelden; zelfs is het niet zeker welk vak Bernagie

---

1) Hier volgt de akte (N°. 35) van het Chirurgijns Gildeboek op het Amsterdamsche archief aanwezig, zooals zij wordt meegedeeld door Dr. W. L. van Helten, *Drie kluchtspelen der zeventiende eeuw*, 1871, blz. I:

„Op huiden 15 January 1689 heeft Doct. *Petrus Bernagie* aen de overluyden van 't chirurgynsgild vertoont een acte van de E. E. Achtbare Heeren Burgemeesteren van dato 8 January 1689 aen syn E. verleent, waerby hem vry sal staan en geconsenteert is met kennisse van de E. Heer Professor Fredericus Ruisch eenige chirurgicale lessen op onze gildecamer te doen sonder daarvoor eenigh gelt te geniete of te pretendeere."

2) Volgens hetzelfde Gildeboek, aangehaald bij Van Helten, t. a. p., blz. II:

„Op den 26 April 1689 heeft Doct. *Petrus Bernagie* syn inlydinge tot de chirurgicale lessen gedaen met een groote affluentie van toehoorders, daeronder veele aensienlycke heeren en doctoren waeren."

3) Vgl. D. J. van Lennep, *Illustris Amstelodamensium Athenaei Memorabilia*, blz. 140.

4) Vgl. Van Lennep, t. a. p., blz. 201.

5) Vgl. Rogge, t. a. p., blz. 101.

6) Volgens het *Ambtenboek*.

heeft onderwezen, maar uit het feit, dat hij Blasius opvolgde, die voornamelijk anatoom was [1]), mogen wij de gevolgtrekking maken, dat hij ook als professor wel anatomie zal hebben gedoceerd. In elk geval wordt bericht, dat hij met zijn ambtgenoot De Raey, een med. doctor, die professor in de wijsbegeerte was [2]), lijkopeningen deed [3]).

Kort na zijne benoeming tot professor is Bernagie hertrouwd. In Augustus 1692 voerde hij Elizabeth Nunninck, eene stiefdochter van den bekenden Amsterdamschen dokter Bonaventura van Dortmont, naar het altaar [4]). Zijn huwelijk werd in een Latijnsch vers bezongen door zijn ambtgenoot Petrus Francius [5]). In 1694 werd hem een zoon, Bastiaan, geboren [6]).

Binnen een korten tijd was dus de fortuin onzen dokter zeer gunstig geweest. Na eene eervolle betrekking veroverd te hebben, had hij zich weder een huiselijken kring geschapen, dien hij gedurende zes jaren had gemist. Bovendien bewoog hij

---

1) Vgl. Banga, t. a. p., blz. 376.

2) Vgl. over De Raey: Van Lennep, t. a. p., blz. 123 en Banga, t. a. p., blz. 372.

3) Zie Banga, t. a. p., blz. 379.

4) Kerk Inteeken Register: *Pieter Bernagie van Breda doctor en Professor in de Medicynen Wedr. van Margrite van Neekel woont op Zingel en Elisabeth Nunnick van A oud* 30 *Jaren woont op de Fluwelenburgwal. geass. met haar schoonvader Doctor Buoneventura van Dortman de moeder impotent.* — Ingeteekend 19 Juli 1692; akte verleend 10 Augustus 1692.

Dat Elizabeth Nunninck (of Nunninx) eene stiefdochter van Van Dortmont was, blijkt uit de akte van zijn huwelijk, den 16 Maart 1667 ingeteekend: *Bonaventura Van Dortmond van Vianen, der Medicynen doctor Wedr. van Maria Elisabeth Blaeuw woont op de Heregracht en Catarina Berewouts van A. Wede. van Barend Nunninx woont op Zingel geass. met haer Vader Jan Berewouts.*

5) Vgl. Petri Francii *Poemata. Ed. altera,* 1697, blz. 343: *Ad Petrum Bernagium et Elisabetham Nunningiam, Sponsum Sponsamque.*

6) Volgens het doopregister van de Walenkerk werd den 29sten Aug. 1694 gedoopt: *Bastian fils de Pierre Bernagie Professeur en Medicine et Elisabeth Nunninckx Tesm. Bonaventura van Dortmont, Docteur en Medicine et Catarina Beerewout.*

De heer J. G. Frederiks te Amsterdam, die mij met groote bereidwilligheid verscheidene bouwstoffen voor het leven van Bernagie aan de hand heeft gedaan, deelde mij mede, dat den 6den Juni 1713 een Sebastiaan Bernagie in de Zuiderkerk in hetzelfde graf, C n°. 10, werd begraven, waarin 29 Dec. 1710 Dr. Van Dortmont was neergelegd. Waarschijnlijk was dit de achttienjarige zoon van onzen dichter.

zich thans ook voor een deel onder andere menschen dan vroeger. Zijn schoonvader was een zeer gezien geneesheer, die in 1678 tot Inspector van het Collegium Medicum was benoemd [1]). Van de acht of negen professoren, die in het laatst der 17de eeuw aan het Athenaeum waren verbonden, schijnt vooral Francius met Bernagie bevriend te zijn geweest [2]), terwijl van zijne verhouding tot De Raey zoo even gewag werd gemaakt. Ook een vriend van onzen dichter was Broekhuizen; deze bezingt zijn herstel na eene ziekte [3]) en schreef een lijkdicht op hem [4]). Broekhuizen brengt ons op de dichters, die met Bernagie in betrekking hebben gestaan. In de eerste plaats moet hier Joan Pluimer worden genoemd, met wien hij jaren lang aan het hoofd van den Schouwburg stond. Toen Pluimer in 1692 zijne gedichten uitgaf, werd de bundel versierd met een lofdicht van Bernagie, terwijl Pluimer later een lijkdicht op zijn vriend schreef [5]). Dit laatste deed ook Katharina Lescailje [6]), de vriendin van Pluimer, Thomas Arendsz [7]) en David van Hoogstraten [8]). Of Bernagie aan Thomas Asselijn de stof aan de hand deed voor zijn treurspel, *De belegering en hongersnood van Samaria* (1695), zooals wordt verzekerd [9]), schijnt mij nog twijfelachtig. Verder moet onder de dichters

---

1) Vgl. Wagenaar, *Amsterdam*, VIII, blz. 693, en ook blz. 688.

2) Behalve het bovenvermelde bruiloftsgedicht en een lijkdicht (vgl. Petri Francii *Posthuma. Quibus accedunt illustrium eruditorum ad eundem epistolae. Amstelaedami, Ex Officina Wetsteniana*, 1706, blz. 242), is hiervoor nog een bewijs te vinden in zijne *Orationes. Ed. secunda. Longe emendatior et magna parte auctior. Amstelaedami. Apud Franciscum van der Plaats*, 1705, blz. 479, waar hij terloops melding maakt van zijne droefheid bij Bernagie's dood.

3) *Poemata*, 1711, blz. 125.

4) T. a. p., blz. 292.

5) Vgl. Pluimers *Gedichten. Leyden*, 1723, blz. 97 en 98.

6) Zie hare *Mengelpoëzy*, 1737, II, blz. 375.

7) Zie boven.

8) Vgl. zijne *Poemata. Editio ultima .... Amstelaedami Apud Viduam Gerardi Onder de Linden*, 1728, blz. 92.

9) Door den heer J. H. Rössing in *Het Nederlandsch Tooneel*, 4de jaargang, 1874—75, blz. 212. Ik weet echter niet, waarop die mededeeling steunt.

Bernagie's oom, Pieter Nuyts, worden genoemd. Een paar woorden over dezen vergeten poeet en »Officier der Vryheid Etten, Leur en Sprundel."

Behalve het reeds genoemde treurspel, *Admetus en Alcestis* [1]), schreef deze Brabander in 1691 *Puntdigten* op de landing van Willem III in December van dat jaar [2]), en in 1697 een *Vredezang* op den vrede van Rijswijk [3]). Hij vertaalde „zinvolgelyk," zooals hij het noemt, vier satyren van Juvenalis en ook eenige oden van Horatius [4]), gaf in 1697 een bundel uit, *De Bredaasche Klio* [5]) getiteld, en schreef een *Treur- en Troostzang ten droevigen afsterven van P. van Bernaige* [6]). Of hij in familiebetrekking stond tot den Amsterdamschen Mr. Pieter Nuyts, die in 1699 Bernagie als directeur van den Schouwburg opvolgde [7]), is mij niet bekend. Bernagie's

---

1) *t'Amsterdam, By de Erfgen. van J. Lescailje,* enz. Andere drukken zijn van 1720 (3de druk) en van 1752.

2) Volgens Tiele, *Bibliotheek van Nederlandsche Pamfletten,* n°. 7818.

3) *Te Amsteldam, By de Erfgen: van J. Lescailje,* enz.

4) *Het tiende en dertiende schimpdicht van Juvenalis. In Nederduitsche Vaerzen gebragt door* Mr. Laurens Bake, *Heere van Wulverhorst,* en P. Nuyts. *Te Amsteldam, By de Erfgen: van J. Lescailje,* enz. 1695.

Het elfde schimpdicht van Juvenalis, zinvolgelyk vertaald, en op onze tyden toegepast. En eenige Lierzangen uit Q. Horatius Flaccus. In Nederduytsche Vaerzen vertaald door Pr. Nuyts, *Officier der Vryheid Etten, Leur en Sprundel. Te Amsteldam, By de Erfgen: van J. Lescailje,* enz. 1698.

Het zesde schimpdicht van Juvenalis; zinvolgelyk vertaald. Door Pieter Nuyts, enz. *Te Amsteldam, By de Erfgen: van J. Lescailje,* enz. 1702.

Het achtste schimpdicht van Juvenalis: Zinvolgelyk vertaald. Door Pieter Nuyts, enz. *Te Amsteldam, By de Erfgen: van J. Lescailje,* enz. 1704.

5) *De Bredaasche Klio, Uitdeelende verscheide Gedichten, Betreffende de Stad, het Land en de Aangehoorigheid van Breda, door* Pieter Nuyts, enz. *Te Amsteldam, By de Erfgen: van J. Lescailje,* enz.

6) Zie *De Navorscher* van 1881, blz. 294. Het is mij niet gelukt dit gedicht op te sporen. In de *Bredaasche Klio* wordt Bernagie vermeld op blz. 113 en 119.

7) Vgl. Wybrands, t. a. p., blz. 161. Deze Nuyts werd in 1696 regent van het Burgerweeshuis (vgl. Wagenaar, *Amsterdam,* VIII, 357) en in 1695 van het Leprozenhuis (Wagenaar, t. a. p., blz. 461). Hij is gehuwd geweest met Sara de Raei (vgl. Mr. Cornelis Boon van Engelant, *Gedichten. Den Tweeden druk. Te Leyden by Gerard Potvliet,* 1732, I, blz. 266).

oom was bevriend met Pluimer [1]) en met Katharina Lescailje [2]).

Zagen wij den professor in zijn nieuwen werkkring en onder zijne vrienden, het wordt tijd tot den Schouwburg terug te keeren. In December 1688 waren Bernagie en Pluimer tot assistenten benoemd. Hun titel was in het begin ook wel »directeur" of »toeziend regent" [3]), de betrekking eerst een eerepost, doch later bezoldigd met 500 gulden. Zij hadden de keuze der stukken en het opzicht over de tooneelspelers. Maar de directeurs wandelden niet op rozen; voortdurend werd er over het bestuur van den Schouwburg geklaagd, zoodat zelfs, vermoedelijk in 1693, eene „Waarschouwing aan de E.E. heeren Regenten van de twee respective Godshuijsen der na de natuur ouderloose Weesen, en oude mannen en vrouwen, wegens de tegenwoordige Directie, over de Schouburgh" werd toegezonden [4]). De grieven waren de volgende [5]). De regenten letten te veel op het oogenblikkelijk voordeel zonder aan de toekomst te denken; van decoraties en kostumes wordt geen werk genoeg gemaakt, er wordt geen zorg gedragen om de goede tooneelisten te behouden, die naar andere troepen overgaan, omdat zij veel te slecht betaald worden. De betaling geschiedt bovendien per avond, zoodat de menschen in den zomer honger lijden en zich niet oefenen. Het personeel is te klein; voor de eerste emplooien zijn maar enkele tooneelspelers, zoodat de naijver niet wordt opgewekt en een toeval het slui-

1) Vgl. Pluimer's *Gedichten*, II, blz. 120, 122, 123, 186, 209, en in *De Bredaasche Klio* het *Dankdicht* vóór den bundel en blz. 118, 119.

2) Vgl. hare *Mengelpoëzy*, I, 89, 93; II, 375; het *Dankdicht* vóór de *Bredaasche Klio* en blz. 119 van dat werk.

3) Vgl. Wagenaar, t. a. p., VIII, blz. 763.

4) Vgl. Wybrands, t. a. p., blz. 218, n°. 27.

5) Vgl. Wybrands, t. a. p., blz. 150.

ten van den Schouwburg ten gevolge kan hebben. De fout ligt niet aan de stukken, zooals het groote publiek meent, maar aan de uitvoering er van; de stukken vallen, omdat men de zwaarste rollen dikwijls aan onbedreven acteurs toevertrouwt, die hunne rollen niet kennen, ternauwernood weten, wanneer zij moeten opkomen of weggaan, en alles in de war brengen.

De grief is dus in één woord de zuinigheid van de regenten der godshuizen, die de wijsheid bedroog. Nu zij het werk der vroegere regenten van den Schouwburg, die een afzonderlijk college vormden, op zich hadden genomen, meenden zij uit de voorstellingen meer geld te kunnen slaan, dan vroeger het geval was. Ongelukkig voor de arme directeurs, die met eene geringe macht bedeeld de koorden der beurs niet konden ontwringen aan de handen der beide colleges, tot welke zij in eene geheel andere verhouding stonden dan vroeger de regenten van den Schouwburg. Beiden waren letterkundigen; Pluimer had jaren lang aan het hoofd van den Schouwburg gestaan en verscheidene tooneelstukken geschreven, en ook Bernagie had aan de muzen van treur- en blijspel geofferd. Beiden waren dus uitstekend er voor berekend een schouwburg te besturen, goede stukken uit te kiezen en eene degelijke critiek over het spel uit te oefenen, maar de heeren wilden alles op een goedkoopje doen. En nu hebben zij te worstelen met ontevredene, slecht betaalde tooneelspelers en met een ontevreden publiek, dat zich dikwijls niet van schandaal maken onthoudt. Reeds in 1687 hadden de burgemeesters een maatregel moeten nemen tot de handhaving der orde in den Schouwburg [1]) en in 1696 volgde eene instructie in dien zelfden geest [2]). Bovendien zullen dichters en letterkundige clubs het den directeurs lastig gemaakt hebben; althans in de instructie van 1687 is één artikel meer bepaald tegen hen gericht. De betrekking van Bernagie was dus ver van benijdenswaardig, vooral voor hem,

1) Vgl. Wybrands, t. a. p., blz. 246.
2) Vgl. Wybrands, t. a. p., blz. 248.

die, volgens de getuigenis van Pluimer, »zacht van aard en schuw van twist" was [1]). Ik vermoed, dat het inkomen aan de betrekking verbonden hem terughield haar neer te leggen. Immers dat een post van 500 gulden op zijn jaarlijksch budget hem niet onverschillig kon zijn, blijkt wel hieruit, dat hij den 31sten Januari 1698 werd aangesteld tot »ordinaris stadt-doctor" op eene jaarwedde van 250 gulden [2]). Het schijnt vreemd, dat een medicinae professor tevens het ambt van armendokter vervult.

In 1698 gaf Bernagie zijn laatste werk uit, het zinnespel *De Mode*, dat in hetzelfde jaar nog eene tweede uitgave beleefde [3]). Op den titel van het stuk staat »Door het Kunstgenootschap *Latet quoque utilitas*," terwijl ook de opdracht aan de regenten van het Wees- en Oudemannenhuis onderteekend is: »Uwer E. E. verpligte Dienaars; Onder de Naam van *Latet quoque utilitas*." Dit schijnt mij echter geene reden om er aan te twijfelen, of Bernagie wel de dichter is van het stuk [4]). Hij had altijd onder die zinspreuk, die zou doen vermoeden, dat zij het devies van een genootschap was, zijne stukken in het licht gezonden; nu verscheen *De Mode* met het bekende vignet bij de Erfgenamen van J. Lescailje, welke familie wij boven zagen, dat met hem bevriend was. Aan bedrog is dus niet te denken. Evenmin komt het mij waarschijnlijk voor, dat Bernagie, na dertien tooneelstukken met zijne spreuk te hebben uitgegeven, nu met anderen van die zelfde spreuk

---

1) In zijn grafdicht op Bernagie.

2) Deze mededeeling uit het Extract-Resol.-boek der Oud-Burgemeesters van Amsterdam op het Rijks-Archief aanwezig, dank ik aan de welwillendheid van Mr. P. A. J. van den Brandeler te 's Hage. Zie ook eene mededeeling van den heer J. H. Rössing uit het „Grootboek Lr. A. N°. 11 fo. 40", in het weekblad *De Amsterdammer*, n°. 263. Vgl. over de stadsdoktoren, die zes in getal waren, Wagenaar, t. a. p., VIII, blz. 714.

3) Beide verschenen bij de Erfgen. van J. Lescailje.

4) Dr. Jonckbloet (*Geschiedenis der Nederlandsche Letterkunde in de zeventiende eeuw. Groningen*, 1882, II, blz. 454, *noot*) meent, dat het te betwijfelen valt of Bernagie de dichter van het stuk is.

gebruik zou maken. Ik geloof, dat de dichter alleen de fictie van een letterkundig genootschap heeft willen volhouden.

Het zinnespel is in vijf bedrijven ingedeeld, het is goed volgehouden en op de strekking kan zeker niemand uit een oogpunt van zedelijkheid aanmerking maken. Trouwens in de voorrede wordt dan ook betoogd, dat het tooneel dient om deugd en goede zeden aan te kweeken, en dat het in verval komt, indien van dat doel wordt afgeweken. Die voorrede eindigt aldus: »Uit alle het geene bygebragt is, zou men schynen te mogen besluiten, dat het ook nu noch geöorlooft zoude konnen blyven, de leedige uuren op de Schouwburg te verslyten, indien naauwkeurig in acht genomen wierd, Dat men op het Tooneel zulke Stukken verbeelde, welke dienen konden tot vorderinge van de Deugd, en goede Zeden; en bestraffinge der Fouten; zo ook alle aanstootelykheid in allen opzigten werd geweerd, in gevolge van het bevel der Edele Groot Achtb: Heeren Burgemeesteren van Amsterdam." Waarschijnlijk moest dus de voorrede dienen om een aanval op den schouwburg af te slaan.

Tegen *De Mode* hebben later de leden van *Nil Volentibus Arduum* een aanval gericht. Hoe Bernagie met de leden van deze bent heeft gestaan, is niet met zekerheid op te maken, omdat zij juist in de jaren van zijne betrekking aan den Schouwburg zeer weinig van zich heeft doen hooren. Wel zijn in dien tijd enkele stukken, die met hun devies prijken, ten tooneele gevoerd [1]). Doch in 1707 werd de schim van Bernagie aangevallen in de voorrede van den 2den druk van het

---

1) *De gelukte list óf bedrooge mof* in 1689 en 1690 zes keeren (zie de voorrede van den 2den druk, 1704), *De geschaakte bruid óf verliefde reizigers* den 23sten October 1690 voor het eerst (zie de voorrede van den 2den druk, 1714), *De Dichtkunst, én de Schouwburg, Voorspél met Muzyk* eenige malen in Januari 1689, *De Hoogduitsche Kwakzalver, Kluchtspél met Muzyk* in Maart en April 1691, en *De krooning van Koning William én Maria Stuart* eenige keeren in April 1691 (Zie over de laatste drie stukjes het „Bericht" achter *De Amsterdamsche dragonnade, 2de druk*, 1715).

blijspel, *De verwaande Hollandsche Franschman*, naar aanleiding van *De Mode*. Daar toch leest men:

»Het geestig Zinnespel, genaamd de *Mode*, ook het Italiaansche Spel *La Corta* óf *Het Hof*, getrokken uit het Tooneelspel, genaamd de *Tieranny* van *Eigenbaat*, welke drie Kunststukken gemaakt zyn door den geleerden Heer *Sbarra*, een uitsteekend licht onder de Italiaansche Vernuften, zyn voor een gedeelte uit het Italiaansch in het Nédérduitsch overgebragt door eenen Heer van aanzien, een treffelyk Lid, niet alleen der Regeeringe van deeze groote en volkryke Stad, maar ook van het Kunstgenootschap, dat zig onder den tytel van *Nil Volentibus Arduum* bekend gemaakt heeft; en voor een gedeelte door den welervaaren en Tooneelwyzen Heer, *Mr. Andries Pels*, waar aan de Nédérduitsche Tooneelkunst, en onze Amsterdamsche Schouwburg zeer groote verplichting hebben.

»Maar het ongeluk, dat waakt om veele dingen te stooren, en goede voorneemens te dwarsboomen, heeft gewild dat deeze Stukken, niet genoeg opgemaakt, nóchte overzien in 't ende geraakt zyn in heel verkeerde handen, en ellendig gerabraakt, in het licht gebragt."

Hier wordt het zinnespel van Bernagie dus heftig aangevallen. Het is mogelijk, dat Pels en een ander lid van *Nil*, waarmede wel Willem Blaeu zal zijn bedoeld, die in 1667 schepen werd, met de bewerking van het Italiaansche stuk zijn begonnen. De bewering echter, dat Bernagie van het werk dier heeren partij zou hebben getrokken, mag men in twijfel trekken, want het is bekend, dat zij, die in het begin der 18de eeuw leden van het genootschap waren, zelf alles ontleenende aan anderen en zelfs stukken van anderen onder hun naam uitgevende, toch met de grootste vrijmoedigheid aan ieder, die niet tot hunne bent behoorde, het brandmerk der letterdieverij op het voorhoofd drukten. In hoeverre het waar is, dat Bernagie gebruik zou hebben gemaakt van het werk

van Francesco Sbarra, van wien thans weinig meer bekend is [1]), heb ik niet kunnen nagaan.

Intusschen bevonden de regenten der godshuizen zich goed bij hunne wijze van beheer van den Schouwburg. In 1699 zonden zij aan de burgemeesters een stuk [2]), waarin zij meedeelen, dat er thans „eenigheid en ruste" is, terwijl de inkomsten grooter zijn dan vroeger. Pluimer en Bernagie worden geprezen en aan het stadsbestuur wordt het verzoek gericht de zaken op dezelfde wijze te mogen blijven drijven. Tevens wordt de vergunning gevraagd om bij het sterven, bij ziekte, enz. der tegenwoordige assistenten andere te mogen benoemen. Den 24sten Juli van dat jaar werd hun verzoek door de burgemeesters ingewilligd [3]). Doch niet lang heeft Bernagie zijne betrekking aan den Schouwburg nog bekleed; hij stierf nog in dat zelfde jaar, volgens Thomas Arendsz [4]) in den nacht tusschen 27 en 28 November, volgens Katharina Lescailje [5]) den 28sten van die maand. Volgens een paar van de vele lijkdichten [6]) schijnt hij

---

1) In 1654 gaf hij een komisch zangspel uit, *La Verità raminga* (De waarheid aan het zwerven), vgl. J. L. Klein, *Geschichte des Drama's. Geschichte des Italienischen Drama's*, III, 1ste Abth. Leipzig, 1868, blz. 87. Bovendien wordt in de opdracht van *Tieranny van Eigenbaat* (1680) van hem bericht, dat hij te Lucca wonende naar Weenen werd ontboden en daar „op het Keizerlyk Bruilóftsfeest die beroemde Opera, *Il pomo d'Oro* toegestéld heeft."

2) Zie Wybrands, t. a. p., blz. 249.

3) Wybrands, blz. 250.

4) Zie boven. Door eene drukfout staat er 1696 in plaats van 1699. Hierdoor geeft Witsen Geysbeek, die Arendsz in zijn *Woordenboek* aanhaalt, het sterfjaar van Bernagie verkeerd op.

5) Zie boven. Vgl. ook het *Grootboek*, aangehaald door den heer Rössing in *De Amsterdammer*.

6) Broekhuizen schreef het volgende gedicht:

Petri Bernagii Memoriae.

Phoebi medentis priva laus Bernagius,
Mortalitatis lege suprema, dedit
Terrae parenti terra quod dederat parens,
Mentem aetheri resignat unde acceperat:
Vir mentis acer, pectus innocens probri,

zeer hard te hebben gewerkt en zich daardoor misschien eene ziekte op den hals te hebben gehaald. De 43-jarige dichter en geleerde liet eene vrouw [1]) en eenige kinderen na [2]); ook zijne moeder [3]) en beide schoonouders overleefden hem [4]). Den 3den December werd hij in de Oude Luthersche Kerk in hetzelfde graf bijgezet, waar zijne eerste vrouw rustte [5]).

IV.

Bernagie's tooneelwerken zijn langen tijd zeer populair geweest. Asselijn en hij waren in het laatst der 17de eeuw de

---

Reique civis haud pigendus publicae,
Sophisticarum fortis hostis artium,
Moris vetusti qua licet semper tenax.
Salvete manes: aetheris salve incola
Anima beata. Te sequemur ordine
Ut quemque summus evocarit arbiter.
Nunc magni amoris testimonium leve
Esto haec papyrus, temporis prisci memor,
Quam ponit alto sauciatus vulnere
Bernagianis Manibus Broukhusius.

1) Zijne tweede vrouw Elizabeth, in een paar akten ook wel Catharina Nunninck genoemd, werd 15 Juni 1709 in de Zuiderkerk begraven in het graf, gemerkt C 10 (zie boven). Zij woonde toen op den Fluweelen Burgwal, waarschijnlijk bij Dr. Van Dortmont. Haar zoon Sebastiaan werd in 1713 uit hetzelfde huis begraven.

2) Daartoe behoorde Matthijs B., in 1681 geboren. In 1700 werd hij te Leiden als student ingeschreven, in 1703 promoveerde hij daar in de rechten op eene dissertatie *De pignore proprio* (gedrukt bij Abraham Elzevier te Leiden, 12 blz. 4°), 8 Januari 1724 werd hij in de Oude Luthersche Kerk (graf n°. 27) te Amsterdam „uyt het verbetterhuys by de Weteringpoort in stilte bygezet, by avond." Hij schijnt dus een mauvais sujet te zijn geweest.

3) Zij stierf in 1709 (Zie *De Navorscher* van 1882, blz. 191).

4) Dr. Van Dortmont stierf in 1710 (vgl. boven). Zijne vrouw werd, volgens eene mededeeling van den heer J. G. Frederiks, 16 Nov. 1713 in de Westerkerk begraven. Ik maak van al deze dingen melding, omdat zij volkomen overeenstemmen met de woorden in het lijkdicht op Bernagie door Francius.

5) Oude Luthersche Kerk 8 December 1699 *begraven Pieter Bernagie Medicine docter en Professor op 't Singel tussen de Oude Spiegelstraat en Romeyns armsteeg. Eygen graf* n°. 27.

voornaamste vertegenwoordigers van het blijspel in ons land. Dat hij dan ook bij het nageslacht in eere werd gehouden, moge blijken uit de volgende opsomming van drukken en opvoeringen.

De meeste tooneelspelen van onzen dokter zijn herdrukt. Van het treurspel *Constantinus de groote* bestaat eene uitgave van het jaar 1738 [1]), van de *Arminius* zijn drukken van 1725 [2]), 1735 [3]), 1745 [4]) en 1785 [5]). Het blijspel *Het huwelyk sluyten* werd herdrukt in 1739 [6]) en 1826 [7]), *De debauchant* in 1747 [8]). Van *de Mode* zijn uitgaven van 1711 [9]) en 1751 [10]). Ook de meeste kluchtspelen verschenen later weer in druk: *De belachchelyke jonker* in 1724 [11]), 1733 [12]), 1781 [13]) en in 1882 [14]), *De ontrouwe voogd* in 1715 [15]) en 1782 [16]), *De huwelyken staat* in 1724 [17]) en 1785 [18]), *De ontrouwe kantoorknecht en lichtvaardige dienstmaagd* in 1737 [19]). Terwijl van *Het betaald bedrog* nog eene uitgave zonder jaar bestaat [20]), werd *Het studente-leven* in

---

1) *Te Amsteldam, By Izaak Duim*, enz.
2) *Te Amsterdam, By Adriaan Bastiaansz*, enz.
3) *Te Amsteldam, By Izaak Duim*, enz.
4) Te Amsterdam verschenen (Vgl. Mr. J. I. van Doorninck, *Bibliotheek van Nederlandsche anonymen en pseudonymen*, n°. 359).
5) *Te Amsteldam, By J. Helders en A. Mars.*
6) *Te Amsteldam, By Izaak Duim*, enz.
7) *Te Amsterdam bij M. Westerman en C. van Hulst.*
8) *Te Amsteldam, By Izaak Duim*, enz.
9) *Den laatsten druk. Te Amsteldam, By de Erfg. van J. Lescailje*, enz.
10) *t'Amsteldam, By Izaak Duim*, enz.
11) *t'Amsterdam, By de Erfgen. van J. Lescailje en Dirk Rank*, enz.
12) *Te Amsteldam, By Izaak Duim*, enz.
13) *T'Amsterdam, By Jan Helders.*
14) In *Bibliotheek van Nederlandsche Klassieken, ten dienste van het onderwijs en van alle belangstellenden in onze letteren, door* G. Velderman. *N°.* 2 *Doetinchem. C. Misset.*
15) *t'Amsterdam, By Pieter Rotterdam*, enz.
16) *Te Amsteldam, By Jan Helders.*
17) *Tot Amsterdam, By Adriaan Bastiaansz.*
18) *Te Amsteldam, By J. Helders en A. Mars.*
19) *Te Amsteldam, By Izaak Duim*, enz.
20) *Tot Amsterdam, By Wybrant Alexander*, enz.

1744 herdrukt onder den titel *Het Franeker studentenleven* [1]), komt het iets later voor in eene bloemlezing [2]) en werd het in 1871 [3]) en 1882 [4]) opnieuw uitgegeven. Dit zelfde viel in 1871 aan *De goê vrouw* te beurt [5]).

Dat vele stukken van Bernagie niet alleen veel gelezen, maar ook dikwijls gespeeld zijn, daarvoor ontbreken de bewijzen evenmin. In 1700 gaf Mr. Cornelis Boon van Engelant uit het *Eeuwspel*, *Op het Treurspel van Arminius toegepast* [6]), waarin Jupiter, Mars, Bellone, Nederland, Twist en Wreedheid als personen optreden. In 1719 verscheen een *Voorspel voor Arminius, vertoond tot onthaal van Burgemeesteren en Vroedschappen van Utrecht*, 28 *Aug.* 1719 [7]). 29 October 1753 werd de *Arminius* te Amsterdam opgevoerd, terwijl Punt de hoofdrol schijnt te hebben vervuld [8]), 24 Januari 1757 trad Corver's vrouw als Fausta op in *Constantinus de groote* [9]). Terwijl het zinnespel *De hedendaagsche waereld*, in 1710 door het Kunstgenootschap *Door Yver bloeid de Kunst* uitgegeven [10]), zeer duidelijke toespelingen op *de Mode* bevat en er in zeker opzicht een vervolg op is, bericht Corver, die in 1749 aan den Amsterdamschen Schouwburg is gekomen, dat hij in Bernagie's

1) *Te Amsteldam, By Izaak Duim*, enz.

2) In *De onberispelyke geestigheden of zeedige snaakeryen, van verscheidene dichters, beneevens het Franeker en Leidsche studentenleeven. Uitgegeeven en Vermeerderd, door Een der zelve. Te Snaakenburg, By B. cum Notis Kransii, Boeckverkoper in den Gekroonden Overbeek.* LCVCIDIM (1757?), blz. 129.

3) In *Drie kluchtspelen der zeventiende eeuw*, door Dr. W. L. Van Helten uitgegeven. *Rotterdam, J. H. Dunk.*

4) In *Bibliotheek van Nederlandsche Klassieken*, N°. 2, door G. Velderman.

5) In *Drie kluchtspelen der zeventiende eeuw* door Dr. Van Helten.

6) *Te Leiden, By Bartholomeus Bos*, enz. Ook afgedrukt in zijne *Tooneel-Poëzy. Te Leyden By Gerard Potvliet*, 1732, blz. 529.

7) *Utrecht, By Jacob van Poolsum*, 1719. Ik heb het stukje niet kunnen inzien.

8) Zie Corver's *Tooneel-Aantekeningen*, blz. 62.

9) Blijkens een gedicht van J. D. P. *Op het vertoonen van Fausta in Constantinus de grooten door juffrouw Corver, Den 24sten van Louwmaand* 1757, aanwezig in de bibliotheek der Maatschappij van Nederl. Letterk. te Leiden.

10) *Te Amsteldam, By de Erfgen. van J. Lescailje*, enz.

zinnespel gewoonlijk de rol van Overdaad vervulde [1]). In 1746 werd *De debauchant* nog gespeeld [2]), terwijl Punt eens »op een privaten dag, met gesloten deuren" de titelrol in *De belachchelyke jonker* vervulde [3]). Dit laatste stuk en *De huwelyken staat* werden in 1762 of 1763 nog gegeven [4]).

Ook de Rotterdamsche tooneelspelers brachten in het laatst der 18de eeuw zeer dikwijls Bernagie's werken ten gehoore. Ten tijde van het directeurschap van Punt (26 Mei 1773—18 Mei 1776) beleefden 9 stukken van Bernagie te zamen 26 opvoeringen [5]). Corver voerde met zijn gezelschap in 1774 te Leiden *Het studente-leven* tweemaal en *De huwelyken staat* drie keer op [6]). Het laatstgenoemde stuk werd 18 Febr. 1782 in den Haag [7]) en 29 Mei 1785 in Utrecht gespeeld [8]), terwijl *De ontrouwe voogd* 29 Januari 1782 in den Haag [9]) en 15 Februari 1783 te Leiden werd opgevoerd [10]). En *Het huwelyk sluyten* schijnt nog in 1826 gespeeld te zijn [11]). Doch in het

---

1) Vgl. Corver's *Tooneel-Aantekeningen*, blz. 125.

2) Volgens een geschreven „Briefjen zo als aan de Regenten gezonden werd als er een stuk zal Geprobeerd werden," aanwezig in de bibliotheek der Maatsch. van Nederl. Letterk. te Leiden.

3) Zie *Tooneel-Aantekeningen*, blz. 126.

4) Vgl. Witsen Geysbeek, *Woordenboek*, in voce Bernagie.

5) Vgl. P. Haverkorn van Rysewyk, *De oude Rotterdamsche Schouwburg. Rotterdam, Van Hengel en Eeltjes*, 1882, blz. 355—380. Het waren de volgende stukken:

De ontrouwe voogd	6 maal.	*Het studente-leven*	1 maal.
De huwelyken staat	5 „	*Het huwelyk sluyten*	2 „
De belachchelyke jonker	6 „	*Arminius*	2 „
De ontrouwe kantoorknecht en lichtvaardige dienstmaagd	2 „	*Constantinus*	2 „

Op het Museum Boymans is eene schilderij door N. Muys in 1777 geschilderd, die naar één dier opvoeringen het 13de tooneel van *De belachchelyke jonker* voorstelt (vgl. t. a. p., blz. 114, en eene gravure naar de schilderij tegenover blz. 247 van het genoemde werk).

6) T. a. p., blz. 385—388.

7) T. a. p., blz. 235.

8) T. a. p., blz. 275.

9) T. a. p., blz. 234.

10) T. a. p., blz. 240.

11) In het „Berigt" vóór de uitgave van dat jaar leest men: „De laatste, in de

laatste gedeelte der 18de eeuw zijn de stukken van Bernagie grootendeels van het tooneel verdwenen, zooals blijkt uit deze lofspraak van Corver [1]): »De stukken, onder de spreuk: *Latet quoque utilitas*, zijn minder dan die van Vondel en Hoofd; maar men had die evenwel meer behooren te conserveeren."

Groningen, Nov. 1882. J. A. WORP.

ALMANAKKEN MET EENE KLUCHT VAN BREDEROO EN GEDICHTJES VAN HOFFERUS EN TELLE.

Indien ik mij niet vergis kent men tot nog toe geene oudere uitgave van Brederoo's klucht »Symen sonder soeticheyt", dan die, welke in de Rotterdamsche uitgave der kluchten van 1622 voorkomt, doch dat is een nadruk; en daarom zal men het misschien niet onbelangrijk vinden te vernemen, dat er van die klucht ook eene uitgave bestaat, die door Paulus van Ravesteyn voor Cornelis van der Plasse in 1622 werd gedrukt. Ik vond die achter eenen almanak in kl. 8°, getiteld »Groote Schrijf Almanak, Nae den Nieuwen ende Ouden Stijl op 't jaer ons Heeren 1623 ghecalculeert na den Ephemerides des Hooghgeleerden Astronimus D. David Origanus, Professor Mathematicus van den Keur Vorst van Brandenburgh. Hier zijn bijgevoeght eenige gedenckweerdige Hongers-nooden met meer andere dingen. t'Amsteldam. Voor Cornelis van der Plasse." — Achteraan staat: »t'Amsteldam. Gedruckt by Paulus van Ravesteyn. Anno 1623."

---

boekverzameling van den Schouwburg, bekende druk van 1739 geheel uitgeput zijnde, zoo is bij wederopvoering van dit stukje eene nieuwe oplage nodig geworden."

1) Vgl. *Tooneel-Aanteekeningen*, blz. 181.

De daarachter voorkomende klucht van Brederoo, die niet op den titel van den Almanak vermeld wordt, blijkt alleen tot den almanak te behooren uit de doorloopende letterpaginering, want de klucht zelf, die 16 bladzijden beslaat, heeft een afzonderlijken titel, namelijk »Amsterdams praatjen tusschen Symen sonder Soetigheyd en Teuntjen (alias) Roert my niet. t'Amsteldam. Voor Cornelis Lodewycksz. van der Plasse. Anno 1622."

Brederoo's naam wordt niet vermeld, maar aan het einde staat »'t Kan verkeeren." Het komt mij voor, dat deze uitgave boven de andere de voorkeur verdient, niet slechts omdat zij de oudst bekende is, maar ook omdat zij niet door zinstorende drukfouten is ontsierd, zooals andere, met name die van 1644, welke ik er meê vergeleek, en die niet alleen hier en daar verkeerde lezingen heeft, maar bovendien veel minder nauwkeurig het plat Amsterdamsch weêrgeeft dan deze.

Van den Almanak zelf valt op letterkundig gebied niets anders meê te deelen, dan dat hij besloten wordt door vier gedichtjes, getiteld »De vier Getyden des Jaers", en geteekend door A(drianus) Hofferus (van Bommenede), den uit den Zeeuschen Nachtegael van 1623 bekenden dichterlijken burgemeester van Zierikzee, die in 1627 rentmeester-generaal van Zeeland beooster-Schelde zou worden [1]), en ook in het Latijn de lier besnaarde.

De Almanak, in bezit van den Heer F. N. Maas Jr. te Gouda, is ingebonden bij twee andere schrijfalmanakken, eenen van 1622 en eenen van 1621, welke samen in de jaren van hun verschijnen toebehoorden aan Gerrit Hoevemans Wernensis en hier en daar door dezen voorzien zijn van aanteekeningen, meestal van persoonlijken aard, nu en dan ook aangaande staatkundige gebeurtenissen.

Zij hebben alle drie denzelfden bovenvermelden titel, doch natuurlijk met ander jaartal en ook met eene andere opgave

---

1) Zie M. Z. van Boxhorn, *Croniick van Zeelandt*, Middelb. 1644, I, 454.

van hetgeen er bijgevoegd is. Dat bestaat bij dien van 1622 uit een boekje van 16 bladzijden, bevattende een »Journael ofte Dagh-Register, waer in verthoont werdt des vyands Schermslagh voor Bergen op Zoom: Met het dapper verset ofte ontset derselver Stede, ende alles wat aldaer ghepasseert is." Achter dien van 1621 vindt men 16 bladzijden, behandelende »De redenen die de Staten van Bohemen beweeght hebben den Ertshertog Ferdinandus te verworpen, etc. Ende haer gedronghen hebben, eenen nieuwen Koning te kiesen"; evenals de klucht van Brederoo met afzonderlijken titel.

Terwijl de versjes van Hofferus ook den almanak van 1622 besluiten, vindt men achter dien van 1621 vijf gedichtjes met de volgende inleiding:

»Om 't leech papier te vullen
Wy hier gaen stellen sullen
Op dicht de Jaer-ghetyen,
Die vier zijn in ghetale,
Met al het principale,
Dat men dan siet geschyen."

De gedichtjes, een op ieder jaargetij en een »sonnet aen den Leser" als toegift, zijn allesbehalve hoogdravend, maar toch een weinig minder prozaïsch dan de inleiding zou doen vermoeden. Als proeve er van deel ik het eerste, op de Lente, mede:

»Wanneer de gulde Son verruylt het koude teecken
Der Visschen, daer hy heeft een Maent langh in ghesteecken,
En neemt den Ram daer voor, so maeckt hy mette gangh
De gantsche werelt door dach en nacht even langh.
De Winter, of 't hem lief of leet is, moet gaen schampen,
Vermits de soete Lent zijn meester wordt in 't kampen.
Favonius komt weer, kust Floor, en blaest terstondt
Bloemkens by manden vol uyt synen lauwen mondt.
Pomone toont haer kracht, en doet van nieus weer leven
't Geboomte dat van koud' was bladeloos ghebleven.
Den jonghen Itys wordt van Philomeel bequeelt,
't Gediert in 't groene wout elck met zijn gayken speelt.

De mensch, haer aller Heer, van Godt begaeft met reden,
Verandert wel zijn huyt, maar niet zijn oude zeden;
Die blyven soose zijn, en wat Godt smeeckt oft dreycht,
Hy volcht zijn dartel vleesch, dat hem tot sonde neycht.
't Is noch te vroech op 't jaer (denckt hy) om deucht te leeren,
Daer komt een winter, dan sal ick my wel bekeeren.
Maer elck moet bidden Godt (so Christ de Joden riedt)
Dat syne vlucht niet in de Winter en geschiedt."

Deze gedichtjes zijn alleen met eene spreuk geteekend, namelijk »Lijdt en hoopt"; maar de dichter is geen onbekende voor wie weet, dat Reinier Telle, een vriend van Hofferus, zich onder die spreuk verschuilt. Ook werden deze versjes niet voor het eerst gedrukt, daar zij ook voorkomen achter de dichterlijke »Beschryvinghe van de Groote Visch van Hollant. Als oock de Krooninge van Fredericus den V, Ghekroont Koningh van Bohemen binnen Praegh, den 4 Nov. 1619. Amst. Voor Cornelis van der Plasse 1620" [1]).

Zooals men weet werd Reinier Telle (alias Regnerus Vitellius) in 1558 te Zierikzee geboren, werd hij, na Duitschland, Italië en Frankrijk doorreisd te hebben, rector in zijne geboorteplaats, en verhuisde vandaar in 1610 naar Amsterdam, waar hij overleed »in den jare 1618, begraven met onghedeckten, ende met laurieren ghekroonden, ende een yeder sichtbaren hoofde, op de maniere van uytnemende Poëten" [2]); doch of het met dat sterfjaar wel in den haak is, betwijfel ik. Vóór 1619 kan hij, dunkt mij, niet gestorven zijn.

Hij was in de eerste plaats geleerde en vertaalde niet alleen in het Nederlandsch Servet's werk over de Drieëenheid, en in 't Latijn Guicciardini's beschrijving der Nederlanden en Camden's beschrijving van Groot-Brittanje en Ierland (aan Hofferus opgedragen), maar leverde in 1616 ook eene »Nieuwe Beschryvinghe uyt verscheyden Autheuren ordentlyck tzamen gestelt, vervattende alles wat in de selve Landen (namelijk de Neder-

1) Zie L. D. Petit, *Bibl. van Ned. Pamfletten*, N°. 1278.
2) Zie Boxhorn, t. a. p., I, bl. 464.

landen) ende hare besondere steden sonderlingh te sien ende te vinden is", als tekst van het te Amsterdam uitgegeven »Nieuw Nederlandsch Caertboeck, gesneden ende in 't licht gebracht door Abraham Goos."

Bekend is het, dat hij eene, ook door Brederoo bezongen, vertaling der »Tragedische ofte Klaechlycke Historiën" leverde. Gedurende den strijd tusschen Remonstranten en Contraremonstranten koos hij, ook door het schrijven van verschillende pamfletten, partij voor de eerste, en drong hij vooral op verdraagzaamheid en verzoening aan; doch alleen op hetgeen van zijn dichterlijken arbeid bekend is, wensch ik nog met een paar woorden de aandacht te vestigen.

Tot zijne oudste gedichten zal er een van 27 achtregelige coupletten behooren op de kloekmoedige verdediging van Zierikzee tegen de Vlamingen in 1302 en 1303, »tot eeuwighe lof van sijn vaderlandt, door last van sijne ghebiedende Heeren met veel betere Duytsche veerssen beschreven (dan eenige middeleeuwsche Latijnsche op hetzelfde onderwerp), dienende tot bondighe (lees: uitgebreide) vertalinghe van de Latijnsche", zooals Boxhorn zegt, die het geheele gedicht in zijne »Chroniick van Zeelandt" II, bl. 120—126, opnam.

Andere gedichten van Telle zijn: »Vredesang, welcke dienen mach voor een eeuwich Nieuwe-jaer-liedt (Amst. Broer Jansz) 1615" [1]) en »Reinier Telles Tweede vredesang ofte Jaerliedt op de voleyndinge van de eerste hondert jaren na de aengevangene Reformatie der Kercken, Amst. 1617" [2]). Beide zijn later met elkaar herdrukt, zelfs nog in de tweede helft der 17de eeuw [3]), en hebben ook tegendichten en verdedigingen uitgelokt [4]).

Verder zijn als politiek-godsdienstige gedichten van hem bekend:

1) Zie P. A. Tiele, *Bibl. van Ned. Pamfletten van F. Muller*, N°. 1163.
2) Zie P. A. Tiele, t. a. p. N°. 1341.
3) Zie L. D. Petit, t. a. p. N°. 1123.
4) Zie L. D. Petit, t. a. p. N°. 1038, 1039.

1°. »Der contraremonstranten Kerf-stock, die nimmermeer yser wordt. Aen de Roomsche Catholycken. Door een Liefhebber van de vrye waerheyt." Z. j., maar in 1617 of 1618 geschreven, daar er in dat laatste jaar tegenschriften tegen uitkwamen [1]). Het is zestig achtregelige coupletten groot, met een klinkdicht vooraf.

2°. »Troost-liedt aen alle vrome Godtvruchtige Lidtmaten ende Liefhebbers der Ghemeente J. Chr. binnen Amsterdam, die de Schryver van 't Boeck geintituleert: Antwoordt tot wederlegginghe enz.... gesocht heeft in haren goeden name ende fame te quetsen" z. j. [2]). Het bevat twaalf achtregelige strophen.

3°. »Weeklacht der Hollantsche Maegt over dese verwerde Tyden. Met een ernstighe Aenspraecke aen sijn Princelycke Excellentie ende Heeren van den Lande" z. j. [3]).

Ook vindt men nog twee klinkdichten van hem in den door hem uit het Latijn vertaalden »Brief van Janus Drusius, Prof. van de Hebr. Tale in de H. Schole tot Franeker, aen de Nederl. Broeders."

Eindelijk moet ik nog herinneren aan vier gedichtjes, die van hem zijn opgenomen in de bekende bloemlezing *Apollos Harp*, Amst. 1658. Het eerste (bl. 114) is een sonnet, beginnende »Ik haat in een Françoys" enz., en dan verder opsommende al wat hij haat, met dit besluit:

»Maar bovenal den zucht tot heerschen in een man,
Die gaerne zou den naam van Kerken-dienaer dragen."

Als bijvoegsel vindt men daar nog een vierregelig puntdicht van hem, en verder (bl. 370) een vijfling tegen Maurits [4]).

---

1) Zie P. A. Tiele, t. a. p. N°. 1342 en vgl. Brandt's *Hist. der Reform.* III bl. 193, waar Telle „een hardt partij der Contraremonstranten en Dichter van een vermaerdt schempschrift de *Kerfstok*" genoemd wordt.

2) Zie L. D. Petit, t. a. p. N°. 1099.

3) Zie L. D. Petit, t. a. p. N°. 1143.

4) Het is ook opgenomen in de *Nederduitse en Latynse Keurdigten*, Rotterdam 1710, bl. 178.

Uitvoeriger is een »Liedeken van den Hollantschen Tuyn" (bl. 374—377), dat eene plaats mag innemen naast de hekeldichten van Vondel. Vooral met het oog op onzen hoofddichter meende ik de aandacht op Reinier Telle te mogen vestigen. Wil men Vondel als hekeldichter goed leeren waardeeren, en hem niet meer geheel op zich zelf, maar in betrekking tot zijne mede- en tegenstanders beschouwen, dan mag men zijne hekeldichten wel in de eerste plaats met die van Telle vergelijken, en daarom beveel ik ieder eene nadere kennismaking daarmeê ten sterkste aan. Wie dat doet of gedaan heeft, zal mij, vertrouw ik, toestemmen, dat »Een oudt Vlaems Dicht" in *Apollos Harp* bl. 230, in den bladwijzer aan hem toegeschreven, wel niet van hem zal zijn.

Groningen, 29 April 1883. JAN TE WINKEL.

EEN BRIEF VAN HOOFT AAN BARLAEUS.

Van een groot man wekt alles onze belangstelling. Van een groot schrijver verlangen wij de werken zoo volledig mogelijk te bezitten, zelfs die welke oorspronkelijk niet voor de pers bestemd waren, en daaronder in de eerste plaats de brieven, aan goede vrienden geschreven: want deze kunnen gewichtige bouwstoffen leveren zoowel voor onze kennis van de levensomstandigheden des schrijvers, als voor die van den tijd, waarin hij leefde. Het uitgeven van brieven is dan ook tegenwoordig te recht aan de orde van den dag. Nog onlangs verblijdden Prof. Jonckbloet en Land ons met de uitgave van Huygens' muzikale briefwisseling. De brieven van Hooft zijn

reeds lang in druk verschenen en veelvuldig als bron voor de geschiedenis onzer letterkunde in de 17de eeuw gebruikt. Reeds in Brandt's uitgave van Hooft's werken komen er vele voor; meer dan tweehonderd vindt men er in die van Hooft's Mengelwerken door David van Hoogstraten (1704). In de uitgave van Huydecoper (1750) is dat getal reeds tot 770 gestegen, terwijl eindelijk Dr. Van Vloten in 1857 de bekende uitgaaf voltooide, die 975 brieven van en aan Hooft bevat.

In die verzamelingen nu vinden wij, bij Hoogstraten als N°. 215, bij Huydecoper als N°. 761, bij Van Vloten als N°. 948, eenen brief, den 13den Sept. 1646 door Hooft te Muiden aan Barlaeus geschreven. Die brief is daar echter slechts onvolledig afgedrukt; maar daar hij op het oogenblik in handen is van den heer Zuidema te Noordbroek, en ik door vriendelijke tusschenkomst in de gelegenheid was er kennis van te nemen, ben ik in staat het ontbrekende aan te vullen. Men leest in de uitgaven: »Maar wy gaan morgen naa Uitrecht", en op die woorden volgt hetgeen in de uitgaven is weggelaten, namelijk:

»Om de kinderen daar te brengen, en te leeveren aan haaren vaader van der Mejde, die ze op maandagh denkt van daar te koomen haalen. Joffrouw van Ejk, oft liever (schreef mijn zoon laast ujt den Haaghe) Joffrouw Ymans wort daar ook verwacht, en ik leg haar niet zonder Ymans, de reize te zullen aanneemen. Wij zijn alle ter brujlofte genoodight; doch mijn' dochter Christina heeft alleen bewillight in 't koomen, zoo haare zuster van der Perre meede tot zulx verstaat."

Daarop volgt dan, zooals in de uitgaven, die op eigen gezag het voorafgaande en volgende door *en* verbonden hebben:

»Wij maaken gissing op Dinxdagh oft Woensdagh weeder hier te weezen", enz.

Tot toelichting van dit stukje een paar woorden.

Hooft begaf zich den 14den Sept. naar Utrecht met zijne echtgenoote, blijkens eenen brief van 18 Sept. (N°. 949 bij v. Vl.),

geschreven door Christina Hooft »aan Mevrouw, Mevrouw Leonora Hellemans, ten hujze van den Heer Johan van der Perre, woonende op 't Preekers Kerkhof tot Ujtrecht." Hooft logeerde dus bij zijnen schoonzoon Van der Perre, die in April 1642 gehuwd was met Susanne Bartelotti, dochter zijner vrouw uit haar eerste huwelijk. Het doel van de reis was, daar de kinderen te brengen van zijne andere stiefdochter, Constancia, den 31sten Mei 1644 gehuwd met Johan van der Meide, toen »Oudtscheepen en Raadsman der stadt Rotterdam", en kort daarop burgemeester aldaar en gecommitteerden Raad der Staten van Holland. Uit een paar andere brieven (N°. 936 en 941 bij v. Vl.) blijkt, dat hij den 8sten Juli 1646 te Spa was aangekomen, en naar gissing van Barlaeus den 9den Aug. vandaar teruggekeerd kan zijn; maar daar Barlaeus slechts eene gissing uitspreekt, hebben wij het recht om desniettegenstaande te vermoeden, dat Van der Meide eerst in 't midden van September Spa zal verlaten hebben. In dat geval zou deze brief ons leeren, als een nieuw bewijs voor den goeden voet, waarop Hooft met zijne stiefdochters stond, dat Van der Meide's kinderen (en wel vermoedelijk zijne vrouw ook) gedurende eenigen tijd bij hunne grootouders gelogeerd hebbende, door deze tot Utrecht gebracht werden om daar ten huize van Van der Perre, hunnen oom, afgeleverd te worden aan den juist van buitenslands teruggekeerden vader.

Nemen wij in aanmerking, dat Constancia Van der Meide den 2den Febr. 1645 beviel van haar eerste kind (zie brief N°. 902), Heleonora genaamd en later, als echtgenoote van Nicolaas van Vlooswijk, drostin van Muiden, dan kan Van der Meide's gezin in Sept. 1646 wel niet talrijk en moet het zeer jeugdig geweest zijn.

Wie Juffrouw Van Eik is, weet ik niet. Er valt te denken aan de familie Van Eyk, waarmeê Huygens verwant was, en waarover de heer Unger in *Oud-Holland* bl. 97 vlgg. belangrijke mededeelingen deed. Ook bedenke men, dat er een brief bestaat van Dirk Simonsz. van Eik, »bedienende de schout-

ampten van Weesp en Weesperkerspel", den 6den Nov. 1640 aan Hooft geschreven (N°. 773 bij v. Vl.), en dat Hooft hem zeer genegen was, blijkens eenen brief van 25 Mei 1645 (N°. 920), waarin hij hem tot majoor of wachtmeester van Weesp aanbeveelt.

Onze brief zou ons doen vermoeden, dat Juffr. Van Eik kort te voren met zekeren heer Ymans, die mij geheel onbekend is, maar die tot eene aanzienlijke familie Ymans in Zeeland zou kunnen behooren, getrouwd was, indien de bruiloft, waarvan gesproken wordt, niet de hare scheen te wezen. In dat geval is het bericht van Aernout Hooft niet zonder eenige dubbelzinnigheid.

Dat Christina de bruiloft niet zal hebben bijgewoond, is waarschijnlijk, daar zij den 18den Sept. aan hare moeder schrijft: »Ik ben, Godt zy gelooft, de koorts quydt, hoop de Heere mijn vorder sterkte zal geeven."

De lezer neme het weinige, dat ik had mede te deelen, voor lief.

Groningen, 26 April 1883. JAN TE WINKEL.

OVER TWEE SPREUKENVERZAMELINGEN UIT HET HULTHEMSCHE HANDSCHRIFT.

Willems heeft in zijn Belgisch Museum, dl. 1, bl. 101—136, en dl. 6, bl. 184—212, uitgegeven een paar aan het Hulthemsche Handschrift ontleende verzamelingen spreuken, spreekwoorden, en wat de verzamelaar er al zoo voor gehouden heeft. Deze is daarbij even dwaas te werk gegaan als de uitgever. Eerst een enkel woord, om het over den eerste uitgesproken oordeel te staven. Wat een bonte mengeling van de meest ongelijksoortige versjes worden ons daar als *sproken*, of als *parabelen* en *wise leren* opgedischt! *Belg. Mus.* 6, 210, 781—798 vinden wij b. v. de 18 eerste regels van boek X van den *Limborch* [1]), dat evenveel van een parabel of een wise lere heeft als de *Reinaert* van den *Leekenspiegel.* Wij vinden er verder een raadsel, dat in de middeleeuwen opgeld deed, nl. 6, 202, 521—528:

Mijn vader wan mi hier te voren,
Eer hi ghewonnen was ofte gheboren *enz.*,

naar andere redacties gedrukt *Belg. Mus.* 5, 100; in een Hs. van Maerlant's *Naturen Bloeme* (ald. 101 noot); in het Hs. van *Der Vrouwen Heimelicheit* (ald.); en *O Vl. Ged.* 2, 64. Wij vinden er een stukje in uit een leerboek over Natuurlijke Historie, nl. 6, 200, 473—8: »Clavarius es een voghel, enz."; vgl. *Nat. Bl.* III, 755 (over den Caladrius; de aanteekening

1) Eene vergelijking der beide redacties geeft voor den tekst van den *Limborch* althans nog eenig nut. In plaats van *verliest* (vs. 3) heeft *Belg. Mus.*: *slit.* Men zal voor *verliest* dus moeten lezen *verslit* of *verslijt* (ook om vs. 4 *var.*: oec heeft soe *versleten* mi); vs. 6 *delijt*; var. *jolijt*; vs. 1 *oververt*; var. *henen veert*; vs. 13 *vervrouwe*; var. *verblide.*

van Willems aan den voet der bladzijde kan dus vervallen). Dat dit versje ook bij Fridank, *Bescheidenheit* 143, 7—12 voorkomt, is reeds door Willems opgemerkt. De hier besproken eigenaardigheid vinden wij dan ook eigenlijk in alle dergelijke verzamelingen terug; zij is dus slechts gedeeltelijk aan onzen verzamelaar te wijten, die ongetwijfeld ook in zijn voorbeeld een mengelmoes van allerlei gedichtjes, versjes, raadsels, spreuken enz. bijeenvond.

Ernstiger is het bezwaar tegen de wijze, waarop de uitgever de beide verzamelingen in zijn Belgisch Museum heeft doen drukken. Immers wat moet men denken van den uitgever, die bij een soortgelijken tekst alles door elkander werpt en de versjes op elkander doet volgen naar het aantal regels, dat zij lang zijn; eerst de tweeregelige, dan de vierregelige, en zoo vervolgens!! Het beste middel, om achter de bron van eene dergelijke verzameling te komen, de orde, waarin de verschillende versjes op elkander volgen[1]), wordt op deze wijze moedwillig verworpen en de opsporing er van voor anderen zoogoed als onmogelijk gemaakt. Eigenlijk moest de geheele verzameling nog eens worden gedrukt in de volgorde van het Hulthemsche Handschrift: want, zoo als Willems ze heeft doen drukken, heeft men er zoogoed als niets aan. Er zou dan tevens gelegenheid zijn, hier en daar eene verbetering aan te brengen naar het Handschrift, en een enkel versje in te voegen, dat door den uitgever (hoe kon het ook bijna anders!) is overgeslagen. Doch daar dit vooreerst wel niet geschieden zal, zal ik opgeven, welke orde in het Handschrift gevolgd wordt. *Belg. Mus.* 1, bl. 101—136; in het *Hulth. Hs.* 87*c*—94*b*: N°. 1, 2, 5—7, 11—14, 17; N°. 18 is overgeslagen; het luidt:

Die meneghe vreecht, hoet met mi steet:
Voeric wel, het ware hem leet.

---

1) Een punt, waarvan Te Winkel, in zijne uitgave van den *Esopet*, het belang zoo juist heeft doen uitkomen.

19, 24—26, 29, 33, 38, 42, 48, 55, 56—60, 63—73, 75, 76, 79, 81, 85, 86, 88—91, 94, 95, 97, 99, 101—108, 124, 125, 136, 138, 228, 229, 231, 46 (e ende e *enz.*), 4, 8, 9, 10, 20, 21, 23, 27, 28, 31, 34, 39, 40, 43, 44, 45, 35 en 36, 47, 49, 51—54, 62, 78, 83, 84, 87, 96, 109, 112, 117, 93 (door Willems bl. 110 na vs. 12 overgeslagen); het luidt aldus:

Ay lieflijc lief, doer minne fijn,
Nu doet soe dat mi doghen
Verkeren, want u anscijn
Doet mijn herte dicke verhoghen.

120—122, 126, 127, 130, 131, 133—137 (bl. 112), 139—141, 230, 232—234, 226, 116, 118, 3, 15, 16, 22, 30, 32, 37, 41, 61, 74, 77, 80, 82, 92, 98 (bl. 117), 100, 110, 111, 113—115, 119, 128, 129, 142—226 (bl. 118—135), 50, 123. N°. 132 (*f.* 90*d*) is overgeslagen, zeker »om den onkieschen inhoud"; een door Willems meer in praktijk gebrachte kinderkamer-maatregel. Het luidt:

Quistwater, o quistwater!
Ghi hebt twee oghen als een cater,
Ende die bec als een hinne,
Ende doren als ene bettinne (waarschijnlijk *geit*),
Ende u conte als ene coe;
U eerscat gheet op ende toe:
Ghi gaet al visten als een verken:
Al abelheit mach men aen u merken!

Enkele tekstverbeteringen zal ik hier laten volgen, gedeeltelijk aan het Hs. ontleend. Bl. 102, vs. 7 leze men met het Hs.:

Die last *dreghet*, *hem* mach lusten.

vs. 11:

Ic en *beens* allene niet.

vs. 20:

Die mi verriet, hi scheen *mi* vrient.

bl. 103, vs. 21:

Ic *beent*, besiet mi wale.

bl. 104, vs. 17:

Ach *leider*! al mijns herten gheren.

bl. 105, 16:

Die*t* niet en cost, wat macht hem scaden.

bl. 108, 1, heeft het Hs.:

Aen vrouwen *zeer* en leghet gheen macht:
Die oghen wenen, therte lacht.
Al dat si in seven jaren mint,
Dats binnen derden daghe al wint.

De lezing van Willems, die *zeer* weglaat, komt toevallig overeen met eene andere redactie van deze regels, bij Maerlant, *Troyen* 4064 vlgg., waaraan misschien de verzamelaar ze ontleende, en die aldus luidt:

Aen vrouwen leghet cleyn macht
Want toghe weent ende thertte lacht.
Onghestadich es vrouwen moet,
Ende sot ghenoech, *die meest es vroet*[1]).
Al dat sy seven jaren mynt,
En es binden derden daghe een twint.

De toevoeging van *zeer* is geen verbetering, want de bedoeling is: Vrouwen hebben zeer weinig *zelfbedwang*. Of moet men wellicht verklaren: »Op vrouwentranen kan men geen staat maken"? Dit is een zeer goede zin, doch ik zie niet in, hoe het woord *macht* dit beteekenen kan.

Bl. 110, vs. 9 (Hs.):

Ontfermech, gherechtech, *wettech* ende milde;
Die dese drie *ponte* wel *hilde*.

Willems laat *wettech* weg, en dan zijn er werkelijk drie punten, doch hij had dit wel aan den voet der bl. kunnen mededeelen.

---

1) Hs. E s. g. hoert wat si wel doet. Zie de noot t. a. p.

Bl. 113, 15 (hs.):

Och wie *einich*, dat ic sie (*d. i.* si),
Ic ben *mi andere* int ghedachte.

Willems, die de uitdr. mi andere d. i. *met ééne andere*, *met ons beiden* (zie *Tijdschr.* 2, 192 vlgg.) niet begreep, veranderde ze willekeurig in met andere, waardoor de ware bedoeling onduidelijk wordt gemaakt.

Bl. 118, 13—18:

Mijn uutvercoren cuccucnest,
Want du mijns herten kerskorf best,
Blaesbalch in minen sinne,
Mijn herte es an u ghevest
Als een clesse aen een becken hest;
Dat doe ic u bekinnen.

In dit niet onaardige gedichtje zijn eenige moeilijkheden. Waarom noemt hij zijn liefje een *koekoeksnest*? Toch niet omdat zij eigenlijk aan een ander behoorde? Dan zou althans de bekoring verdwenen zijn. Wat is een *kerskorf*? Een *kersenben*? Welke vergelijking ligt dan daaraan ten grondslag? Was des minnaars grootste ideaal misschien een volle mand kersen? Ook *Gesch. v. Antw.* 2, 646 komt onder allerlei huisraad en gereedschappen ook een *keerscorf* voor, doch ook daar blijkt niet juist de bedoeling. Vgl. *ald.* 649: een keerskiste. De woorden *blaesbalch in minen sinne* zijn duidelijker en bevatten een zelfde beeld als *iemands gemoed in vlam zetten*. Voor *ghevest*, vs. 16, heeft het Hs. *ghebest*, van *besten*, d. i. *rijgen*. De fig. opvatting van dit woord, nl. *vereenigen, verbinden*, komt ook voor *Vierde Mart.* 816: Die duvele selense *besten met* harre spisen mesten, *in hun drek werpen*. Vgl. mhd. *gebësten* (Lexer 1, 753). In vs. 17 leest het Hs. *hect*, doch dit kan reeds om het rijm niet juist zijn. Ook *becken* is onjuist. Men leze, om zin en rijm te herstellen:

Als een clesse aen een *hecken vest.*

Gelijk een *klis aan een hek*, is een zeer juist beeld. *Vesten* als intrans. komt in 't mnl. meermalen voor. Zie b. v. Hild. *Gloss.*

Hecken, een nog in de 17de eeuw gewonen vorm voor *hek*, vindt men b. v. *Spreuken* 105: De jougde (jeugd) moet uut, seyde de vrouwe, doe reedtse op *thecken*.

Bl. 121, vs. 10:

> Hine es niet vrient,
> Maer hi ontsiet
> Die vrientscap sere.

Men leze met het Hs. *ontsient*, d. i. *maakt te schande*. *Ontsienen* bet. hetzelfde als *onteren*, *ontreinen* en dgl. Het zou bijna niet noodig zijn, dit mede te deelen, indien Willems niet aan den voet der bladz. aanteekende: »Ontsiet, lees ontsint, *stelt zijn zin daervan*". Tegen het Handschrift en tegen de gezonde verklaring der woorden in!

Bl. 123, vs. 29:

> Soe wie dat mint
> Hi heeft oft sint
> Den sanc altoes.

Men leze met het hs.: »Hi *gheeft* den sanc"; *geven* op te vatten in den zin van *van zich geven*, lat. *edere*. Zie *T. en Lettb.* 6, 17.

Bl. 125, vs. 8, leze men met het Hs.:

> *Dies* es menichfout
> Beide gheluc ende ere.

Bl. 127, vs. 15, lees:

> Dies niet en *es* wert.

vs. 25:

> Dicke verkiest,
> Wanneer verliest
> Een man, na dwijf, sijn kint,
> Soe sere met herten,
> Dat hi der smerten
> Sijns wijfs vergeet in mint;

Hs.: I mint. Voor *verkiest* leze men *verriest*, d. i. *wordt wanhopig*. Zie *Taalk. Bijdr.* 2, 214 vlg. In plaats van *in mint*

misschien te lezen *ie sint*, d. i. *voorgoed*, doch wellicht zit er iets anders achter.

Bl. 128, vs. 7 vlgg.:

In noet, in anxte, in pine
Versiet altoos te sine
  God en steet hem bi.

Lees:

In noet, in anxte, in pine
Versiet altoos *de* sine
  God, *ende* steet hem bi.

Bl. 128, vs. 25, leze men met het Hs.:

Als God den wint (*Hs.* wijnt)
Selve beghint
  Te kerne west.

Willems leest *selken* voor *selve*, en tracht daarvan nog eene verklaring te geven.

Bl. 133, vs. 21:

Het comt te love
Soe wie te hove
  Sijt vroech of spade,
Eest quaet of goet,
Wat yement doet,
  Na elcs dade!

Willems heeft verkeerd gelezen en zit dan ook, blijkens zijne Aanteekening, met de verklaring aan den grond. Het Hs. heeft:

Het comt te *lone*
Soe wie te *hone*....
Wat yement doet;

»het wordt *beloond of wel* gestraft". *Soe wie*, mhd. *swie*, mnd. *swie*, dat, zoover ik weet, nergens elders voorkomt, beteekent *gelijk ook*. Zie Lexer 2, 1371; Lübben 4, 298, en vgl. hd. *sowie*.

Bl. 136, vs. 13, leze men met het Hs.:

Men vinter *niet* van sessen ene,
Die gherne ghelden dat si ontlenen.

De tweede verzameling »Oude Rijmspreuken en Priamelen" of, zooals ze in het Hulth. Hs. (136*d*—142*a*) genoemd wordt: »Van vele edelen (*l.* edeler) parabelen ende wiser leren", is gedrukt *Belg. Mus.* 6, 184—212, en wel op dezelfde onwetenschappelijke wijze naar het aantal regels, dat de versjes tellen. De volgorde in het Hs. is deze:

33, 78, 82, 111, 113, 116, 117, 129—132, 134, 136, 138, 139, 144, 145, 147, 148, 150—153, 157—159, 161; (4 reg.) 12—16, 17 en 18 (door Willems te onrechte bijeengevoegd), 19, 22, 31, 32, 59, 61—77, 79 en 80 (door W. te onrechte samengevoegd), 81, 84—86, 88, 89, 92, 95—110, 112, 114, 115, 118 en 119 (door W. te onrechte samengevoegd), 121, 124—128, 133, 135, 137, 140, 146, 149, 154—156, 160, 164; (6 regels) 2, 3, 5, 7, 8, 20, 21, 23, 27, 30, 46, 48—50, 52, 53, 56, 58, 60, 83, 87, 90, 91, 120, 122, 123, 141, 143, 162; (8 reg.) 4, 11, 26, 47, 54, 55, 57, 142; (9 reg.) 35—45, 10 (eig. van 8 regels); (10 reg.) 24, 34 (eig. 9 regels), 51, 93 en 94 (de 2 laatste regels door W. ten onrechte er bij gevoegd; zij vormen eene afzonderlijke spreuk; (12 regels) 9, 29, 163; (meer regels) 1, 6, 25, 28. Onmiddellijk daarop volgt dan de verzameling spreuken enz., uitgegeven door Serrure, in zijn *Vaderlandsch Museum*, Dl. 2, bl. 176 - 195.

Ook hier kunnen enkele verbeteringen worden aangebracht, gedeeltelijk naar het Handschrift. Ik volg de orde, waarin de versjes in het Hs. zelf voorkomen. *Belg. Mus.* 6, 207, 661:

die rijcheit niet en heeft
Ende hem daghelijcs gheneert,
Hi es die rijcste man die leeft,
Want hi tsine met Gode verteert,
Dat (*zoodat*) hem zorghe noch ancxt en deert.

Men leze:

Want hi tsine *met goede* verteert,

d. i. *in rust.* Deze fout, die meer in Hss. voorkomt, is besproken *Theoph.* bl. 30 en *Tijdschr.*, bl. 138 vlgg.

Bl. 199, vs. 431:

Drie dinghen sijn, ...
Die ons sijn altoes te fel:
Die vlieghende vloie ende sduvels nijt.

Men leze:

Die *vliegh entie* vloie ende sduvels nijt.

Zoo zijn er werkelijk drie dingen, die het ons lastig maken. Het is mogelijk, dat met de vlieg eigenlijk de *mug* bedoeld is; ook thans nog zijn er vele menschen, die de benamingen van beide dieren verwarren, o. a. de meeste Friezen.

Bl. 199, vs. 443:

Vondic enen yseren moet,
Die jeghen loghene waer goet,
Ende enen scilt jeghen scelden,
Dese woudic herde diere ghelden,
Ende een berch jeghen verraet,
Ic soudse hueren, dat verstaet.

Het hs. heeft dezelfde lezing, met uitzondering alleen van *borch* voor *berch*, doch ook dit is de ware lezing niet, evenmin als *yseren moet* in den eersten regel. Hoe kan een yseren moet goed zijn tegen logen, en wat moet men door een *iseren moet* verstaan? Het eenige, wat het zou kunnen beteekenen, nl. *een hard* of *verhard gemoed*, komt hier in den samenhang volstrekt niet te pas. Bovendien kan men een *iseren moet* bezwaarlijk diere gelden. Er moet dus een fout zijn ingeslopen. Voor de verbetering van den tekst kan vs. 3 ons den rechten weg wijzen. Er wordt daar een gedeelte van de wapenrusting genoemd, waarmede men *gedekt* is tegen eene onhebbelijke eigenschap van anderen. Dit is een volkomen juist begrip, en de vooronderstelling ligt dus voor de hand, dat ook in de andere regels wapenen van verdediging zullen worden genoemd, waarop iets zal afstuiten, of waarmede men zich tegen iets kan verweren. Men leze met eene geringe verandering:

Vondic enen *yseren hoet*,
Die jeghen loghene waer goet.

De *yserhoet* (of *yseren hoet*) of *beckeneel* of *coyfie* of *salade* (Kil. 860: salade, cassis, galea; van lat. *caelata*; fr. *salade* (verouderd); zie Littré 4, 1808) was oorspronkelijk het *ijzeren* of *metalen kapje*, dat onder den helm gedragen werd. Bij uitbreiding nam *yserhoet* ook de bet. van *helm* aan. Men vindt het woord b. v. *Leid. Keurb.* 158, 22: »Een *ijserhoet* of beckeneel"; 477, 27: een *ijserhoet*, een hoetscovel ende een pansier; 180, 81: Een *ijserhoet* of een salade (*driemaal*); *Overijss. R.* I[1], 184: Een voll harnaschtuich...., toe weten een panser, een borst(?) *iserhoet* ende hondeskoevele (*l.* hovetkovele?; vgl. *Leid. Keurb.* 181, 81). Hier, waar bij het noemen van de volle wapenrusting schijnbaar de *helm* is vergeten, zal *iserhoet* wel in de bet. *helm* op te vatten zijn, en zoo ook *Belg. Mus.*, waar dan eerst de *helm*, vervolgens het *schild*, en eindelijk het *harnas*, mnl. *halsberch* (want aldus leze men in vs. 5 voor *berch* (W.) of *borch* (Hs.)) genoemd wordt. Een borch huren is een modern begrip (van een berch huren kan natuurlijk geen sprake zijn), waarvan men in de Middeleeuwen vreemd zou hebben opgekeken. Voor een gedeelte worden de hier gemaakte verbeteringen bevestigd door Fridank's *Bescheidenheit*, waar men 170, 14 vlgg. leest:

> Funde ich veile ein *îsenhuot*,
> der für lüge waere guot,
> Und einen schilt für schelten,
> den wolte ich tiure gelten.

Bl. 200, vs. 449:

> Dier herten dicke leide ghesciet,
> Die de liede node eten siet.

Men leze met het hs. of althans naar aanleiding van het hs., dat *dier heren* heeft:

> *Dien here* dicke leide ghesciet;

zoo ook in vs. 451 voor *machtem* met het Hs. *mochtem*.

Bl. 188, vs. 101:

Want eest, alst ghescreven staet,
Sone wert der sonden nemmermeer raet.

Men leze:

Sone wert *des sonders nemmer* raet.

d. i. *voor den zondaar (als hij in de zonde blijft) is geen genade te hopen, voor den zondaar is geen redding mogelijk.* Vgl. *Theoph.* 469 en Fridank's *Bescheidenheit*, 35, 12:

Sô wazzer hin te berge gât (d. i. *nooit*)
Sô mac *des sünders* werden rât.

Bl. 191, vs. 183:

In trouwen mach men an hem verstaen,
Die al greenkenden (*l.* -de) henen gaen.

Men leze:

Ontrouwe mach men, enz.

Vgl. *ongetrouwe* in vs. 185. De bedoeling is: »Men moge meenen, dat iemand, die grinnikt (*leelijke gezichten trekt?*), trouweloos en valsch is, er zijn er, die het onwillekeurig doen, en die men dus niet van valschheid verdenken moet". De verklaring van W. in de noot is onverstaanbaar.
Bl. 192, vs. 209.

De doot ons de liede steelt,
Ghelijc een die scaep speelt.

Willems heeft alweder verkeerd gelezen. Er staat *scaex* met een *x*, die werkelijk iets heeft van eene *p*. De uitgever vermoedde de waarheid; in de noot teekende hij aan: »waerschynlyk te lezen *scaec*". Doch het had niet bij eene gissing behoeven te blijven.
Bl. 193, vs. 251:

Waer sijn se die vrome heren waren?
Daer si ligghen, wast gers ende waren.

Aldus leest Willems en verklaart *waren* door *varen* (farrenkraut). Men denkt hierbij weder aan: l'étymologie c'est une science, enz." Het Hs. heeft:

Daer si ligghen, wast gers *te waren*,

hetgeen wel niet veel beteekent, doch in elk geval zuivere taal en gewoon mnl. is.

Bl. 194, vs. 270:

Hi es dom, die der (*l.* daer) trouwe soect,
Daer mens een twint niet en roect:
So wie blect lenden ende doren
Hevet met rechte beide verloren.

De beide laatste regels zijn bedorven, althans de derde regel. Vgl. Fridank 96, 27:

Swer sich habet an den dorn,
Sor vellet, der hât zwirnt verloren.

Het is nu duidelijk, dat de bedoeling is: »Iemand die, als hij valt, een doorn grijpt, lijdt dubbele schade". Nu kan *blect* komen van blecken, d. i. *ontvellen*, *openrijten*, doch de onmisbare woorden, »als hij valt" zoekt men in het mnl. te vergeefs.

Bl. 195, vs. 314:

Hier op sta ic te gapen,

heeft geen metrum en is geen mnl. Het Hs. heeft:

Hier op sta ic *ende gape.*

Moet voor *scaers . . . den* (in 311), dat moeilijk te lezen is, ook gelezen worden *scoenheden*?

Bl. 195, vs. 197:

Die meer door den d' daden
Dan dor Gode.

De *d'* is niet de verkorting van *duivel*, zooals Willems meent, maar van *denarius* of *penninc*, d. i. *het geld*, *de mammon.*

Amsterdam, *Sept.* '83. J. VERDAM.

DIETSCHE VERSCHEIDENHEDEN.

XLIII. *Floris*, vs. 2167.

Wanneer Floris op zijne reis naar Babilonië te Monflijs gekomen is, wordt hij welwillend ontvangen door den »wert" en zijne vrouw, aan wie de dichter de namen Daries en Licoris (vs. 2190; *Floire* 1470 *Daries*; 1509 *Licoris*) gegeven heeft. Floris is als altijd in gepeins verzonken en de »aufmerksame wirt" is bevreesd, dat die stilzwijgendheid en die neerslachtigheid voortspruiten uit ontevredenheid over het logies. Hij doet aan Floris eene vraag, daarop betrekkelijk, doch ontvangt van hem het geruststellende antwoord:

Here.., God lone u der scoenre sprake;
In dherberge miscomt mi gene sake,
Maer ic danker u ende bidde te Gode,
Dat hi mi u ocht (Hs.) uwen bode
Late gescien, dat ic u moet
Der eren danken, die gi mi doet.

In de Geschiedenis der Mnl. Dichtkunst, Dl. 2, bl. 237, laat Jonckbloet zich over deze regels in de volgende woorden uit. »Deze onzin is het gevolg van het niet verstaan van het woord *ostage* in de volgende plaats (*Floire* 1438 vlgg.):

nule rien
D'endroit l'ostel ne me desplaist;
A Damediu pri qu'il me laist,
Biaus dous sire, guerredoner
Vostre ostage et vo bel parler.

Het is mij niet geheel duidelijk, hoe het verkeerd vertalen van het woord *ostage* aanleiding kan gegeven hebben, dat wij

uist deze vertaling lezen in onzen tekst. Eene nauwkeurige aanwijzing van de eigenlijke fout in de vertaling ware hier zeer gepast geweest; immers gesteld, dat Dirk van Assenede, ook al geen heksenmeester in het Fransch, *ostage* opgevat heeft als *caution*, *otage*, *garantie* (Burguy 273), in plaats van als *hostage*, d. i. *hospitalité* (ald. 203), hoe komt dan het woord *bode* in den mnl. tekst, daar dit noch van het eene noch van het andere woord de vertaling zijn kan? Bovendien is, zooals Moltzer in zijne uitgave bl. 122 opmerkt, in de mnl. vertaling het woord *ostage* reeds vertegenwoordigd door *er* in *danker*, d. i. *der herberge*. Ik geloof dus niet, dat wij hier met eene verkeerde vertaling te doen hebben, doch, terwijl ik het geheel met Jonckbloet eens ben, dat er in deze regels onzin schuilt, wensch ik dien niet uit den oorspronkelijken tekst te verklaren, in welk geval eene poging om verbetering aan te brengen geheel noodeloos zou zijn, maar uit eene verkeerde lezing. Hoffmann von Fallersleben laat zich in zijne uitgave over dit vers niet uit, en heeft ook het woord *bode* in het gloss. niet opgenomen; waarschijnlijk heeft hij het als *nuntius* opgevat. Moltzer kiest in zijne Aantt. (bl. 122 zijner uitgave) partij tegen Jonckbloet, en zegt: »Het is m. i. allesbehalve onzin: immers een bode komt namens een ander en is zooveel als zijn plaatsvervanger, wien men evengoed een weldaad kan vergelden, als hem zelven". Dit laatste spreekt niemand tegen, doch 't is alleen de vraag, of het er staat en of het er staan kan. De Vries heeft zijn tekstcritiek op den Floris niet verder voortgezet dan tot vs. 1255, doch ik meen te weten, dat hij zich in dezen aan de zijde van Moltzer schaart. Het Volksboek schijnt geen licht te ontsteken, althans Penon heeft *T. en Lettb.* 6, 50 vlgg. daaruit niets aangevoerd ten voordeele of ten nadeele der mnl. lezing. Franck eindelijk vereenigt zich, zooals mij uit eene mondelinge mededeeling gebleken is, met het gevoelen van Jonckbloet. Het is dus na al het gezegde niet zonder belang, te trachten, de zaak tot eene beslissing te brengen.

De voorstanders van het behoud in dezen redeneeren aldus: »De bedoeling van de regels is: Ik bid God, dat hij mij u of iemand van uwentwege late te beurt vallen, om u mijn dank te betuigen (Moltzer). Wat is daartegen in te brengen? Is niet een *bode* goed vertaald door *iemand van uwentwege*, en is het niet uit de Middeleeuwen bekend, dat men zijne dankbaarheid vaak uitte ten opzichte van iemand, die ons niet zelf een dienst had gedaan, doch die een familielid, een vriend, een beschermeling, een afgezant van hem was, en als zijn plaatsvervanger beschouwd werd?"

Tegen deze redeneering op zich zelve is niet veel in te brengen; ook wij zullen steeds vriendelijk en voorkomend zijn tegen iemand, die komt vanwege een ander, welke ons beweldadigd heeft; hetzelfde heeft men ongetwijfeld in de Middeleeuwen gedaan, maar plaatsen, waar *bode* in het mnl. in deze opvatting voorkomt, heb ik tot heden niet gevonden. Doch ik wil over dit bezwaar heenstappen; deze opvatting van het woord zoowel als de gedachte zelve hebben niets onwaarschijnlijks; maar kunnen wij ze op de uit *Floris* aangehaalde plaats gebruiken? Ik geloof het niet. Reeds de vertaling van Moltzer: »dat hij mij u of iemand van uwentwege late te beurt vallen" wekt achterdocht. Moltzer zelf heeft zich blijkens deze vertolking zoo goed en zoo kwaad als het ging uit de verlegenheid gered. Immers God »laat niet iemand een persoon te beurt vallen", evenmin als God in 't mnl. »voor iemand een ander laat gescien", hetgeen er volgens M. staat. Bovendien welke naamval is in deze vertaling *u* en *uwen bode*. Het kan slechts 4de nv. zijn, en dan zou *gescien* een transitief ww. worden met den 4den nv. van den persoon. Ik betwijfel, of M. voorbeelden van dit gebruik zou kunnen bijbrengen. Een prolepsis aan te nemen, zoodat *u* en *uwen bode* feitelijk accusatieven zijn van het ww. van den afhankelijken bijzin, hier dus van *danken*, gaat niet aan; immers dat ww. heeft zijne regeering reeds bij zich, nl. *u*, en nu kan men toch niet meenen, dat *u oft uwen bode* en *u* beide van hetzelfde ww. *danken* afhangen;

waarom wordt dan ook niet de *bode* nog eens herhaald? De bezwaren zijn met deze verklaring niet opgelost; er moet een ander middel worden te baat genomen. Ik doe opmerken, dat indien men de woorden »*u ocht uwen bode*" weglaat, de zin volkomen zuiver is: »dat hi mi late gescien, dat ic u moet der eren danken". Wij moeten dus de woorden, die wij een oogenblik elimineerden, op zich zelf trachten te verklaren. Bedenken wij nu, dat *bode* niet alleen nom. en acc. van *bode* is, maar ook dat. van *bot*; dat er in het Hs. niet staat *oft*, maar *ocht*; dat eene *u* en eene *n* in de Hss. bijna niet te onderscheiden zijn, en dat door misvatting van den overschrijver letters, die bij elkander behoorden, van elkaar kunnen zijn gescheiden, dan zullen wij met weinig moeite uit de woorden nochtuwenbode deze uitstekende lezing kunnen opdelven, die alle bezwaren oplost: noch tuwen bode. Noch bet. *later*, *eens nog*, *in de toekomst*; tuwen bode beteekent *op uw opontbod*, *wanneer gij mij uw verlangen*, *uwe begeerte doet kennen*. »Ik hoop", zegt Floris volgens mijne lezing, »dat God mij de gunst zal toestaan, dat ik eenmaal nog in de gelegenheid moge zijn om u, onmiddellijk wanneer gij mij ontbiedt (eene boodschap zendt, waarbij gij u op mij beroept), mijne dankbaarheid te toonen", of in onze taal uitgedrukt: »welke gelegenheid er ook moge komen, dat ik u mijne dankbaarheid toonen kan, gij kunt te allen tijde over mij beschikken". De uitdr. te enes bode komt meer voor en beteekent *ter beschikking van iemand*, *ten dienste van iemand*; *op iemands eerste woord*; *zóó dat het iemand slechts een woord behoeft te kosten*. Vgl. *Rose* 8064: Robine metten groenen hoedekine, die *tuwen boede* (*var. tuwe* ghebode) es soe gereet; *Hs.* 88 *f.* 34*a*: Dat altemael haer eyghen was gheworden ende stont altoes *tot haren bode.*

Men moet met dit woord zeer op zijne hoede zijn, daar het licht aanleiding geven kan tot vergissingen. *Sp.* I[7], 67, 18 b.v.: »ghewar was hi mettien *bode*" hebben wij ook den dat. van *bot* voor ons, ook blijkens de var. »ghereet was hi te zulken ghebode". De kluchtigste vergissing met het woord

b o t is begaan door den Heer Hamaker in het glossarium zijner uitgave der *Keurboeken van Leiden*. Naar aanleiding der daar gedeeltelijk genoemde plaatsen (bl. 118 § 3: Die moghen wedden jeghens enen man ende niet meer dan te grote boods; *ald.*: So moet men .... niet cloten ...., hogher dan grote boods; bl. 123 § 1: Dat niemant mid ghien scivespel spelen sal, dan .... te grote boods ende niet hogher; bl. 124 § 1: dat een yghelic spelen sel moghen alle speel, die men mid sciven speelt, te grote boots) meent de Heer H., dat hier van eene muntsoort of geldswaarde gesproken wordt, doch hij verklaart tevens, dat hij van eene munt, die den naam grote boot droeg, geen spoor heeft kunnen ontdekken. Dit laatste verwondert ons niet, daar *boots* (*boods*, *bodes*) eenvoudig de 2de nv. is van *bod* in de bet. van *inleg*, *inzet* (ook mhd.; zie Lexer 1, 331), eig. *de mededeeling*, *het aanbod van den inleg*; evenals *weegs* van *weg*; *goods*-penning van *God*; *daags* van *dag*, *gaats* van *gat*, *slaags* van *slag*, enz. De 2de nv. *boots* hangt af van het znw. *groot* (de muntsoort); de uitdr. beteekent dus eigenlijk *tot een groot van* (d. i. *voor*) *ieder spel*. De verklaring, die de Heer H. zelf, bl. 118 in de noot geeft, nl. »Men zal niet hooger spelen, men mag niet meer bieden, dan ééne groote" is dichter bij de waarheid. Dezelfde uitdrukking wordt ook in andere keuren aangetroffen, b. v. *O. W. v. Amst.* 39, 25: Elix spel niete hogher dan (*het getal ontbreekt*) groten boets.

XLIV. *Floris*, vs. 893.

Om het graf van de slechts voor de leus doode Blancefloer te laten maken, ontbiedt Koning Feniis:

> Goede meestre ende diere genoech
> Ende daer toe die goutsmede.

Te recht verklaart Moltzer (bl. 116) diere door *uitstekend.*, hetgeen hij met een beroep op *Rijmb.* Gloss. rechtvaardigt. Beda b. v. wordt daar (*Rijmb.* 613) genoemd »een clerc *diere*";

en elders (*Sp.* IV[1], 36, 43) Rabbaen: »een *diere* clerc ende van uutnemender waerde". Deze beteekenis kan *diere* dus zeer goed hebben, doch het komt mij voor, dat *diere*, in deze bet., en *genoech* elkaar uitsluiten. De werklieden, die in de mnl. romans dienst doen, zijn als de meeste andere personen, van epitheta ornantia voorzien: zij zijn *goet*, of *wel geraect*, of *behende*, of *wel bedacht* enz., en nu zal een dichter, dunkt mij, de toegekende eigenschap niet gaan verminderen, door er het verzwakkende *genoech* (d. i. *vrij, nogal*) aan toe te voegen. Wij zouden evenmin een werkman »vrij uitstekend" noemen. Het Fr. heeft wel is waar:

Dont manderent macons vaillans
Et boins orfevres bien sachans,

doch het praedicaat der metselaars, »vaillans", ons *wakker*, is in 't mnl. reeds weergegeven door *goede*, d. z. *uitstekende*. Aan de juiste vertaling wordt dus geen afbreuk gedaan, indien men ontkent, dat *diere* een tweede praedicaat moet uitdrukken. Men vatte *diere* op als 2den nv. mv. en verklare »goede meestre ende *diere* (*daarvan*, *van hen*) genoech" door *een genoegzaam aantal uitstekende metselaars* [1]), lat. *eorumque satis*. Dit staat wel niet uitdrukkelijk in het fr. vermeld, maar ook de lezing van het Hs. wordt daar niet teruggevonden, zoodat wij in dit opzicht niet gebonden zijn. De door mij voorgestelde lezing is geheel in overeenstemming met het Mnl. spraakgebruik, waarvan men o. a. voorbeelden vindt, *Sp.* I[4], 1, 99:

Dat coninc Ochus quam dare
Met groten here ende *dies genouch*.

Lanc. II, 41625:

Daer elc anderen mede sloech
Grote slage ende *dire gnoech*;

vgl. Bern. *Somerst.* 68c: Snoede spise ende *dier luttic*. Vooral uit de eerste plaats, waar de woorden *dies genouch* volkomen

1) Men zou een oogenblik in verzoeking komen, voor *meestre* te lezen *maetsers*, in overeenstemming met fr. *macon*, doch vgl. b. v. *Renout* 1931, '39, '77, '85, '94 en '95, waar het woord in dezelfde beteekenis voorkomt.

hetzelfde uitdrukken als het voorafgaande *grote*, kan men zien, hoe gewoon eene dergelijke toevoeging in 't mnl. moet geweest zijn. Men herinnert zich de mnl. uitdr. vele ende genoech, en luttel ende niet genoech, waarop Verwijs de aandacht gevestigd heeft [1]).

Ook aan de tweede der aangehaalde regels hapert iets, en wel aan: die *goutsmede*. Er is nog niet over goudsmeden gesproken; zij kunnen dus niet als bekend worden verondersteld: het spreekt ook niet vanzelf, dat eene graftombe met goud of zilver wordt »beworpen"; goudsmeden zijn dus hiervoor niet onmisbaar; er kan dus niet gezegd worden de *goudsmeden*. Nu merke men op, dat in 't fr. de *orfevres* wel twee epitheta ornantia hebben, en in 't mnl. geen enkel. Het zal dus het best zijn, voor *die* te lezen *die'* d. i. *diere*, hetzelfde epitheton, dat wij in den eersten regel niet konden gebruiken, doch dat hier in de bet. *uitstekend*, *voortreffelijk* uitnemend past.

XLV. VOUDEN (*Vad. Mus.* I, 79, 17).

Sent nideren creghen die ghewelt,
dat si loghene mochten *bouden*
ende men die voer waerheit helt,
heeft menech goet wijf dat ontgouden.

De bedoeling moet natuurlijk zijn: »Sedert men aan benijders is gaan toestaan allerlei leugens te verzinnen, uit te denken, waaraan men geloof sloeg, is menige vrouw daarvan het slachtoffer geworden" [2]). Alles is in deze regels duidelijk, behalve het ww. *bouden*, dat, om met Cobet te spreken, slechts één gebrek heeft, nl. dat het niet bestaat [3]). Men leze *vouden*, d. i. *vouwen* (vgl. *spouwen* voor *spouden*, hd. *spalten*; *schouw* voor *schoude*, van 't ww. *schouwen* voor *schouden*, voortstuwen,

---

1) *Tijdschr.* 2, 181.

2) Men denke aan de schetsengroep van Alexander VerHuell, getiteld: „Laster".

3) Het ww. *bouden*, d. i. *sich verstouten* (Hadew. 1, 40, 96: nu ic te sceldene *boude*), dat intr. is; hd. *balden* (van *boud*), kan hier natuurlijk niet bedoeld zijn.

osa. *skaldan*, hd. *schalten*; *ouwelijk* en *kouwelijk*, die evenmin meer met *d* kunnen geschreven worden; enz.), doch vroeger ook in andere beteekenissen in gebruik. Het komt o. a. behalve in de gewone bet. *vouwen* (zie voorbeelden bij Oudemans) voor in den zin van *schikken*, *plooien* (een synoniem begrip) van een kleed, mantel enz., b. v. *Brab. Y.* Dl. 1, bl. 589, vs. 28:

Een wit linnen cleet......,
Met menegen ploye *gevouden*.

Zoo wordt *Lanc.* III, 23025 gesproken van een tafellaken »wit *gevouden* ende clene", d. i. *wit*, *geplooid* en *schoon*, *helder* (tusschen *wit* en *gevouden* zal wel een komma geplaatst moeten worden, *wit gevouden* schijnt mij geen juist begrip). Vandaar dat *Rose* fr. 250, 112 van de vrouwen kan gezegd worden:

Men machse nemmer so nauwe houden,
So wel gecleet, so wel *gevouden*,
Sine soeken wech...........
Hoe si hare vriheit vercoveren mogen,

d. i. *zoo goed gekleed*, *zoo fraai versierd*, *opgeschikt*; lat. *comptae*, *ornatae*. Van deze beteekenis nu is de bet. *verzieren*, *verzinnen*, *uitdenken*, die wij in de uit *Vad. Mus.* aangehaalde plaats aantroffen, de geleidelijke ontwikkeling. Vgl. *een* versierd *verhaal*, voor verzierd, zooals het eigenlijk moest heeten; ook lat. *ornare* wordt gebruikt in den zin van *fingere*. Andere voorbeelden van dit gebruik van *vouden* kan ik niet aanvoeren, doch tegen mijne redeneering zal wel geen bezwaar worden gemaakt. Verder bet. het mnl. *vouden* ons *voegen* (een *voeg* = een *vouw*); zoo b. v. enen ter doget vouden, iemand zich tot deugd doen voegen, keeren, Hild. 174, 29; hem te eenre dinc vouden, zich tot iets voegen, Hild. 196, 67; hem in contrari vouden, oneenig zijn, Hild. 230, 55. Ook als synon. van *keeren, wenden* komt *vouden* voor, b. v. in de uitdr. int beste vouden, van de lichtzijde beschouwen, zoo goed mogelijk opvatten, *O Vl. Lied. en Ged.* 88, 28; in toorne vouden, iets als een reden tot toorn beschouwen, *Tien Plagen* 1376. In

den zin van *schikken*, *regelen* (synon. van *wouden*) staat het *Lorr.* I, 619:

daerna mocht (*d. i.* mochtet) God so *vouden*,
Dat wale soude sijn vergouden.

Vgl. *Wap. Rog.* 1296:

Die werelt *vouden* si ende *vervouden.*

In de bet. *plooien*, *in eene plooi brengen*, *africhten*, *dresseeren* (nl. tot schoone woorden, of mooie praatjes), vindt men *vouden*, *Wap. Rog.* 1294:

hoe dat si die tonghe *vouden*,
Gode si cleene verdoven.

In den zin van *bewaren* leest men het *Tien Plagen* 2175 (een gebod); ook in de uitdr. in sijn herte vouden (*ald.* 2325); of effene vouden onder sijns herten borst (*ald.* 1174); of effene vouden in sijn herte (*ald.* 1565). Eindelijk beteekent het *bevatten*, *inhouden*, b. v. *Rincl.* 392:

hare gescrifte glose *vouden*
na hare gevoech, niet na behoren.

XLVI. NIEUWE WOORDEN UIT HET HS. VAN JAN YPERMAN.

Zooals reeds uit enkele voorbeelden gebleken is, b. v. *alembijt* (Mnl. Wdb.), *amete* (Mnl. Wdb.; *Tijdschr.* 1, 301), *sleic* (*ald.* 2, 203), *tort* (*ald.* 204), *lieke* (*ald.* 199), *durkelen* (*ald.* 200), *canebeen* (*Ferg.* Gloss.), bevat het Bourgondische Handschrift van Jan Yperman's Chirurgie allerlei woorden, die tot heden alleen of bijna uitsluitend daaruit bekend zijn. Ik zal hier nog eenige andere merkwaardige woorden in alphabetische orde doen volgen, en aan de bewijsplaatsen toevoegen, wat mij van elders aangaande die woorden bekend is. Bij sommige zal mijne aanteekening zich tot een eenvoudig vraagteeken bepalen, doch indien eerst slechts de woorden bekend zijn, zullen misschien sommige

mijner vakgenooten in staat zijn, het vraagteeken te doen schrappen, en oorsprong en beteekenis vast te stellen.

Bouwen, *kneden, met de eene of andere vloeistof aanmengen*; *f.* 111*c*: Nemt nuwe was, lapdanum, wierooc. Dit wierooc pulvere ende minget met den lapdanume ende metten wasse *bouwende* al te gadere bi den viere; 8*c*: Nemt Griex pec ende colofonie....; giet daer op cout water ende *bouwet* wel metter hant, ende so ghijt meer *bouwet*, soet witter wert, want van iersten eist swart. — Het woord zal wel hetzelfde zijn als Zwits. bauen, d. i. *düngen*, *andüngen*; en verwant met bau, buu, buh, *dünger* (Stalder 1, 146); wvlaamsch bouwd, bouwt, baud, baut, mest, vl. *baskamer* (De Bo 161); bouwdrek, mest (tautologische samenstelling, Schuermans 73); vgl. Diefenb. 551*c*: stercus, *baw*. Nog heden is in verschillende dialecten de uitdr. boter bouwen bekend, en zegt men b. v. *de boter is goed of niet* goed gebouwd, d. i. *doorkneed*, *doorwerkt*, *bewerkt*. Of heeft men hier een voorbeeld van het gebruik van ons gewone *bouwen* in den algemeenen zin van *maken*? Het eerste komt mij het waarschijnlijkst voor. Doch misschien heeft, zooals zoo vaak geschiedt, het eene woord op het andere gewerkt, en heeft ons *bouwen*, dat men verstond, gemaakt, dat de uitdr. boter bouwen in gebruik gebleven is, omdat men daaraan althans eenigermate de bekende beteekenis van *bouwen* vastknoopen kon. Ook geeft Van Dale kalkbouwen op in den zin van *(metsel)kalk bereiden*, het met het daartoe gebruikelijk werktuig dooreenwerken van kalk, zand en water.

Drawonkelen, *ontstoken zijn als een zweer, zweren*; *f.* 116*d*: Also Longinus.... metten spere stac onsen here Jhesum Christum, die niet lange en bloedde, no *drawonkelde*, no zeer en was, no vertechde (d. i. *rotte*, van *vertich* of *vortich*, zie *Segh.* Gloss en Mnl. Wdb. op *afvertigen*). Het woord komt van *drawonkel*, d. i. *carbonkel*, benaming van een gezwel, dat ons als var. van *carbonkel* op ééne plaats bewaard is, nl. *Nat. Bl.* XII, 733. Of *drawonkel* eene verbastering is van *carbonkel* dan wel een geheel ander woord, durf ik niet beslissen.

Gerad, gerat, geret (gerec?), *vischslijm*, *kuit van visch*, ook *eitjes van andere dieren*, *zaad*, *eitjes door mannelijk zaad bevrucht*, fr. *frai*, *spermiole*, synon. dus van *etter* (zie *Taalk. Bijdr.* 2, 11 noot) en lat. *virus*. Het komt in het Hs. op twee plaatsen voor, nl. *f.* 69*a*: So es die camerganc al geminct met fleumen, dwelke es claer als oft ware puuds *geret* (*l.* *gerec*?) entie clontrende; en op eene andere plaats (de bladz. heb ik verzuimd op te teekenen): Dat men rupset es suur, ende dat men in die digesten ziet, es als puuds *gerad*. Het woord beteekent hetzelfde als het bij Kil. opgeteekende gereck, gerick, viscera, exta. Dit wordt nog duidelijker, als men bij hem ook vindt paddengerack, *batrachides*, *ranarum foetus sive semen*, *ova ranarum*; bij De Bo gerek, hetzelfde als rek (361); rei, rek, fr. *frai de grenouilles* (926); puitegerei, puitegrei, puiterek, ook puiderek, puirek, puirei, *kikvorschschot* (900); en bij Schuermans: rek, *zekere slijm*, *waarvan de vorschen komen*, *vorschenslijm* (533); paddegerek (452, waar men ziet, dat het volk hier en daar het laatste gedeelte tot *drek* vervormt); padderek, puidrek (513); puitrek (515, waar men ziet, dat de stof hier en daar ook paddegewad en paddegewak genoemd wordt; vgl. Kil. poggenraff[1]); j. paddengerack, ranarum foetus). Wij hebben hier met twee woorden te doen, die niets met elkander te maken hebben, nl. gerec, en gerat of gerad (of gered (geret)), evenals *gerec* en *gerac* naast elkander voorkomen; indien men niet *f.* 69*a* moet lezen gerec. Beide beteekenen ons *gerei* (uit *gerede* of *gereide*), *tuig*, eene met verachting genoemde zelfstandigheid. *Gerec* komt in deze bet. meer voor, b. v. *Segh.* 10108*var.* (*tekst* berec); *Brab. Y.* VII, 8824 staat het in de bet. van *wapentuig*. Van *geret* of *gerad* is mij verder geen enkel voorbeeld bekend[2]),

1) Vgl. ook het bij hem (bl. 500) voorkomende *poggenstoel*, hetzelfde als *paddenstoel*, fungus.

2) Over een bnw. *gerat* zie *Stroph. Ged.* Gloss.; Verwijs, *Van enen manne* enz., bl. 22 vlg.

doch vorm en beteekenis beide staan vast. *Gerad* behoort tot den stam van *raden* (vgl. onraed, sordes, squalor (Kil.) en *slap* met *slapen*; *lat* met *laten*, enz.), doch daar *geret* niet kan gebracht worden tot het ww. *gereden*, *gereiden*, zoodat het verwant zou zijn met ons *gerei* (uit *gereide* of *gerede* = *voorraad*; zie voorbeelden bij Oudemans, en vgl. *ongerede* (*Rein.* I, 3140, en *Tijdschr.* 1, 27) met *onraad*, mhd. *unrât*, d. i. *gebrek*, *nood* (Benecke 2, 577)), zal het wel in *gerec* veranderd moeten worden.

Goyen, niet in den zin van *werpen* in 't alg., waarin het in 't mnl. niet schijnt voor te komen, maar in dien van *zaad werpen*, *zaad schieten*, synoniem van 't mnl. *bruden*, *genoten*, *noten*, *spelen*, *vergaderen*, *gemene sijn met*, *sijn met*, *natuurlike sijn met*, *beslapen*, *bekennen*, e. a. Voorbeelden vindt men weder uitsluitend in het Hs. en wel in vrij groot getal; nl. *f.* 33*c*: Si (*melaatschen*) begeren vele te *goyene* ende verhitten zere in *goyene* ende cranken zere daer af; 36*c*: Dese dingen deren den ogen: .... lange te ziene op letteren, arbeit, met couden te *goyen*, enz.; 32*a*: Men salse oec wachten van *goyene*, van badene, enz.; 10*c*: Saturiasis, dats in vlaemsce den vede te doen stane, want het (*kruid*) doet wel *goyen* ...., ende meerret luxurie (*semen*), die bi anderen saken verloren es; 100*c*: Dit cruut (*lingua anis*, l. *anus*?) .... starct *goyen* properlike ende meerret luxurie ende conforteert; 106*c*: Saturioen es een cruut dat twee cullekine heeft, ... ende daer af gedronken 3 drachmen duet hebben lust van *goyene*; 95*d*: Calamentis bluscht lust van *goyene* ende verhit luxurie, datse bi crachte vloyen moet jegen wille. Zoo nog 29*b* en *c*; en 104*d*. — Welke is de oorsprong van het woord? Het is ongetwijfeld hetzelfde woord als ons *gooien*, d. i. *werpen*, hetzij het opgevat moet worden in den zin van *werpen* (nl. *zaad*), hetzij in dien van *doen vloeien*, de transitieve opvatting van het mnl. *goyen*, dat slechts op éene plaats voorkomt, eene zeer kostbare plaats, in den zin van *vloeien*, *vlieten*, nl. *Wal.* 8236: »Tbloet liep uten verscen wonden ende *goyde* recht als ene beke". Dat een paar duizend regels later (vs. 10611) in denzelfden zin voorkomt *goysen*

(hetwelk tot *goyen* staat als *baersen*, *claersen*, *meersen* tot *baren*, *claren*, *meren*), is geen reden, om het woord door *goysen* te vervangen. Evenmin zou men, als een dichter op ééne bladzijde gebruikte *bescoet* of *besloet* voor *baatte*; of *bescriden* en *bestriden* voor *beschrijden*; of *ducken* en *durken* voor *wegkruipen*; of *vernoyen* en *vermoyen* voor *vervelen*; of *anoet* (zie Mnl. Wdb.) en *noet* voor *noot*, of *meester* en *maetser* voor *metselaar*; of *diepe* en *diere sweren*, voor *een duren eed doen*, of *bestieren* en *besceren* voor *bespotten*; of *dierheit* en *cierheit* voor *kostbaarheid*, het een door het ander mogen vervangen: men zou daarmede der taal geweld aandoen en haar geen voordeel aanbrengen. Vindt men ook niet bij Maerlant *visch* en *vesch*, *is* en *es* op dezelfde bladzijde? Na het vinden van dit trans. ww. *goyen* zal De Vries, die in een uitvoerig artikel (in *T. en Lettb.* 2, 270 vlgg.) over *gooien* gehandeld heeft en ook de plaats uit *Wal.* heeft besproken, het met mij eens zijn, dat ook hier het »manum de tabula" moet worden toegepast, en dat *goyen* en *goysen* naast elkander bestaan hebben in dezelfde beteekenis.

Gorsem, een woord, dat uitsluitend bij de Mnl. medici in gebruik schijnt geweest te zijn; het is mij althans slechts bekend uit dit Hs., doch komt daar dan ook vele malen voor. Daar het een tot heden onbekend woord is, geef ik eerst de plaatsen, waar *gorsem* gevonden wordt; *f.* 59*d*: Eist dat men ziet dorine root ende een luttel *gorsem*; 67*d*: Ondertiden comet van *gorsemen* winde, die besloten siin in die darmen; 69*b*: (Zweren) siin onderwilen tusscen die bladen (van de lever) ende onderwilen buten int *gorseme* van den bladen; 71*b*: Daer af hout si (*de nier*) dat *gorseme*, ende dat subtile sent si ter blasen, dwelke wert orine; 72*d*: Voetse met *gorsemer* spisen, alse gesoden tarwe in amandelmelc metten rise (*rijst*), ende pensen ende coevoet, ende dies gelike, want *gorsem* spise maect groet bloet ende *gorsem* voetsel; 94*b*: (Dit cruut) suvertse (*lever en longen*) van den *gorssemen* humoren, die daer in siin; 94*d*: Heete colere ende *gorseme*; 95*a*: Si dunnet *gorseme* humoren ende lijmachtech; 95 *b*: *Gorsemen* wint, die in de huut es;

104*c*: Donkerheit van ogen, dat van *gorssemen* dome comt of van melancolien; 121*a*: Siin die humoren *gorssem* (uitg. van Broecx, bl. 95: *gorsen*), so comen daer af grote puusten ende sonderlinge vele etende ende niet pinende ende niet badende; 124*b*: Of die materie es van coleren geminct met een deel *gorsemer* materie; 127*a*: Hem deert den vasten lichaem (*hardlijvigheid*) ende alle spisen, die maken *gorsem* bloet; alle spise die den mont deert van der magen, die deert oec den ogen, ende *gorsem* wijn, ende looc, ende enioen.

Hoewel niet uit alle plaatsen even duidelijk, zoo blijkt toch voldoende, dat de bet. van *gorsem* moet zijn *dik*, *drabbig*, *grof*; van *dampen*, *vochten*, *winden*, *bloed*, enz. gezegd; het tegenovergestelde van *subtiel* of *fijn*; van *spijzen* gebruikt, beteekent het *zwaar*, *machtig*, een synoniem van *grof*.

Vanwaar is het woord *gorsem* en geeft zijn oorsprong ook licht voor deze beteekenissen? In de verwante talen wordt, zoover ik weet, het woord nergens teruggevonden en Kiliaan noch De Bo, Plantijn noch de Teuthonista noemen het woord. Met volkomen zekerheid kan dus op deze vraag niet worden geantwoord, maar wij kunnen in elk geval eene poging doen, om de familieleden en de afstamming van het woord op te sporen. Een bnw., dat op *sem* uitgaat, zal wel samengesteld zijn met het suffix *-zaam*, got. *-sams*, ohd. *-sam*, onr. *-samr*, mhd. *sam*, ags. *-sum*, eng. *-some* (Grimm, *Gramm.* 2^3, 656; Weigand 2, 520), waarnaast ook een toonlooze uitgang *-sem* bestond, evenals b. v. naast *baar*, ook *ber* bestaan heeft (waarvan ons *b're*); vgl. Weigand 1, 142. Zoo komen b. v. naast *lancsaem* in 't mnl. herhaalde malen de vormen *lancsem*, *lansem* en *lancsom* voor, b. v. *Bienb.* 157*d*, *Proza-Rein.* 86*r*; *Ned. Proza* 164; *Barth.* 86*b*, 96*a*, 101*a*; Hild. *Gloss.*; e. e. De eerste lettergreep kan òf een znw. òf een bnw. zijn; met beide wordt *-sam* samengesteld. Voor de eerste soort vergelijke men *eerzaam*, *vreedzaam*, (*on*)-*achtzaam*, eng. *troublesome*, hd. *furchtsam*; voor de tweede (in de vroegere germ. talen de meest voorkomende, vgl. Grimm t. a. p.) *genoegzaam*, *langzaam*, *gemeenzaam*, *eenzaam*; ohd. *ca-*

fuocsam, *irresam*, *chilchsam* (*gleichsam*), *liebsam*; enz. Nu is er in onze taal een bnw. *goor*, dat hetzelfde woord is als got. *gaurs*. De bet. van dit bnw. is *slijkig*, *modderig*, *drabbig*, *vuil*, *vies* (waarvan *bedroefd* (got.) de afgeleide is; vgl. lat. *squalidus* en *sordidus*), eene bet., die met die van *gorsem* volkomen strookt. Het zou ook mogelijk zijn, dat het eerste deel het znw. *gore* bevat, d. i. *modder*, *slijk*; ohd. onr. ags. *gor*, mnl. *gore*, doch het komt mij waarschijnlijker voor, dat de eerste lettergreep hetzelfde is als ons bnw. *goor*. Vgl. E. Müller 1, 532, op gore.

Hespinge. Zie peiden.

Hicken, *opensteken*, vooral gebruikt als medische term, *het vleesch opensteken*, *openen met een lancet*, *aderlaten*; *f.* 32*b*: Men sal stellen bussen van den halse toten scoudren ende *hicken* gate met een vlieme; 37*d*: Men sal venteusebussen (*koppen*) setten ane die rechter side optie levere sonder *hicken* metten ysere; 36*b*: Wet dat *hicken* met ere *hicke*vliemen goet es in roder steden;.... men sal den hals dwingen met enen wimpeldoecke ende vaste drayen omtrent den hals ende dan wel heet wermen ende dan *hicken* met een *hic*ysere; 128*d*: Alse dat vervult es met goeden vleesche, so salment *hicken* al omtrent. — Zoo ook *Lanfranc* (Incun.) 3*r*: Is hy cranck, soe doeten *hicken* ende doeten alle daghe ter cameren gaen. — Voor den oorsprong vergelijke men mnd. hicken, *mit dem schnabel hacken* (Lübben 1, 264), waarvan ook hickern, *meistern*, *ärgerlich hofmeistern* (mnl. *begaden*), en hickhacken, *mit worten auf einander loshacken*); ndl. hikken, *hakken* bij Van Mander en Oudaen, aangeh. bij De Jager, *Frequent.* 1, 190; het vlaamsche hikkelen, *de harde korst des gronds* (vooral met een krom getand werktuig) *breken* (Schuermans 188); ook vermeldt Schuermans het ww. *ophikkelen* in den zin van *openrijten*; b. v. mijn neus is *opgehikkeld* (van de kou). Hiermede stemt aardig samen het in het Overijsselsch gebruikelijk woord een hikkertje, voor *een klein scheurtje* (*scheuren* = *rijten*) in een kleedingstuk. In Noordhollandsche dialekten kent men, volgens eene mededeeling van mijn Utrechtschen ambtgenoot Beets, den schil-

der van den Noordhollandschen boer en Teun den Jager, en den schrijver van »Proeve van Noordhollandsch Taaleigen" (in *Taalk. Magazijn*, Dl. 4), het woord *hikken* in den zin van (*wild*) *op het juiste oogenblik treffen*, *mikken*. Wat *pakken* genoemd wordt als het met de hand geschiedt, heet daar *hikken*, als het met een vuurwapen plaats heeft. Het woord is verwant met *hakken*. Vgl. *den* hak *op iemand hebben*, hakkebakken (Schuermans, Suppl. 110), hakketeeren, fr. *haqueter*; het straks genoemde hickhacken, en de ndl. uitdr. *steeds op iemand* hakken. Er moeten in onze taal twee ww. *hakken* worden onderscheiden; het eene *hakken* is verwant met *houwen*; hd. *hacken*; ohd. *hakjan*; ofri. *hakia* (Grimm 4^{2}, 103); het andere *hakken*, waarvan het freq. *hakkelen*, d. i. *stotteren*, zal wel intens. vorm zijn van *haken*. *Er* haakt *iets* = *er* hapert *iets* = *er zijn* haken *en oogen* (de *oogen* zijn natuurlijk een comische toevoeging aan het op *haken* (mv. van *haak*) gelijkende *haken*, mv. van *hak* (?); vgl. de uitdr. *foelie* (fr. *foule*) *en notenmuscaat*, in den Haag gebruikelijk voor eene *menschenmassa*, en Schuermans, Idiot. Suppl. 108 op haak. Hiertoe behoort dan ook het woord hik, d. i. *snik* en hikken, lat. *singultire*. Zie De Jager, *Freq.* 1, 190 vlg.; *Taalk. Bijdr.* 2, 23 vlgg. Het woord hak eindelijk in de uitdr. *van den* hak *op den tak* zal wel hetzelfde beteekenen als *haak*, d. i. dus *een krom takje*. Ik herinner mij ergens bij Wolff en Deken gelezen te hebben *alle* haakjes *en takjes* [1]).

Ieke (yeke, eyke, iecke, hieke, heike), *het vette zweet van ongewasschen schapewol*, fr. *suint*. Vooral in de uitdr. wolle metter ieken, *ongewasschen*, *vuile wol*; *f.* 57*d*:

---

1) Wat *hicken* beteekent *N. Doct.* 973:

dat si vergaderen
moghen oec of *hicken* van manieren
dat doet begherte der luxurien,

zou ik niet durven zeggen. De Var. heeft eene geheel andere lezing, nl. (bl. 151): „moghen, of heytte van naturen, dat doet die begherte der luxuren". In den tekst is het rijm in de war, doch in beide lezingen zijn misschien de woorden bedorven. Is de lezing *hicken* juist, dan moet het, dunkt mij, een syn. van *vergaderen* zijn en dus *coire* beteekenen.

Met gesoutenen watere, in welke *iecke* si getempert (*opgelost*); 116*c*: Optie wonde te leggene wolle metter *yeken*, genet in warme olye van olyven. — Zoo ook Jan Yperman (uitg. van Broecx) bl. 78: Nemt wulle metter *heycken* van den scapen ende doepse in warme olie van oliven (Hs. *f.* 116*c*: wolle metter *yeken* van scapen); en *ald.* bovenaan: Daer op te legghen wolle metter *hiecke*; *Lanfr.* 94*r*: Wolle mitter *eyken*; *ald.*: mit wolle mit der *hieke*; 92*v*: Legter op wolke (*l.* wolle) mitter hieke, dats die niet gedwegen is; 161*r*: Biinden daerop velle mitter *eyken*; en *Lanfranc* (Incun.) 15*r*: Daer sal uut comen een vistoes (viscoes?) vethede als uter wollen metter *yeken*. Blijkbaar is dit hetzelfde woord, dat bedoeld is *Bouc v. Sed.* 440:

> Hi (*de pot*) sal der vetheit iet behouden;
> Ghiet mer eerst in zeec of *yeke*,
> Hine (*l.* hi) salre langhe qualike af rieken.

Seec, d.i. *urine*, mhd. *seich*, van *zijken* (nog in gebruik). *Yeke* d.i. *vuile*, *vette wol*; *het vuil of vet van schapewol.* De verklaring van Kausler (Dl. 3, bl. 340): »*Yeke*: Kil. *juche*; mhd. *jûche*; hd. *jauche*" is onjuist. Kausler had zoo ver niet behoeven van huis te gaan; bij Kil. had hij ook kunnen vinden: iecke, *oesypum*, *oesypus*, *osca*, *ovium sordes*, *sudor sordesque lanis ovium adhaerentes*; ieckwolle, wolle met der iecken, *lana succida*, *vellus succidum*, *lana illota*. Vgl. ook De Bo 452 op ieke, waar blijkt, dat het woord nog heden in 't Wvlaamsch in gebruik is. Waar het woord van daan komt, kan ik niet zeggen.

Clie, mv. clien, clyen, *zemelen*; *f.* 51*a*: Squamen dat siin de scellen, ende furfures dat siin *clyen*; dese scellen ende dese *clyen* betekenen den mensce, dat hem siin lijf afgaet; vgl. ald.: Crynoides dat siin stickelkine ende syn meerder dan scellen of dan *zemelen*; 26*a*: Scellen of *clien* die breet siin ende siin ghedaen alse stuckelkine van der huut van der tarwen (bl. 26*d* worden zij *zemelen* genoemd). Hetzelfde zeldzame woord vindt men ook *Bienb.* 48*d*: Al wasset, dat ons die *clyen*, de

daar in den brode waren, in den goghel (*l.* gorgel?) seer staken. — Het is het hd. *kleie*; mnd. *klie*, *klige*; mhd. *klîe*; ohd. *chlîa*, zw. *kli*; de. *klid.* Zie over andere verwante en dialectische vormen Grimm 5, 1084 en vgl. Kil. 299: »Klije, *Fris.* j. kleye, semele, furfur"; en 297: »kleije, klije, *Ger. Sax. Sicamb. Fris.* Furfur, acus, palea". In dezen zin nog bij Reyd, folio uitgave, bl. 351: Men placht noch voor korte jaren dit stijfsel alleen uytte *kleyen*, die in 't backen overschoten, te maecken.

Maserijn, *van eschdoornhout*; *f.* 114*c*: Nemt een plaetkiin van enen dunnen *maserinen* nappe. — Ook elders wordt van deze houten bekers gesproken, nl. *D. Orde* 285 en *Livre d. Mest.* 5. Vgl. mnd. maser, masser, *eschdoorn* (Lübben 3, 42); masselterbôm (tautologie, *ter* = *boom*); ohd. mazzeltra (ald. 41); hd. maszholder (Weigand 2, 43); mhd. mâzalter; ags. maser; onr. mösurr (Lübben t. a. p.). Over de vermoedelijke afleiding zie Weigand t. a. p. Kil. kent het woord nog. Zie 373: maeser, maser, *Ger. Sax.* bruscum, tuberculum aceris arboris en 372: maeshout, maeserenhout, maeshoutenboom, acer en maeserenhouten tafel, mensa tigrina, acerna. Het woord *maserijn* is dus een synoniem van *pladen*; zie Verwijs, *Van enen manne*, enz., bl. 46, waar men ook deze aanhaling leest uit Willems, *Meng.* 364: Item unum scyphum matherinum (d. i. maserinum), dictum vulgariter pladen.

Melken, *aantrekken*, *aanhalen* (een touw, koord, draad, enz.); *f.* 111*c*: Alse bulen sijn geslagen sonder wonde (*in de hersenpan*), so legter op dwit van den eye niet geslagen, ende geeft hem een twinen draet gewast te houdene tusscen sinen tanden, ende dien draet seldi *melken* tusscen uwen dume ende uwe vingeren (in de uitgave van Broecx, bl. 55, staat verkeerdelijk welke). Eene soortgelijke opvatting is nog heden in het Wvl. in gebruik. Zie De Bo 683. In de bet. *aanlokken* staat *melken* opgegeven bij Kil. »melcken de duyven", illectare, allectare, allicere columbas esca. Vandaar ons znw. *duivenmelker* (Van Dale), *handelaar in duiven*, ook *hij die op*

onrechtvaardige wijze zich duiven bezorgt, *ze* inpalmt. Dit begrip *inpalmen* is ook aan *melken* eigen in de uitdr. de centen, knikkers enz. melken (De Bo 682), *ze afwinnen*; den pot (bij een kaartspel) melken, en in het znw. huisjesmelker, d. i. *iemand die zooveel kleine huizen koopt als hij kan*, *om van de huur te leven* (met het bijbegrip van *meedoogenloosheid*). In de bet. *drukken* schijnt *melken* te staan Jan Yp. (ed. Broecx), bl. 185: dan salmen dat etter alle ute*melken* metten vingheren ende naer dat wasschen ende nae dat ute*melken* soe salmen sniden. Vgl. *Mandev.* 17*d*: Omdat si te veel melcs had in haren borsten, die deden haer seer, alsoe datsi haer aldaer *melkede* op enen roeden marbersteen. Wat *melken* bet. *Hs.* Yp. 32*b*: »Es die ziecheit nuwe, so nem wijfs melc van enen knechtkine, ende si sal *melken* optie stede ende opten hals ende opt ruggebeen toten lendenen", zou ik niet weten te zeggen. Voor deze beteekenissen van *melken*, die niet uit de tegenwoordige moeten afgeleid worden, maar ouder zijn, vergelijke men ohd. mëlchan, *purificare*, *abstergere* (Graff 2, 721, waar men ook leest: zi kimelchanne, ad eliciendum (*miluh*)), lat. mulgere, *streelen*, *strooken*.

Nuwele, *ouwel* en *gebak met ouwel*, *oblie*; *f.* 117*c*: So geeft den zieken des avons spade *nuwelen* genet in clareite; 57*d*: Pillen .... bewimpelt met *nuwelen*, met clareite; vgl. Jan Yp. bl. 82: Soe gheeft den siecken *nuwelen* savons ende smorghens, daer in pillen gheleit; 143*c*: Gepulvert ende gemaect pillen ende in *nuwelen* genet in borne of in biere warm daerin gewonden ende gegeven te swilgene; *ald.*: oec mach mense mingen met warmen wine of met warmen biere of in stucken *nuwelen* genet daer omme gewonden ende geswolgen; 119*c*: so geeft hem tetene hoendren gesoden of wederenvleesch ende *nuwelkine* int sop ende swinen voeten ende dit al wel gesoden. — Ook elders vindt men een enkele maal dit woord, nl. *Invent. v. Brugge*, *Int.* 82: Sinte Jans cruut, palmen, *nuwelen*, enz. en *K. v. Dordr.* 57, 201: Wat speelluden .... tot yements huse quame ten eten, of clareit of *nuwelen* brocht. *O. R. v. Dordr.* 1, 68,

201 heeft hier *uuwelen*, dat op zichzelf niet verkeerd is; immers *ouwel* (en *oblie*) komt in 't mnl. voor in den vorm *uwel*, b. v. *Leid. Keurb.* 100, 120: So wat vrouwe mid *uwelen*, mid clareyte of mid enigherhande ghiften, die van den leven sien (*die met* »openbaar leven" *verdiend zijn*), ... tot yemans bruloft quame; vgl. Kil. 421: oblije, ouwel, crustulum, laganum. Doch op deze plaats is *nuwele* het ware woord, gelijk blijkt vooreerst uit de schrijfwijze, daar *ouwel* in het mnl. niet licht met *uuw* zou worden geschreven, en ook uit de var. *nieuwicheyt* (!). In elk geval is het opmerkelijk, dat de beide woorden *uwel* en *nuwele*, die niets met elkander gemeen hebben, hetzelfde beteekenen, en dat in Hss. het eene woord voor het andere kan zijn in de plaats gekomen, zonder den zin te schaden. Vgl. bl. 201 bovenaan. In den *Invent. v. Brugge* komt het woord in twee andere vormen voor, nl. niewele, b. v. 2, 200: Van *niewelen* ende clareite; en noele, b. v. 4, 439: van winnebrodt...., van *noele*. Ook vindt men daar 2, 200 het znw. niewelare, d. i. *oubliebakker*, *prouwelbakker*, fr. *nieullier*, *oblayer*: Janne de Vos, *niewelare*, van *niewelen* ende clareite". Het woord *niewele* is uit de Rom. talen ontleend; lat. *nebula* (Duc.); prov. *neula*, gaufre, oublie (Raynouard); zie *Invent.* Gloss. bl. 217*b*.

Ondercoot, ondercotich, bnw. (klemtoon op *onder*); *onder het likteeken of eene verharding der huid nog voortzwerende*; Gr. ὕπουλος; *f.* 129*b*: Daer comt in (*in den neus*) polipus, ende cankerpuisten, *ondercootte* sweren, wey vleesch; 130*a*: Van *ondercootten* sweren in den nese; 122*b*: Heilt vort die wonde sonder wieke, altoes wachtende, datse niet en werde *ondercotech*; 122*d*: Wacht wel dese wonde, dat si niet *ondercotech* en werde, ende dat soude comen bi dat mense soude stoppen met wieken, so dat detter niet ute en soude mogen comen, ende aldus sout hem spreiden ende *ondercotech* werden. In de uitg. van Broecx leest men bl. 99: Wacht, dat die wonde *onder* niet ne *cocte* (l. *coete*); 101: wacht wel dese wonde, datsi niet *onder* ne *coette*; 102: van *ondercocten* (l. *ondercoe-*

ten) sweren in de nese. Het is een zeer merkwaardig woord, dat slechts in enkele dialekten voortleeft, en verdient weder in gebruik te komen. Het hd. kent *unterködig* (*-kötig*, *-kettig*, *-kittig*, *-kütig*); het frank. *unterküttig*; het mecklenb. *unnerkütig* (Grimm 5, 1886 op k ö t e 2). Het is afgeleid van een znw. *cote*, dat *zweer*, *gezwel* beteekent, en slechts enkele sporen van zijn bestaan heeft achtergelaten; zie Grimm, t. a. p. De beteekenis is dus *van onderen zwerende*; ook in het Wvl. *onderkotig* ligt de klemtoon op *onder*. De plaatsen uit de uitgave van Broeckx zijn merkwaardig, omdat daaruit het bestaan van het ww. k o t e n, *zweren* blijkt, waarvan het voorz. *onder* gescheiden voorkomt. Niet het minst merkwaardig is, dat het woord *onderkotig* in het wvl. nog leeft in de fig. opvatting van *achterhoudend*, *geveinsd*, *bedrieglijk*, *behendig om iemand te leur te stellen*. Zie De Bo 768. Zoo zegt men daar b. v.: Een o n d e r k o t i g mensch, o n d e r k o t i g te werk gaan; slepen in het kaartspel is o n d e r k o t i g kaarten; enz. Dit is juist dezelfde toegepaste beteekenis, als het Gr. *ὕπουλος* vertoont. Bij Pape vindt men deze opvattingen opgegeven: Eig. von wunden und andern leibesschäden, die zwar oberwärts verharrscht, vernarbt sind, aber unter der narbe noch fortschwären und wieder aufbrechen, u n t e r k ö d i g, b. v. *μέγας καὶ ὕπουλος αὐξάνεται ὁ σπλήν*, Plato in *Timaeo*; dah. übertragen von jedem versteckten geheimen übel, auch vom versteckten, heimtückischen menschen. Zoo wordt in een aan Sophocles toegeschreven fragment het Trojaansche paard *ὕπουλος* genoemd, en gebruikt Plutarchus in zijn leven van Caesar het woord *ὕπουλος* in den zin van *schijnvriend*.

P e i d e n, p e i d i n g e (?). Men leest in het Hs., *f*. 62*b*: Danscijn es tepuut ende bleec, die ogen *peyden* hem zere, die mont es wac; *f*. 124*b*: Es die materie (*in de oogen*) van coleren, so kentse bider groter sweringe ende bider cleinre swillinge ende bider geluheit van den ogen ende bider luttel *peidingen* van den ogen. — Wat is de bet. van dit woord? Beteekent het *steken*? of *loopen*? In de verwante talen noch in 't fr. (het woord begint met eene *p* en zal dus wel Romaansch

zijn) heb ik iets kunnen vinden, dat mij op weg hielp om het woord te verklaren of de beteekenis vast te stellen. Doch de vorm staat vast, en dit is althans al iets gewonnen. Wat het woord tepuut betreft, dat in de boven aangehaalde plaats voorkomt, ook daarvan is de vorm verzekerd, blijkens eene andere plaats, nl. *f.* 66*a*: Hi mach qualike verademen, ende haer aenschijn dat wert menechwerf *tepuut* ende haer putten van den ogen vol swillingen. Het is alweer een hoogst merkwaardig woord, dat blijkbaar de bet. moet hebben van *opgezwollen*. Het zal dus een deelw. moeten zijn van een ww. teputen, waarvan tot heden niemand het bestaan heeft vermoed. Dit veronderstelt weder een ww. *puten*, dat vrij algemeen in gebruik moet geweest zijn, anders zou het niet met het praef. *te-* voorkomen. »Het eind der wijsheid is altijd weer; wij weten weinig, te weinig". Wat al nieuwe woorden komen er uit één handschrift, en hoeveel handschriften zijn nooit geraadpleegd of voor de kennis van het mnl. »ausgebeutet". Van het mnl. proza, ik heb er al meer op gewezen, is nog veel voor de kennis onzer vroegere taal te verwachten. Laat dus het opkomend geslacht van taalbeoefenaren vooral derwaarts zijn blikken richten en beginnen met zulke hss. te bestudeeren, die termen uit allerlei vakken van kunst en wetenschap bevatten. »Non omnia possumus omnes", en dit is even jammer, als dat zij, die onze taal en vooral onze vroegere, bestudeeren, steeds eene »clene scare" blijven uitmaken, en er op dit terrein van verdeeling van arbeid bijna geen sprake kan zijn. Tepuut moet, zeide ik, beteekenen *opgezwollen*; dit wijst de samenhang uit. Dat een woord met *te-* samengesteld die beteekenis van *op-*, *uiteen-* hebben kan, is op zichzelf niet onwaarschijnlijk, en wordt bovendien bevestigd door het voorbeeld van *teblasen*, synon. van *tepuut*, waarover ik indertijd *T. en Lettb.* 6, 93 vlg. gehandeld heb. Het niet samengestelde ww. puten komt op zich zelf in 't mnl. al evenmin voor. Waarschijnlijk is het een andere vorm voor *buten*, mhd. *butzen* (Lexer 1, 403), d. i. *opzwellen*, lat. *turgere*, of liever nog mhd. *buzen*,

d. i. *opzwellen*, b. v. »sein pauch *pauzet* herfür", »herfür *pauzend* ougen" (ald. 406). Vgl. *biuschen* (ald. 289) en Grimm, *D. Wtb.* 1, 1199 op b a u s c h e n. Wat de verscherping der *b* betreft, vergelijke men *plunderen* naast *blunder*; *podding* naast *beuling*; *poffen* naast *boffen*; *pikken* naast *bicken*, mnl. *becken* (van *bek*); *putoor* naast *butoor*, enz. — Er wordt nog een ander woord voor eene oogziekte genoemd, waarvan ik wel de bet., doch niet den oorsprong kan vaststellen, nl. t e r v e n, voor *leep zijn*, lat. *lippire*; *f.* 99*a*: Jegen zere ogen ende *tervende*; 127*a*: Van leepen ogen of *tervenden*. Het comen sulke lieden, die haer ogeleden gelepen of *terven*, ende dat comt bi dat si tranen of lopen. En in de inhoudsopgave van het hoofdstuk over de oogen (dat in de uitg. van Broeckx ontbreekt) leest men (*f.* 123*a*): »Van leepen ogen of *tervenden* die leden". Zoo wordt in het Hs. herhaalde malen gesproken van de s t e r t e van het oog; *f.* 37*b*: Ungula es een plecke, die gaet van den *sterte* vander ogen tote an den andren hoec buten optie oge; 123*d*: fistelen in die *sterte* (mv.) van den ogen; *f.* 125*d*: Doeken of nagelen (*oogziekte*) die comen in dogen; .... doeken die siin dunne ende wassen uten *sterten* vanden ogen ende heten in latine p a n n u s entie wassen alse coppengespin; 126*a*: Emmer wacht u, dat gi niet te diepe en snijt no te na den *sterte* van der ogen, want sneedi iet van den vleesche dat naturlijc es in den *steert* van der ogen, die oge soude hem ewelike tranen ende lopen; 128*a*: Alse men daer leget den dume op, so comt dat etter ten *sterte* van der ogen ute ten nese wert. Het is blijkbaar hetzelfde woord als ons *staart*, doch beteekent, op het oog toegepast, voorzoover uit den samenhang is op te maken, *de ooghoek* (zie vooral de eerst aangehaalde plaats), en wel *de ooghoek bij den neus* (zie de laatste plaats). Ook vindt men *f.* 123*d* onder de oogziekten gesproken van h e s p i n g e (*van den ogenleden*). Dit kan twee dingen zijn: òf *het* t r i l l e n *van de oogleden, het ze niet kunnen stilhouden*; vgl. Kil. h a s p e l b e e n e n, *vacillare gressu*, *titubare pedibus*; òf *het ze niet kunnen openhouden*, *het toevallen der oogleden*; vgl. ags. *häspian*, *toesluiten*, als

met een *hasp* (Ettmüller 469); oeng. *haspen* (Strattm. 251); eng. *to hasp*. Naast *haspe* komt mhd. en onr. de vorm *hespe*, *hespa* voor. Alleen kan ik van dit *haspen* de bet. *toesluiten* in 't algemeen niet bewijzen.

Peket, benaming van eene maat voor vloeistoffen; *f.* 118*d*: Ziedet al tegadere in 3 *peket* wijns; 119*c*: Nemt scone water 1½ *peket*; hieraf doet versieden ½ *peket*. Nemt 2 hoopsenen gersten, die dwaet.... wel suver....; daerna gieter op 2 *peket* waters ende dat doet verzieden tote onderhalf *peket*. Het is het fr. *pichet* (picard. *piquet*), benaming van een kleine kan met handvatsel voor water of wijn (Littré 3, 1106; vgl. Burguy 287 op pichier). — Wat het zoo even genoemde hoopsene betreft, dit schijnt een maat voor droge waren geweest te zijn; de naam komt ook elders in het Hs. voor, nl. *f.* 61*a*: Daer in werpt een hoopsene tarwijn gruus; en 67*c*: Een *hoopsene* gruus ende een hantvol souts. Is het hoopsene of hoepsene? Ook het laatste is mogelijk: immers in hetzelfde Hs. vindt men *hoop* voor *hoep*; nl. *f.* 69*c*: alse ene nuwe mane of als een half *hoop* (tweemaal; vgl. ook *Keurb. v. Briel* 96, 1; 98, 10), d. i. *hoepel*. Het waarschijnlijkst komt mij voor, dat het werkelijk *hoopsene* is, in beteekenis gelijk aan hoopsel, *toegift*, *kop op eene maat*, doch met een ander suffix gevormd, dat men ook heeft in *anxene*, *lixene*, e. a. Vgl. Kil. hoepsel (dat dan ook *hoopsel* moet zijn), *Sicamb.* j. toegaeve, mantissa, d. i. cumulus. De bet. is dan een *handvol*. Vgl. Nijh. 2, 83, waar de hoepmaeten, *maten met een kop er op*, gesteld worden tegenover de strijkmaten.

Pellote, *kwade naam*, *opspraak*; *f.* 139*b*: So vorsiet u wel, dat gi den zieken niet en avontuert no u selven niet en brinct in *pelloten*, alse menech meester hem selven heeft bracht, bi dat hijs niet en conste, of bi roekeloesheiden (in de uitg. van Broeckx ontbreekt op bl. 136 het laatste gedeelte van den zin, van *no u selven* at). — Het is eene assimilatie voor perlote, fr. *parlote* (Littré 3, 959), eene afleiding van *parler*. In eene andere beteekenis komt *perlot* voor, *Brab. Y.* VII, 1239, 5844,

6667, nl. die van *kapittel*. In sommige dialekten wordt het woord perlot of parlot nog heden gebruikt voor *aandeel*, *portie*, of zooals men in Overijssel zegt *afpart*. Of dit woord met het zooeven genoemde iets te maken heeft, dan wel of het met het eene of andere voorvoegsel het Fransche woord *lot* is, ons *lot*, durf ik niet beslissen. Indien het woord b. v. het fr. *pair lot* kon zijn, d. i. *gelijk lot*, *gelijk aandeel*, dan zouden wij naar geene andere verklaring behoeven om te zien.

Plommeie, *knots met een looden knop*, onze *ploertendooder*; *f*. 115*b*: Oec (genas ic) enen ouden cnape (*knecht*), geslegen met ere *plommeien*. Het is het fr. woord *plommée* (Littré 3, 1169), het lat. *plumbata* (Duc.). Elders komt het woord voor onder de verboden wapenen, nl. *Invent. v. Brugge* 6, 352: Ongheoorloofde wapenen, als loodin plompen (tautologie)...., hanthaexkin,.... dagghen,.... *plommeen*; vgl. *Sp*. IV[2], 62, 8: met *plombeien* gesleghen, *plumbatis cedi*. Zie *Invent. v. Br.* Gloss. 279. De echt mnl. naam voor het werktuig was *lootwapper* (*Rein*. I, 794; vgl. het Gloss. ald. en *Invent. v. Br.* Gloss. op plomp: »*wappers*, brandelaeren of loode clompen").

Puten(?), *zwellen*. Zie peiden.

Quackernat, benaming van eene ziekte; *f*. 23*d*: Dat groet evel, dat rode water, suchten met bloede, entie *quackernat*, coude pisse, vrouwenziecheit, lichten lichame, enz. Het is uit den tekst niet met zekerheid op te maken, of *quackernat* door *coude pisse* wordt verklaard dan wel, of het eene andere ziekte is. Het laatste is het waarschijnlijkst, daar er anders wel *of* tusschen zou staan. Aan den anderen kant zou de vorm van het woord mij weder aan lat. *stranguria* (*koude pis*) doen denken, daar quacker de stam kan zijn van het freq. van het bij Kil. genoemde quacken, *dissipare*, *profundere*, met het obj. *nat* verbonden, dat dan euphem. voor *urine* staan zou. Doch dit is slechts eene gissing. De juiste beteekenis van het woord is tot heden onbekend. Misschien komt zij, nu de aandacht op het woord is gevestigd, weldra aan het licht. Ten overvloede herinner ik, dat eene plant, tot de familie der paarde-

staarten behoorende, kwadernaat wordt genoemd; dat het woord Kwakernaak als familienaam thans nog voorkomt, en dat Quaekernaet (ook Quakenaet, Quaeckernaec) als plaatsnaam in het land van Arkel voorkomt *Oorkb.* 2, 348; *Inform.* 417; Mieris 4, 369*a* en *b*. *Inform.* 369 vindt men ook den datief *Qaeckernaken.* Opmerkelijk is het dat, gelijk daar *Botersloot* en *Kwakernaak* bijeen liggen (Mieris t. a. p.), zoo ook twee plaatsen met zulke namen binnen Rotterdam. Zie Van Reyn's *Beschr.* I, *Bijl.* 6, 19 [1]).

Scaerdemont, *iemand met een hazelip*; *f.* 117*b*: Dits van kindren, die siin gheboren met gespletenen lippen (*scaertmonde*). Enege kinderen siin geboren met gespletenen lippen in éne stede onder dat nesegat ende onderwilen onder beide, dat *scaerdemonde* heeten met (*bij*) vele lieden. Zij werden dus in de wandeling zoo genoemd naar de *schaarde* of *scheur* (Kil. 553), die zij aan den mond hadden. Vgl. *ald.*: Andere sniden in elke cake ene wonde om die lippen vanden *scaerde* (d. z. *de kanten van de spleet*; in anderen zin zou men kunnen zeggen: de scaerde inden lippen) bat te gadere te bringene. *Scaerde* is het gewone mnl. woord, dat vooral bekend is in de bet. *hap uit het staal.* Nog heden heeft een mes meer of minder of geene *scharen* (*schaarden*) en hoort men in sommige dialekten het woord *schaarmond* voor *hazelip* bezigen.

Sover, *peterseliesaus*; *f.* 140*a*: Wedren vleesch ende daerin gesoden persiin (*peterselie*) ende daeraf gemaect een *sover* met doders van eyeren. Elders (*Keukenboek* 1, 2) soveye geheeten: »Capoenen metter groender *soveyen.* Van broode, van pepere ende van petercellen, de dodere van eyeren, hart ghesoden ende twitte wel cleene in ghecapt". Het woord zelf kan ik niet verklaren: alles wijst op een Romaanschen oorsprong. Indien er een dialekt geweest was, waarin de *p* van *soupée* (Littré 4, 2008*b*) tot *v* was geworden, hetgeen volgens de Fransche klankwetten zeer gewoon is, dan zou het mij niet

1) Deze mededeeling ben ik aan mijn Leidschen ambtgenoot Fruin verschuldigd.

verwonderen, indien het germ. *sop* de oorsprong van beide woorden was; *soveye* althans was dan geheel verklaard. Doch *sover* niet, en het is dus ook mogelijk (indien de vorm juist is overgeleverd), dat het een anderen oorsprong heeft, die tot heden niet is aan te wijzen.

Sterte (van het oog), *ooghoek*. Zie peiden.

Tepuut, *opgezwollen*. Zie peiden.

Treit, *trekpleister*; van fr. *trait*, lat. *tractus*, it. *tratto*. *f.* 139*a*: Dit plaester dat gi hebt nu, dat es goet op sweringe ende dusentich werven beter dan *treyt* es. Zoo ook *Lanfr.* 46*r*: Si netten daer in een linnen cleet liic enen *treyt*, ende maken daer in gaten mit eenre scheren; 48*r*: Cortelinge (*pluksel*; 48*v*: scrapelinge iof cortelinge van liinwade; *ald.*: cortelingen van ouden liinwade) van ouden liinwade ende daer up een *treit*, gemaect van witter hersen twee delen ende een deel wasses to gader gesmouten; 48*v*: Daer boven (leide ic) den voers. *treit*. — In eene andere opvatting, nl. »leeren oog aan elken kant van 't gareel, waar de trekstreng in vasthoudt", vindt men *treit*, *Invent. v. Br.* Gloss. 435, en nu nog in het Wvlaamsch. Zie De Bo 1179 op treite.

Verwoemt, *stinkend*, *walgind wekkend* (?); *f.* 55*d*: Haer orine es bernende ende *verwoemt* (verwoët), ende si heeft altoes den rinc boven donker; 69*c*: Dorine es bleec ende *verwoemt* ende boven bruunachtech. De vorm van het woord staat ook hier vast, daar wij twee voorbeelden hebben, doch de bet. niet. De eenige vormen uit de germ. talen, die met dit vreemde woord verwant kunnen zijn, zijn eng. wamble, *braakneiging hebben*, de. vamle, *tegenstaan*; vammel, *wat tegenstaat*; nfr. wommelik (Outzen 406), *wat doet walgen*. Zie ook E. Müller 2, 618. Hierdoor ben ik er toe gebracht om aan *verwoemt* de bet. *stinkend* toe te kennen, die door den samenhang volstrekt niet wordt weersproken. Is misschien ook verwant het *R. v. Zutf.* 65, 61 voorkomende *wemen* (mure niet breken noch *wemen*)? Ook *breken* neemt de bet. aan van *braken*, dat van denzelfden stam is; vgl. *opbreken*.

W e y, bnw., gezegd van het vleesch, dat zich vormt na eene verwonding, *slecht*, *kwaad*, *wild*; *f.* 129*a*: Van *wey* vleesche in den nese (uitg. v. Broeckx bl. 102: Van *wyeren* vleesch in de nese; doch vgl. 105: Van *weyen* vleesch dat in der nesen wast. *Weyen* vleesch dat soe doet wech metten pulver vorseit van der wannen); 129*b*: Ende es vleesch opwassende boven rechte van naturen ende heet *wey* vleesch, dewelke stopt die nesegaten, so datter geen adem dore en mach comen ute ende in; 130*b* = Jan Yp. 105; 128*b*: Wonden van *weyen* vleesche; 122*b*: Dese zweren siin al vol geuulcereert, dats quaet vul *wey* vleesch, dat detter heeft gemaect quaet (vgl. Jan Yp. 101: vol quaet w e g e vleesch). — Verwante vormen in de andere germ. of ogerm. talen heb ik niet kunnen opsporen, tenzij misschien alleen het znw. w e e g, *een* w e e g j e *op het oog*, dat hier en daar in dialekten in gebruik is voor hetgeen gewoonlijk een *scheetje* of een *strontje* genoemd wordt. Vgl. *Schoolmeester* 37.

W r i g e, *de wree* of *wreeg* of *wreef van den voet*; *f.* 41*d*: Twee (adren) onder die lieren (? ook *Hs.* 42*b*: onder die *liere* van den bene) van den bene, 2 besiden den ancluwene (*enkel*) binnen ende 2 ter middewert van den *wrige* van den voete. Het is het Hd. *reihen*; mhd. *rîhe*; ohd. *rîho* (voor *wrîho*), Weigand 2, 457. Met ons *wreef* (dat niet aan *wrijven* moet doen denken, waarmede het niets te maken heeft) is te vergelijken Kil. 821; w r ij f d e s v o e t s. De *f* in deze woorden vindt een analogon in de eng. uitspraak der woorden *enough* en *laugh*.

XLVII. VICKEN, BEVICKEN.

Hoe noodzakelijk het is, zich zelven telkens weer het »manum de tabula" (*afblijven!*) toe te roepen, zal uit het volgende voorbeeld opnieuw blijken. Bij mijne uitgave van den *Segelijn* heb ik de lezing van het Hs., vs. 5858:

Alsoet uwen leden scijnt,
Dat si u wel seer *bevicken*
In dien tide, als si te sticken
Sloeghen u huut al omme entomme,

in mijn tekst vervangen door de lezing der incunabelen:

Dat si u wel seer *bemicken.*

Ten onrechte evenwel. *Bevicken* is het ware woord, dat op deze ééne plaats is bewaard gebleven. Het is samengesteld met vicken of ficken, d.i. *slaan*, *treffen*; mhd. ficken, *wrijven* en *steken* (Lexer 3, 334, *Karlmeinet* 79, 44 en 119, 51); Kil. 144: ficken, *ferire*, *leviter virgis percutere*; ficken, *fricare*; fiecken, *pungere*; fiecken, *jacere*, *jactare*; hd. ficken, *fricare* (Grimm, *D. Wtb.* 3, 1617). Bevicken beteekent dus *van alle kanten slaan*, *treffen*, *raken*; *geen stuk aan iemand heel laten*, en is hetzelfde als hd. zerficken, *zerreissen* (Grimm t. a. p. 1618); of het mnl. slaen al omme entomme (*Segh.* 5861). Van *ficken* of *vicken* is elders in 't mnl. geen voorbeeld aan te wijzen. Een reden te meer, om het in het Hs. van den *Segh.* gevonden compositum *bevicken* als een kostbare vondst te beschouwen. Zie over andere verwante vormen Grimm t. a. p.; E. Müller 1, 428 op fickle. — Een tweede voorbeeld van de noodzakelijkheid van onthouding, waar het lezingen betreft, die ons niet de ware toeschijnen, ontleen ik aan denzelfden *Segelijn.* Vs. 10308 hebben allen:

Daer boven (*op den ketel*) een decsel van *spise* goet,

hetwelk ik willekeurig veranderd heb in »van *prise* goet". Geheel ten onrechte. *Spijs* is het ware woord voor *uit verschillende bestanddeelen vermengde metalen. Klokkespijs* is nog heden bekend, en ook in 't mnl. komt elders *spijs* in deze beteekenis, nl. *specie*, voor, b. v. *Alex.* II, 1093:

Gheliker wijs dat yser verwint
Alle *spise* die men vint.

XLVIII. GLOOI.

Een in 't mnl. nog niet gevonden woord, dat nog heden in Noordhollandsche dialekten voortleeft (bij Bouman, *De Volks-*

taal in Noord-Holland niet vermeld, doch wel in *Onze Volkstaal* 1, bl. 36; *Noord en Zuid* 3, 304) in de bet. *doorzichtig*, gezegd van eene besloten plaats, eene kamer b. v., *waarin men gemakkelijk kan inkijken*. Terwijl wij voor de eigenschap, dat men gemakkelijk in onze nabijheid voortgebrachte geluiden kan hooren het woord *gehoorig* hebben behouden (zie Ned. Wdb.), in dialekten ook *reehoorig* of *ree*, is dit een begrip, waarvoor wij in onze tegenwoordige schrijftaal geen woord meer bezitten, tenzij men zich wil behelpen met het niet zeer fraaie *inkijkerig*. Des te meer is het van belang, de woorden die daarvoor in onze tongvallen nog leven, op te teekenen en te bewaren, en niet alleen dit, maar ook te trachten, die dialektwoorden in onze algemeene taal weder in te voeren. Daardoor verrijkt men de taal en werkt men mede aan hetgeen Max Müller genoemd heeft hare »dialectic regeneration". Voor het bovengenoemde begrip: *waar men gemakkelijk inkijken kan*, zou het woord *glooi* een ware aanwinst zijn. Wil men een ander (want wij hebben daarvoor nog een dialektwoord), men zou daarvoor ook kunnen invoeren het saksische, nog heden in Overijssel voortlevende *spee*, dat geheel in denzelfden zin wordt gebruikt. »Wat zit gij daar *spee*", zegt men b. v. tot iemand, die voor een hoog opgeschoven raam zit. Wanneer men aan tafel zit, zal men een gordijn laten vallen, of een horretje voor het raam zetten, »anders zit men zoo *spee*", enz. Het is dus ongeveer hetzelfde als *te kijk*. Laten wij zien, of wij ook in andere talen dezelfde woorden aantreffen of althans verwante vormen. Glooi (dat eene dialektische verscheidenheid is van *glouw*; vgl. *hooi* en *houw* (Kil.), *gooien* en *gouw*; enz.) is hetzelfde woord als got. **glaggwus*, dat uit de adverbia *glaggvo* en *glaggvuba* kan worden afgeleid [1]). Het bet. *nauwkeurig*, doch dit is eene afgeleide beteekenis; de oorspronkelijke is *scherpziend*, *scherpzichtig*, lat. *perspicax*, of *doorzichtig*, lat. *perspicuus*. Het tweede is de passieve opvatting van het eerste. Wij vin-

1) Gallee, *Gutiska* II, 19; Leo Meyer, bl. 21 e. e.

den het woord in verschillende germ. talen terug; nl. mhd. glau, glou, *klug*, *umsichtig*, *sorgsam* (uit glouheit op te maken), Lexer 1, 1030; ohd. glaw, glau, *perspectus*, *suspectus*, *ingeniosus*, *prudens*, Graff 4, 294, waarvan ook de samenstellingen glaumunt en glaubracht voorkomen, alsmede de afleidingen glawilihho (*glawi is de type van ons *glooi*, vgl. *havi* en *hooi*, *gavi* en *gooi*; *avi* en *ooi*; enz.) of claulihho, *sollerter*, *prudenter*, *proviso*; glawî, *industria*, *suspectio*, *astutia*; en glauuida, *ingenium*, *solertia*, *industria* (Graff 4, 294; Schade 1, 335); hd. glau in den eigennaam Glaubrecht (Weigand 1, 698 vlg.); ags. gleáv, *sagax*, *prudens*, *sollers*, *sapiens*; zie Grein 1, 514 en 515, waar allerlei composita van dit bnw. worden genoemd; osa. glau, *gewitzt*, *klug*, *weise* (Heyne 205); onl. glau, *klug*, *weise* (Heyne 126); onr. glöggr, *genau*, *deutlich*; naast glögg-þekkinn, *scharfsichtich*; eng. dial. gleg, *clever*, *adroit*, *skilful* (Halliwell 1, 403; vgl. E. Müller 1, 523 op *glee*); oeng. gleu, gleaw, *sagacious*, *prudent* (Stratmann 204); Schotsch gleg, *quick of perception*, *clever*, *attentive* (Jamieson i. v.); beiersch glau, *einsichtsvoll*, *geistvoll*, *klug*, *schlau* (Schmeller 969); zwits. glähig, *flink* (Stalder 1, 450); ndd. glau, *hell*, *hell- und scharfblickend*, *klug*, *schlau* (Ten Doornkaat-Koolman 1, 632, waar ook de samenst. glauôgd en glauhörig vermeld worden); noorw. glögg, *genau*, *sorgfältig*, *scharfsichtich* (t. a. p.). Het woord is dus, gelijk men ziet, wijd en zijd verspreid geweest onder alle germaansche stammen, doch heeft het op den duur in den »struggle for life", dien ook ieder woord te strijden heeft, niet kunnen uithouden; het leeft nog slechts hier en daar voort als een schaduw van hetgeen het vroeger geweest is. Buiten het germ. is het verwant met gr. *glaukos*, lat. *glaucus* (Lexer 1, 1030), en op ons eigen gebied wellicht met het nholl. dial. glouwen, *gluren*, *naneuzen*.

Het andere woord spee vertoont met dit, wat zijn beteekenissen betreft, een groote overeenkomst. Het is nl. hetzelfde woord als osa. spâhi, *klug*, *weise*, waarvan ook spâhêd,

spâhida, spâhlik en spâhword, *verstandig woord* (Heyne 310); ohd. spâhi (Graff 6, 322); mhd. spæhe, *weise*, *klug*, *scharfsichtich*, *schlau*, benevens allerlei andere beteekenissen, opvattingen en afleidingen, vermeld bij Lexer 2, 1063; o. a. *spöttisch*, *übermütig*, *üppig*; mnd. spee, spei, spie, *spöttisch*, *höhnisch*, *naseweis* (uitsluitend in slechten zin in gebruik), waarvan ook spewort, *schmähendes*, *naseweises wort* (Lübben 4, 306 en 322). Daarnaast wordt door Lübben (uit Strodtmann 223) aangehaald »ein adj. spee, in der bedeutung *frei*, wo man von jedermann gesehen werden kann, *et is hier so spee*; auch Stürenb. hat spee, *frei*, *offen*, *ungeschützt*, *gefährlich liegend.* z. B. *'n* speen *hörn* (hoek); *'n* spee *kamer*; enz." Lübben vraagt naar aanleiding van deze beteekenis, die ook hem niet onbekend is: »Wie mag sich diese Bedeutung aus der ersten entwickelt haben. Oder gehört es zu einem anderen stamme?" Het antwoord op deze vraag is gemakkelijk. Evenals bij *glooi* heeft zich hier uit de actieve beteekenis *scherpziend*, *scherpzichtig*, *sluw* de passieve ontwikkeld van *wat scherp* (*goed*, *nauwkeurig*) *gezien wordt* of *kan worden*. Bij *spee* heeft zich dan de beteekenis, meer dan bij *glooi* het geval is, in pejoratieven zin ontwikkeld tot *neuswijs*, *al te wijs*, *altijd aanmerkingen hebbende*, *eigenwijs*, *smalend*, *hoonend*, *overmoedig*, *dartel*. Doch dat ook *glau* niet steeds in edelen zin zijne beteekenissen heeft ontwikkeld, leeren ags. *gleáv*, dat o. a. ook beteekent *traag*, *laf*, en het onr. *glöggr*, dat ook *gierig* beteekent (vgl. *vrek* = hd. *frech* = mhd. *spæhe*). Dat het woord *spee* tot den stam van *spieden*, vroeger *spiën*, mhd. *spëhen*, behoort, behoeft niet nader te worden aangewezen.

Amsterdam, *Sept.* '83. J. VERDAM.

REINAERT, I, vs. 1573, '74, EN II, vs. 1596.

I. Isengrijn heeft zich, door Reinaert verleid, in de voorraadkamer van zekeren pastoor »die leede buuc" zóó vol gegeten, dat hij den »spiker" door het gat, dat hem den toegang gaf, niet weer verlaten kan, ja daarin blijft steken. Nauwelijks heeft men hem in zijn' benarden toestand ontdekt, of van mond tot mond gaat de »grote niemare"

R. I, vs. 1572:

. . . . dat daer ware
in spapen spiker een wulf *ghevaen*
die hem selven hadde *ghedaen*
bi den buke in dat gat.

Het hs. heeft door achteloosheid van den afschrijver zoowel voor vers 1573 als voor vs. 1574 »*ghevaen*" als rijmwoord; maar Martin, dien ik hier citeer, nam in zijne editie deze verzen over zooals zij door Dr. Jonckbloet waren geëmendeerd.

Evenwel meen ik te mogen gelooven, dat men door vergelijking met den Latijnschen *Reinardus* tot een nog juister verbetering besluiten kan. Daar toch leest men:
(ed. *Knorr.* vs. 727:)

»Exoritur clamor, famaque talis erat:
»Presbyteri cameram *subiit* lupus inque foramen
»Quod subiit, *captus ventre*, tenetur adhuc".

Nu zijn het de gecursiveerde woorden, die het mij als zeer waarschijnlijk doen voorkomen dat men te lezen hebbe:

[de »niemare" ging] dat daer ware
in spapen spiker een wulf *ghegaen*
die hem selven hadde *ghevaen*
bi den buke in dat gat.

R. II (vs. 1605—1607 incl.) getuigt zoomin *vóór*, als *tegen* deze gissing. —

II. Als eindelijk het oogenblik daar is, dat men Reinaert hangen zal, kan toch Isengrijn niet nalaten te »versuchten". Maar Tibeert berispt hem daarover, en besluit met deze woorden: R. I, 1923:

waerdi goet het ware gedaen
hine ware noch niet onverdaen [1]).

»Als gij", zoo bedoelt Tibeert, »in plaats van daar te staan zuchten, gedaan hadt wat uw plicht was, dan zou de zaak nu al uit de wereld zijn, en was Reinaert er al om koud!", of zooals *Rein. Vulp.* (vs. 913) vertaalt:

»*suspendendus adhuc non foret*".

Wanneer men nu in den tweeden Reinaert de overeenkomstige verzen aldus aantreft:
R. II, 1955:

waerdi ooc goet, het waer ghesçhiet:
hi enwaer ooc noch *ontganghen* niet,

dan valt het terstond in 't oog, dat ook hier een schrijffout is ingeslopen. De galg staat gereed, men ziet nog slechts om naar eene »line" die voor strop dienen kan; voor den goedbewaakten Reinaert is van »*ontgaan*" wel geen sprake; hoe veel minder dan van reeds »*ontgaan te zijn*". Men leze echter (vs. 1956):

hine waer noch *onghehanghen* niet,

en het vers is in volkomen overeenstemming met R. I en met *Rein. Vulpes.*

De juistheid der voorgestelde lezing kan door de Nederduitsche bewerking wel niet bewezen worden, doch wordt daardoor evenmin gelogenstraft, omdat in den *Reinke* deze of dergelijke woorden in Tibeert's uitval ontbreken. (Vgl. Schröder's editie, vss. 1857—1867).

Utrecht, *Augustus* 1883. A. BEETS.

1) Terloops zij opgemerkt, dat de lezing van Dr. Jonckbloet: „*niet noch*" de voorkeur verdient, ook op grond van Rein. Vulpes, vs. 913.

ISAAC VOS.

NASCHRIFT.

Onder den titel *Iemand en Niemand — No-body and somebody* [1]) heeft de heer A. S. Kok den inhoud medegedeeld van het Engelsche stuk, waarmede het zinnespel van Vos in verband staat. De heer Kok komt tot de slotsom, dat mijne tweede gissing (zie blz. 79) de juiste is en Vos dus zijn *Iemant en Niemant* niet aan het Engelsch heeft ontleend, maar gebruik heeft gemaakt van de Duitsche bewerking, die in de *Englische Comedien und Tragedien* is opgenomeu. Ik kan mij thans nog des te eerder hiermede vereenigen, daar mij gebleken is, dat de *Singende klucht van Pekelharing In de Kist* (zie blz. 90) hoogst waarschijnlijk naar denzelfden bundel is genomen en niet naar het Engelsche origineel. Tittmann heeft de Duitsche bewerking van *the Humours of Simpkin* niet weer afgedrukt, doch ik heb op de bibliotheek te Dresden het stukje afgeschreven uit het exemplaar der *Englische Comedien und Tragedien* van 1624, dat daar berust, en kan dus de beide werkjes met elkander vergelijken.

In de Duitsche bewerking vinden wij eerst 14 versregels, die ongeveer dezelfde maat hebben, en dan 22 coupletten van 4 of 8 verzen, al naar men het nemen wil, in eene andere maat. De Hollandsche klucht is dus grooter en o. a. verrijkt met het gebluf van den vaandrig, dat in de Duitsche niet voorkomt. Het zij mij vergund enkele plaatsen aan te halen, die er m. i. voor pleiten, dat Vos het Duitsche stukje kende. De heer Loffelt was bovendien zoo vriendelijk mij zijn afschrift

---

1) In *De Amsterdammer, Weekblad voor Nederland* van 22 Juli 1883 (n°. 317).

der Engelsche klucht af te staan, waaruit ik een enkelen keer iets zal aanhalen.

Het begin der Duitsche klucht luidt aldus:

Fraw.	Mein Herz ist betrübt bisz in den Todt, fa la la la la la.
Pickelhering.	Ich kenn ein Geselln, der hilft ausz Noth, fa la la la la.
Fraw.	Mein Mann spatzieret offtmals hinausz, enz.
Pick.	Und bringt ein gewaltig baar Hörner zu Hausz, enz.
Fraw.	Holla, Pickelhering, wie so betrübt, enz.
Pick.	Ach Pickelhering ist ganz verlieb, enz.
	In solcher Angst bin ich noch nie gewesen, enz.
Fraw.	Ich hab ein Salb deim Schmertzen zu gemessen (sic), enz.
Pick.	Seyd ihr denn ein Doctorin, enz.
Fraw.	Derselben Kranckheit helff ich allein, enz.
	Also mein Schatz wil ich dich küssen", enz.

Bij Vos luidt het (uitgave van 1705):

Vrouw.	»Mijn hart is bedroefd tot in der dood, fa, la, la, la.
Pekelh.	Ik weet een remedy voor alle jou nood, fa, la, la, la.
Vrouw.	Mijn Man spanceert dikmaals van huys, enz.
Pekelh.	En brengt een geweldig paar horens te huys, enz.
Vrouw.	Wel Pekelharing, hoe dus bedroefd, enz.
Pekelh.	Och Pekel heeft van de liefde geproefd, enz.
	In sulk een angst ben ik nooyt geweest, enz.
Vrouw.	Siet dese mijn salf u smarte geneest, enz.
Pekelh.	Soo zijt gy dan ook een Doctorin? enz.
Vrouw.	Ja dees professy bestaat in de min, enz.
Pekelh.	Kom mijn Medicijn, laat ik u eens kussen", enz.[1]).

---

1) In het Engelsch (Vgl. *De Nederlandsche Spectator*, 1870, blz. 291):

Wife.	Blind Cupid hath made my heart for to bleed: Fa, la, la, etc.
Simpkin.	But I know a man can help you at need: With a fa la, etc.
Wife.	My husband he often a hunting goes out: Fa la.
Simpk.	And brings home a great pair of horns there's no doubt with a fa la.
Wife.	How is 't, Monsieur Simpkin? Why are you so sad? Fa, la, etc.
Simpk.	I am up to ears in love, and it makes me stark mad with a fa la.
	I am vext, I am tortured, and troubled at heart, etc.
Wife.	But I'll try my skill to take off your smart
	And on that condition I give you a kiss".

Als Pekelharing in de kist is verborgen, komt de soldaat op:

	»Dasz dich potz schlapperment wo find ich meinen Schatz.
Fraw.	Hie bin ich mein hertz allerliebsten, och gieb mir doch ein Schmatz.
Sold.	Ich hab vermeint fürwar ihr weret ausgegangen.
Fraw.	Ach nein allerliebster.
Pick.	Denn ich liege hier gefangen".

Bij Vos zegt de vaandrig:

	»Das dich pots doesent slappremeent,
	Waar vind ik nu mijn hart?
Vrouw.	Zijt gy 't mijn Lief?
Vaand.	O ja, ik ben 't.
Vrouw.	Kom dan, geneest mijn smart.
Vaand.	Ik meende by mijn dapperheyt
	Dat gy waart uytgegaan.
Vrouw.	O neen, mijn troost, mijn soetigheyt.
Pekelh.	Maar ik leg hier gevaan".

Dikwijls komen in coupletten, die niet geheel gevolgd zijn, enkele versregels voor, die zeker naar het Duitsch zijn vertaald. Zoo zegt de soldaat:

	»Fraw halt mich doch nicht lenger auff, sag wo ist er hinkommen.
Fraw.	So war ich sey ein ehrlich Weib, ich hab kein Mensch vernommen".

In het Hollandsch [1]):

Vaand.	»Vrou segt mijn op u ziel en lijf
	Waar dat hy 't is ontkomen.
Vrouw.	So waar ik ben een eerlijk Wijf
	Ik heb geen mensch vernomen".

---

1) Dit luidt in het Engelsch:

Bluster.	Good women shew me to the Slave,
	His limbs I strait will tear.
Wife.	By all the honesty I have,
	There's no man come in here.

De man spoort zijne vrouw aan voor den bluffenden soldaat te knielen:

»So wollen wir ihm ein Fuszfall thun,
Hertzliebes Weib kom nieder".

In de Hollandsche bewerking:

»Laat ons een voet-val doen, kom hier,
Herts-liefste Wijf, kniel neder".

Pickelhering's stichtelijke aansporing,

»Fraw setzt ihn ein paar Hörner auff,
Pickelhering zu gefallen",

luidt in de vertaling:

»Vrouw set hem een paar horens op,
Pekelharing te gevalle".

Als eindelijk allen van de vloer zijn, zegt Pickelhering:

»Diese gantze Nacht in Frewd,
Wollen wir die Zeit vertreiben.
Fraw. Hier in mein schneeweis arm, Sol Pickelhering bleiben".

Bij Vos:

Pekelh. »De gantsche nagt in 't warmen
Sullen wy de tijd verdryven.
Vrouw. In mijn sneeuwitte armen
Sol Pekelharing blyven" [1]).

En als aan het slot de held van het stuk aan de toeschouwers de belofte aflegt:

»Meine Herren uber 40 Wochen
Solt ihr Gevatter seyn",

---

1) In het Engelsch:
Wife. I'll fold thee in my arms, my Love,
No matter for his listening.

vinden wij hiervoor in Vos' stukje:

»Vriend over veertig weken
Sel jy Gevaartjen zijn",

Deze plaatsen maken het hoogst waarschijnlijk, dat Vos zijne klucht aan het Duitsch en niet aan het Engelsch heeft ontleend. Bovendien komt, terwijl de Duitsche en Hollandsche klucht hiermede eindigen, in de Engelsche de echtgenoot weder op om Simpkin een duchtig pak slaag te geven en het huis uit te jagen. De bundel der *Englische Comedien und Tragedien* was dus hier te lande bekend en bij het onderzoek naar den invloed der Engelsche dramatische literatuur op de onze zal men met deze omstandigheid rekening moeten houden.

Groningen, Sept. 1883. J. A. WORP.

JOANNES SIX VAN CHANDELIER,

gedoopt te Amsterdam, den 1 Maart, 1620,
aldaar begraven den 16 Februari, 1695.

De Poësy van J. Six van Chandelier, verdeelt in ses boeken, en eenige opschriften, is gedrukt te Amsterdam voor Joost Pluimert, boekverkooper op den Dam, in Seneka, 1657. Het boek bevat voorbericht, opdracht, lofdicht noch register en telt 631 blz. in klein octavo. Eene korte opgaaf leert, dat het is verdeelt in ses boeken, waarvan de benamingen worden aangewezen, met het aantal bladzijden, dat achtereenvolgens 50, 58, 36, 48, 214, 104 en 20 pp. bedraagt, de laatste voor epigrammen.

De correctie is niet nauwkeurig: niet minder dan 63 verbeteringen zijn aan het dichtwerk toegevoegd, waaronder de verandering van schermінkel in scheeminkel en van pleistrende in peistrende. De bladzijden 79, 93, 120, 185, 297, 400, 405, 414, 453, 465 en 524 worden in dezelfde volgorde verkeerdelijk aangewezen door de getallen 61, 63, 106, 183, 299, 404, 305, 441, 454, 467 en 424. In mijn exemplaar zijn met eene hand der zeventiende eeuw de volgende veranderingen gemaakt:

Blz. 29:

En elke week een maand, en elke maand schaaft jaaren,

luide het tweede deel van dezen regel:

de maand twee halve jaaren.

Blz. 328:

Die sachte lykaard leert, en duidt,
Hun hart, zoo murw was, als hun huid,
Maar die se, in 't leeven, als een kei
Zoo hard, ...

waar de eerste regel moet beginnen met Dees, en de derde:

Maar die in 't leeven, ...

Blz. 351:

Der Bikkren, bei van Staatssorgh prys,

moet op grys eindigen; op dezelfde blz. moet Stedehoeders staan, in plaats van steedehonders.

Blz. 457:

Wel fraai een byenkorf heeten

heeft geen zin, tenzij veranderd in byenkooningh.

Blz. 466 is tusschen Schoon begrippen het voorzetsel van weggelaten, en iets lager moet voesters verwisseld worden door voestres. Doorschynigh glas van blz. 514 moet ys worden. Bedenkelijker is de regel in het trouwlied op blz. 517: Kus wat zwakjes, waar de dichter niet

zwakjes wilde en moest zeggen. Op blz. 564 eindelijk is in vers 4 het lidwoord weggelaten, en van den regel:

Noordoostlik labberkoeltjes waaijen,

moet het slotwoord, ter liefde van het rijm, door straalen vervangen worden.

In dit opstel is uitsluitend sprake van hetgeen de dichter in dezen bundel heeft uitgegeven, derhalve tot in 1657 en zonder zelfs de afzonderlijke verspreiding van sommige stukken na te gaan. De opneming van het gedicht aan Gerard Hulft in de eerste opening van Klioos Kraam, een jaar vroeger verschenen, zij hier in 't voorbijgaan gemeld, omdat Van Lennep in zijne uitgaaf van Vondel dit stuk toeschrijft aan *zekeren* I. S. V. C. en dus niet verder onderzocht dan de bladwijzer van die bloemlezing ons en ieder leeren kan.

Reeds Huydecoper merkte onzen dichter op en vreesde, dat hij minder gelezen werd dan hij verdiende; in de Proeve van Taal- en Dichtkunde wordt Six meermalen als een schrijver van gezag aangehaald en bijzonder geprezen, wegens 't onderscheid, dat hij maakt in 't gebruik van d, dt en t, als eindletters. Dat Wagenaar hem meer raadpleegde als bron, dan hij hem bestudeerde als schrijver, blijkt uit verschillende plaatsen van zijn geschiedkundig werk over Amsterdam. Zijne onbekendheid met het geboorte- en sterfjaar van Six deed hem verkeerd schrijven ten opzichte van den leeftijd des dichters en niet minder van diens verwantschap met andere gelijknamige geslachten; en men zou tot het vermoeden komen, dat het onderzoek naar de hiertoe noodige gegevens destijds zeer bezwaarlijk was. Althans Mr. Jeronimo de Vries, die bij de uitgave zijner met veel recht algemeen bekende verhandeling bij de Bataafsche Maatschappij, in 1804, den heelen dichtbundel niet had gezien, was achttien jaar later even weinig genoegzaam ingelicht, toen hij over Six in het Magazijn van N. G. van Kampen schreef. Het stuk, waarbij een ander opstel over

hetzelfde onderwerp gaat, toont dat de bekwame De Vries nu het boek gelezen had, al had hij er meer voor zijne mededeeling in moeten vinden, doch het blijft verwonderlijk, dat zulk een stedelijk ambtenaar de noodige tijdsbepaling niet zocht in de doop- en grafboeken. Six hield niet van chronologie en zeker niet van jaartallen; liever ontwijkt hij een paar cijfers, dan eene niet altijd heldere omschrijving om het wanneer te verklaren. Hij had eenige kwarto schrijfboeken van ongelijke dikte en schreef daarin zijne gewrochten, als bij rubrieken, zonder eenig denkbeeld van tijdsorde; een paar malen zien wij een opdracht of toewijding heel veel verder in 't boek staan, dan het eigenlijke gedicht, en op verscheidene plaatsen is het duidelijk, dat hij een ledig blad of een deel daarvan gebruikt om, naar zijne zegswijze, zulk een ent in zijn Dichtbosch te planten. In de Keur van Nederlandsche letteren, bij Marten Westerman uitgegeven, is het 49ste stukje voor Six bestemd; de keuze der gedichten is niet kwaad, maar de biografische aanteekening van den verzamelaar zegt niet veel. Van meer beteekenis zijn de levensschets en de proeven der dichtkunst van Six in de Bloemlezing uit de Dichters der zeventiende eeuw door Dr. J. van Vloten, die zichtbaar den bundel opmerkzaam heeft doorgelezen. Dit laatste is onzen dichter niet dikwijls te beurt gevallen, en het is vermoedelijk dat de niet zeer overvloedige afdrukken meer aanbevolen worden in de boekenlijsten en meer gezocht worden door de boekenliefhebbers wegens de vijf in onberispelijk bloedrood gedrukte bladzijden op den dood van Karel Stuart, dan om den inhoud. Het is reeds gezegd, dat in dit opstel het bibliografische niet zal worden nagegaan, doch daartoe kan eene opmerking niet gebracht worden, die de betrekkelijke zeldzaamheid dezer Poësy verklaart. Toen Six zijn bundel uitgaf, was hij zeven en dertig jaar oud en door den dood zijner grootmoeder een bevoorrecht erfgenaam geworden. Zijn volgende levensjaren besteedde hij aan eene berijming der Psalmen. Is nu zijne Poësy, gedrukt voor Joost Pluimers, gelijk het titelblad zegt, zijn eigendom ge-

weest, dan kan hij de verspreiding daarvan hebben tegengegaan. Voor een ernstig man en in zijne eenzame stille leefwijze is dit niet onmogelijk.

Tegenover deze gissing, kan eene andere oorzaak gesteld worden zijner weinige bekendheid. Wie zich de moeite geeft, de uit de bloemlezingen verkregen kennis zijner dichtkunst uit te breiden door het boek zelf, zal hem de verdienste van opvatting en de gave der zangerigheid niet betwisten, maar de vorm is niet altijd, gelijk men dien zou wenschen: hij wordt beschuldigd van duistere uitdrukkingen en moeielijke woorden te gebruiken. Niemand zal beweren, dat Six voor lezers der negentiende eeuw zonder moeite te verstaan is; enkele onzer hedendaagsche landgenooten, die inderdaad lezen kunnen, daargelaten, moeten zeer velen hem niet kunnen volgen. Wij hebben alleen rekening te houden met hen, die een dichter uit het midden der zeventiende eeuw verstaan, en behoeven hier niet te onderzoeken, of hij ook in zijne dagen werd beschouwd als een duister, gelijk hij naar zijne eigene woorden gehouden werd voor een lang, dat is een langdradig poëet. Het gaat bij het doorlezen van Six, als met het doorlezen van een doorluchtiger tijdgenoot, van Hooft; niet geheel onjuist zegt de Duitscher, dat men er zich inleest. Six had tot zelfs op reis twee boeken bij zich: Davids Psalmen, die hij beter bewerkte dan Dathenus ze hem liet zingen, en Horatius. Nu weet ieder, dat tot in 't overdrevene altijd gesproken wordt van zeemanstermen, doorgedrongen tot de boeren in den Achterhoek. Meer nog zijn wij vol van uitdrukkingen, aan den Bijbel ontleend, en die uitdrukkingen zijn aangehaald uit bijkans ontoegankelijke plaatsen. Zij mogen door gedurig aanhooren van kerkredenen, of door gebeden en stichtelijke lectuur reeds in vroeger eeuwen ingevoerd zijn, de herhaalde lezing en overvloedige aanhaling der gewijde boeken sedert de hervorming hebben volkomen Oostersche zegswijzen als ingeweven in onze Westersche taal. Het aldus overgebrachte mocht hoorders en sprekers zwaar vallen om te verklaren, vreemd waren die uitdrukkingen niet,

want zij en anderen hadden dat altijd zoo gehoord, en ieder had er eene meer of minder richtige opvatting van. Waar het lezen des Bijbels in gebruik gebleven is, gelijk bij de leden der Engelsche Staatskerk, moeten dergelijke plaatsen altijd als bekend voorkomen. Wie echter tegenwoordig geroepen is om een gewoon leesboek te verduidelijken aan het jongere geslacht, ondervindt, dat slechts een enkele bekend is met verhalen of uitdrukkingen, ontleend aan het dikke boek, dat millioenen hebben gelezen, overpeinsd, besproken en beleefd. En bij die omvangrijke literatuur der gewijde schrift, gebruikt Six tot een ander geestelijk voedsel zijn Venusyner, dien hij onder andere dergelijke benamingen en bijnamen vereert als zijn lijfdichter. Schoon hij niet steelt, dat de boeren 't saaghen, — de woorden zijn van hem en daarbij 't Vondeliaansche gebruik van 't imperfectum — leent hij dikwijls bij Horatius. Nu zij het niemand te na gesproken, dat de oogenblikkelijke aanwijzing eener plaats, zelfs uit de bekende klassieke Latijnsche schrijvers bij de philologen grooter moeielijkheid blijkt op te leveren, dan het opzoeken van een bijbeltekst aan de schriftuitleggers. Van zelf is eene aanhaling uit Horatius minder algemeen bekend, dan een woord uit Paulus, en men regelt zich veelal naar de gemeenzaamheid, als men over de al of niet genoegzame bekendheid eener uitdrukking wil oordeelen. Dat Potgieter soms eene fraaie plaats van Tegnèr of Metastasio voor den geest zweefde, is wel op te merken, maar duizendmaal wordt hem gebrek aan helderheid toegedicht, waar het hapert aan den lezer, die de letterkundige en niet zelden bovendien de historische toespeling niet kan volgen. Dit is geene vrijspraak voor Six, maar eene verontschuldiging.

Op eenige dezer uitdrukkingen komen wij straks terug; niet minder op bedenkelijke woordspelingen en zelden aangetroffen woorden. Wat de eerste betreft, de groote voorbeelden, door Six beoefend en bewonderd, brachten hem tot een eigen fabrikaat, zoo goed als Vondel durfde aan den dag brengen. Naast die samenstellingen gebruikt hij afleidingen, die alleen de

analogie bezitten van de bestaande, maar de wijding van het taalgebruik nog niet verkregen hadden en evenmin in onze woordenlijsten opgenomen werden tot op den huidigen dag. Gelijk ook zal aangetoond worden, bezigt hij onbeschroomd zoodanige woorden, die opgegeven worden in bijna alle glossaria op onze oude schrijvers, en hij legt ons het vraagstuk voor, in hoeverre wij een woord uit onze middeleeuwsche letterkunde, dat wij alleen hooren onder de boeren en alleen zien in voor 't algemeen halfverstaanbare boeken, in het midden der zeventiende eeuw mogen brengen tot de archaïsmen, wanneer het gebezigd wordt door een in oude en nieuwe talen onderwezen schrijver. Het zal ons vermoedelijk duidelijk worden, dat van een lange reeks van woorden, die bij de eerste beschouwing onverklaarbaar schenen, slechts zeer weinige niet volkomen uitgelegd werden in taalkundige geschriften, die in ieders handen zijn. Daartoe draagt nog bij, dat Van Dale, door het beperkte taalgebied, waarop hij zijn kort en werkzaam leven doorbracht, veel in zijn Woordenboek heeft opgenomen, dat hem gemeenzaam was, doch voor velen gewestelijk en verouderd is. Niettemin heeft hij door de opneming en verklaring van dergelijke woorden menig taalbeoefenaar van beperkte hulpmiddelen eene vriendelijke hand gereikt.

Six was op zijn tijd een gelegenheidsdichter, ja, hij was dat zeer veel. Tot recht verstand van zijne overdenkingen, beschrijvingen en gemoedsuitingen, is in de eerste plaats eene opheldering noodig zijner persoonlijke betrekkingen. Van zijne genealogie zal hier echter niets meer gezegd worden, dan tot een genoegzaam verstaan van zijne stukken noodig is, omdat elders betere gelegenheid is tot mededeelingen aangaande den samenhang en de lotgevallen der leden van zijn geslacht. Als hij gebeurtenissen beschrijft, die in de geschreven of gedrukte historie opheldering moeten vinden, zullen deze bijgebracht worden; daardoor wordt soms eene uitdrukking beter verstaan, de wording van het dichtstuk in tijdsorde bepaald, de vergelijking met de behandeling van hetzelfde onderwerp door andere

dichters mogelijk gemaakt, en menig onzeker punt in de geschiedenis onzer letterkunde opgehelderd. Vóór alles hebben de verschillende handelsreizen van onzen Amsterdamschen drogist de aandacht getrokken en door reeds gezegd gebrek aan jaartallen en tijdsorde in de plaatsing der stukken zijne levensgeschiedenis deerlijk in de war gebracht. Hij heeft ons daarom aanleiding gegeven om er een en ander van na te gaan, hetwelk later moge dienen tot verklaring, en nu reeds tot het opslaan der Poësy van dezen dichter.

Den 29 Januari 1619 werden in het kerkelijk register der gereformeerden te Amsterdam ingeschreven als bruidegom en bruid Jacob Six, geboortig van Wesep, oud 25 jaar, geassisteert met Jan Six zijn vader, wonende te Haarlem, alwaer sijne geboden mede sullen gaen, en Sara Juliens, van Ceulen, oud 22 jaar, met Joost Juliens, haar vader en Catharina Jeheu, hare moeder, wonende in de Calverstraat. Aan dit jonge paar werd »na de neegentiende straal in Sprokkel" (blz. 130), natuurlijk van 't volgende jaar, een knaapje geboren, die zich later, even natuurlijk, hun oudsten zoon noemde. Hij werd door Gosuinus Geldorpius in de Oude kerk gedoopt den 1 Maart 1620, en kreeg den naam van Joannes. Die dagteekening staat onder het opschrift dezer bladen, omdat hij gewoonlijk acht of tien jaar ouder geschat wordt, en het opstel in Van Kampens Magazijn, II, 120, dat hem in 1630 door Mierevelt in deftige kleeding laat uitschilderen, zooals de schrijver op eene teekening van J. Stolker gelezen had, licht ons dus verkeerd in.

Over de afkomst zijner familie geeft hij zelf geen licht, en ontslaat ons dus hier van uitweidingen hierover. Zijne verwantschap met het regeeringsgeslacht was eene vinding van later tijd. Burgemeester Six, die in 1648 zijn door de ets van

Rembrandt beroemd treurspel uitgaf, wordt eens door hem genoemd, waar hij uit den vreemde eene groete, bij gelegenheid althans, opdraagt aan zijne toenmalige letterkundige stadgenooten en ook, zegt hij op bl. 270:

hem, met wien ik eeven ben
Van naam, die jongst Mede herschiep:

doch op diens bloedverwantschap maakt hij even weinig aanspraak, als op die van den turfdrager Six die in 1630, of den passementwerker, die in het volgende jaar trouwde. Zijn toenaam zou op een Fransche afkomst wijzen, die wij hem niet betwisten, schoon hij er niets van zegt; dan de vertaling in van is nog zoo erg niet als dat hij Chandelier volgens blz. 450 laat rijmen op plaisier en blz. 547 op mortier. Zijne moeder was te Keulen geboren, omdat hare ouders met de betrekkingen van haar lateren echtgenoot daarheen gevlucht waren in de dagen van Alva. Zijne grootmoeder vereerde hij als eene godsdienstige vrouw, die op tachtigjarigen leeftijd nog groote sommen besteedde aan de verfraaiing harer, door hem later geërfde, buitenplaats in de Diemermeer; zij moet zeer vermogend geweest zijn en haar doodsbericht op blz. 407 kunnen wij aanvullen uit het archief der Zuiderkerk, dat zij daarin den 18 October 1652 begraven werd; zie blz. 46 en desverkiezende blz. 48.

De jonge Six is zes jaar lang een der leerlingen geweest van den rector Cornelis Sladus, aan de Oude Zijde, en volgens blz. 382 was het diens echtgenoote Geertruy, dochter van den predikant Lucas Ambrosius, die als »meestresse 's middaghs eeten voor ons lei". Want hij was daar met veel voorname kinderen in den middagkost; zijne broeders waren allen bij Sladus gegaan en hadden, naar zijne voorstelling van blz. 383, het »Ausons en Argivisch kruid Uit een kristlyne seedentuit" genuttigd, doch zonder veel succes. De andere jongelui waren heel wat geworden in stad en staat, zelfs mocht een den ouden schoolmakker te baat komen,

als Six zijne koopgoederen aangehaald zag; maar de Sixen werkten niet genoeg en werden »van luiheits krakken opgegeeten". Twintig jaar later komt de leerling tot beter gedachten: hij maakt den geleerden man tot »hooft van Helikon en Prins van Aganippes maagen", en, wat meer beteekent, hij geeft aan een jongsten broeder, wiens voogd hij zal geworden zijn, eenige lessen van deugd en levenswijsheid, blz. 571, die Sladus moeielijk zou verbeterd hebben.

De lezer zijner gedichten zal zien, dat Six nog van een paar andere broeders en zusters spreekt, zonder tot volledigheid der familie te komen, noch minder ons onbevredigd te laten, daar wij hem best verstaan kunnen zonder meer. Ook met ooms en moeien heeft hij een dichterlijke maagschap; zijne betrekking tot zijne neven is wat breed uitgemeten. De meesten hebben, althans voor ons, geen andere beteekenis, dan dat Six hunne namen heeft laten drukken. Niet aldus Neef Johannes Hoornbeek, predikant en professor theologiae te Utrecht, ons overvloedig van elders bekend, zoowel als de meesten van zijn vermaard geslacht, beide in den Haarlemschen en den Middelburgschen tak. In welken graad van verwantschap onze dichter en den hoogleeraar tot elkander stonden, laat zich moeilijk bepalen. Gelukkig, dat wij voor het verstaan der Poësy die genealogie wel missen kunnen.

Erkent Six dat hij lui was, hij komt er niet minder eerlijk voor uit, dat hij als een klein kind onder 't spelen met zijn moeder met onbetwistbare behendigheid duiten uit hare tasch haalde, blz. 428, en dit kunststuk voortzette door de la open te breken. Die la zal de kas geweest zijn van het ouderlijk bedrijf, denzelfden drogistenwinkel, waarin wij hem aantreffen. Hij verhaalt ons, blz. 377, drie huizen van Joost Hartgers, den uitgever, af te wonen, en deze had zijn winkel op den hoek der zelfde Kalverstraat, waarin hun Eenhoorn stond. Nu is het huis van Hartgers thans de hoek der groote Club, en als men naast dat gebouw het huis N°. 2 ziet, merkt men aan den gevel een grooten steen op met het inschrift: Den

Vergulden Eenhoorn. In de uithangteekens spreekt de heer Ter Gouw, II, 369, met zooveel opgetogenheid over zijn hooge plaats boven op de hijschbalk en hoe hij niet weinig blonk, als de zon er op scheen, dat wij, met behulp van de houtsnede op de volgende bladzijde, Six' gedicht op blz. 237 volkomen meenen te kunnen verstaan. De familie had nog een Eenhoorn op het andere einde der Kalverstraat bij den Regulierstooren; uit dat huis werd 's dichters broeder Isaac den 4 December 1686 begraven, maar wat Six nog verder zegt op blz. 193, 314 en 557, betreft zijn eigen Vergulden Eenhoorn.

Hij opent het eerste deel van zijn Dichtbosch, blz. 145, met eene mededeeling, hoe hij dichter geworden is. In het algemeen is de beantwoording dezer vraag niet onbelangrijk. Het tijdperk van het Jonge Holland is nog niet geëindigd: nog leven daarvan eerwaardige leiders, en de opengevallen plaatsen in de rijen hunner broederen zijn nog niet genoegzaam aangevuld om nu reeds te zeggen, dat de nakomelingschap eenmaal met roem zal spreken van de negentiende eeuw in de geschiedenis onzer wetenschap, kunst en letteren. De dagen van Dertig hebben de jongelingschap doen wakker worden. Menigeen begon met Van Speyk. Six deed niets buitengewoons. Het onderwerp zijner jonge Muse was zijn eerste liefde; Theocritus zijn voorbeeld. Hij telde toen nog geen twintigh jaaren. Wat zijne liefde op rijper leeftijd is geweest, en wat zij heeft uitgewerkt op zijn' burgerlijken staat, zullen wij vernemen.

Naar de wijze der vaderen, werd Six vroegtijdig in de zaken opgeleid, die in den Eenhoorn met kennelijke uitgebreidheid werden uitgeoefend. Zijn vader had aanzienlijke handelsvrienden in het buitenland. Een der leerlingen of bedienden van een vakgenoot verkeerde aan zijn huis en werd door onzen dichter bezocht, toen hij sheriff van Middle-Essex was. Een ander, die het bed met den kleinen Joannes had gedeeld, was

nu een voornaam handelaar te Dantzig. Hij kende de beroemde kruideniers — en hieronder verstaat hij botanici — van België en eerlang bereisde de zoon de landen van zuid- en zuidwest-Europa tot bevordering van zijn' handel. Dat hij reeds vroeg op reis ging, leert het volgende ongeval. In Vlaanderen droomde hij, dat zijn vader dood in de kist in 't voorhuis lag. Te Iperen had hij dezelfde verschijning. Ten derden male geschiedde hem het droomgezicht. Six was niet bijgeloovig, maar hij was een kind zijner eeuw en geloofde even stellig aan een moordjaar (blz. 29), als de geleerde Wtenbogaert. Bovendien, het visioen was een waarschuwing geweest: na het derde teeken ontving hij een' brief. Zijn vader was aan eene beroerte gestorven en liet zijne weduwe met vijf zonen en viër dochters na; het was bij wintertijd. Nu is Jacob Six den 5 December 1639 in de Zuiderkerk begraven; zijn oudste zoon telde, thans voor een ernstiger geval geplaatst, andermaal nog geen twintigh jaaren.

Enkele gedichten van den plotseling beroofden zoon geven ons de poëtische vruchten van een vroegen leeftijd. Een jaar eerder had hij geschreven, wat wij op blz. 152 lezen over het beroep van Wittewrongel, met wien hij wel hartelijk instemde ten aanzien van »den schouburghspoel", bl. 503, zonder echter de verdiensten der treurspelen te miskennen. In dat gedeelte van het gelegenheidsgedicht heeft Six zijn aandeel ten volle geleverd. Destijds werd een predikant meer bezongen dan nu; iedereen weet dit, maar onze dichter leert ons op blz. 392, dat men de Eerwaarde Heeren uitteekende, terwijl zij preekten en dus buiten willen en weten poseerden, zoodat die portretten gegraveerd en in den handel werden gebracht, niet door de ijdelheid der herders, maar door de winzucht der kunst- en printverkoopers. Poëzie zit in het onderwerp niet veel, en zeker niet voor Six, doch omdat de tijd van het bezongene bekend is, heldert zulk een vers wel eens iets op, dat ons dienstiger is tot recht verstand van andere zaken, dan zijne meeningen op het bezongen punt.

Gedurende de tien eerste jaren na het overlijden van zijn' vader, bemerken wij weinig van de reizen, die de zoon zou ondernomen hebben. De laatste jaren van den dertigjarigen oorlog, waarin al de deelen van het Vasteland begrepen waren, die hij vo̊or zijne zaken te bereizen had, deden nog op betere tijden hopen. Engeland was in dien toestand gekomen, dat men het schavot voor Strafford en dat voor den Koning in 't verschiet kon aanschouwen. Meer dan waarschijnlijk bleef hij te Amsterdam, maar voor onze kennis van zijn arbeid is 't eerst noodig, dat wij zijne buitenlandsche tochten in goede orde en op juisten tijd plaatsen, waartoe hij betere gegevens heeft verschaft, dan de redeneering, die vroegere schrijvers over hem daarbij gebruikt hebben. Het is niet onwaarschijnlijk, dat een man van zooveel waarneming aangaande zijne omgeving en zijn eigen persoon, die gewoon was te boek te stellen wat hij eenigermate belangrijk achtte, een dagverhaal had van zijne reizen. Het is even aannemelijk, dat dit dagboek ergens schuilt en eerst later genoeg zal gewaardeerd worden om een volledig en juist verhaal samen te stellen. Op dit oogenblik echter blijven ons geene andere middelen over dan zijne gedichten.

Schoon hij op blz. 498 verhaalt, den Lambertustoren te Munster beklommen te hebben, waaraan *de kouw van staal* van Jan van Leiden hing, weten wij van deze reis verder niets; de Westfaalsche vrede was bij zijn bezoek aldaar reeds gesloten en hij had zijne buitenlandsche reizen al volbracht.

Zijn belangrijkste tocht is zeker die door Frankrijk naar Spanje en Italië. Zijne aanteekeningen gewagen eerst van zijn verblijf te Middelburg, waar hij verscheidene bekenden had, zoo niet zelfs de Roselle zijner minnezangen. Met eenige regelen gedenkt hij, blz. 235, den Abdijtoren, den Langejan aldaar, namelijk denzelfden, die in 1711 afbrandde en fraaier herbouwd werd:

Wanneer Jupyn den grysen dagh
Van Atlas hooge jaaren sach,

Bekommert, dat die schouder zou
Beswyken, onder 's Heemels bouw,
Zoo vondt hy, neevens alle Goôn,
Geraân, tot stut van synen throon,
En eer de werreld liep gevaar
Te sneuvlen, voor het einde waar,
Te stellen, by dien Goliat,
Een tooren, in de Zeeuwsche Stad,
Die, van die looten Heemellast,
Nu helt geboogen, sterk, en vast.

Hij had ook gelegenheid om Arnemuiden te aanschouwen in het diepe verval van zijn' handel, en het gansche eiland in al de heerlijkheid van den zomerdag. Want tijdens zijn verblijf ontving hij het doodsbericht van den Amsterdamschen predikant Roelof Petri van Niedeck, en deze stierf den 4 Juni 1649. Die aanwijzing is een der zeldzame gegevens tot tijdsbepaling in zijn reisverhaal. Uit een later gedicht, blz. 220, zien wij, dat hij den noordelijken zoom van Walcheren kende, daar hij een lofdicht schreef op Oostkapelle, waar de voogd woonde van zijn vriend Duvelaar, met wien, evenals met Abraham Grenier, beiden later te noemen, hij de reis aanvaardde. Op de Schelde werd hij door een zwaar onweder overvallen en hij spreekt van dien zeearm en van zijn toestand tusschen Vlissingen en Sluis met al de wanhoop van een onbevaren poëet. Eensklaps — zoo onvolledig zijn de dichterlijke gedenkteekenen — is hij te Parijs, en volgt dan het gebied der Loire. Grenier bleef te Angers, en voorbij Nantes gaat Six zonder ander gezelschap dan zijn knecht verder. Hij volgt de westkust van Frankrijk; de eenzaamheid vervult hem met heimwee, en sterk uit hij zijne begeerte naar het Avondmaal, dat hij hier waardeert, door ontbering, terwijl hij het thuis niet zoo achtte. De reis te paard verhinderde hem niet, gelijk reeds gezegd is, een psalm aan te heffen, of een stukje van Horatius te lezen. Daar ontwaart hij zijn Dathenus verloren te hebben, terwijl de heidensche dichter in zijn' holster is achtergebleven, en hierover schrijft hij den brief aan prof.

Hoornbeek, dien wij op blz. 298 lezen. Te Bayonne moet hij wat langer vertoefd hebben, want hij was daar gewoon alle weeken brieven van huis te ontvangen. Onder een vreeselijk onweder trok hij Spanje binnen. Hij zegt, bl. 302, Saint-Jean de Luz verlaten te hebben, toen 't deerlik lyk van Olivares werd overgebracht naar Luchon, waar hij de Dominicanerkerk gesticht had. De gevallen staatsman was reeds den 12 Juli 1645 overleden; de tijdsbepaling, wanneer zijn lijk naar zijn familiegraf gevoerd is geworden, zou hier een nuttige aanwijzing zijn. Hij was de later zoo merkwaardig geworden Bidassoa overgegaan en nam den weg over San Sebastian, steeds reizende te paard, met een bediende. Eerst kunnen wij hem volgen, als hij ons zijn bezoek in 't Escorial beschrijft, blz. 390. Maar in de hoofdstad, ook door hem meest Madril geheeten, wachtten hem groote feesten: koning Filips de Vierde was den 8 November 1649 hertrouwd met de jonge Aartshertogin van Oostenrijk, en hield toen zijn intocht in Madrid. Met uitvoerigheid beschrijft Six al de pracht der vorsten en edelen, die hij aanschouwde, en spreekt van de versieringen en den luister der koninklijke lusthoven, niet minder van de geestdrift der Spanjaarden. In die geestdrift deelde hij zelf. De koningin was schoon, de koning had den vrede aan de Christenheid geschonken, had zijn Vaderland als onafhankelijk erkend, en den handel vrijgemaakt. Daarom huldigde hij hem in een eerbiedig gedicht, vol warme vereering. Dat dichtstuk moet hier afgekeurd zijn, wegens deze welgezindheid jegens onzen erfvijand, zoodat Six zich en zijne Triomfboogen, blz. 323, en zijnen Tempel verdedigt. De vrede van Munster was hem een onuitputtelijke zangstof; misschien zal het bij het nagaan zijner staatkundige denkbeelden duidelijk worden, dat hij zulke dingen uit het oogpunt van den koopman beschouwt. Met al zijn bewondering voor den luister van het hofleven, is hij zeer verstoord op de verre van onberispelijke zeden der Spaansche dames, waarvan hij wel eenigszins uitgebreide kennis had gelieven te nemen, en die hij met veel bijzonder-

16

heden beschrijft. Zijn weg bracht hem door Andalusië tot Gibraltar, waar hij den 2 Januari 1650 in de open lucht den uitvoerigen brief aan Théodore d'Odeur te Amsterdam schrijft, dien wij op blz. 324 vinden. Weldra zou hij Spanje verlaten, en verzoekt dus zijne brieven naar Genua te zenden. Hij had in Spanje veel gezien en opgemerkt, had in een paar maanden een groot aantal plaatsen in het westen en zuiden des lands bezocht, en veel landgenooten aangetroffen, die daar hunne kantoren hadden, of er tijdelijk vertoefden. Te Alicante scheepte hij zich in naar Italië; op reis ergerde hij zich, dat »eenige capucyners met den scheepskoopman een damspel speelden om geld teegen overblyfselen van heiligen".

Wat vaak zijne gedachten waren in dat vreemde en verre land, drukt hij meermalen uit. Met bezorgdheid en verlangen zag hij uit naar berichten uit het vaderland; zijn gemoed werd door heimwee aangedaan; zijne behoefte aan kerkelijke gemeenschap naar de wijze van zijn land drukt hij in warme betuigingen uit. Nog had hij Italië te bezoeken, deels als belangstellend in de klassieke wereld, die hem in zijne jeugd was bekend geworden, deels om de handelsbetrekkingen te Venetië persoonlijk na te gaan.

Te Livorno zag hij het Jodenkerkhof en nam de gelegenheid waar, om veel hatelijks te zeggen over de hardnekkigheid van het eenmaal uitverkoren volk. Over de zeden van Florence spreekt hij met meer onverholenheid, dan het onderwerp toelaat. Zijn verblijf te Rome is dubbel merkwaardig, dewijl zijn bezoek samenvalt met het jubeljaar — bij voorkeur gebruikt hij juitinghjaar — onder Innocentius den Tienden. Menig Hollander vond hij daar; ook zijn vriend Duvelaar, en Reyer Ansloo, van wien wij in 't bijzonder moeten spreken. Wat hij van de schildersbent in de heilige stad meedeelt, doet ons naar meer verlangen. Nog zag hij den Vesuvius en de Hondsgrot en richtte toen zijn schreden naar het noorden, zoodat hij te Venetië aankwam »wat eer dan Gods geboortedagh, blz. 43, dat is tegen kerstdag van 1650. Zijne berekening om

met nieuwjaar thuis te zijn, gelijk hij, blz. 341, aan zijne moeder geschreven had, kwam niet uit, en zijn verblijf in de stad van Sint-Marcus duurde lang. Hij had daar tal van vrienden, wier gast hij beurtelings was. Hij schreef er, blz. 383, zijn uitvoerigst gedicht De Amsterdammer Winter en eene levendige Schetse van Venecie. Den vastenavond vierde hij daar, en deze viel in dat jaar op den 15 Februari.

Andermaal bezocht hij Venetië, nam toen de reis door Duitschland en Tirol, zooals hij zegt, en keerde spoedig over land terug. Het was eene latere reis, want op blz. 355 spreekt hij van het

Hoovaardigh hof van Genua
Toen ik, uit Spanje, quam zoo naa,
Dat ik...... uw halven ringh
Van wit arduin in 't oog ontfingh.

En dat hij over land kwam, zegt hij ons, ter gelegenheid eener alleropenhartigste bekentenis, op blz. 536:

Op de Duitsche reis door Trent
Na den Veneciaan gewendt.

Zijn reisgenoot was Michiel Soetens, de jonghe Haaghsche landschapschilder die zoo kunstig het marmer nabootste, blz. 360, 361, maar die tegen den raad van Six zich niet in Tirol wilde ophouden en geen studies van dat landschap wilde maken: 't was toen herfsttijd. Het jaar ontbreekt, doch wegens den gelijktijdigen oorlog met de Turken over Kandia, blz. 356, kan het 1651 geweest zijn. Zoo trokken zij door Bolsano en waren spoedig te Venetië. Soetens had een onweerstaanbaar verlangen naar de bent te Rome: bl. 358,

Als Uitregts Bot, als Haarlems Laar,
Als Krabbetje den IJenaar,
En als Petit, mee van den Haagh,
Syn meester, tot het schildren traagh.

Six nam den terugweg door hetzelfde Tirol, dat hem nu minder beviel, dan als leerschool voor Soetens: blz. 44:

Waarom keer ik' o Tirool,
Van de Veneciaansche daaken
Niet door 't Milaneesch vermaaken,
Naar dit sneeuw- en beerenschool?
Is dit schoone berghriool,
Waar rivieren ruischen, kraaken,
Waar de menschen doof geraaken
Van een Nylval uit de pool, enz.

Uit den brief aan zijne moeder, blz. 584, over den oneerlijken Franschman, die de zaken der spaansche-zeepziederij te Weesp ontrouw had behandeld, ziet men, dat Six tweemaal kort na elkander in Engeland was. Op een dier reizen — hij nam de reis over Colchester, gelijk wij soms over Harwich — had hij aanleiding tot het schrijven van een lang vers, blz. 424, over het springen van zijn zakpistool, waarin hij te weinig zegt van zijne onvoorzichtigheid en onbedrevenheid, als er sprake is van vuurwapenen, te meer omdat hem hetzelfde aan de poort van Granada was overkomen (blz. 493). Reeds lang had hij zóo veel ten nadeele van Cromwell en de Engelschen geschreven, dat zijne vrienden voor zijne persoonlijke veiligheid vreesden, wanneer hij in Engeland kwam. Hij beweerde, dat hij met den Protector afgerekend had: deze had hem wederrechtelijk zijne koopgoederen door openbaren zeeroof afgenomen, — hij had hem daarvoor uitgescholden. Een ander bezwaar, dat men hem voorlegde, was de vraag, of hij de toenmaals te Amsterdam heerschende pest op deze wijze wilde ontvlieden en aldus de roede en den toorn van God ontgaan. Dit laatste gegeven en zijne eigene opgaaf, blz. 584, dat hij die reis in den herrefst maakte, benadert den tijd, doch hierop slaan wij blz. 512 na, en vernemen, dat hij, op de London Bridge wandelende, den Delftschen donderslag hoorde. Het geval schijnt vreemd, en bevestigt eenigszins de goede trouw van Coenraet Droste, die op blz. 18 der voortreffelijke bewerking van Professor Fruin, mededeelt, hoe hij Admiraal Obdam in den slag bij Lowestoff hoorde opspringen, terwijl hij op de buitensingels van Amsterdam een luchtje schepte. Zeker is het,

dat de ramp van Delft den 12 October 1654 plaats had, en dat Six toen te Londen moet geweest zijn, en wel voor het eerste der twee bedoelde bezoeken aan zijne Engelsche vrienden. Naar een paar uitdrukkingen, voorkomende op blz. 587, te oordeelen, was hij niet volkomen geslaagd in zijne afrekeningen, doch had er oude vrienden ontmoet en nieuwe gemaakt, had uit zuinigheid zijne inwoning in een boarding-house gezocht en heerlijke oesters van Colchester gegeten, die hij elders prijst als een lekkernij in zijne vaderstad. Zeer te stade kwam hem de ontmoeting van een ervaren jong geneeskundige uit Vianen, die op zijne promotiereis over Engeland, door Frankrijk naar Padua, hem spoedig verloste van een zwerende hand. Het was Bonavontura Koegelen van Dortmond, wiens familienaam verwant is aan de dagen van 1566 en den Heer van Brederode. Deze toen nog jonge geneeskundige werd later de schoonzoon van den beroemden Joannes Blaeu, maar verloor zijne vrouw spoedig. Door een tweede huwelijk werd hij de stiefvader der latere echtgenoote van professor Pieter Bernagie, thans door den arbeid van Dr. J. A. Worp in zijn leven en werken zoo verdienstelijk geschetst. Deze Engelsche reizen lagen niet volkomen in het plan van Six; althans toen hij uit het Zuiden terugkwam, meende hij een paar jaar te kunnen en moeten blijven binnen den kring zijner zaken. De vrede schijnt zijne persoonlijke tegenwoordigheid mogelijk, de afgeloopen oorlog die noodig gemaakt te hebben. Andermaal zou hij, om heel andere oorzaken, en zeker wel voor 't laatst, zijn reisstaf opnemen, en dat zeer ten voordeele zijner dichtkunst.

Toen de stad Aken den 2 Mei 1656 door een grooten brand gedeeltelijk vernield werd, aanschouwde Six deze ramp, gezeten op den Loosberg bij Spa, blz. 596. Hij was daar vóor kort aangekomen, om er een der bobelyns of bobelynen te zijn, gelijk hij de zieken gaarne noemt, en keerde, naa neeghen welgedronken weeken, volkomen genezen en innig dankbaar terug. Behalve een afzonderlijke afdee-

ling in zijne Poësy, die Spadichten getiteld is, vindt men nog hier en daar dit onderwerp opzettelijk bezongen, en menigmaal grijpt hij de gelegenheid aan om de lezers te overtuigen, dat zijne miltziekte niet het gevolg was zijner leefwijze te Venetië, gelijk de booze wereld dat wilde zeggen. Hij verzet zich herhaaldelijk in een soms vrij scherp gedicht tegen die beschuldiging en geeft, misschien zonder opzet, het denkbeeld aan de hand, dat hij eene kwaal met zijne familie gemeen had (blz. 132). Men houde daarbij in 't oog, dat Raimond de Smith de Oude slechts een neef van moederszijde in het vijfde lid was, zooals hij van zijn lotgenoot te Spa zegt, doch dat van de drie dames, die hij tot herstelling harer kwalen naar de Spadekreen wil hebben, eene zijn zuster is en de beide anderen die van zijne moeder zijn. Hoe het zij, het euvel kwam hem aan, toen hij zijne verschillende reizen volbracht had, en de smarten waren groot. Dat menschen hun eigen treurig wedervaren in rijm meedeelen, verzacht zeker hunne voorstelling niet: men denke aan Bilderdijk, ook aan De Riemer; trouwens Six is er vijf en zeventig jaar mee geworden, maar hij bleef ongehuwd. Al spoedig zocht hij raad bij een aangehuwden neef, Johannes Dilman, van Lemgo in Westfalen, dien hij, zeker tot beider nut, uit De Beverwijk naar Amsterdam wist te troonen. De kunst van den neef bleek ontoereikend, en zoo ging Six naar Spa. Zijne beschrijving dier oude badplaats en de leefwijze aldaar in 1656 is duidelijk en zeer onderhoudend en alleen wegens den inhoud zijn deze gedichten over Spa eene aandachtige lezing volkomen waardig. Hij was in zijn zeven en dertigste jaar, en had toen reeds zijn stellig voornemen uitgesproken om nooit te trouwen, dat wel sterk afsteekt bij eenige vrijmoedige uitdrukkingen in zijne erotische gedichten, doch bij hem onherroepelijk en onveranderlijk gebleken is. Wij moeten thans op die minnedichtjes wijzen, die weer op eene zonderlinge manier door het boek heen gestrooid zijn, en trachten te verklaren, hoe hij na zoo veel, dat meer dan middelmatig is, ter eere van het huwelijk gezegd te hebben, zich daarvan afwendt.

Onder den naam van Roselle kent hij eene jeugdige Maria, wier bekoorlijkheden hij ons met geen kleine vertrouwelijkheid schildert. Zij was wel te Amsterdam en hij had eene lieve herinnering van eene ontmoeting met haar op een heuveltje buiten Naarden, toen zij in 't gras gezeten en heel genoegelijk te zamen gezongen hadden, maar hij was eens in den winter uit Hol naar Zeeland gegaan, en dit was moeilijker te doen, dan zoo bij verkorting te verhalen. Op haar zilveren mesje schreef hij een gedichtje, dat Jeronimo de Vries een zijner aardigste noemt, en zeker heeft hij in het minnedicht stukjes gemaakt, die onze letterkunde eer aandoen, de dagen van Bellamy niet buitengesloten. In Huydecoper op Vondel, I, 178, wordt beweerd, dat Six eerder heeft geschreven dan Jonktijs, en dit mag waar zijn voor het tweeregelig vers bij Six blz. 624, maar het gedichtje op blz. 324 en meer bijzonder zijn wensch, op blz. 111, Och had ik Jonktys pen, doet mij twijfelen, of de geleerde Huydecoper hier weder niet is misleid geworden door de gebrekkige tijdrekening betreffende Six, die bij de verschijning van Roselijns Ooghies ontleed nog niet lezen kon. Wij kunnen gemakkelijk nagaan, dat de winterreis naar Zeeland niet later kan plaats hebben gehad, dan in het koude jaargetijde van 1648 op 1649; in het roodgedrukte vers gewaagt Six op blz. 203 van Roselle, en in Spanje schrijft hij tot lof van de jonkvrouw zijner gedachten. Aan die betrekking danken wij menigen fraaien regel en menig zangerig dicht, maar voor hem was de uitkomst niet gunstig, en toen hij aan zijn vriend Grenier verklaarde, dat hij ongehuwd zou blijven, had hij ons de bekentenis van blz. 536 kunnen besparen, want wij weten, dat dit tegen het aanstaand huwelijk van den Middelburgschen vriend geschreven werd, en dit had plaats den 17 Maart 1655. Uit een biografisch oogpunt is dit zeker voor het nageslacht onbelangrijk, maar de meestal vrij goed geschreven en sterk dooreengeworpen dichtstukken zijn niet te verstaan zonder eenige opheldering bij zoo tegenstrijdige denkwijzen van den schrijver.

Thans kunnen wij overgaan tot het onderzoek van Six' gedachten over zaken en menschen. Hij leefde en schreef in het midden der zeventiende eeuw, kende de grootheid van ons volk, de macht van zijne geboortestad en de belangen en rechten van koophandel en scheepvaart. Als afstammeling van Hugenoten en lid der staatskerk, was hij sterk ingenomen tegen de Roomsche, en zijn wrok tegen de Joden kon hij niet verbergen, blz. 69 en 328. Overigens was hij een godsdienstig en eerlijk man, soms wat vurig in woorden, vanwege 't Fransche bloed, en wat hard tegen onrecht, verdrukking, ontrouw, laster en ondankbaarheid, waar hij die ziet of meent te ontdekken.

Zijne staatkundige gevoelens uitte hij met oprechtheid in een niet onbevalligen vorm. Dat hij tegen de republikeinsche neigingen in Engeland gestemd, en op Cromwell gebeten was, is reeds gebleken; zijn zegezangen op onze zeehelden vinden een weerklank in het lied op hun' heldendood, en het is ook uit hoofde van den vorm, dat ze eene aanbeveling verdienen om niet ongelezen te blijven. Hij is niet voor den vrede van Westminster en blijkt bekend te zijn met den invloed van Zweden. Over het einde van den grooten oorlog, die de Christenheid bevredigde, laat hij zich gunstig uit, maar al deze beschouwingen zijn niet vrij van inmenging der belangen van den handel, en zijne denkbeelden over de macht van het huis van Oranje.

Op het graf der dry Princen van Oranje, blz. 351, luidt:

Eert vry dry Kooningen uit Oostens land begraaven,
In Keulens grooten Dom, die loogenachtig is:
Maar Kaares koopre kunst bedekt ze hier gewis:
Die goed, en bloed, en ziel, aan God, en mensche gaaven.

En op blz. 283:

Langh leeve Wilm, die d'eerste paal
In Hollands veen sloeg, met metaal,
Langh leeve Maurits, die besorger
Van wooningen was, voor den borger.

Langh leeve Freed'rick, die een vest
Gemaakt heeft, om 't gemeene best.
Dat God 't behoede, in rust, en vreeden, .
Langs 't hoogst bewind van Wilm den tweeden.

De laatstgenoemde der stadhouders krijgt, blz. 363, dit grafschrift:

Hier leyt de tweede Wilm, uit Nassaus bloed gesprooten,
Die Holland diende als Heer, met vreede in vreedestyd,
. . . .
Wilm sloot en hiel de vree: maar zoo, dat hy het ryk
Van zyne Meesters schier verdoemlik scheurde aan flarden,
Dees fiere leeuwwulp gaf, voor 's oorloghs einde, merken
Van heldenaard in 't veld; maar dat scheen niet genoegh,
Op dat de hooge Faam hem, om de werreld, droegh,
Hij moest noch, voor syn dood, als veegh, wat wonders werken.
Wat kon hy grooters dan de machtighste, in Europe,
Bespringen, met wat heirs? Geleên van Amsterdam,
Dat korts syn kindersiekte, en voorts syn dood vernam.
Treur Amstelaars. Hier leyt Oranjes steun en hope.

En zinnebeeldig heet het, blz. 395:

Rad van aaventuur.

In seeker hof, en vyverstroom,
Daar groeide een trotse oranjeboom,
Met applen van smeirald en goud,
En bloemen, als het blankste sout,
En lange doornen, als een speld,
Zoo scherp, aansienlik van geweld.
Hij heerschte, en gaf een luister aan
De boomen van den haagh, en laan.
Al d'aarde juichte daar omtrent,
Een locht van soomertjes gewent.
Zoo als den aavond, bars en stuur,
Neerdaalde met een giftigh vuur,
Waarna een vinnghe donderstraal
De lente en schoone hoovenpraal
Omslongh, van groen, van root, van wit,
Voorts asch, voorts stof, voorts niet een bit.

Toen ontstond de tweespalt en, zingt hij op blz. 453:

Men weet, wat schaad'bre twist
Uit 's tweeden Willems doodekist
Het brein besloeg van ooverheeden:
Och! kon 't des Derden wiegh bevreeden.

Verder verwacht hij 't behoud des lands, onder deze bede:

. . . . laat Oranjes telg, aan 't groeyen,
Beschaaduwen uw landery.

Op menige plaats teekent Six zich als een Prinsgezinde en een hater der mannen van Loevestein. Opmerkelijk is het bittere epigram Op een gierigen Ambassadeur, met wien hij Adriaan Pauw bedoelt, blz. 162. Tot vergelijking met het meer algemeen bekende Grafschrift, dat Vondels hekeldichten weinig vereert, volge dat van den bescheidener zanger:
Blz. 344.

Hier storte plots die musch, zoo groot, als een griffioen:
Die machtigh geld besat, en staadigh had van doen,
Hy liet syn vraatigh nest, gehoopt van goude veeren
Der arme duiven, die syn klaauw niet konden weeren,
Hy heeft aan 't land veel diensts, maar grooter geen gedaan,
Dan nu syn rasse dood syn ampt hem deed ontslaan.
Syn siele zy niet by den rykeman begraaven,
Terwyl dit graf het lyk beschut voor galgeraaven.

Deze proeven mogen voldoende zijn, behalve dat wij Six nog moeten hooren, waar de politiek van den Staat niet met die zijner geboortestad overeenstemt: de locale staatkunde dus van den Amsterdammer. Niet zonder hevigheid zegt hij op blz. 492:

Zoo waarlik help my God, indien 'k myn vaaderstad
Niet voorstaa, met myn bloed, en wat ik nu besat:
Indien ik 't heerschsiek huis, van 't opgeparst Oranje,
Niet weere van myn hals, voor sulken tyd, als Spanje.

Wij hebben Six reeds betrapt op die onverdraagzaamheid in zaken van geloof, welke zijnen tijdgenooten eigen was en die

gerechtvaardigd wordt door herinnering en ervaring. De vervolgingen der Waldenzen in Savoye, in het laatst van 1654, doen hem lucht geven aan zijne verontwaardiging, en met gevoelens als op blz. 337, 392, en niet het minst door zijne Geuse-mirakelen, heeft hij stellig bij de aangerande partij zijne wijding als dichter verbeurd. In Vondel erkent hij het genie, en rekent hem zijn overgang niet toe, terwijl Ansloo hem naar zijne overtuiging had laten raden. Dat hij tegen Joden was, hebben wij al moeten opteekenen. Zelf was hij een godsdienstig man: het resultaat van zijn leven was een nieuwe berijming van het boek der Psalmen.

Als een goed Amsterdamsch dichter bezong hij de goden van het Kapitool en die van hun geslacht waren. Enkele gebeurtenissen beschreef hij als ooggetuige en zoo nauwkeurig, dat Wagenaar hem als een man van geloof en gezag aanhaalt, zelfs aan den moedigen zelf-operateur De Doodt de onsterfelijkheid geeft door hem in Amsterdam en zijne geschiedenissen op te nemen, van waar hij in 't Biografisch Woordenboek verdwaald is, met zijn portret door Savoy en de woordspeling bij het afsterven van dezen smid en slotenmaker uit de Teerketelsteeg, blz. 465, 495. De brand van 't Stadhuis, blz. 373, is heel goed beschreven en dikwijls aangehaald; het oude doopboek der Zuiderkerk vult de tijdrekening aan: »Op Sondach nachts tussen 6 eñ 7 Julij [1652] tussen een en tweejen heb ick en duysende met my gesien het droevich ongeluck vant brande van out stadthuys binnen deser stede, al waer groete schade is geschiedt, de Heere onse Godt wil ons voor verder onheyl bewaren, Amen". Ook den Torenbouw aan de Nieuwe kerk bezong hij, doch blijft verre beneden het distichon van Ansloo:

De wijze Magistraat, om d' eendracht niet te storen,
Sloot in de kerk de vrede, en uit de kerk den toren.

Behalve dezen stadhuisbrand en het vermelde grafschrift op den griffier Musch, vinden wij hier nog de volgende onder-

werpen bezongen, die wij met de gedichten der vermaarder poëten kunnen vergelijken: het regenen in 't vredejaar, de dood van Van Baerle, Nederlaag der Turksche vloot, Gerard Bikker als opvolger van Hooft, Engelenburg in rouw, Overwinning van M. H. Tromp, Dood van Jan van Galen, Dood van M. H. Tromp, Inwijding van 't stadhuis, Vertrek van Gerard Hulft en de Brand van Aken, — waarmede hij zich door de keuze der onderwerpen met Vondel, Jan Vos of Ansloo laat meten. Zoo heeft zijn bijschrift Voor de Diakonye, blz. 412, wel een kleinen familietrek van een ouden bekende:

Wie aan den huisheer, van dit huis,
Der armen Vaader, in hun kruis,
Den rijksten Vaader, van syn goed,
Op ongeschatten woeker doet,
Strykt, op het hondert, vyf, noch ses,
Maar self den Heemel in syn tesch.

Onder de plaatselijke gedichten kan men dat van blz. 349 rangschikken, waar hij klaagt over het slechte drinkwater te Amsterdam, en bij de gedachte aan eene bron te Rome, ietwat profetisch uitroept:

Een staage bron was seeker geld.

Niet minder Amsterdamsch is zijn Muggejacht, blz. 554, waar hij iets tegen aanbeveelt, dat in de Oost een klamboe heet, maar hier met een geradbraakt woord der Hispanjoolen een kukuiter genoemd wordt. Zijn Amsterdammer Winter, blz. 51 tot 74, is niet alleen een uitvoerig, een onderhoudend stuk, dat vrij wel bekend is, maar ook een heel belangrijke beschrijving van zeden en gewoonten.

De onwillekeurige vergelijking van onzen dichter met zijne kunstbroeders doet ons komen aan zijne betrekkingen tot de mannen van letteren en andere personen van gaven en vermaardheid in zijne dagen. Dat Six op de hoogte was onzer schrijvers, die destijds de oude heetten, lijdt geen twijfel, omdat elke bladzijde daarvan sporen draagt, en wij kunnen nu ver-

nemen, hoe hij met velen uit zijn tijd bekend was, al spreken uiterst weinigen van hem.

Een enkel woord in den Weerstuit op blz. 206 zou doen denken, dat Vondel geen ongunstige meening van Six had. Vondel schijnt in de beoordeeling der jongeren zachtmoedig geweest te zijn, en Six was een bewonderaar der groote gaven van onzen eersten zanger. Vondels geloofsverandering had in de jeugd van Six plaats en was misschien alleen een aanstoot bij enkelen zijner familie en bij ouderen onder zijne bekenden. Herhaaldelijk spreekt Six van hem, en eene mogelijke toespeling op den Lucifer en den tooneelstrijd met de predikanten daargelaten, was hij ditmaal vrijzinnig, gelijk tegenover Jan Vos en zelfs ten aanzien van pater Seeghers, blz. 598. Een paar aanhalingen mogen de plaats aantoonen, die aan Vondel in onze letteren werd toegekend.

Blz. 229:

Ons Holland, parrel, aan het oor
Des werldgodins, siet uit de boomen
Van Amstel rysen, op het spoor
Van Theben, 't baakerkind der drymaal kroonde stroomen
Des Rhyns, die op syn moedige geboort,
Uit d'ongemeetenste Alpen
Zoo trots niet afbruist, als om 't woord,
Dat hy zoo grooten ziel, uit Keulen, hier quam swalpen;
Een ziel die door haar dicht
Met Hoofd, de Poësy, in Neerland, heeft verlicht.

In den brief op blz. 269, waaruit reeds twee regels zijn overgenomen, zegt de dichter:

Als ghy den Keulschen Fenix schouwt,
Of hem, die Titus heeft gedouwt
Weergaaloos, uit een gulde pen,
Of hem, met wien ik eeven ben
Van naam, die jongst Mede herschiep,
Of zoo u Anslo tegenliep,
Of Brand, Poëeten allesaam,
Begroet se heuschlik, uit myn naam.

Een krachtig bijschrift vindt men op blz. 627:

Der ouden poësy leeft in een dubbel bondel
Van boeken, een in Grieksch, een ander in Latyn,
Zoo veelerhande stof, en styl, vol eek, vol wyn,
Vol sout, vol soet, in Duitsch, is nieuws gebaart van Vondel.

Jan Vos wijdt hij een gedicht toe van 38 regels, blz. 238, en noemt daarin het tooneelstuk, dat den 30 September 1641 het eerst werd opgevoerd, Titus Andronicus: eene bijzonderheid die, even als het lofdicht, aan de bekende nasporingen van Dr. J. A. Worp ontgaan is. Het stuk wijst op den aangeboren zin voor 't tooneel en op de glazenmakerij van Vos. Op blz. 625 heet het:

Jan Vos wykt niemand, in verheevenheit van toon:
Syn dicht gelyk syn glas, is glad, en spiegelschoon.

Nog eene keuze uit zijne dichterlijke uitspraken over twee vermaarde tijdgenooten:
blz. 624:

Hoofd is een hoofd vol hoofds, op maat, en sonder maat,
Gekroont met lauwerier, en ridderlyk gewaad.

Op Huygens, dien hij veel las, schreef hij drie epigrammen, waarvan dat op blz. 530 volgt:

Heeten dicht, het kostlik mal,
En dat schoone prentgetal,
By heer Huigens, leedige uuren,
Die vol stofs, den tyd verduuren?
Groote dichter Konstantyn,
Wilt dan altyd leedigh zyn.

Gerard Brand, de vader en de zoon, »op het Rokkinne by de Beurse, in de twaelf uren", zooals Descartes schrijft (Geschiedenis der Nederlandsche Letteren door Dr. J. van Vloten, blz. 287), waren volgens blz. 9 en 10 zijne horlogiemakers. Ze hadden zijn opaal, gelijk hij zijn uurwerk noemt, wat lang gehouden, en de jonge Gerrit zond het hem met een vers terug. Op blz. 378 trekt Six op tegen 't lasterschrift op

zijn vriend, ter zake van diens lofrede op Hooft. De Hoogleeraar J. C. Matthes heeft in eene nieuwe uitgaaf van Het Leeven van P. C. Hooft, die zaak van het reusachtig plagiaat weder ter sprake gebracht, zoo niet velen daarmede in kennis gesteld. In de inleiding komt dan ook het gedicht van Six in zijn geheel voor, en de Hoogleeraar heeft die geschiedenis zoodanig uiteengezet, dat het beter is daarheen te verwijzen. De vereering van Van Baerle, Rouwmantel getiteld, die van Vossius en Janus Secundus daarlatende, komen wij aan Ansloo. De spelling van den naam is hier gevolgd naar de naamteekeningen van leden zijner familie en komt overeen met dien van het oudere stadje, dat nu Christiania heet.

Six had, blijkens den hierboven aangehaalden brief met groeten, en zijne eigene verzekering, blz. 601, Ansloo als in 't voorbijgaan persoonlijk gekend, en zijne gedichten bewonderd. Nu ontmoetten zij elkaar te Rome, en dit kan voor Six een verrassing zijn geweest. Den brief met groeten schreef hij aan zijn neef, om zich te ontschuldigen, dat hij zijne groote reis had aanvaard zonder afscheid te nemen, en hij spreekt van de pas verschenen uitgaaf der Medea van Jan Six, die toen nieuw kon heeten, omdat Six in den zomer van 1649 op reis ging. Maar Reyer, want zóo werd hij gedoopt, spijt alle mooiere namen, Reyer was den 12 September 1649 ook al in 't Bingerloch, zoogoed als Six aan de Pyreneeën. Six werd eerst en op 't onvoorsienst door den jongen dichter binnen Rome welkom geheeten: dat was in 1650, en vóor jaaren had hij zijne zangen gewaardeerd; zoo lezen wij blz. 41, en hij verwacht hem met nog hooger roem in Amsterdam te zien terugkeeren. Bij Vondels proza-vertaling van Horatius, op blz. 467, spreekt hij van eene Italiaansche vertaling der gedichten van den Rhynswaan, door Ansloo; of het een aangevangen, een voltooid, of een gewenscht werk is, blijkt niet. Toen die middelmatige Horatius verscheen, en Six hoopte, dat Vondels gedichten zoo verwambeist voor den dagh zouden koomen, schreef men 1654, en was Reyer zelf reeds

verwambeist. Den 7 December 1651 legde hij zijne Roomsche geloofsbelijdenis af, zooals ons in de Dietsche Warande van 1877, blz. 469 en 470, wordt medegedeeld. Nu leert ons het handschrift der Borgoensche Bibliotheek te Brussel, dat onder de te Amsterdam tot de kerk teruggebrachten ook onze jonge Mennoniet behoorde, en de Litteræ annuæ S. J. zijn juist, of ze zijn het niet. Was hij toen 28 jaar, en had hij, behalve den bekenden zilveren schotel en de gouden keten, nog een lauwerkrans van de stad ontvangen, dan moet ook zijn afval te Amsterdam bewerkt en te Rome voltooid zijn. Was hij nog eenmaal thuis geweest, Vondel zou het niet verzwegen, Six zou het ontdekt hebben. Aan de juistheid der vertaling, die hem niet achttien, maar tien jaar ouder maakt, kan niemand twijfelen, die de tijdrekening volgt der door hem bezongen gebeurtenissen; waarom dan niet zijne geloofsverwisseling te Amsterdam? Ansloo op de brug bij Nieuwersluis is eene zielkundige studie van peillooze diepte: achter zich het beeld van Magdalena Baek, vóor zich »des Tybers Myterkroon". Ansloo op den Rijnstroom bij Bingen: voorwaarts, en niets anders, — het Noodlot moet vervuld worden!

In sommige afdrukken van Ansloo's Poëzy staat een portret naar de teekening van den doopsgezinden Govert Flink, door I. Folkema gegraveerd. Flink stierf in 1660, en zal die teekening uiterlijk in 1649 gemaakt hebben, doch sedert dat hij de keten van Christina van Zweden droeg; de graveur zal wel Johannes geweest zijn, omdat het portret reeds in de Parysche Bruiloft, de uitgaaf van 1695, voorkomt, b. v. in het exemplaar van Letterkunde en in het mijne, terwijl weer mijn Poësy geen portret heeft. Six leert ons, blz. 343, dat er nog een kontrefeitsel van Ansloo gemaakt is en wel door Bronkhorst, peinzend zittende, met de werken van Seneca, dien grooten treurenaar van Kordua, vóor zich. Als het ons bekende beeld gelijkt, zooals ons van Flink niet bevreemden zou, dan verwondert het mij, dat Six zich zoo heeft laten beetnemen na zulk eene physionomische waarschuwing. Vol-

gens de betuiging van Ansloo en hetgeen wij in Six lezen, was de eerste te Rome zeer gezien wegens zijne latiniteit, en genoot in de heilige stad eene achting, waarvan Tileman van Bracht nooit gedroomd heeft; hij ging om met de vroolijke bentveugels, die liefst niet verkeerden in de vergadering der vromen, was zeer bevriend met Van de Merwede van Clootwijk, den verloopen lichtmis, dien Six verfoeide, rookte pijpjes en dronk uit Lieër glaasjes te Padua met Six en zeide hem in Venetië vaarwel en tot weerzien te Amsterdam; dat was tegen kerstdag van 't juitinghjaar. Geen tijding van Ansloo, geen antwoord op de brieven van den argeloozen Six. Men vindt den brief van onzen dichter, blz. 600 tot 604. Hij is uit 1656, want op blz. 601 zegt hij, schoon zij elkaar vroeger kenden, dat hunne vriendschap, die te Rome en te Venetië ontstond, nu zes jaar oud is, en op de volgende bladzijde, dat de pest thans Napels ontvolkt, hetwelk in genoemd jaar plaats had. Wel heeft een bentveugel, Spreeuwbek, zoo wat gepraat, dat hij te

Rome hiel syn woon,
By den kardinaal Kappoon.
Hy had Menno uitgetrokken,
Gingh in lange knunnikrokken,
Hongh de seilen, naa den wind,
Van den mytergod bemind, ...

Wanneer ooit iemand geroepen wordt om te bewijzen, dat Six een gemoedelijk man en goedhartig vriend geweest is, dan zal deze brief aan Ansloo daartoe voldoende zijn. Zijne lichtgeloovige eerlijkheid rekene men hem niet te zwaar toe. Zelfs Ludolph Smids, die als afvallige in een omgekeerde richting een ongemakkelijken toon aanslaat over de kerk, die hij verlaten had, zou Remmert, zooals hij hem noemt, niet zoo geprezen hebben, als hij op blz. 94 zijner Poesye doet, wanneer hij het geringste vermoeden had gehad.

Een ander vriend vinde hier nog eenige vermelding, zijn reisgenoot Mr. Abraham Grenier. De la Ruë haalt op blz. 539

van zijn Geletterd Zeeland een brief aan van Is. Vossius, waarin sprake is van een Grenirius, die aanteekeningen op Aulus Gellius maakte. De gissing lag bij den Middelburgschen biograaf voor de hand, dat het de hier genoemde rechtsgeleerde zou geweest zijn, van wien hij iets mededeelt en wel uit »den by de Digtkundigen genoeg bekenden Amsteldamschen Digter Jan Six van Chandelier", en hij voegt daarbij het ons reeds gebleken oordeel van Huydecoper, en de aanwijzing van twaalf plaatsen in de Poësy van Six, waar deze van zijn dichtenden reisgenoot spreekt. Als De la Ruë, in plaats van eene karakterschets over te nemen, al de aangehaalde verzen met overigens hem onbetwistbare opmerkzaamheid had doorgelezen, dan zou hij ontwaard hebben, dat zijn vermoeden tot zekerheid gebracht was. Six wil op blz. 27 te kennen geven, dat Grenier op dat oogenblik in Frankrijk met ijver studeerde, waar hij op de doorreis zijn klassieken dichter had gelezen, en dit drukt hij op eene wijze uit, die ieder duister moet voorkomen, welke die bijzonderheid niet kent:

Waar ik 's daaghs Flaccus sleet, sleet ghy Atheensche nachten.

Tot volkomen opheldering der hier voorkomende dichterlijke brieven aan den jongen Zeeuw mogen deze weinige gegevens dienen. Abraham Grenier, de naamgenoot van zijn' vader, werd den 24 Mei 1644 student te Leiden, 18 jaar oud; hij moet dus omtrent 1625 geboren zijn, en, schoon hij als Middelb. Zel. bekend staat, is hij daar niet in de doopregisters te vinden: hij kan dus buiten geboren zijn. Den 2 Mei 1656 werd zijn vader begraven, over wiens dood Six op blz. 451 spreekt. De zoon was intusschen te Angers in de rechten bevorderd, was niet volgens afspraak met Six na zijne promotie in Italië gekomen, doch is ook in Engeland geweest. Het huwelijk, waarbij Six door bruid en bruidegom genoodigd werd, en waarover deze zooveel schreef, is den 17 Maart 1655 voltrokken; de bruid was Anna, dochter van den Middelburgschen burgemeester Cornelis Arents Westdorp, toen eenvoudig Arentse

genoemd. Van zijn kant »staet Pieter Duyvelaer, swaeger van bruydegom, het huwelyk toe"; deze was getrouwd met Catharina Grenier, en stond als predikant te Oostkapelle, waar vermoedelijk de familie Grenier een buitenverblijf had. Mr. Abraham overleed reeds den 11 Februari 1660. Dit alles is noodig om Six te verstaan. Op het punt van zijn reisgenoot Antoni Duvelaar., die eene maand met Six te Rome was, blz. 370, geeft het onderzoek geen uitkomsten: een Antoni is in dit anders zeer bekende geslacht niet gevonden.

Onder de schilders, door Six vermeld, rekenen wij den reeds genoemden Carel van Savoy, blz. 495, een Antwerpenaar, die in de Amsterdamsche trouwboeken der Hervormden voorkomt; den evenzeer vermelden pater Seeghers, blz. 598, Michiel Soetens en Bronkhorst, blz. 343; Baudrighem, die zijn vaader saaliger schilderde; Vaillant en de bentveugels, en naast hen den graveur Claes Janszoon Visscher. Jan van Mansdale, een Middelburger van geboorte, op blz. 479 en elders genoemd, moet een kunstig werkman in zilver geweest zijn.

Het handelsvak van Six verklaart, hoe hij den kruidkundigen Norbertijner Amandus Fabius te Nineve kende, blz. 477 en 555, maar voor de geschiedenis van den Amsterdamschen Hortus is de Steetuinkroon aan Joannes Snippendaal, blz, 180, weer een kleine bijdrage.

Indien een afzonderlijke bespreking van een minder algemeen bekend letterkundige niet de lezing zijner geschriften ten gevolge mag hebben, dan is die arbeid vergeefsch geweest. Wanneer dan ook gewezen is op verschillende bijzonderheden, die voor het wetenswaardige in een boek getuigen, moet het overige aan het onderzoek van den lezer worden overgelaten. Een dergelijke afzonderlijke studie mag geen oordeelkundige uitlegging van een schrijver worden, en eerst na eene opzettelijke lezing van diens werken kan het blijken, of de steller der monogra-

phie te omslachtig geweest is, of dat hij de onvolledigheid heeft betracht tot het onverstaanbare toe.

Wij moeten thans eenige aandacht vragen voor enkele taalkundige beschouwingen.

De spelling van Six is vrij regelmatig: Huydecoper erkende dit en houdt zelfs voor eene afwijking, wat wel een drukfout kan zijn. Wellicht is 't een eigenaardigheid van hem om den tweeklank ei, bij aanwijzing van den klemtoon, tot eei te verlengen, en zeker moet men bij syncope en epenthesis met de maat rekening houden.

Oogenschijnlijk maakt hij zich aan -ismen schuldig, waar onze eeuw meer recht heeft die aan te toonen dan de zijne, te meer, daar hij oude woorden bezigt. Zoo heeft hij, op de achter die woorden opgegeven bladzijden: lindering, 53, 71, gespenst, 92, 102, dischknecht, 117, stolts, 122, siende (voyantes) veeren, 233, op Hollandsch, 239, trotzt, 271, rap (Rappen) 278. Aan zijn verblijf in Engeland mag toegeschreven worden: op iets leven, en stellig is flettery, op den laatsten regel van blz. 568, te ontschuldigen, als men aan een sheriff schrijft. Een printer voor een drukker is Engelsch of verouderd.

Soms wordt Six purist. Het overeenstemmend gesangh en snaarspel, op blz. 42, is zeker zuiverder dan Mont Gibel, 62, voor hetgeen hij als pleonasme in een dialect beter had moeten verstaan, en voor iemand, die met Horatius in zijn' zak loopt, is Metteformis, 146, stellig geen eerzuil voor Ovidius.

Bij de partikels valt het in 't oog, dat hij in verder de epenthetische d voor een paragogische aanziet, als hij den positivus schrijft, en hetzelfde verd dient hem voor comparativus, terwijl hij, heel lief, verdertjes zegt.

Met den vrouwelijken uitgang ster verricht hij wonderen, Vondel niet te na gesproken: aanleidsteres, 485, Ara-

bierster, 224, erinster, 184, meesterse, 327 en elders, nog al ⏑ — ⏑ genomen (gelijk bij Oudemans ook voorkomt), princin, 315 en voesteres, 550, de syncope der d bij wijze van assimilatie, zooals hij zou zeggen, te barde, blz. 314, dat is op den koop toe.

Dat hij het intensieve voorstaat, leert men niet alleen uit insoet, 419, en ingeleerd, 428, maar zelfs uit het langere ingoedborstigh, dat tweemaal voorkomt.

Afgeleide adjectiva, zuiver van eigen maaksel, zijn zeer overvloedig aanwezig; al hebben ze geen burgerrecht verkregen, hun vorming is meestal naar den regel, doch enkele eischen iets meer dan de bloote opgave met de bladzijde.

Met het achtervoegsel baar:

dampbre, 125, geldbre, 524, heilbre, 122, 138 en ysbre, 70, zijn richtig, want het heete bronwater en de overige daarbij behoorende subjecten brengen inderdaad voort, wat in het adjectivum uitgedrukt is, maar een ander ysbre veroorzaakt ijzing; rys, rysbre, 355, is reisbare. Zoo heeft men nog slymbre, 117, stankbre, 58, (stankbre blaaren = tabak), sorgbre, 128, storrembre, 391, suchtbre, 391, voor verlangen opwekkend, vreesbre, 64; wynbre, 131 en wynbesbaare zijn epitheta voor de Rijnlanden, waar, volgens Poot, de muskadellen groeien.

De woorden in ich zijn meer vreemd, dan moeielijk te begrijpen. Ambrich, 81, besaadt, 301 — saatich, 372, breclich, 117, doodslaagich (kruid) 91, drykruisdrich (waapen), 297, eenpaar, 488, greinich, voor korrelig, gruishoudend, 271, harsich, 94, heeve, voor heevich, 181, kildich, 562, krillich, 57, de kloekmoed, 320, schaamrich, 208, 384, mildicheit, 567, onvoelich, 165, schrikkich, 206, schroomich, 106, seevich (vat, gelijk een zeef, lek), 277, seildrich, 55, 481, strootich, 84, twistighe (speelkaart), 6, 58, vervallige, 273, veurwindich, 607, vyfsinnich, 162, waaterbrekkige (Fontein) 232.

Op saam eindigen drie ongewone derivata: algemeensaam = gemeenschappelijk, 46, gespraaksaam, 235 en verdrietsaam, 357.

De uitgang sch is beter vertegenwoordigd, doch verre van steeds verdedigbaar.

Oneensche, 349, oogenblikse, ringlings, 135 = rondom; (blz. 249 heeft omringh voor omtrek); sydsche (tongen) voor eenzijdige, partijdige, 594; (Bredero heeft daarentegen onsye); spulkse = speelsche, 5, stuur, voor stuursch, 434, toejuichse, 409, vaaderse (erfenis), vadsche, voor vads'ge, 124, verraalinks, voor verraderlijk, 236 en voorseghse, dat is profetische (pen), 126.

Loos dient tot uitgang in breekloos. dat verstaanbaar genoeg is, maar reukelooze op blz. 331, zou wel eens kunnen opgevat worden als de oudere schrijfwijze van roekelooze, gelijk Six dat woord reeds op blz. 272 gebruikt, doch er staat reukelooze tulp.

Het achtervoegsel lick of lik vormt hier afkeerlick, 571, onkryglick, 371, door ons met afkeerig en onverkrijgbaar verruild; quaedgylick, 116, zal ons kwaadsappig zijn, en strekliker is een comparativus van het hedendaagsche toereikend.

In de samenstelling van woorden staat Six ten minste naast Huyghens en zijne navolgers. Onder zijn' invloed zou men gaan spreken van woordenkoppelingskunst. Met schrik leest men van de vierentwintighmanschapsbank; daar is de heimelbank van blz. 482 heilig bij, al is het van de Saksers uit den Achterhoek. Dat lange woord is echter bij Six zeldzaam, maar de kortere zijn vreemd genoeg, en het is moeilijk eenige orde en schikking in de staaltjes daarvan te brengen, terwijl de alphabetische opvolging hier niet dienstig is.

Op blz. 282 openen de bloemen hare hartedeuren, gelijk schreiende menschen hunne boezemkraanen, 407.

Van eene jonge schoone bezingt hij den siringenek, 441, en het kommetje robynen, voor den mond, 406, en zegt iets van hare melkrobynepypen, 490, waarvan hij zeker destijds meer te zien kreeg, dan de tegenwoordige bescheiden jonge dichters. In 't ernstige vallende, is hij vrij bang voor 't reekenjaar, 174 en 29, gelijk reeds van zijn geloof aan 't moordjaar is gezegd. De wetenschap kreeg hij bij Dominus Sladus uit een seedetuit, 383, te drinken, en schoon hij een zijner broers gaarne gestudeerd had gezien, was hij tamelijk vrijzinnig op het punt van bloedzucht, 138, dat is familiezwak. Gaat hij tot de hoogere zaken over, dan spreekt hij van zielgom, 310, zielepronksel, 398 en zielgoud, 399; de aanroeping, blz. 588: o Bakker van myn zielekruik! is evenmin goed te keuren als de benaming nonnengelul, 553, voor den zang der godgewijde maagden. Zijne innige rechtzinnigheid formuleert hij in Drieineenheyd, 177, en hoewel hij even goed kerstdagh heeft als wij, bederft hij het, met Vondel, door Kristeling, 328, en schrijft daarenboven Kris̄tendommers, 592. Van het Olibosch, 496, en den Oliheuvel, 12, in de lijdensgeschiedenis, komt hij tot de oliplant (den olijftak), 488, de olipruim (olijf), 104, en den olihoorn, waaruit de koningen gezalfd worden, blz. 496.

De opgeblaazen Salmoneus is maar een wormblaas, 424, de oorsprong aller goede dingen een suykerspringh, 500, terwijl de hemelleer, 74, niet het onderricht is dat tot die bron terugbrengt, maar de toren van Sint-Marcus, terwijl eene karreleer, 74, naar de galghestaal leidt, 262, en bontsinkleer, 95, natuurlijk het vel van een bunzing is.

Maar nu wij aan de natuurlijke dingen komen, vloeit de bron overvloediger. Gods windvoogdy, 589, beheerscht het zeetempeest, 395. In die natuur ziet hij glimmervonken en hoort er donderbaldringh, 512; er groeien heilingblaaren, 491, waarin hij handel drijft, en tot afwisseling rookt hij quylkruid, 485. Rozen heeten, blz. 203,

lentparuiken, en een' krans van herfstrozen noemt hij een laaten roosenhoed. Met toorenklimop, 435, begaat hij een halsbrekend waagstuk; anders gebruikt hij liever klijf, 433, kleever, 430, of kleevergroen, 517, maar hier is 't een rijmwoord:

...... van den toorenklimop
...... in de glans
Des sons, geschooten, als een schim op.

Van dieren sprekende, is 't niet minder. Neem de koeien. De koe heeft een bootertasch, 282, of een booterpram, 51, en zelfs na koeielerp, 102, in lerv' veranderd te hebben, ziet men door den samenhang nog niet zoo dadelijk, dat de tong der koe bedoeld wordt. Keeverkin, 95, en rispenbek, 368, — Six kende ook rups — dienen tot leelijke vergelijkingen. De vogel woont, volgens blz. 229, in eene eyerwieg, en het honigmakende gedierte in byeteenen, 310. Eene vrij onbevallige omschrijving van den wijn geschiedt door het woord druivedouw, 225.

Nu komen enkele woorden, als voorbeelden uit een groot aantal, die niet zoo licht overgenomen zullen worden. Door struikverdriet, 283, moet men struikroovers verstaan; booterakkers, 406, die na 't songorreel, 195, keeren, en dat nog wel met een Gryphoen, 195, moeten zeelieden voorstellen, die met De Griffioen naar de Keerkringslanden varen. Frederik Hendrik is, blz. 307, de vryheer van ons land, als onze bevrijder; dáar behooren wij in saamdracht, dat is eendracht, 272, te leven; de koopman brengt, onder veel slooveringh, 372, zijne waren naar 't weeghuis, 262: slaven en sloven is toch veel gemakkelijker, en wij zeggen, al is 't minder juist, kortweg waag. Six overtreft bijna zich zelf, door van het trouwriets suiker proeven te zeggen, 167: had hij nu maar zuigen of lurken geschreven!

Dit zijn waarschijnlijk de beste staaltjes niet; zeker maken deze woorden een klein gedeelte uit van hetgeen te verzamelen is. Wij zullen thans, evenzeer als eene proeve, een vijf en

twintigtal adjectiva of participia laten volgen, om de wijze te leeren kennen, waarop de dichter ze gebruikt.

Beaschte, in de asch gelegde, landen, 296.

Bedodt, verward. De boer staat —, 184.

Begeeluwt, geel, goud-, vuurkleurig. De heemel is —, 104.

Bezeeuwt, overstroomd, bespoeld door de zee. De Korinthiër is van elke syd —, 217. De Diemermeer is —, 378.

Gebrught van steen, 512, met steen overbrugd.

Geeenkelt, 158. De stem der zangeres is zoo fraai —.

.... dat de toon
Van ieder woord, gelijkt een duisendschoon.

Gegeevelt bosch, op de rotsen, 139 —, hoog oprijzend.

Gekouwt. De vogel is —, 266. Analoog met gebotteld, gekaakt.

Geojevaart. Ivoren staf —, 387.

Geweert, gewapend, soldaat, 376.

Geswaerde hand, 430. Analoog met gebeft, geschoe(i)d.

IJdele beurzen, 213. Ledige —.

Leerhongh'rige, Een — gast, 176.

Naare, na verwante, en goede vrienden, 267.

Onbeleefde tijd, 327. De toekomst.

Onderstelt, 288. 't Bataafsche bloed wierd nimmer —, onderworpen.

Ontperrelt, 218. 't hart, van grooter goed —: hiervan beroofd.

Opslobberziek, 607. In een Boetzangh op de wijs van den 130 Psalm.

.... als honden,
Tot hun gebraakten beet,
— te keeren.

Pluimgestreeken worden, 157. Om schatten —.

Reukelooze tulp, 469. Zie bij de afgeleide adjectiva.

Saftgereide branden, met zachtgestemde gemoederen, 118.

Schorbevloende baaren. By 't swellen der —, 234. De vloed, die de schorren bevloeit, overstroomt.

Speen'ge Kartusiaan, 82. Van spanen, spenen: de matige, sobere.

Verleegend vuur, 51. Leeg = laag; blz. 451, nederig, leegh gemoed; hier het lager wordend culminatiepunt der zon.

Zielverwaarloosde vent, 599.

Een bijzonder geval met dergelijke woorden, die met het voorvoegsel om afgeleid zijn, deed de volgende opmerken, ter vergelijking met het Woordenboek, letter O.

Ombaaliet, 234, en omheininkt, 34; ombeschorst, 547, dat wij zonder de tusschenlettergreep gebruiken; omeekelt, 109, omeekelen, 161, en omelsd, 207, hebben wij nog niet, doch wel ompalmd; omhaspeld, 392, staat ook in 't Woordenboek; omjuicht, 404, niet; daarentegen omjubeld; omkleed(t) hebben beide; omparlemoert bij Six, 489, mag door ompareld in het Wb. vergoed worden, doch van een herder, die omlammert is, spreekt alleen Six, blz. 234.

Thans komen de vreemde woorden aan de beurt, waardoor Six zich berucht en gevreesd heeft gemaakt. Andermaal is het eene kleine keuze uit een groot aantal, maar hoe vreemd, ongewoon, ongepast, afkeurenswaardig zelfs, ze zijn niet onverklaarbaar. Dat er enkele onder zijn, die eene opzettelijke uitlegging behoeven, moet toegegeven worden, doch daarnaast staat dan ook de bewering, dat de hoeveelheid van die duistere plaatsen niet overtreft, wat bij andere schrijvers en dichters van grooter naam eigenaardigheden genoemd worden, maar even goed lang verouderde en daarbij kwalijk verstane en dus verkeerd toegepaste woorden, germanismen en alle denkbare willekeurigheden zijn.

Aalweelig, 267, 396, 410. Zie Wdb. I, 32.

Barm, 460. Voor *bermel*, *barbeel*. Meyers Woordenschat.

Batsch, 162. In alle woordenboeken, met zeer uiteenloopende verklaringen.

Bekruizen, **bekroosen**, 591. Kiliaan, Oudemans, Weiland, Vondel, Bat. Arkadia.

Bernmaai, 305. De glimworm, Eng. *fire-worm*; van *bernen* en *made*. Plantijn, Kiliaan, Oudemans.

Byse, 471. Naar het Fransch, *bise*, noordenwind. Kiliaan, Oudemans.

Bluisteren, 540. Kiliaan, Taal- en Letterbode, IV, 298. Schroeien, branden, zengen.

Dein, 162, 214. Een vrek. Kiliaan; bij Cats, De Brune. *Deen*, in Zeeland met de zachte *e* uitgesproken, is gebruikelijk voor onvriendelijk, stuursch mensch.

Doorruiff'len, 422. Kiliaan, De Jager's Frequentatieven.

Dubben, 77. Taal- en Letterbode, IV, 294, noot 2.

Duivekater, 260. De afleiding bij De Vries, Warenar, 222, Brederoo, Moortje.

Fluwynen, 285. In deze beteekenis van kussensloop is *felouine*, *fouine*, uitgesproken *flewine*, nog in Walcheren gebruikelijk. Zie ook Dr. Schotel, Godewijcks Wittebroodskinderen, bl. 96, en Van Helten, Klinkers en Medeklinkers, 129.

Garner, 422. Kiliaan, Gal. *guernette*, *garnaerd*, *garner*. Van Helten, Vondels taal, I, 69.

Geinsteren, 258. Wdb. G, 912. De plaats bij Six is eene toespeling op Hand. 2.

Geisingh, 111, 119, 141, 475. Genezing. Meyer, 1745, II, 46. Wdb. G, 918.

Gememt, 542. Van *mem*, *mam*.

Gelvisch, 62. Vergelijk dit woord met *geltekarper*, bij Antonides, met *geltesnoek*, *geltharing* en *geltverken*; de boeren noemen dit laatste *gelte*. Na de verklaring der plaats bij Antonides, door Bilderdijk, zou men kunnen zeggen, dat hier wel geen sprake is van castrare, als middel om het vet worden te bevorderen, maar dat het vet worden bedoeld wordt, zonder deze bewerking. *Gulvisch* is een andere vorm.

G e r e e s s e m t, 207. Op bl. 533 **staat**: bloemen met heele *rissen*. Meyer heeft reessem = tros. *Reegsem*, *reghe*, *rei*; *riste*, *ris*, *reest*, *reeste*.

G e r u i s e m u i s, 389. Over ons *roezemoezen*, het Wdb. op Brederoo.

G y p e n, 263. Ook bij Antonides, IJstroom, 95, en zelfs bij Tollens, X, 85.

G u i c h, 20, 68. In den zin van spot, bespotting; de *guich naa* (iemand) *steeken*. Kiliaan, Meyer, 1731, 582.

H e r r e n, 94. Thans *harren*, duimen eener deur. Opmerkelijk is het, dat het Zeeuwsch dialect *garre* heeft, niet voor de *duimen*, maar voor de *kier* der deur, zelfs met den sterken overgang naar *ch*, waardoor men aspiratie meent te verkrijgen. De verandering der *e* in het klanknabootsende *akerre* in *a* is even duidelijk, als elders in *ie*; karre is dus volkomen gelijk aan *kiere*. Men zou dus zeggen, dat *garre* langs een' anderen weg verkregen is, niet ongelijk aan het verschijnsel in 't Engelsch: *yeast*, *yonder*, — *jet*, *jail*: *gist*, *ginder*, *git*, *ghiool*.

H y s e, 116. *Hijs* en *hijze* staan in de Woordenlijst, 1881.

H u k k e n, 118. Dalen, lager worden: *hurken*.

J u i t i n g h j a a r, 41, 388, 569. Plantijn, Kiliaan, Oudemans, Wdb. op Brederoo, Samuel Coster's Isabelle, De Jager's Frequentatieven. Nergens echter wordt de vorming van dit aequivalent voor jubeljaar opgehelderd.

K a b a s, 514. Spaansch *cappazzo*, draagmand.

K a l i o o t e, 554. Kiliaan heeft *kalioote*, *kelioote*, *cueillette*, *collecte*, exactio, tributum. Derhalve een strooptochtje, maraude, (Mérode).

K e e v e r k i n, 95. Kiliaan *keeverbek*, mento. Iets even leelijks is de *rispenbek* van blz. 368. Six heeft ook *rups*, maar zijn *rupsinge*, bl. 113, is ons woord *oprisping*.

K i l d i c h, 57, 205, 237. Kiliaan heeft een' anderen vorm van kil: *kilding*, en Beaumont, 1843, 246, schrijft *kiltig*.

K l a b b o t s e n, 375. Kiliaan, pulsare cum fragore.

Kluist, 563. De aangehaalde plaats is: Hoe bruist en *kluist* het zeegety. Kluist moet, als zeewoord, ook *klotst* beteekenen.

Korrer, 529. De manlijke duif, die *kort*.

Krak, 117; krakje, 517. De minste doffer, duif of *krak*; Focquenbroch, I, 67; ook I, 222. Vondel, VIII, 103, heeft: de ringelduif en *krak*.

Krak, 384, 426. In de beteekenis van *knak*. Ned. Klassieken, IV, 50.

Krochen, 138, 139, 186, 271. Kreunen, steunen. Kiliaan, Ned. Klass. III, 35, Beaumont, 89, Oudaan, III, 410.

Lakken, 539. Deze »lakken, op den hals gesmeeten", vindt men terug in *laqueus*, strik, net, het Ital. *laccio*, Fr. *lacs* en de *lasso* der Spanjaarden. Zie nog Ned. Klass. III, 74. *Lakken* voor meren, bij Six, 18, komt in enkele Wdb. voor.

Lakker, 327. Over dit woord genoeg in den Warenar van De Vries.

Loen, 148. Kiliaan, homo stupidus. Is dat ons *kloen*, Eng. *clown*, voor *boer*?

Loer, 294. Kiliaan, niet veel gunstiger titel dan *loen*. Over *loer*, en bijzonder over zijn deminutief *loeris*, Taal- en Letterbode IV, 208, 209 en V, 30.

Meuken, 216. Warenar, 149; Wdb. op Brederoo; Taal- en Lb. V, 197, als dialect.

Miesemeezen, 28.

> Dan miesemees ik bangh, och Nimf, kyk my niet aan,
> Of ghy beluistert wat myn stomme wangen spreeken,
> Door 't uitgeslaagen vuur des boesems als verraân.

Moosejanken, 186.

> Wyl ik in wind, in sneeuw, en sonder maan,
> Licht moosejank, of voor een spleet zal staan,
> Kleptandende, om myn duif te spreeken aan, ...

Mose = goot, en dáar *janken*: deze voorstelling van een' vrijer is zeer katerachtig. Wdb. op Brederoo.

Plensingh, 494.

In plensingh van duur bloed.

Oudemans; *plenzen* = plasschen; bij Schimmel, storten. Over *flenzen*, morsen: Taal- en Lb. IV, 208.

Pondel, 380. Kiliaan; Meyer = unster; Oudaan, Boek Job, 77, schrijft *ponder*. Six rijmt hier op Vondel.

Raboorden, 209. Eene waterplant, lischdodde, duikelaar, bij het volk soms tot de biezen gerekend.

Reeuwsch, 410.

Ik roekkoek, als een reeuwsche doffer.

Deze eerzame verzuchting wordt door Kiliaan aldus toegelicht: Reeuwsch, Coitu acer, dicitur de columbo admodum salace.

Reeuwsel, 525. Ree, Got. *hraiv*, Ohd. *hreo*, *hré*, Ags. *hraer*, *hrâ*, Os. *hreo* = lijk. Dus is reeuwsel, wat tot het lijk behoort.

Saan, met een —, 224, 463. Spoedig, dadelijk; Eng. *soon*.

Sarp, 109, 119, 122. Zie de bekende regelen van Beaumont in zijne Ged. 1843, 42, en vooral de aant. van Tideman, 264. De Woordenlijst heeft zerp. Six schrijft, 137, ampere jokkerny; zoo zijn acerbus en asper beide vertegenwoordigd; in Griane leest men van *eggigh suer*.

Sier, 586. In deze beteekenis, gelijk het Fr. *ciron*, thans zier geschreven, en in overdrachtigen zin reeds lang als zier, ziertje bekend.

Smoddigh, 97. Kiliaan, *smodderen*, smetsen, ligurire; *smout*, *smet*. Zie Van Helten, Het Werkwoord, bl. 174.

Smuikende, 471. Kiliaan, *smuiken*, *smooken*; *smuykende* kolen, *smuykend* weder. *Besmuikt* = in 't geniep.

Spaakend, 374. Kiliaan, aridus; *spaakigh* land, torridus.

Spier, 189, 323. Op beide plaatsen staat: blanker dan een spier. Kiliaan, album avis, caponis, cet.; dit verklaart ook *spierwit*.

Strootich, 84.

Maar Rosendaal, toen meer verhit,
Gelyk een leeuw gequest van 't spit,
Kloof met het stomp het strootich vel
En sondt den Renegaat ter hel.

Kiliaan heeft *strote*, *strot*; dus is *strotich* vel = de keel. Is het een drukfout voor *sprotigh*, *sproetig*, dat Brederoo schrijft, of moest op de hel het *strootigh* vel rijmen en was keel niet voldoende?

Teersjen, 325. Ons *tiersje*, de *tierçon* der Fr.; als vat voor honig en suiker en zelfs voor menschenvleesch bij Lelong; (zie hieronder op Mumy). Hier is het een derde van eene oude vochtmaat.

Verlempen, 185. Lem, *lemp*, leem, leemte = gebrek; gebrekkig maken, verminken, mank, mancare. *Lempte*, Wdb. op Brederoo, 208.

Verregaalde, 433. *Vergaalde*, door epenthesis verregaalde. Gaelich bij Kiliaan, Gallice = galleux, scabiosus, schurftig, verdorven. Van der Veen, Adams Appel, 406, *gaelschen* stanck.

Verslampampt, 550, 566. Kiliaan, *slampen*, slempen, slemmen. Verg. Vondel, op 't Sint-Lucasfeest.

Vitsen, 220. Six had even goed *wikken* kunnen schrijven, schoon het vrij onzeker is, dat die in de zeventiende eeuw in de buurt van Oostkappel onder de veldvruchten te vinden waren.

Vlichelen, 53. Kiliaan vertaalt *volitare*, Meyer heeft *vleughelen*; de Taalgids, II, 51, *flichelen*. Zie Taal- en Letterbode, IV, 298, en Aant. op Alexanders Geesten.

Wroeghen, 170, 213. Als werkwoord, waarvan wij het znw. vaker aantreffen, staat wroegen bij Six chronologisch tusschen de Woordenlijst van 1881 en fabel 27 van den Esopet:

Dune vlies, ic *wroeghe* die,
Ic basse, ic make selc gheluut,
Dat mijn here comet uut.

W e f f e l s , 555.

Myn kin kryght weffels van die spellen,
Hoe jeukt en smert die fyne naald,
Als of een bie my had bestraalt.

De assimilatie in *spellen* behoort nog tot de dialecten. Kiliaan verduidelijkt *weffels* aldus: pustula — ex aculeo muscae, apis, vespae, vel morsu pulicis.

Deze korte opgaaf zal het beweerde niet wederleggen, dat onze schrijver menig woord gebruikt, minder algemeen onder zijne tijdgenooten en zeker niet op 't eerste gezicht bij ons herkenbaar, maar toch genoegzaam verklaard in taalkundige werken, of op te helderen met de hulpmiddelen, waarmede ons de tegenwoordige taalstudie voorlicht. Nu moeten meer dan dertig woorden volgen, die niet dezelfde aanspraken mogen maken. Deze zijn deels ongewone uitdrukkingen, bijkans alleen uit den samenhang te vatten, deels benamingen, zonder opheldering van de zijde des dichters niet zonder storing in 't lezen te ontmoeten; andere behooren tot de oudere taal en zijn onverwacht in die der zeventiende eeuw opgenomen; vele zijn kennelijk verminkt in de schrijfwijze, enkele zoo duister aangewend in een onmogelijk zinsverband, dat men, met de beste hulp en de vriendelijkste aanwijzingen, niet verder komt dan eene wetenschappelijke gissing van hoogst twijfelachtige waarde.

T e b a r d b i e d e n , 314.

Hier quam een koppelaar of maaklaar tot my loopen,
Opveilende vast goed, om niet met al, te koopen,
Ja bood noch penningen te bard.

Te bard, gewoonlijk met den datiefvorm *te barde*, *te berde*, op de tafel; gelijk de bekende, hier niet geheel te onpas opgezworen, juffer zegt: Spetie *in manibus*. — Hier op den koop toe.

Blas, 477.

— 't kleinste kruidjen, dat hier spruit,
Dat, op een blas, syn blaadjes sluit.

Zie Dr. Jan te Winkel in zijn belangrijk opstel over de grammatische figuren, Noord en Zuid, VI, 199. Niet alleen het Ags. *blaest* en het Ohd. *blâst* maar ook het Eng. *blast* toont apocope aan. Op de zuidwestelijke eilanden van ons land wordt nog *blaste* gehoord. Six spreekt op bl. 54 van 't krimpend *Noordgeblas*. Aant. op Alexanders Geesten, bl. 397 en Tijdschrift der M. v. Letterkunde, III, 111, met een citaat uit Oudaan, II, 268.

Boschnapellen, 443.

Lippen, ...
F'nynigher dan boschnapellen.

Chomel's Wb., op *Napellen*, verwijst naar Wolfswortel, VIII, 208. De hier bedoelde plant is de bekende monnikskap.

Bobelyn, 109, 113, 118. Henr. ab Heers, Med. dr. Leod., Spadacrene. L. B. apud Petrum van der Aa, 1685, I, 3:

Vidi cui unam tantum unciam, vidi cui decem ad summum, vel viginti praescripserunt, ut expedierit hominibus illis, senis alicujus, aut anus Spadanae, aut cujusvis advenae (*Bobelinum* Spadani vocant) qui solo quatriduo ibi vixerit, quam talium medicorum consilio uti.

Traité des Eaux minérales de Spa, par Jean Phil. de Limbourg, dr. en Méd. Leide, Lusac, 1754, p. 251:

Les buveurs d'Eau, que les gens de Spa nomment *bobelins* ou *boblins*, se regardent comme les membres d'une seule République, et on y vit d'une manière fort aisée.

Du Cange—Henschel, VII, 65, *Bobelin*, bouvier, vacher. Id. I, 707. *Bobulcus*, *bubulcus*, Ital. *Bobolco*. Nostris *Bobelin*. Vide supra *Bobatterius*, p. 706, Agricola, ad agriculturam pertinens.

Roquefort, Gloss. de la langue Romane, 1808, I, 161. *Bobelin*, bouvier, vacher.

Manuzzi, Vocabolario, I, verwijst van *Bobelco* naar Bifolco.

Bobelyn is dus een bijnaam, door de bevolking van Spa aan de badgasten gegeven, zeker omdat zij als koewachters over de heuvelen en in de omstreken ronddwaalden.

Brysel, 123, 408, 425, 430.

Om walgeloos, uit d'omgekromde randen,
Van blaauw arduin, uit Namens harde myn,
't Safierlyk nat, tot heil der ingewanden,
Gepynigt van verscheydelyke pyn,
't Spyte artsenye, en 's apoteekers vysel,
Te drinken, God heb dank, om niet een brysel.
123

.... de dood die tast,
En bryst, in Amstels kroon, die paarel.
408

.... Dees kool van hout,
Met swaavelgout, en vlamsiek gout,
Bedekselt hebbende, in syn vysel,
Tot artsenye, en slaande een brysel,
Van vuursteen, wel ter quaader stond,
Gevallen door een open rond, enz.
425

Loot en staal,....
Dat, wat het raakt, doorboort, verbryst en schendt.
430

brys, atoom, kleinigheid, *brysel*, *bryselen*.

Brillen, 208.

Kersen en krieken, die vol nectargeuren
Purperend brillen onder groene kleuren.

Naar het Fransch *briller*, van *brilleeren* gevormd.

Bruindoek, 201.

Wynverkoopers, gaa niet quisten,
Om de bruindoek, by drogisten,
Weinigh ponden, voor veel geld.

Prof. Verdam had de goedheid, reeds vóor het uitspreken zijner verhandeling in de Kon. Akademie over het hs. van Joh.

Yperman's Chirurgie, mij op te geven, dat daarin f°. 126 eene oogziekte voorkomt, genaamd *Brune doec* en dat daartegen wordt aangewend »trap morwen chele (?), dat in coorne staet ende draget rode bloemen; in latine heet ment papaver rubeum".

Hierdoor op den weg gebracht, vond ik, dat dezelfde klaproos, volgens 't Handelsmagazijn bij Gebr. Diederichs, ook dient tot het kleuren van wijnen; juist wat Six zegt. Analogisch met velerlei »goed" in de volkstaal: hoestgoed, tandpijngoed, om niets leelijkers te zeggen, dat netter laxans heet, moet men *bruindoekgoed* tot *bruindoek* verkort hebben; zeker niet buiten de omstandigheid, dat het decoctum *blauwrood* was, en als een *doek* op de oogen gelegd werd. Klaprozen zijn inderdaad vrij duur, en voor wijnverkoopers is de fuchsia even goed.

Draaghmaal, 45.

Hoe komt het, dat ghy, schoone praater,
My tienmaal noodigde op een beet
Van 't draaghmaal, en nochtans vergeet?

Het denkbeeld van picknick is te nieuw voor onzen dichter; hier is wel sprake van een vrienden*maal*, waar, buiten de dagelijksche gewoonte, de verschillende gerechten na elkander worden *opgedragen*. Vermoedelijk heeft hij daartoe het woord uitgevonden, want aan het *dragersmaal* bij de begrafenissen valt hier niet te denken.

Gedompt, 524.

De dood verguist de hoovaardye,
Vernoeght, met hout, en schaamrigh doek
Van seeven voeten, op een rye,
Gedompt, in een verloren hoek,
Of naakt gezwolgen van de baaren.

Is nu gedompt van *dompen*, het werkwoord van *dompe*, voor *tombe*, graf, dus begraven?

Getuift, 590.

Ozman, de doorn van Kristenryk,....
Getuift, met parle, en met safier,
Kryght tydingh, dat de Dardanellen
Beleeghert syn....

Tuif, kroon; Eng. *tuffet*; Fr. *touffe*.

Heimelbank, 482.

Dat langh, met rechtsgeleerd verstand,
Plichtpleegende beleefdicheit,
En onbesprooken kloek beleit
De heimelbank en 't seegelkruis,
Geheimelt heeft, op hun stadhuis.

Heymael, gerecht; dus schepenbank, waarvan Hulft ambtshalve als secretaris de zegels bewaarde: *heimelen*, verbergen, wegsluiten, bewaren, opruimen, opbergen. Six heeft zich door den klank laten verleiden en is aan *geheim*, bij hem *heim*, gaan denken. Op bl. 237 heeft hij:

Daar gaat hij nu in 't swart,
Meest in het heimlend hart
Met traanen op de kaaken.

Heine, 96.

En schopt den basser met gehuil,
Al knorrende, in syn heine kuil.

Prof. Van Helten zegt in den Taal- en Letterbode, IV, 285: »*heinde* schijnt niet anders te zijn, dan de als adverbium gebruikte dativus enkelv. van het vrouwel. subst. *hand*, dat in dien naamval den vorm *handi*, *hendi* en ook *heindi* kon aannemen, en *bij de hand*, *nabij* beteekende. (Verg. voor een zelfde gebruik van den dativus als plaats aanduidenden naamval ohd. *heime*, *te huis*, dat. sing. van *heim*, *huis*)".

Deze opmerking geeft hier voldoend licht. *Bij de hand zijnde* is adjectivisch, waarom dan *heinde* niet voor *nabij zijnde*, en *heine*, door syncope der *d*? Vermoedelijk moeten wij Six zóo verstaan, dat *heine kuil* de nabijzijnde beteekent.

Op bl. 221, in het versje op Oostkappelle, maakt Six *hende* ook adjectief:

Noch liever lokte ik met myn speelen
Een vischrug uit de hende zee,
Die met my swom naa Vrankryks ree.

en evenzoo bl. 357:

den kleinen Rhyn,
Die door de hende muuren spoelt,
Waar in de Bolonjeser woelt.

Verg. *het heinste* bij Hooft, Vert. van Tacitus, bl. 421, en *alderheynst* bij Starter, bl. 218.

Kareelen, 133.

D'Amtman van Kortryk, soo seer van graveelen
Daaglyks gemartelt, dat syn wangen geelen,
Dryft met Geronsters sterken vliet kareelen,
Graauw gesalpeetert.

Steenen; op bl. 305 vuurkareelen, dat wel, als werptuig, projectiel verwant is, doch bij Kiliaan *pilum catapultarium* heet; Angl. *quarel.* Inderdaad laat dit woord aan het Eng. *quarry* denken, en bij overname kan Verwijs dus met *pijl* vertaald hebben. Mnl. Leesboek, IV, 102.

Karneoolen, 202, 320.

Ik heb Jasp en karneoolen
Voor doorluchter kapitoolen
Dan men sach op Romes veld.
202

Men treede langs een vloer, en karneoole drempel,
Eerbiedigh in zoo schoonen tempel.
320

kornalijn; Naturen Bloeme, dl. II, bl. 205.

Kassye, 538.

't Is poppemin, die, langs kassye,
Syn vrouw set aan de hooge sye.

Via calciata, chaussée; nog in Zeeland en Vlaanderen *kalkzie* voor keiweg.

Kieremieren, 22.

Maar vrouw Natuur, met eedler kieremieren
Van melk en bloed, uit haar gesielden hof,
Leent aan 't gesicht de waare schoonheits lof.

Van der Veens Adams Appel, 1660, 29.

An-schout dees' Marscpeyn, vol pope-goet en bloemen,
Vergult gekieremiert, (men kan 't niet alles noemen)
Vol Looveren geflick op 't ongevroren ys,
Maer watter binnen schuylt, dat wert de snoeper wys.

In het eerste deel van de Rekeningen der stad Gend, bl. 501, toonde Prof. Verdam mij *kieremiere* als een subst.; het is kennelijk een veelvervige stof, laken met afwisselende, *gheminghde*, kleuren. Bij Six doen de woorden *in melk en bloed* ook aan eene schakeering denken; het *thunder-and-lightning*, of het *Engelsch weerlichtje* onzer volkstaal.

Klijf, 433.

De helden klyf ontkrult zich van den mast,
En vlecht van self sich, als een heldenwronge
Om Martens hoofd.

Kiliaan, hedera, *klever* van *kleven*, adhaerere.
Vondel, Vergilius, VIII, herderszang:

gedoogt, dat sig die groene herdersklyf
Mag krullen om uw hoofd.

In denzelfden eerezang van Six op den ouden Tromp wordt, bl. 432, de wijngod sprekende ingevoerd:

Myn eeuwge klim omkrulle uw gryze haairen.

Kleevergroen en kleever, in de volgende verzen:

Kleef, gelyk het kleevergroen, 517

De kleever, en de wyngaardranken schuiven
Den mast op, ... 430

Derhalve *klijf*, *kleever*, *kleevergroen* = klimop, veilloof; *beklijven*.

Kommunyen, 507.

De slechte kommunyen zullen
Daar peeperhuisjes van doen krullen.

Deze spelling van *koomenij* doet denken aan Bilderdijk's afleiding uit het Engelsche *common aid*.

Korret, 116, 176.

> Het kooninklyk korret is eel, gelyk korretten,
> Nooit mocht Apicius syn tanden daarop wetten.

116

> Dan smaakt het swyn, als 't eedele korret.

176

»Men gaat eeten ten elf uren, en gebruikt men kost, die niet vet en light om te verteren is, sonder kruidighe sauçen toegemaakt: Als een sopje of Franse pottagie, jonge Hoenderen, Patrijsen, Duiven, Faisanten, Kor-hoenderen, *Korretten*, Schaap en Kalfsvleis, jonge Hasen, Konijnen, een jong Geitje en Ree, mits datse een dagh van te vooren gedoot zijn".

Den Wegh naar het Spaa: Maniere van leven aldaar, 't gebruik ende kracht van die Waateren. Gedrukt tot Haarlem. By Pieter Casteleyn op de Markt. A°. 1655. 11 pp. 4°.; Bl. 6.

[In de Ardennen zijn] »zekere vogelkens, *Caurettes* genaemt, bynae gelyk aen de kwakkels, maer gespikkeld van vlerken, root van oogen en voeten, wit van vleesch, en zoo goed van smaek, als men het zoude kunnen wenschen".

Byvoegsel op Marcus van Vaernewyck, Historie van Belgis, door eenige Nederl. Oudheidkundigen, II, 36. Gend, D. J. Van der Haeghen, 1829.

Kukuitor, 555.

> Hoe luckig slaapen Hispanjoolen,
> Met hun kukuitor in de hut,
> Die hun, van zulken pyn, beschut,
> En wegjaagt heele muggeschoolen!

Uit den samenhang zou men het ding houden voor wat in de Oost een *klamboe* heet, een gordijn, of juister een muggennet; doch de vierde regel spreekt van wegjagen, en doet aan een *kipas* denken.

De heer T. H. Philips, kundig leeraar in het Italiaansch en Spaansch aan de Openbare Handelsschool te Amsterdam, verplicht mij met eene opheldering, die afdoende is,

wegens zijne bekendheid met de taal en het gebruik van het voorwerp, dat in de Spaansche koloniën veel dienst doet:

»*Cucuito*, waarschijnlijk afgeleid van *cucuibita*, dat in Spaansch-Amerika eene zeef beteekent, die men bij een alembiek gebruikt, is een muskietengordijn, waar men van onder inkruipt, omdat het van boven en aan de zijden toegenaaid is".

Maoonen, 591.

.... galeyen, scheepen en maoonen.

Kan Six hier vaartuigen uit de Levant bedoelen, en aan Maeonië hebben gedacht? Hij bezigt voor Turk wel Thraak, Thraciër, bl. 315, noemt de koningin van Scheba, bl. 224, Arabierster, toont nog zijne geographische kennis bij het vermelden van wit marmer als: Uit Ligurs marmre blaas gesneeden, bl. 232, en anticipeert op Prof. Ebers, door op bl. 276 te gewagen van Molossen. Is het mogelijk, dat er *maeonen* had moeten staan?

Mumy. Op bl. 524 en 525 geeft Six lucht aan zijne verontwaardiging over den handel in lijken, en het verkoopen van »Vier stuivers 't pond van menschenvleesch". Het woord vindt men reeds op bl. 472, waar hij, op een brief van een tusschen de afzending en de ontvangst overleden vriend starend, zegt:

Die hand....
Strek myn geheugh, gelyk mumy,
Beweent, gesalft, ten schildery.

Bij het lezen der door den heer P. A. Tiele uitgegeven stukken van Steven van der Haghen, ziet men, dat die lijkroof reeds oud is. De Tegenw. Staat, XI, 616, is daarover vrij uitvoerig, en Leiong in zijn Koophandel van Amsterdam, I, 444, heeft dat artikel »onder de benaaming Menschenvleesch of mummi", en een *teersjen* (zie over dat woord hiervoor) Menschenvleesch of mummie.

Oozen, 456.

Den Heemel....
.... met reegentonnen,
Gepnt, met oozen, uit de zee,
't Land dreight, met 's eersten werrelds wee.

Hoosvaten, 't werkwoord *hoozen*, Eng. *to ooze*, of *waterhoozen.*

Ping'len, 117.

Kandysich celeri, de noot, t' Alep gelaaden,
Ompurpert oover groen, en pingl'en van Katlooners.
Zoo endt het middagmaal.

»Het laatste gereght laat zyn geconfyte schillen van Citroenen en Orangien, Suiker-Annys, Spa-biskuit, Rasynen, *Pingelen*, Pistacien, een gestooft Peertjen met Suiker en Wyn en een weinig Kaneel".

Den Wegh naar het Spaa (Zie op Korret), bl. 6. Maerlant, Nat. Bloeme, deel II, bl. 126, 127. Die pijnapple.... vs. 690.

.... die carnelekine
Sijn van naturen nat ende heet.

Roedingh, 542.

.... bul, voor moorden, en verbranden,
Tot roeding voor dien vroomen stam.

Analogisch met *geeseling*, *gisping*.

Ruet, 114.

Wie buiten drinkt te voet, de bergen doen hem sweeten,
Zoo dat het reusel smelt, dan dient er niet geseeten,
Op dat men niet verkou; maar vuur, of wat gewandelt,
Bedaarende, als men met besweete paarden handelt,
Noch strax gedronken van de winterlyke stroomen,
Om niet, door stremmlend ruet, aan arger quaad te komen.

Ruet, *roet*, *roetvet*, talk, smeer, reuzel.

Schossen, 420.

De Cerbren loeren, om daar kinvet af te schossen.

Schorsen, de schors afnemen, écorcher, villen. Meyer, 1745, II, 125, schosse = schil.

Deze assimilatie der *rs* is in de volkstaal van het zuiden en zuidwesten onzes lands heel gewoon; bij Six was zij dienstbaar aan het rijm, mogelijk tot zoen der epenthetische spelling op bl. 225, waar hij *rotsen* heeft voor [rijden en] *rossen*.

Uit den samenhang volgt, dat hij heeft willen zeggen: De tolbeambten doen hun best om van mijne drogerijen een voordeeltje te behalen, en er dan een vet maal van te nemen.

Cierlyk, sierlyk, 573.

Maar dat cierlyk sierlyk kleed
Maakt u waarlyk een poëet.

Dr. Verwijs geeft op bl. 163 zijner uitgaaf Van Vrouwen en van Minne eene verklaring van *sier* = *gelaat* = *chiere*, *chère*; *bonne chère*, en voegt daarbij: »Toont men iemand een goed gelaat, dit is een teeken van een vriendelijk onthaal, en tusschen een goed onthaal en een' goeden maaltijd *il n'y a qu'un pas*". Prof. Verdam verwijst op blz. 171 van zijn Glossarium op de nieuwe uitgave van Ferguut, door Verwijs, naar den Taalgids, IX, 164.

Six is hier geestig, tot in zijne spelling toe.

Slonsen vieren, 102.

Sulks land en zee stil bidt en slonsen viert.

Slonsje, dievenlantaren, lantarentje, wijst op een vorm *slons*, lantaren, voor *licht*. *Vieren*, van vuur, ontbranden, aansteken, verg. bl. 214, waar *vuren* voor *stoken* staat. Dus bij de duisternis, door de eclips teweeggebracht, *licht aansteken*.

De indruk der algemeene verduistering door de hier beschreven eclips doet de angstige menschen hunne toevlucht nemen tot het gebed; de duisternis is zoo groot, dat men op den vollen dag de lichten moet aansteken.

Spreng, 88, 122, 171.

Uw naam....
Zy meer geëert, dan Swalbachs heilbre sprengen.

122

Inwendigh heeft de pyn
Geroert, een vruchtbre myn,
Waaruit zy oovervloeit en hoopt
Een suure sprengh, waarin se 't harte doopt.

171

Daar leit de bessem, om de sprengen
Te suivren, van de trotse stengen.

88

De verzen van bl. 122 en 171 nemen *sprengen* in de beteekenis van *bronnen*, 't zij naar *springbrunnen* of naar 't Eng. *spring*; in de regels van bl. 88 is de beteekenis uitgebreid tot *wateren*, *golven*, *baren*: *de zee.*

Spreuken, 289.

Een tuinboer plukt wel spreuken van de boomen.

De woordspeling moge eene vinding van Six zijn, het woord kan zijne beteekenis gehad hebben in zijn' tijd. Gelijk *sprok sproke*, en dit *spreuke* kon geven, hebben we immers *knok*, *knoke*, *kneuke* en daarvan *kneukel*, — *knook*, *knoke*. *Sprok*, voor twijg, waarvan *sprokkel* en *sproke*, heeft den dichter eene woordspeling in de pen gegeven. Uit de artikelen zijner drogisterij verkreeg hij even goed *sproken*, als de tuinbaas die van de boomen plukte.

Verne, 117, 555.

Schenk niet te swaaren druif uit verne Moezelvoeders.

117

Damaskus vruchtbre daadelstam
Geeft malse daadels, naa veel jaaren,
Maar van U, goede boonaard, quam
Al vroegh de vrucht der baakelaaren,
Die God Apol zyn toegewydt.
O vernen stronk, ghy draaght wel boonen,
Maar beeter dan de boonentyd,
Waar mee de moeslui taafels kroonen,
Wanneer de soomer vruchtbaar word. 556

Behalve de inhoudsmaat in den regel van bl. 117, behoort men, tot recht verstand van het tweede citaat, te weten, dat die woorden gericht zijn tot den Norbertijner kruidkundige Fabius, te Iperen.

Verne is hier gebezigd in den destijds gewonen zin van *oud*. Men placht te spreken van *vernen wijn*, d. i. *ouden*. Six heeft willen zeggen, dat het geslacht van Amandus Fabius heel oud was, maar dat de moezelwijn, die de bobelynen te drinken kregen, niet belegen behoefde te zijn.

V i l, 2, 39, 201, 493.

.... om den duuren koetsjenil,
Luisen van Nieuw Spanjes Inden,
Die ghe doof van kleur sult vinden
By des Koonings strotaâr vil.

201

Op de vier plaatsen, waar hier *vil* gebruikt wordt, toont het rijmwoord aan, dat de *i* kort is, en de zin op bl. 2, 39 en 493, dat het slechts een imperf. van vallen is. Nu heeft bl. 215 een vers, waar het bloed des konings een purperval heet; de vraag is nu, of het laatste woord in 't citaat van bl. 201 niet een verkorting is van hetzelfde *purpurval*, dat Six op bl. 215, analogisch met *waterval*, *sneeuwval* had gefabriceerd, en naar zijne luimen en behoeften van klank had doen verwisselen.

V e r s i ê n, 74.

.... Maar soo misschien
Zijn laauwe maagh niet kan versiên
Zoo raauwen kost.

Versiên van *versieden*, bij Kiliaan, is *verkoken*, *verteren*; de samentrekking *ziênde* wordt algemeen gebruikt. Op bl. 118 wordt het afgewisseld met *verdouwen*:

Om alle vuilicheit te beeter te verdouwen.

In den zin van *verkijken*, komt *versien* op bl. 289 voor, en in de beteekenis van *voorzien* in den achttienden regel van bl. 297.

Na de mededeeling dezer woorden, zal het bijna van zelf volgen, hier en daar even vreemde en duistere regels en uitdrukkingen op te zamelen. Enkele proeven daarvan mogen wij niet achterhouden.

177.

Ook troost het, wy niet zeggen durven,
Dat Jacob heellyk zy gesturven,
Hy ruifde maar *de ziel van veeren*,
Die zyn de geestelyke kleeren.

183.

Een eesel is wel vry van draagen.
Waartoe dat slooven sonder end?
Veel gelds is deftigh, ik beken 't,
Maar deftiger de vrucht te smaaken.
Hy is een giergerd, wie maar siet
Op schraapen, en geen goed geniet.
Dat heet *sich*, *voor zyn kinders*, *braaken*.

118.

Of oeffent binnens huis de voeten en de handen,
Op sangh, of snaarenspel, *met saftgereide branden*.

252.

Een ander, met het narrepaard,
Voert op de toegevrooren vaard,
Zoo 't schynt, om heur vermaaken,
Syn Filomeel,
Gelyk gebruiklik ysgespeel:
Maar soekt de maagd, te langh gevraagt,
Door heimen tuk te schaaken.

349.

Ghy vrekke tooveres, en hoopt, en schraapt de kassen,
En kisten vol van schat,
En mest uw gierigheid, nooit, als de Maan, volwassen,
Maar als een seevigh vat.
De roest en schimmel slaan haar tanden in de schyven,
De mot en schieter kluift
Aan 't onbescheenen doek, *de rotte knaaght de lyven*.

387.

In *myn lynen outersteen*
Lees men Sladus roem gesneën.

530.

Hoe langh ghe vryt, hoe langer ik verwacht
Meer poësys, zoo kostelyk gewracht.
Maar 'k zal zoo langh myn andwoord niet verswygen,
Kan ik den boode eer, in myn handen, krygen,
Geen halve week, fy suimnis, my bekent,
Toen 't ander rym reisvaardigh was volendt:
Dat ik niet, om verandring, aan durf raaken.
't Valt alzoo licht tienmaal wat nieuws te maaken.
Vry dan al voorts, maar *slaat er eijers in*,
God kroone uw liefde, uw bloed, en huisgesin.

583.

Eer zal het lichte vuur geschaapen, om te steigen,
Neer neigen, als de swaare muur:
Eer zal de swaare muur geschaapen, om te neigen,
Opsteigen, als het lichte vuur:
Dan ik uw vriendschap, vol weldaadigheits, zal laaten,
Toeseide sommigh drempelvrind,
Dan ik uw vriendschap, vol geneegentheits, zal haaten,
Toeseide ik hen van my bemint.

595.

De groote Karel, Akens vaader,
Al langh, om syn verdeilt gebeente,
Ontrust op 't marktveld, in metaal
Verandert, eeuwigh straal, aan straal
Fonteinede, uit een trots gesteente,
Nu meer ontstelt, spoogh heele vlieten,
Om in syn stad, met d'yserkroon
Het rykssswaard, en de Keiserthroon
Vereert de vlammen uit te gieten.
De borgery goot baân en bronnen,
En wyn en bier, en wat er meer
Geschaapen is, tot teegenweer,
Vergeefs, en afgemat, verwonnen
Van wanhoop, om de vloende vuuren,
Van winden ordenloos geterght,
Hoe laagh de stad duikt, in 't gebergt,
Door dikke en oover hooge muuren,
Ontliep haar burgh, half gaar gebraaden,
Aansach van bergen, *met getraan*,
En yslik huilen, t' ondergaan
Van kooperoovens, heilbre baaden, enz.

Wanneer de welwillende lezer van dit opstel de Poësy van onzen dichter ter hand neemt, zullen er meer van zelf in 't oog vallen, en daarbij zal aan Six het recht wedervaren, dat hij bevonden wordt ook iets eenvoudigs te schrijven, dat in gedachte en vorm eene onbetwistbare verdienste heeft. Om toch een enkel voorbeeld te geven, onder verwijzing naar hetgeen in verzamelingen als die van Westerman en Dr. Van Vloten is opgenomen, wil ik opgemerkt hebben, wat op blz. 160 een jonggestorven Soontje van Gerrit Paapenbroek aan syn Vaader in den mond wordt gelegd:

Ik, pas gebooren, heb strax verlooren
  Het aardsch gesicht, om 't saaligh licht,
By Gods verkooren, myn ziel beschooren. Enz.

Bij de woordverklaringen is op raboorden melding gemaakt van eene proeve om de maat van de Pinxterbloem der Straatkinderen na te volgen, bl. 208 en 209:

Diogenes, gewent om het sap
Te drinken uit een popelen nap,
Eens siende, hoe een kind uit de sloot
Het waater schepte in 't hol van syn poot,
Sprak in sich selve, ontsteeken van vuur
Des yvers: zoo de milde natuur
Dit middel geeft met vingers te leen,
Waar toe dit dingh? en smeet het daarheen.
Ik, als de rest, aan wyser gesangh,
Met voeten, by de dichters voorlangh
Gevonden op een deftigen toon,
Die staadigh gaan, ook enkel gewoon,
's Nachts siende, hoe de dartele jeughd
De Pinxterbloem in rympjes verheught,
Op voeten songh, wat lochter van aard,
Heb strax daar naa myn liertjen gesnaart. Enz.

Wanneer men zich genoegzamen tijd met een schrijver vertrouwd maakt, al behoort hij hoogstens tot den derden rang, dan verzoent men zich ongemerkt met zijne gebreken en ver-

ontschuldigt veel, waar ook anderen overtreden hebben; evenzoo neemt men den maatstaf van beoordeeling wat kleiner, omdat men tot gunstiger uitkomsten wil geraken, dan eene minder zachtmoedige kritiek oplevert. Met Six moet men echter niet al te toegevend zijn. Zijne letterkundige zonden zijn niet de afdwalingen van onkunde of wansmaak: hij is volslagen willekeurig. Niet, dat hij inconsequent handelt na onlogisch gedacht te hebben: hij gebruikt wat af te keuren is, volgens de wetten der taal en de gewoonten onder de kunstbroeders van zijn tijd. Waar een volkomen goed woord, eenvoudig als de waarheid en gangbaar als goud, voor de hand lag, douwt hij, om een zijner eigene uitdrukkingen te gebruiken, iets uit de pen, dat wij in hem niet mogen toegeven, zoomin als aan letterkundigen van goeden, zoo al niet van grooten naam, die nog onder de levenden zijn. Zelfs van tegenstrijdigheden is hij niet vrij te spreken. Na op blz. 141 geschreven te hebben:

Wanneer het hondsch gestarnt de menschen schijnt te blaaken,
Zoo raadt Hippocrates d'Apteek niet aan te raaken, —

heeft hij op blz. 487, zij het ook om 't rijm:

Wat heilige invloed van 't gestarte,
Of godspraak gaf ons dit in 't harte?

En elders gebruikt hij, in elk geval onnoodig, het dialectische rispenbek naast rups, zonder van dit metathetisch verschijnsel kennis te nemen of te geven.

Die taalkundige willekeur blijkt nergens haar oorsprong te nemen in het karakter van Six. Hij was niet behept met die onuitstaanbaarheid, welke den dichter veelal ontsiert, hem belachelijk maakt, waar hij achtenswaardig kon zijn, en hem onderscheidt door een onredelijk bewustzijn van verheven te zijn boven anderen, ten koste van een vaak uitmuntend gemoed en een hart vatbaar, ja ontvlambaar voor goede, zelfs verhevene aandoeningen. Men zou eerder zeggen, dat Six geen hooge gedachten had van zijne dichterlijke gave. Als hij op blz. 148

zijne rijmen, niet heel keurig, h e r s s e n d r e k noemt, gaat hij zeker buiten de palen der bevolen nederigheid, en waar hij van zijn r y m p r i e m spreekt, is hij niet zoo wreed en moorddadig als iemand, die zich met zulk een wapen voordoet. In eenige regels van dit onderwerp, blz. 312 en 313, bekent hij veel aan anderen en inzonderheid aan Horatius ontleend te hebben, doch — en dit moge dienen om zijne geliefkoosde Sapphische strophen te doen kennen — tevreden is hij nog niet:

'tSlimste, dit smert my, is omdat ik teelde
Kreupele kind'ren, die men swaarlik heelde,
En noch, als vaader, die zoo minlik streelde,
Als rechtgereesen.

Singhnimf, o moeder van myn teedre wichtjes,
Gunstige suster van Apolloos nichtjes,
Bid toch dien heiler, dat hy hun gewrichtjes,
t' Huis, help geneesen.

Over het *Ydel ooghmerk van boekschrijven*, bl. 450, oordeelt hij als een ziekelijk man, wiens kwaal hem voor 't oogenblik allen levensmoed heeft ontroofd, en men kan die ernstige woorden, in diepe neerslachtigheid uitgesproken, niet al te streng opvatten. Zelfs al had hij, Chandelier, den hoogsten roem behaald, al had hij *Iliaaden gewrocht*, en al werd zijn grafsteen met bloemen bestrooid, dan zou zijn werk niet minder vergankelijk en ijdel wezen dan van zooveel anderen: immers, zoo eindigt hij, op bl. 451,

Gods Heemel is des leevens gaarde.

Eéne deugd bezat hij boven zeer velen van zijne eeuw. Enkele verdachte plaatsen en zelfs een paar epigrammen ontsieren zijn boek. Soms is hij wat duidelijk over zekere onderwerpen, een andermaal wat openhartig. Het vuile heeft thans ook zijne lofredenaars: zij behoeven Six niet te lezen, want hij zal onbevredigd laten, wat zij hun smaak achten te zijn; hij daarentegen keurde het onreine in woord en daad af.

Gelijk uit het gezegde blijkt, leefde Six nog lang na de verschijning van zijne gedichten. In 1674 gaf hij zijn Psalmboek uit, de vrucht van langen arbeid, wel door een andere uitgave gevolgd, doch in de nieuwe Psalmberijming ongebruikt gelaten. Veel bracht hij zijn tijd door in de Diemermeer en des winters woonde hij, ten minste op rijper leeftijd, in de stad. Dáar eindigde hij zijne dagen, althans werd hij den 16 Februari 1695 begraven uit zijne woning op de Reguliersgracht bij de Keizersgracht. Reeds in den hier besproken bundel, blz. 631, had hij zijn verlangen uitgedrukt om te rusten in de Zuiderkerk; aan die begeerte werd voldaan. Bijna al de zijnen had hij overleefd en reeds vroeg in de achttiende eeuw was zijn naam te Amsterdam niet meer te vinden. De bekende reiziger Cornelis de Bruin ontmoette eene nicht van Six te Ispahan, waar haar echtgenoot hoofd van onzen handel was.

J. G. FREDERIKS.

BIJDRAGEN TOT DE DIETSCHE GRAMMATICA.

VII. *Een en ander over verba en uitdrukkingen, met den datief.*

A.

There are more things in our old language than are dreamt of in our philology zou men, met een variatie op Hamlet's woorden, ten opzichte van onze Dietsche grammatica kunnen zeggen. Hoe meer we onze oude teksten bestudeeren, hoe meer we er taalverschijnselen in ontdekken, die, zoo zonderling ze ook bij een eerste kennismaking mochten voorkomen, later, bij het vinden van een reeks bewijsplaatsen, tot de onloochenbare feiten blijken te behooren. Een dativus b. v. bij de werkwoorden *beminnen*, *haten*, *eeren*, *verlossen*, *dooden*, wie zou ooit

aan de bestaanbaarheid van zoo iets hebben gedacht? En toch hoop ik in dit opstel aan te toonen, hoe deze regeering in onze oudere taal niet alleen bij de genoemde verba wordt aangetroffen, maar evenzeer bij een aantal andere, waar wij ze evenmin zouden vermoeden. Tevens zal daarbij uitkomen, dat de Dietscher, bij 't bezigen van een dergelijke abnormale, doch niet al te zeldzame woordvoeging, in 't geheel niet onnadenkend te werk ging, maar zich door het ook hier zeer begrijpelijk beginsel der analogiseering liet leiden.

A. Een 3de nv. (*be*)*minnen*, *liefhebben*, *liden* (verdragen) en *haten*, *in hate hebben*: »*welcken volcke* god *beminde*", Thr. 40 v. [1]);

---

1) Voor ongewone verkortingen zie, behalve bl. 39 en 291 van dit Tijdschr. (IIde Jrg.), ook nog: Bdio. = *Tractaet v. br. Dyonisius van den loefliken leven der geechteder menschen* (Gouda, 1479); BE. = *Bartholomeus d. Engelsm.* (Haerlem, 1485); Bvt. = *Ned. bijbelvert.* (n°. 232 der mss. v. d. L. M. v. Lett.); Cr. = *Die Cronike van Hollant, Zeel. ende Vriesl.* enz (waarsch. Leyden, 1483; z. Cat. incunab. Holtrop); Dcr. = *Dialogus Creaturarum* (Delf, in 1488); Dctr. = *Doctrinael* (Haerlem, 1486; z. Cat. inc. Holtr.); Ep. = *De epistelen Sinte Pauwels*, enz. (n°. 260 der mss. v. d. L. M. v. L.); Gety. = *Getydeb.* (n°. 292 d. mss. v. d. L. M. v. L.); Gjl. = *Die Geste van Julius Cesar* (Deventer, vóór 1488; z. Cat. inc. Holtr.); Gkr. = *Goudsche Kroniek* (Gerard Leeu, 1478); Hart. = *Dit sijn die hondert articulen v. d. passien ons heeren* (Antw. bij Adr. v. Liesvelt); Hs. 219 = n°. 219 d. mss. v. d. M. v. Lett.; Klsp. = *Konste om te leeren spreken ende swyghen* (Delf, 1487 of 1488; z. Cat. inc. H.); Lh. = *Dat lev. o. heren* (n°. 258 d. mss. v. d. L. M. v. L.); Lhi. = *Dat lev. o. heren* (n°. 259 d. mss. v. d. L. M. v. L.); Lhic. = *D. lev. o. heren* (n°. 260 d. mss. v. d. L. M. v. L.); Liedw. = *Leven van Liedwy* (Delf, 1490); Oef. = *Een goede oefeninghe v. d. leven o. heren* (Leyden, 1498, by Hugo Janss. van Woerden); Olc. = *Een suverlic boexkijn v. o. l. vrouwen croon* (Delf, z. Cat. inc. Holtr. I, n°. 453); Olvw. = *Onser liev. vrouwen ween* (Leyden; z. Cat. inc. Holtr. I, n°. 531); Ovm = *Die miraculen v. o. l. vrouw* (Delf, 1477 of 1478; z. Cat. inc. Holtr.); Ovmt. = *Een seer devoet boecxkijn ende is ghehieten o. l. vrouw. mantel* (Delf, 1490); Ovs. = *O. l. vrouw. souter* (Delf; z. Cat. inc. Holtr. n°. 453); Pen. = *Penitenciepsalmen* (Gouda, tot die Collacyebroed., 1496); Poh. = *Die passie o. Her., met Nicodemus evanl.* (n°. 316 d. mss. v. d. M. v. L.); Ps. = *Passion. Somerst.* (ed. 1500); Pw. = *Pass. Winst.* (ed. 1499); Sch. = *Dat Schaeckspel* (Gouda, by Ger. Leeu, 1479); Shs. = *tSamenspr. v. d. seven Heyl. Sacram.* (Gouda, 1484); Spk. = *Spyeghel der kersten ghelove* (Antw. by M. v. d. Goes, 1482); Spkm. = *Spieg. d. kerstenen menschen* (buten Schoenhoven, 1496); Veg. = *Die vier evangelien* (n°. 244 d. mss. v. d. L. M. v. L.); Voef. = *Dat boek v. d. vier inwend. oefeningen d. sielen* (Leyden, 1499); Vvt. = *Van vuerige troestinghe totten docchden* (by Imich iansoen van Woerden, Leyden); Wsp. = *Weesper ms* op de Kon. Bibl. n°. 86; Wzs. = *Den wech der sielen salicheyt* (Utrecht, 1480).

»*den ghenen* te *minnen*, die hem haten", Pw. 3 v.; »Gracie goods *mynt allen luyden*", Bpl. 34 r.; »ghi mannen *mint dinen wiven*", Ee. 179 v.; »dat si *haren mannen minnen*", Pau 126 r.; »*mint uwen bruederen*", Ot. 55 v.; »die *allen menschen bemint*", Bpl. 16 v. — »Die heer *heeft lief den ghenen*, die hem lief hebben", Bs. 23 v.; »Wye zijn dat — *den* god *lief hevet*", Ibid.; »die heer *heeft lief den menschen*, die rechtvaerdich zijn", Ibid.; »die *der boesheit mynnet* ende *lief hevet*", Bs. 26 r.; »*hebt lief uwen vianden*", Bdio. 106 v.; »die ioden, *dien* du *hadste* van herten *lief*", St. 37 v.; »pagyen, *dien* si *lief hebben* als *haren kinderen*", Lic 77 r.; (z. n. Pw. 141 r.). — *Den quaden menschen* te *liden*", Lic. 64 r.; »die *den sondaren* niet *lijden* en mach", Lic. 181 v. — »*Den sunden* te *haten*", Bs. 57 r.; »die van egipten *hateden den kinderen* van israhel", Bvt. 32 r.; »*den menscheliken geslacht hatende*", Ps. 44 v. — »du *heves den ghenen in hate* die di mynnen", Bvt. 182 r. —

Dat hier het voorbeeld gewerkt heeft van werkwoorden en uitdrukkingen, als (*lieflic*, *minnentlic*) *gonnen* (= »liefhebben", z. b. v. Mnlp. I 1840, II 2954, III 1219, IV 627, 637, Sp. H. II[7], 3, 83), *wanconnen* (= »haten", z. b. v. Ovl. Ged. I, bl. 5, vs 374, Lanc. II 30061), (*ge*)*hat sijn* (z. Lksp. II, 40, 80, Rein. W. 3983, Brab. Y. I, vs. 1077, enz.), *haet draghen* (Tien plagh. 402, 2128), enz., ligt voor de hand

B. Een zelfde wijziging van constructie ondergingen somwijlen *eeren*, *prisen*, (*be*)*loven*, *besculdighen*, *berespen*, *bestraffen*, *punieeren*, *castyen* (de drie laatste in trop. zin), *laken*, *wroeghen*, *bespotten*, *blameren*, (*ver*)*smaden*, *veronwaerden*, en wel onder den invloed van oudtijds gebruikelijke zegswijzen, als *enen ere doen*, *spreken*, *bewisen*, *lof spreken*, *geven*, *prijs geven*, *segghen*, *aneleggen* (z. o. a. Sp. H. I[3], 29, 48, IV[2], 52, 43, D. Doctr. II 1918, Franc. 2824, Melib. 1771, Lanc. II 37002, 34416, Belg. M. VI, bl. 186, Teest. 238, Mnlp. II 1211, enz.), *enen goet spreken* (= »prijzen", z. Praet. 1852), *enen lachter doen*, *geven*, *spreken* (z. o. a. Melib. 1771, Franc. 2824, D. Doctr. II 1918, Parth. 6110, Lanc. II 42333, Belg. M.

VI, bl. 186, Db. v. Sed. 772, Sp. H. IV[3], 27, 27, enz.), *enen lac seggen* (z. o. a. V. Velth. V, 6, slot, Sp. H. II[4], 41, 20 en 66, II[7], 20, 25, III[5], 52, 56, enz.), *enen na spreken* (z. o. a. Lsp. III, 15, 227, Glor. v. Br. 165 en 167), *enen smade*, *blame doen* (z. o. a. Wrake I 1020, Melib. 2658), *enen blame spreken* (z. Belg. M. I, bl. 45), enz. enz. Vgl.: »Du sulte *dinen zwaghers eren*", Mnlp. IV 898; »Die coninc woude *der armoeden eren*", Lhi. 30 v.; »als wi *den heilighen eeren*", »dat si *den papen eerden*", »salmen *den engelen eeren*", Pw. 2 r. 97 v., Ps. 197 r.; »*eert allen menschen*", Ap. 81 r.; »en hebste meer *gheeert dinen sonen* dan mi", Delfsce B. Reg. I c. 2; »dat wi *onsen ouders* sullen *eren*", Bdio. 56 v.; (evenzoo Mnlp. IV 967 var., Shs. 24 v., Pw. 88 r., Wsp. n°. 36, 74 v., Bdio. 57 r. v). — »Mach men *den menschen loven* ende *prisen*", Bs. 150 r.; »dat een *den quaden* in haren wercken *priset*", Shs. 9 r. — »benadab *beloefde* (prees) *horen rade*", Delfsce B. Reg. III c. 20; »*loeft sinen propheten*", Dbvt. 176 r. — »So sellen die sonden *den onsalighen sondaren besculdighen*", Bvu. 16 r.; »hebben die caldeusche manne toegaende *den ioden besculdighet*", Bvt. 254 v. — »Hi *berespte den pijnres*", Mrt. 16 r.; »omme *den volcke* te *berispen*", Bs. 55 r.; »om *den predecaren* te *berispen*", Lic. 104 v.; »waer om en *berespeden* die ioden *den discipulen* niet", Lic. 115 r.; »hoe dat men *anderen groten heren* sal *berispen*", GR. 177 r.; »sal de rechter *berispen den ghierighen* ende *achterclappers*, *den woeckenaers* ende *den onvreedsamen*", Stf. 151 v.; »*haren kinderen* te *beruspen*", Bdio. 24 v.; (z. o. Lic. 119 r. 125 v. 203 r., Bvu. 16 r., Bdio. 25 v.). — »Omdat sy *den princen bestraft* hebben", Lic. 126 v. — »*Punieerde* hi *den sondaren*", Thr. 39 v. — »Ic was die *den volke castyede*", Sp. H. IV[1], 19, 57; (z. o. Ib. 31, 16, en V. Hild. 39, 45). — »Ick hebbe *ghelaect den jonghen doren*", Mnl. I 964. — »De creatueren die selen *den sondaers* ooc *wroughen*", Wzz. 124; »Hoe dese creatueren *den sondaers wroughen* selen", Ibid. — »Nu willen dese sotten Alle *der werelt bespotten*", Mnlp. IV 142; »dat die heere *sinen dienres bespottede*", Dcr. 71 r.; »*den*

menschen also *bespotten*", Ps. 102 r.; »te *bespotten den vrienden*", Klsp. 8 r.; »die waren *den discipulen bespottende*", Lic. 291 r.; »so *bespotteden* die ongheloviighe *den kersten* seer", Lg. 153 r.; »Sinte lourens *den genen bespottede* die hem pijnden", Lhi. 97 r. — »Dat si *haren jongheren blameren*", Lksp. III, 3, 400. — »Dat hi *den vianden versmade*", Dcr. 26 v.; »die *den ioden versmade*", Ps. 20 v.; »*den menschen* te *versmaden*", Lhi. 45 v.: »dat men *den armen* niet en sal *versmaden*, want als god wil mach hise beraden", GR. 213 r.; »mijn siel *versmadet den ghenen* die twidracht maken", Bdio. 59 v. — »die sellen *haren mannen veronwaerden*", Bvt. 262 r. — Mag men hiertoe ook rekenen: »hi es *vernederende den sondaren* totter arden", Getyb. (Cat. mss. M. v. Lett. n°. 291) 76 v., en »dattu *vernederste den ghenen* die hem op haer selven verlaten", Bvt. 263 v.?

C. Naar het voorbeeld van *enen loen gheven* ontwikkelde zich voorts een constructie, als: »Tytus ghinc *lonen den sinen*", Rijmb. 34263; »die *horen ghetrouwen dienres* altoes *loent*", Ovm. 49 v. 73 r.; »die ende al *onsen vrienden* te *loenen*", Ovm. 8 v.; terwijl de herinnering aan *enen vroude*, *vermaec*, *bliscap gheven* (z. b. v. Tien plagh. 928, Lanc. II 26109, Praet. 2664, Parth. 8103, enz.), *troest gheven*, *tr. doen* (Theoph. V 855, 1232, Bagh. v. Par. 383, Sp. H. II[3], 37, 95, II[4], 11, 58, II[7], 17, 77, Belg. M. I, bl. 134, Shs. 26 v., enz.), *cracht gheven* (z. b. v. Heim. d. H. 1002, Sp. H. II[3], 37, 89, Gety. 52 v.), een datief te voorschijn riep bij *vermaken*, *verbliden*, *troesten* (ook bij *niet onghetroest en laten*), *starcken*, *conforteeren*: »die *den herten vermaecte*", El. 131 v.; »die ghuede heer *den bedructen sielen* wat *vermaket*", Bs. 145 r. — »*Verblijt uwen heiligen dienren* mit guede", Dbvt. 158 r.; »sy *verbliden den ghenen*, die daer aten", GR. 172 v.; »wiin die die goden ende *den menschen verbliit*", Bvt. 140 v. — »Hi *sinen lieven vrienden troest*", Bw. 6 r.; »*sinen lieven discipulen* te *troesten*", Bs. 2 r.; »plach hi *sinen broederen* te *troesten*", fgl. 75 v.; »hi *troest den goeden menschen*", Ee. 145 r.; »Die stal ende die cribbe en *troesten* niet *den genen* die minnende sijn", Lhi. 30 v.; »te *troesten den genen*,

die u aenroepen", Smz. 246 v.; »ofstu *den droevighen vertroest* hebste", Vvt. 21 r.; »Die *den goeden bedructen harten niet onghetroest en laet*", GR. 135 v. — »Dit leven *starct den ghenen*, die in tribulacien sijn", Lb. 8 v.; »Die *den heylighen apostelen starcte*", Bs. 55 r.; »om te *stercken alle den ghenen*, die te liden hebben", Oef. 202 v.; »sy *ghestercken* in gracien *den ghoonen*, die leven", Wzz. 144; ook in eigenl. zin »die groene verve *den oghen verstarct*", Bpl. 23 v. — »die *den sieken* weder *conforteren*", BE. 149 r.

D. De uitdrukking *dat* of *een erve geven*, *deylen* (c. dat., z. b. v. Ruusbr. VI 38, Ot. 88 v.), kon aanleiding geven tot een woordvoeging, als: »hij *den voerseyde heydenen volc erfgenamen maecken* soude", Thr. 100 r. Evenzoo *enen ghesonde gheven*, *verleenen* (z. Franc. 6670, Sp. H. II[4], 6, 125, en 55, 61, II[5], 23, 12, en 23, 560, en 34, 21, II[7], 8, 95, Lucid. 928, N. Doctr. 132, 786, enz.) tot: »die *ghesont maket den menschen* ende *den beesten*", Bw. 43 v.; »dat hi *den luden ghesont gemaict* hadde", Lic. 130 v.; »die *den malaetschen*, die totti roepende waren, hebste *ghesont ghemaect*", Lh. 57 v.; »dat onse here *den quellenden sieken* (plur.) *ghesont maecte*", Lh. 55 r.; »heeft hi *den armen* (pl.) *ghenesen*", Ps. 130 v. En op gelijke wijze verleidden ook *enen dat leven*, *tlijf gheven* (z. b. v. Sp. H. II[1], 37, 62, Tien plagh. 2024, Heim. d. H. 642, Mask. 148), *enen salichede inbringen* (z. b. v. D. Doctr. Opdr. 10) en *enen sine vrihede doen*, *die vrihede gheven* (vgl. b. v. Rijmb. 18798) respectief tot: »*die allen creaturen* heeft *levendich gemaect*", Bi. 203 r.; »om *den doden* (pl.) *levende* te *maken*", Ps. 31 v.; — »die *den sondaren saligen* mach", Dctr. 80 v.; »*salich* te *maken den ghenen*, die in hem gheloven wouden", Bs. 39 v.; »omme *salich* te *maken den menschen*, die wonen", Bw. 51 v.; om *salich* te *maken* beyde *den menschen* ende *den beesten*", Bw. 161 v.; — »so heeft hy *den gevangen ioden gevryt*", Lic. 140 r.; »si *vryet der zielen* van pine", Shs. 6 v.; »dat ic *verlost* had *den roependen armen* ende *den weesen*", Lh. 146 v. — »Ende heeft *den meneghen* oec *verloest*, Die ter hellen waren ghegaen", Theoph. V. 856; »dat hi *den*

menschelijcken gheslachte verlossen soude", Loh. 5 v.; »daer hij *den vaderen verloste*", Thr. 1 r.; »doe cristus *den menschen verloste*", Ps. 25 r.; »het *verlost den menscen* vander suecten", BE. 300 r.; »om *den mannen* mede te *lossen*", Ps. 110 r.; »die *den genen verloste*, die gebonden sijn", Lhi. 142 v.

E. Doden, *doot slaen*, (*ver*)*slaen* (=»dooden"), *verdoen*, *afdoen*, met een 3den nv., is zonder twijfel onder den invloed van het zeer gebruikelijke *enen dlijf*, *dleven nemen* ontwikkeld: »die al *den kinderen* wouden *doden*", Bw. 82 r.; »om die doden levende te maken ende niet *den levenden* te *doden*", Ps. 197 r.; »so *doden* si *den mannen*", Bvt. 30 v.; »Neptalim en *dode den ghenen* niet, die te bethsames woenden", Bvt. 135 v.; »dat hi soude *minen iongheling hen doden*", Bvt. 268 r.; »ic sal *doden* Achabs *huse*", Delfsce B. Reg. IV c. 9. — »soe *sloege* hi *den voerseiden spijsdraghers doot*", Pw. 60 v.; »*den raetsmannen doot* to *slaen*", Gjl. 36 r.; »dat volc van den lande *sloghen* al *den ghenen doot* die gezworen hadden", Bvt. 222 r.; (z. n. Ibid. 275 r.). — »dat si *verslaen* souden *den dienaren* gods", Ps. 44 v.; »Dus *versloeghen* si *den philistinen*", Bvt. 159 r.; »ic sel van ieroboam *verslaen den beslotenen* ende *den achtersten* in israhel", Bvt. 199 r.; »die vlamme *versloech den mannen*", Bvt. 245 r.; »die wandali *den menschen verslagen* hebben", GR. 200 r.; »die Jheroboams *huyse verslaen* sal", Delfsce B. Reg. III c. 14; »van den mannen, *dien* hi *versloech*", Ib. Jerem. c. 41. — »een stede, daer men *den misdadigen* in plach te *verdoen*", Lh. 132 r.; »hi en mochte niet *of doen den ghenen*, die in die valleie woenden", »Effraim en *dede* oec niet *of den chananeen*", »Sabulon en *dede* niet *of den ghenen*, die in cethron woenden", »Aser en *dede den ghenen* niet *of* die woenden", Bvt. 135 v., (z. n. Ibid. 172 r.).

F. Uit het gebruikelijke *enen* (*te*) *leide*, *scade*, *wee*, *scande doen*, *enen plaghe*, *pine doen* (z. b. v. Sp. H. IV², 47, 102, Rijmb. 27476, enz. enz.), ontstond klaarblijkelijk een *schenden*, *te scanden brengen*, *bederven*, *plaghen*, *pijnen*, *pinigen*, *quellen*, *belasten*, cum dativo, evenals uit *enen ene wonde maecken* (z. b. v.

Lanc. III 19816, 20670) en *enen een slach slaen*, *een slach*, *slaghe gheven* (z. o. a. Lanc. II 28383, 28720, 29308, 29841, 29940, 37452, 39699, Belg. M. I, bl. 31, Sp. H. II[1], 4, 94, IV[2], 80, 82, en 39, 27, Ovl. Ged. II, bl. 72, vs. 293, enz.) een *quetsen* en *slaen*, met gelijken casus: »*Hoeren nabueren* oec te *schenden*", Mnlp. III 113; »Dat ghi *minen wive* Wout hebben *gheschent* an horen live", Mnlp. II 494; »die *den menschen schenden*", Lhi. 93 v. — »*uwen vrienden* selven alsoe openbaer *te scanden brengen*", Sch. 63 v. — »om te *bederven den lande* van Octavia", Ps. 34 r. — »dat felle dier, dat *den luden* plach te *plaghen*", Mnlp. IV 2124. — »Als oft *den kinde* niet en *pijnt*", Sp. H. II[5], 18, 46; »di *den verdoemden menschen pinigen*", Pen. 27 r.; »*den vermalediden sielen* te *pinighen*", Stf. 121 r. — »den stanc hier af *quelde deser sielen*", Ovl. Ged. II, bl. 35; »soe heeft hi *dinen volc ghequelt*", Bvt. 34 v. — »*belastet* volck, sonderlinghe *den armen*", Dctr. 23 v. — Die *ure herten quetst*", Rose 2391; »dat gheen creatuer *den menschen quetsen* of scaden en mach", Weesp. mss. 36 der Kon. B., 54 r. — »die *den volcke sloech*", Thr. 22 v.; »die daer *slaende* waren *den volcke*", Thr. 128 v.; »*sloech den beelde* ande voeten", Thr. 37 v.; »si *sloeghen haren borsten*", Ep. 131 v.

G. Desgelijks vloeide *beletten*, *vertraeghen*, *verstoren*, cum dativo (in »dat en *belet den engelen* niet int godlike aenscouwen", Lic. 154 r.; »dat die grote coude *den kinde* niet en *vertraechde* van sijnre devocien", Ovm. 64 v.; »niet dat ic bi dit *den iongen luyden* wil *verstoren* ende ofhouden wereltlic te sijn", Dctr. 2 v.), uit de constructie van *letten*, *hinderen*, met den 3den nv. des persoons en den uitgedrukten of verzwegen 4den nv. der zaak (als b. v. in »Dat hi iet *den Jueden lette*", Sp. H. I[3], 16, 14; »Dit moeste *den Jueden letten*", Rijmb. 28956; »Rijm ende nevel *hindert* dicke *desen menschen*", Ruusbr. VI, 76).

H. Dat we *beligghen*, *vervolghen*, *iaghen* ook met den besproken casus verbonden aantreffen, is wel aan den invloed toe te schrijven van *aneligghen*, *opligghen* (= »op 't lijf zitten"), *anestriden*, *anevechten*, c. dativo (z. Sp. H. I, Korte Inh. 17, Parth.

5177, Sp. H. II[4], 56, 4, II[3], 1, 18), van *volghen*, in den zin van »persequi" (z. o. a. Teest. 358, Sp. H. II[6], 27, 61, Lanc. II 36885, 41761), en van *na iaghen*, c. dat. (z. Mnlp. I 1266): »doe die heiden *den kersten beleghen* hadden", Drc. 77 v.; »Doe constantinus *den kerstenen vervolgede*", Pw. 110 r.; »*den kerstinen* te *vervolghen*", Lic. 295 v.; »die *den huusvogelen* seer *vervolghet*", Dcr. 54 r.; »dat si *den beesten* volghen ende *iaghen*", GR. 230 r.; »die *iaghet den woekenaers*", GR. 172 r.

I. Enén (*sine*) *ghenade doen*, *gheven* (Lanc. II 29849, Wrake II 305, enz.), *enen helpen*, *hulpen*, *ghehulpich sijn*, *bistaen*, *hulpe*, *bistand doen*, *in staden staen*, enz. konden den stoot geven tot het ontstaan van een gebruik des 3[den] naamvals bij *ontfermen*, *besorghen*. Zie: »*den doden tontfermen*", Wsp. 29 r.; »ic sal *ontfermen sijnen daken*", Delfsce B. Jerem. c. 30; »salstu *ontfermen den steden*", Ib. Zach. c. 1; »*ontferm dinen volcke*", Ap. 158 v.; »*ontferm den kinderen*", Lg. 86 v.; »comen si *den onsalighen* te volcomeliker *ontfermen*", Vvt. 5 v.; »*den sondaren* te *ontfermen*", Ovs. 23 r.; »gi hebt *ontfermt den tween enigen kinderen*", Ot. 205 r. — »Job herberchde seer ende *besorchde den armen*", Ps. 74 r. — Evenzoo vergelijke men »*sinen wive* te *laten*", Lic. 158 r., »*laet* aldus *den menschen* sonder hair te laten hulpe", Dctr. 76 v., »aldus en heeft hi *den menscen* niet *verstoten*", Oef. 4 v., met het bekende *enen avegaen*, verlaten, in den steek laten, en *beswiken*.

K. Invloed van het Dietsche *liegen*, c. dativo, = »bedriegen", bespeurt men in: »om te *bedriegene allen lieden*", Sp. H. II[6], 39, 3; »of sy *den luyden bedroghen* hebben", Shs. 25 r.; »ghelijc du *den lieden bedrieghes*", Lic. 107 r.; »*den menscen* te *bedriegen*", Voef. 12 v.; »men *den luyden* zeer *abuseert* ende *bedriecht*", Dctr. 74 v.; alsmede in: »Dat si Lodewike *verleiden* sal En*ten anderen heren* al", Lorr. (Jonckbl.) I, 106; »dat hi *den volcke verleydende* was", Lic. 130 r.

L. Niet anders wordt ons door het intr. *enen gheliken* en het trans. *iet* of *enen ener sake* of *enen* (dat.) *gheliken* het gebruik verklaard van *bedieden* en *beteekenen* in zinnen, als: »Esau *bediet den*

ioden, die roet ende besmit sijn", Ot. 18 r.; »Babylonien *bediedt den huse*, Daer altoes in woent confuse", Wrake II 1041; »Die haghel, die donre ende die blicke Wil ic *den duvelen bedieden*", Tien plagh. 1547 (vgl. »Die keeveren Die ghelike ic meneghen man", Ibid. 1715); Nabusardam *beteikent den ghenen*, die hem gheven ter gulsicheit", Pw. 53 r.; »Dese *beteikenen den prekers*", GR. 228 v.; »Dese *beteykenen den menschen*, die alleen een oge hebben des redens", Ibid.; »dat *beteykent den gulsigen*, die alle daghe lopen enz.", GR. 211 r.

M. Bekend is uit het Dietsch de constructie van *doen*, *laten*, met den infinitief en den dat. des persoons of der zaak. Naar het voorbeeld van een zoodanig *doen*, *laten*, met een volgend *gaen* (*avegaen*), *comen*, alsmede van *enen* (dat.) *heeten gaen*, *comen*, namen ook *senden*, *voeren*, *brenghen*, *keren*, *noden*, *roepen*, *vergaderen*, *tien*, *trecken* en *verwecken*, in plaats van den normalen accusatief, somwijlen een 3den nv. bij zich. Zie: »Dat si hem weder *senden* soude *Someghen wisen* van siere oude", Rijmb. 18558 (var. *somighe*); »hiram *sant sinen knapen* tot Salomon", Delfsce B. Reg. III c. 5; »der propheten, *dien* ic tot u *gesent* hebbe", Ibid. Jerem. c. 26; (z. n. Bvt. 219 r. 227 r.). — »die coninc van assirien *voerde* over te cyrenen *den ghenen* die in damascum woenden", Bvt. 216 v. — »Hi heeft *den ballinghen* weder tot haren lande *ghebrocht*", GR. 113 v.; »Hi *brenghet den raetghevers* tot enen sotten einde ende *den rechters* in verwonderen", Delfsce B. Job c. 12; »om dat ihesus *den luyden* van deser dwalinge soude moghen *brengen*", Lic. 178 r.; »wat saecken *brenghen den menschen* tot dit berou", Shs. 5 r. (ibid. nog tweemaal ongeveer evenzoo); »om *den ghemenen menschen* ten verstande te *brenghen*", Shs. 55 r.; »*den luyden* in confuysen te *brenghen*", Dctr. 76 v.; »te *brengen den sondaren* tot penitencien", Dctr. 80 v.; »die camerlinghen, *dien* hi weder *ghebracht* hadde", Delfsce B. Jerem. c. 41; »om *allen conincriken* te *brenghen* onder die obediencie van roem", Gjl. 34 r. — »Sal hi *sijnen vrienden keren* tot vreden", Delfsce B. Parab. S. c. 16; »wilt *uwen sinnen* emmer *keren* Tot schaemt",

Mnlp. IV 957; *keert onsen herten* tot u", Dbvt. 158 r. — »dat hi liever *den armen noden* woude dan *den riken*", Lhi. 99 r.; »hi *node* alle *den mannen* van iuda", Bvt. 186 v.; »hi hevet *den princen ghenodet*", Ibid. 187 r. — »*den dwalenden volc* van der afgoderien weder te *roepen*", Ps. 44 v.; »Ihesus *riep sinen iongheren* te gader", Nt. 21 v.; »(hi) *riep den heren*, die over hem gheclaghet hadden", Pw. 44 v.; »soe *riep* iosue — *den princen* ende *den leidsmannen*", Bvt. 133 v.; »ioas die coninc *riep den papen* ende seyde", Ibid. 214 r.; »Niet om *den rechtvaerdigen* tot minen ryke te *roepen*, mer *den sondaren*", Shs. 5 v. — »Iosue *vergaderde* alle *den gheslachten*", Bvt. 134 r.; »Die gulsicheyt heeft *den zodomiten* totte zonde *ghetoghen*", GR. 234 v. — »Gheleghentheyden, die welcke *den menschen* tot sonden *trecken*", Shs. 12 v.; »saken *den menschen* van penitencien *treckende*", Shs. 16 v. (ibid. nog tweemaal); »onse here woude *allen menschen* tot hem *trecken*", Lhi. 79 v. — »Die *den menschen verwecket* totten gheesteliken stride", Ep. 172 r. Vgl. ook: »Dat onvrede ende vyantscapen *den luden* van bíechten ende penitencie *houden*", Shs. 16 v.

N. Het verbum *leyden* en *wtleyden* heeft zijn niet ongebruikelijken datief des persoons gewis aan *wisen* te danken (vgl. »hij hevet te rechte *ghewesen den ghenen*, dye dwaelden", Bs. 55 r., en Os. »*wîsda im* Judas", Hel. 4812): »die *den kinder* van ijsrahel wt egipten *geleyt* heeft", Thr. 42 r.; »die is *den menschen leidende*", Lic. 74 v.; »*den volcke* tot den wech des levens te *leiden*", Lic. 90 v.; »dat de sterre *desen coninghen* was *leydende*", Lic. 34 r.; »*den sondaren* soe *leyden*, soe *sturen*", Shs. 44 r.; »hi *leide sinen heer* ten lande den cortsten wech", Bvt. 32 v.; »si *leyden den kinderen* ieghen den aensichte van des heren tempel", Bvt. 262 v.; »Die luden *haren siecken vrienden* opter straten *leyden*", Bs. 33 v.; »sulstu *wtleiden den manne*", Delfsce B. Deut. c. 17.

O. Vgl. ook nog »dat wi *sinen gheboden bewaren*", Bdio. 49 v., en »hi *sinen gheboden gehouden* had", Bvt. 148 r., met het gebruikelijke *ghehoirsaem sijn den ghebode(n)*;

»*hebt genen vreemden goden*", Dbvt. 70 r., »als si *enighen anderen goden oefenden*", Bvt. 263 r., met *dienen*, cum dativo; »(hi) *bedwinghet sinen monde*", Smz. 216 r., »hoe dat men *den ionghen maechden* sal *bedwinghen*", GR. 153 v., en »*haren ondersaten regieren*", Lic. 164 v., met *ghebieden*, c. dat. (b. v. »Dat hi *ghebieden* mochte *der vloet*", Rijmb. 19277).

Evenzoo ligt de wijze van ontstaan voor de hand bij de constructies: »die *den armen* (pl.) *gevoedet* hat", Ps. 120 v.; »hi *voedt sinen iongen*", BE. 221 v.; »*den kijnde* te *voeden*", GR. 25 r.; »als hi *den volc spisede*", Lh. 5 r.: »daer du *dinen wtvercoren* (pl.) *spiseste*", Lh. 175 v.; »*den hongerigen* (pl.) te *spysen*", Ps. 200 v.; en bij »*zoghet* die moeder *haren lieven kinderkens*", Bs. 104 r. Een navolging van dat *voeden* is natuurlijk »*haren sonen op* te *voeden*", Bdie. 23 v.

Opmerking 1. Voor kennisgeving vermeld ik verder:

α. Verba, met een beteek. »toornig, vijandig gezind maken": »een licht opblasinghe des herten *vertoornt den oghen* der moghentheyt", Thak. 127 v.; »of hijt (nam. de persoon *ambicy*) was, die in tijden voerleden zoe zeer *ontstack den romeynen* ende die van Cartaigen", Dctr. 45 v.; »hy heeft *den volcke verwect* teghen den heiligen man", Ps. 34 v.; »dat hy *den goden verbolgen* had", Ps. 141 v.; »dat hy daer *den broederen beroerde*", Ps. 114 r. Kan hier een herinnering aan *enen gramscap verwecken* in 't spel zijn geweest?

β. *Winnen*, *verwinnen*: »op dat du *allen menschen wynnen* moechste", Lhi. 115 v.; »Alexander die tyran, Die *alder werelt verwan*", Wrake I 637; »die *den sielen winnen*", GR. 141 v.; »hoe hy *den heyden* (pl.) best soude *verwinnen*", Pw. 202 r.; »si *verwinnen haren vianden*", Dbvt. 213 v.; »*verwint* si *allen den menschen*", Bs. 155 r.; »nadat si *haren vyanden verwonnen* hadden", GR. 135 r.; »om dat hi *den barbaren*, haren vyanden, *verwonnen* hadde", GR. 135 v. Evenzoo *bedwingen* (ten onder brengen): »dat ic *den vianden bedwinge*", Lic. 118 r. Vanwaar deze opmerkelijke beheersching?

γ. *Maken*, met een praedicaatsadject. of -subst. en een dat.

personae: »Ende *maecte den Sassen* vechtens soe *zat*", Brab. Y. I, bl. 102; »dat hij *den apostolen ghelovich* soude maken", Lhi. 176 r.; »die guede niemare *maket vet den beenren*", Delfsce B. Parab. S. c. 15; »dat hi *sinen sonen maecte ridders*", Ibid. Reg. I c. 7; »dat god *sinen heyligen wonderlijc ghemaket* heeft", Bs. 40 r.; »die *sinen handen* hevet *onmachtich ghemaket*", Bs. 155 r.; »om *den mannen wijflic* of *weec* te *maken*", Gjl. 6 r.; »si *maecten woest* alle *den landen*", Gjl. 10 v. Mogen we hier aan den invloed denken van *enen sathede*, *dat ghelove*, *vethede*, *dat rechterscap*, *wonderlijcheit*, enz. *geven*, *die macht nemen*? [1]).

Opmerk. 2. In het Mhd. »swer *dem andern* einen huorensun *sprechet*", die den ander een hoerenzoon noemt, »boese liute, *den* man *sprichet den schindern*" (z. Lex. i. v.), is blijkbaar *sprechen* opgevat en gebezigd als »den namen geben". Tegenhangers hiervan kunnen zijn: »(hi) *besculdichde desen scippers* dieven", GR. 178 v.; »heeten si dese stat *den scheidenden stenen*", Delfsce B. Reg. I c. 23; »so dat die ioden dese samaritanen als ketters houdende waren, ghelijc wy nu *den turcken houdende* sijn", Lic. 103 r.

Latijnsche invloed kan gewerkt hebben bij *benedien* en *vermaledien*, die anders een accusat. regeeren, doch in den Delfscen B. (z. Paralip. II c. 31, Ysai, c, 61 en 66, Reg. I c. 2, Deut. c. 7, Bar. c. 6) en Ep. 111 v., Bvt. 6 r. 125 v., met een 3den nv. worden aangetroffen.

B.

Bij verschillende andere verba, die in het Dietsch met een ongewonen datief worden gebezigd, kan men in die constructie moeilijk iets anders zien dan een overblijfsel van een vroegere Oudgerm. woordvoeging, met den 3den naamval.

---

1) Vgl. b. v. voor zoodanige zegswijzen boven *D*, alsmede b. v.: „Blenden gaf hi hare sien", Sp. H. II⁴, 84, 22; „Die gaf soetheid der spise", Rijmb. 13259; „die den blinden sien gaf, den doven horen", Pw. 114 v., Ps. 209 v.; „hi gaf den blinden dat syen, den stommen sijn spraec", Ps. 91 v.; „dat noemen van sinen naem gaf den stommen spreken", Ps. 57 r.

AA. Zoo bij (*ver*)*oordeelen*, *vonnissen*, *doemen*: »*den bosen ioden verordeelende*", Lic. 92 r.; »*horen pastoren* te *veroerdelen*", Bdio. 89 r.; »so en moghen si, die in groten sonden sijn, niet *oerdelen* sonder sonde *den ghenen*, die in minre sonden sijn", Bdio. 91 r.; »dat hi *dinen volcke vonnissen* moghe", Delfsce B. Reg. III c. 3; »dat hi *dinen volck vonnissen* mach", Bvt. 189 v.; »Doe hi (God) *doomde der werlt* al", Mnlp. III 260. Vgl. het Ohd. *irdeilan*, het Mhd. *erteilen*, cum dativo (z. Gr. Gr. IV, bl. 692); maar tevens *enen vonnesse gheven*, *doen* (b. v. in »na der vroescap, die een hevet, So eist dat God hem vonnesse ghevet", Praet 1291; »God gaf hem vonnesse ter helscer pine", Sp. H. IV[3], 23, 19; »dattu mi een ghenadich vonnis doeste", Lh. 183 v.; »dat hi vonnisse doen soude den weduwen", Pw. 60 v.), 'twelk tot het in stand blijven des datiefs kan hebben bijgedragen.

BB. Sparen, c. dat. (in »Onse heer heeft langhe *desen volcke ghespaert*", Lg. 146 r.; »of god *den natuerliken telghen niet ghespaert* heeft", Pau. 19 v. en Ep. 14 r.; »*spaert* god *den bosen menschen*", Weesp. mss. der Kon. Bibl. n°. 36, 2 v.; »dat god *den enghelen* niet en *spaerde*", Ep. 119 v.; »hi en *spaerde der eerster werelt* niet". Ibid.; »die *den cudde* niet *sparen* en sullen", Ep. 159 v.; »daer om en sel ic oec *minen monde* niet *sparen*", Bvt. 235 r.; »dattu niet *sparen* en soudes *den misdoenden*", Ibid. 235 v.) vindt zijn parallel in het Ags. *sparian*, het Mhd. *sparen*, het Ohd. *lîban*, het On. *hlífa*, met gelijken casus (z. Grein, Ettm., Lexer i. v. en Gr. Gr. IV, bl. 687). Toch is hierbij niet te vergeten: 1°. dat tot het behoud dier regeering uitdrukkingen, als *enen ghenade doen*, *gheven* (z. bov. onder *I*), kunnen hebben meegewerkt; en vooral 2°. dat al deze Dietsche citaten voorkomen in werken, uit het Latijn vertaald, waar alzoo invloed van het *parcere* des origineels mogelijk was.

CC. Met het Ohd. »ze *gefridonne sinemo liute*", Nôtk. 104, 27, het Os. »*fridodi* ira *ferahe*", Hel. 3858, het On. »*barg* hiörs ôþyrmir rakliga *fiorvi* varga", Vellekla (z. Dietr. Lsb. bl. 64), »*maerom biarga*" (z. Gr. Gr. IV 688), komt overeen:

»den herderen, die *wachten horen beesten*", Bvt. 232. En eenigszins ook »soe *beschermt* hi den *kinnebacken*", BE. 59 v.; »Dat hi dicke *sinen knechten* ende *sinen beesten bescermt* hevet", Dbvt. 125 r.; »ofse *den onnoselen weduen beschermt* hebben", Shs. 24 v.; »als dat gout *den menschen beschermt* van laserie", Sch. 25 v.; »dat sardius *den menschen bescermt* van tovernien", BE. 288 v.; »Alsoe sel die ridder *den volc bewaren*", GR. 233 r.; »die nagelen inden dieren *verwaren den voeten*", BE. 71 r.; een constructie, die waarschijnlijk ontstaan is onder invloed van een oud *schermen*, dat in regeering overeenstemde met het Ohd. en Mhd. *scirman*, *schirmen*, c. dativo.

DD. Ter uitdrukking van »de richting naar iemand, ergens heen" bezigden de Goten een datief bij *gaumjan*, *vitan*, *hausjan;* evenzoo de Middelhoogduitschers bij *vernemen* (gehoor schenken), *hoeren*, de Noren bij *hlýdha* (hooren naar iets); (vgl. voor het laatste b. v. »en allir *hlýddu* er inni *voru*", Hervarars. in Dietr. Leseb. bl. 350, reg. 1, en zie Jonsson in voce). Een gelijk gebruik is ook zeker in het Oudnederfrankisch, dat aan het Dietsch ten grondslag heeft gelegen, in zwang geweest. Getuige het voorkomen van dien casus bij (*aen*)*sien*, *besien*, *vernemen* (zien), *acht slaen*, (*ver*)*hooren*, *gedencken*, *andencken*, *mercken* (= »de oogen, het oor, den geest op iem. of iets richten"). Zie b. v.: »hi en *siet* niet *aen den gaven*", Thak. 45 r.; »*siet aen desen tafelen*", Ps. 97 r.; »doe ioseph *sinen bruederen sach*", Dbvt. 26 v.; »ic sal *besien minen brueders*", Delfsce B. Reg. I c. 20; »als die duven *den rovers sien*", BE. 208 r.; »scepen, *dien* die lude *zien*", Delfsce B. Macch. I c. 13; »Op eenen dach *saghen* si *haren knapen*", Pw. 104 v.; »dat hi *den sonnen schine sach*", Vb. 114 v. — »Nu hebben *vernomen* binnen dien Die ridders van den castele *Den II ridders*", Lanc. II 37926; »daer si *vernamen Enen witten herte*", Lanc. III 9089. — »*Slaet* doch *acht uwen waerden live*", Mnlp. II 3032. — »Doe pylatus *desen reden hoerde*", Die pass. o. Her. (Cat. mss. M. v. Lett. n°. 314), 8 v. (2 maal); »*uwen woerden* heb ic *gehoert*", Thr. 23 r.; »*hoerden* wi *den love*", Delfsce B. Ysai. c. 24;

»sij zijn salich, die *den woerden* godes verdienden te *horen*", Bs. 143 v.; »dat god *den sondaren* niet en *verhoort*", Lic. 137 v.; »dattu *verhores den sondaren*", Pw. 107 r.; (z. n. Delfsce B. Deut. c. 1 en 3, Reg. II c. 5, Jerem. c. 4). — »Ende wilt *trouwen vrienden ghedencken*", Mnlp. II 4168; »Wildi *gedinken dien doene*", Lanc. IV 7224; »Si *dochten sinen woerden*", Ee. 138 r.; »*Ghedencke dinen knechten*", Ap. 171 r.; »*haren sonden* en sal ic voert dan niet meer *ghedencken*", Pau. 128 r.; »dat hi altoes *den armen gedencken* soude", Ps. 10 v.; »*den godliken leven aendencken*", BE. 8 v.; »dat si *den ioedschen fabulen* niet *andencken*", Pau. 116 r.; (z. o. Ep. 100 v.). — »niet *anmerckende den personen*", Ps. 49 v. — Desgelijks in de veelvuldige constructies van *sien* en *hooren*, met den dat. (pro accusativo) en den infinitief: »Als men *der eewangelien* cont *hoort* maken", st. Am. I 4157; »si *hoerde den enghelen* singhen", Gt. 56 v.; »Alse sijt *sage ere andre* dragen", Rose 9192; (z. v. *Vondel. gr.* § 269, alsmede Brab. Y. I, bl. 38, Sp. H. II[1], 79, 10, II[2], 47, 20, II[5], 17, 201, II[6], 7, 64, II[7], 12, 65, III[6], 9, 38, III[7], 29, 67, en 44, 64, IV[1], 45, 22, IV[2], 53, 19, Maerl. Strof. Ged. ed. V, bl. 129, Mel. St. VII, 893, Rijmkr. v. Vl. bl. 105, Lsp. II, 1, 122, Rijmb. 17233, Hug. v. Tab. 6, Lanc. II 16670, Grimb. O. 697, Wrake II 220, enz.).

Of hiertoe ook constructies te brengen zijn, als: »*den vrouwen* niet te *visiteren*", Shs. 26 v.; »dat die here *den kinderen* van ysrahel *ghevisiteert* hadde", Lh. 33 v.; »*visiteer* Mariam ende *den kinde*", Oef. 50 v.; »*sinen ouders visiteren*", Ps. 47 r.; »Ic wil *dinen heylighen husen versoecken*", Shs. 33 v.: »voghelen, die *den bossche* meest *hantieren*", BE. 208; »dair hi *den menscen* meer *vint* toe geneicht", Voef. 12 v.; »men *vint* (d. i. ziet) wel *sommigen luden*", Lhi. 36 r.?

EE. Een soortgelijke locale betrekking, en wel »*aan* iem. of iets", welke de datief bij het Got. *tekan*, het On. *taka*, het Ags. *onfôn* (»opnemen", eig. »aanpakken") en het On. *henda* uitdrukte (vgl. voor de drie eerste verba Grimm, Gr. IV, bl. 700 en 701, voor het laatste »er *slîkum mönnum* bezt *hent* þar

sakir ydhvarra lista", Orkneyingas. in Dietrich Leseb. 212, reg. 10; »Helþiofr, er ek *hendta smâbörnum*", Fridhþ. saga in Dietr. Leseb. 254, reg. 8), vertoont die naamval ook in onze oudere taal bij *ontfanghen* (in trop. zin gebezigd), *gheraken*, *roeren* (= »aanraken"), *aentasten*, (*be*)*gripen* en (*ombe*)*vanghen*: »hi altijt *ontfanct den sondaers*", Ee. 74 v.; »te *ontfangen alle den ghenen*, die tot hem quamen", GR. 115 r.; »om *den kinde* te *ontfanghen*", Lic. 37 v. — »dat die clerc *den beelde* niet *gheraket* en heeft", GR. 119 v. — »so *greep* si *sinen voeten*", Lh. 76 r.; »hi *begreep den hoernicke* vanden outaer", Delfsce B. Reg. III c. 2. — »alst *den seden roert*", Lhi. 68 r.; »dat *dengenen roert*, die .... sijn", Lhi. 114 r. — »dat hi *den siecken borgeren aentaste*", Ps. 132 v. — »so waren daer moerdenaers ende hebben *enen kinde ombevangen*", Pw. 174 v.; »om te *vangen den beesten*", GR. 170 v. 171 r.; »Hi *vinc haren coninghen*", Bvt. 128 r.; »*den menschen* te *vanghen*", GR. 171 v.; »*den kerstinen* te *vanghen*", Lic. 295 v.; »Waer bi hebbeste *den princen gevangen*?" Pw. 91 r.

FF. Met het On. *blôta*, c. dat. (zie b. v. »it fyrsta haust *blôtudhu* þeir *yxnom*", en »at þeir skyldo *hönum blôta*", Heimskr. in Dietr. Lsb. 195, reg. 3 en 11), vergelijke men: »die vader *offerde* beide *den nappen* sinte nycholaus", Pw. 92 v.; »salomon die dode danckelike hostien, *dien* hi den heer *offerde*", Bvt. 194 v.; »Ende *offeren* mede *den corve* mitten derven broden", Delfsce B. Nehem. c. 6; »Ghi sult *offeren enen ramme*", Ib. Num. c. 29; »Hi sal *offeren enen onbesmetten ramme*", Ib. Num. c. 6. Evenzoo p. anal.: »ende si *consacreerden* hem *haren zonen*", Bvt. 217 v.

GG. Niet minder treffend is de analogie tusschen het On. *yppa*, »oprichten, in de hoogte heffen", c. dativo (z. b. v. »âdhr Burs synir *biódhum* um *ypdhu*", Völuspâ, 7; »*ypdhit* lîtt *hurdhum*", Atlam. 45; »*svipum* hefi ek nú *ypt* fyr sigtíva sonum", Grîmnism. 45; vgl. Nyg. Eddasprog. Synt. § 12*b*) en: »*verhief* hi *sinen vloeghelen*", fgl. 56 v.; »hebstu *dinen oghen opgheheven*", Bvt. 219 v.; »Hi *heft op den nevelen* van den einden der aer-

den", Delfsce B. Jerem. c. 10; »(hi) *sloech sinen oghen op*", fgs. 15 v.; »*sloech* si *haren oghen op*", El. 27 r.; »die gerechticheit *verheft den volcke*", Delfsce B. Parab. Sal. c. 14. —

HH. Een gelijk instrumentaal karakter van den 3den nv. ontmoeten we ook in het Got. »*galukands haurdai theinai*", Matth. 6, 6 (waar klaarblijkelijk een obj. *heþjon* is in te vullen), en het On. »*lûka dyrum*", eig. een of ander vertrek met een deur (deuren) sluiten (z. Jónsson i. v.). Nevens dit laatste bezigde men, met verwisseling van het middel en het voorwerp, ook b. v. »*lûka nösum*" (vgl. Gr. Gr. IV 702), »*lûka hauginum*", (als in »þeir iâ þvî ok er þâ *lokit* aptr *hauginum*", Völsungas. in Dietr. Lsb., bl. 119, reg. 23; vgl. echter Got. »galukun thata hlaiv", Matth. 27, 66). Of nu het Dietsche »si *loken haren monde op*", fgs. 57 v., »si hebben op mi *haren monde ondaen*", Lh. 115 v., »die rave *ondede sinen vlogelen*", Pw. 186 v., als parallellen van zulk een »lûka hauginum", mogen beschouwd worden?

II. De On. verba *kasta*, *hreyta*, *verpa* = »werpen" werden met een instrumentalen datief, in plaats van het anders gebruikelijk object, geconstrueerd (z. Nyg. t. a. pl. en Gr. Gr. IV, bl. 709, en vgl. b. v. »*hundum verpa*", canes emittere), evenals het Got. *usvairpan* (b. v. in »*usvairpands allaim*", ἐκβαλὼν ἅπαντας; »*usvairp þizai þiujai*", ἔκβαλε τὴν παιδίσκην, Marc. 5, 40, en Gal. 4, 30); een woordvoeging, die we terugvinden in: »ic sel *den menschen werpen* uut den tabernakel der kinder gods", Ovs. 32 r.; »dat ghi *haren outaren* averechts *werpen* soudt", Bvt. 136 r.; »dat si wten tempel *werpen* souden alle *den ridderscap*", Bvt. 223 r.; »dat si hem pinen met haren ghevisierden loghenen averechts te *werpen den ghenen* die haren dienste doen", Bvt. 375 r.; »Dat hi *den coopers* uten tempel was *werpende*", Lic. 61 r.; »wy hebben *den duyvelen* uten menschen *gheworpen*", Lic. 93 v.; »dat si wten tempel *werpen* souden alle *den ridderscepe* des hemels", Delfsce B. Reg. IV c. 23; alsmede in de navolgingen daarvan: »So soude dat onnosel kijnt *den vyanden veriaghen*", GR. 119 v.; »die *den propheten*

veriaecht", Lic. 118 v.; »die *den serpenten veriaghet*". Bs. 27 v.; »Tyrius *verdreef* alle *den heyden*", GR. 222 v.; »waer omme en *verdreef* ihesus *den vercopers* van duven niet wten tempel?" Lic. 56 v.; »dat onse here *den vianden* wt den mensche *verdreef*", Lh. 60 r.; »hi heeft *den vianden* wt den menschen *verdreven*", Lh. 5 r.; »hi heeft *den bosen gheesten* uten menschen *verdreven*", Hs. 219, 155 r.; »hi hevet *verdreven* alle *den heydenen*", Bvt. 134 v.; (z. n. Ibid. 141 v.); »*doet den quaden heen* van u selven", Ep. 26 r.

KK. *Verslinden*, in »een vyer moet *verslinden den cedren* van Libanon", Delfsce B. Judic. 9, »Dat vyer moet *dijnen vianden verslinden*", Ibid. Ysai. c. 26, »die riicheiden *dien* hi *verslonden* heeft", Bvt. 239 r., is zeker te vergelijken met het Ags. *swelgan*, c. dat., als b. v. in »eordhe *svealh* saedberendes Sethes *lîce*", Caedm. 69, 32, »heofon *rêce svealg*", Béov. 3155 (z. nog Gr. Gr. IV 701 en Grein, Gloss. i. v.). Evenzoo *scoeren* en *tebreken*, in »doe *scoerde* hi *sinen clederen*", Bvt. 260 v., »si hebben *dinen outaren te broken*", Bvt. 202 v., met het Ags. »*slât unvearnum*", het On. »*slîta fötum*", enz. (zie Grimm, Gr. IV, pag. 701).

LL. »Van allen woerden *dien* hi *gesproken* heeft", Lic. 118 v., en »alle mijn redenen, *dien* ic tot di *spreken* sal", Delfsce B. Ezech, c. 3; »die eerste woerden — *dien* si *ghesproken* hebben", Hs. 219, 165 r., zijn de weinige bewijzen, welke mij voor een datief bij *spreken* ten dienste staan; »waer om heb gi mi *minen goden gestolen*" Dbvt. 19 v,, en »een wijf *roert den rechteren voete*", BE. 43 v., de eenige voor *stelen* (= »bestelen", vgl. b. v. Car. e. El. 613) en *roeren*, met een 3den nv. Kunnen meer dergelijke citaten grooter zekerheid verschaffen, dan hebben we hier een Dietsche constructie voor ons, die overeenstemt met het Os. *sprecan wordun* (datief-instrum., b. v. in »Tho sprac iru eft that barn *uuisun uuordun*", Hel. 825), *bineotan aldru*, *libu*, *bilosian libu*, *ferahu*, enz., (vgl. ook On. »âss er *stolinn hamri*", þrymskv. c. 2, in Dietr. Lsb., bl. 14), en het On. *drepa hofdhi*, *hendi*, *foeti* (vgl. Nygaard, Eddaspr. S. § 12*b*).

»Ic sel *vertellen* alle *uwen wonderen*", Dbvt. 128 v., »gi *sinen wonderen* selt voert *kondigen*", Dbvt. 204 v., »ende *seiden* hem *dien miraculen*", Pw. 92 r., »*beliden* wij *onsen sunden*", Bw. 90 v., konden dan verkeerde navolgingen zijn van zulk een *spreken* c. dat., evenals »ghi hebt *ghenomen minen goden*", Bvt. 146 v., van het bovengenoemde *stelen.*

Naast het Got. *kukida fotum*, *ni kukides mis*, enz., staat een Dietsch »laban *custe sinen sonen*", »ioseph *kuste sinen broderen*", Bvt. 20 r. en 28 v.

Opmerk. Gelijk bij de vorige afdeeling, vermeld ik hier alleen ter kennisgeving:

»om *rijcken karcken* te *vercrighen*", Bw. 93 v.;

»dat wij *desen cruycken* mit watere *vollen* sullen", Bw. 91 r.;

»dat geluut *vervulde* allen *den ghenen*, die inden huse saten", Lhi. 186 r.;

»de *den afgoden gemaect* hadde", Pw. 96 r.; »van alle den steden *dien* hi *ghesticht* hadde", Bvt. 205 v.; »die *den graven timmert*", Lic. 126 v.; (misschien samenhangende met »die *enen metalen serpente oprechteden*", Lhi. 151 r., dat tot *FF* kan behooren);

»sy *gaf den potten* den voerseiden iuliaen", Pw, 149 v.; »Ende *gaf den stucken* den armen", Pw. 85 v.; »god heeft u nu *uwen vianden* in uwen handen *gegeven*", Dbvt. 126 v. en Ot. 125 r.; »hi sel *uwen wiven* uwen naesten *geven*", Dbvt. 137 v.; »si namen haer dochteren te wive ende si *gaven* oec *haren dochteren* haren zonen", Bvt. 136 v.; »die heer heeft *den moabiten geleiert* in onsen handen", Ibid. 137 r.; »*sinen gaven deylende* in allen kerken", Ep. 173 r.; (vgl. in het Mhd. »Ioseph sinen bruoderen *gebete mit sabeninere wâte*", enz., met den dat. personae en een *door de praepositie* uitgedrukten instrumentalis).

C.

Eenvoudiger dan de boven behandelde datieven is diezelfde casus in zinnen, als: »men pleghet *siecken ghewonden luyden* te

verbinden", Bw. 84 v.; »ghi *besnydet den mannen*", Lic. 130 v.; »dair om *besnijt* men *den saracenen*", Pw. 56 r.; »die *den wateren bint* in sinen wolken", Delfsce B. Joh. c. 26; »daer *bonden* si *minen voeten* inden steen", Hs. 219, 176 r.; »*den menschen* van sonden te *ontbinden*", Shs. 55 v.; »hi leyde hem in die herberghe ende *ondecte den cameels*", Bvt. 14 r. Hier toch is alleen het object *die wonden*, *die voerhuut*, *een*, *den bant*, *last*, weggelaten, evenals b. v. bij het Mhd. *binden*, in »schône begunde *ir binden* Elsemuot" (z. Lex. i. v. en Gr. Gr. IV, bl. 693). Met navolging van deze constructies ontwikkelde zich »die *den inwendighen dingen* te samen *knopet*", Bw. 111 r.; »Hi heeft *sinen sterte* te samen *ghestricket* als enen cedarbome", Bvt. 246 v.; »dat dese loftenisse *den luden verbint*", Shs. 58 v.

Desgelijks »*gorde dinen lenden*", Lh. 76 v., naast het volledige »Doen *gordi den coninc tswaert*", Salad. 169, »Ende Lanceloet *gordem tswaerd*", Lanc. III, 77; vgl. Ohd. Mhd. *einem gurtan*, *gurten* (z. Gr. Gr. t. a. pl.).

D.

Bij *wasschen*, *dwaen*, *reynigen*, *reine maken* is meermalen de persoon of de zaak, ten behoeve waarvan de reiniging plaats heeft, met het te reinigen voorwerp verwisseld. Moest de eerste eigenlijk in den dativus commodi staan (als b. v. in »dat god *den menschen* ende alle *den volc purgeerde*", Thr. 83 r.; vgl. bov. C) en het andere in den accusatief, zoo werd herhaaldelijk, bij verzwijging van de(n) eerste, het tweede in den 3den nv. gebezigd. Zie b. v.: »wij hadden *onsen voeten ghewassen*", Bw. 86 v.; »si hebben *haren stoelen ghewassen*", Bs. 3 v.; »dat ick *uwen bloedighen wonden ghewasschen* hadde", Bs. 30 r.; »*dwae dinen voeten*", Delfsce B. Reg. II c. 11; »die *den sunden reyneget*", Bw. 78 r.; »(hi) heeft *den melaetschen gereynicht*", Lh. 5 r.; »si *reynicht der zielen* van sculden", Shs. 6 v.; »*wassche of dinen sonden*", Ep. 162 v.; »nadien dat si *haren voeten ghewasschen* hadden", Bvt. 147 r.; »Welke fonteynen *maken* versch

ende *reene* Van sonden *Alden ghenen*, Diere haer ghelove in setten", Lsp. I, 21, 115. Vgl. het Mhd. *twahen*, b. v. in »si twôc dem armen man", »si twûg ir", »dâ mit si im twûch", z. Lex. i. v.).

En met gelijk karakter vinden we: »ghi hebt *uwen hantschoenen wtghedaen*", Rein. pr. 13 r.; »Soe wil die ziele *den wtgetogen rocke* weder *antrecken*", Parhl. 119 r.; »David *dede af den breydele*", Delfsce B. Reg. II c. 8; »Als du *dijnen oghen bestriken* sulste", Ibid. Jerem. c. 4.

ALGEMEENE OPMERK. Bij een vergelijking der bovenstaande citaten met de op bl. 163 en 164 van dit *Tijdschrift* (I) uit den Delfscen Bijb. verzamelde, zal men merken, hoe menige aldaar als dativus, pro accusativo, opgegeven vorm in werkelijkheid een echte 3de nv. is. Van de t. a. pl. bijeengebrachte dativi *pluralis* blijft er zelfs maar één over, die boven geen syntactische verklaring vond: »Ghi sult *vercoelen uwen sielen*". Is deze evenwel echt, dan laat hij zich gereedelijk uit den invloed der zegswijze *enen ene vercoelinghe maken* begrijpen (vgl. »dattet maect mi een vercoelinghe", Pw. 82 v.). Of de andere nog resteerende enkelvoudsvormen, uit dien Bijb. van 1477, vroeger al of niet juist door mij zijn beschouwd, hoop ik in een later opstel te onderzoeken.

W. L. VAN HELTEN.

MADOC.

(REINAERT, VS. 1).

De gissingen van Mone, die Madoc voor hetzelfde houdt als Malagys [1]); van Willems [2]) en Serrure [3]), die den drager van dien naam gelijkstellen met »Madoc den zoon van Owen Guynnedd, Prins van Wallis, die omtrent den jare 1170 America ontdekte"; van Leo [4]), als zoude Madoc de Welsche naam voor »vos" wezen; van Martin [5]), die van oordeel is, dat Madoc zoowel de bijnaam van Willem (de woorden »daer hi dicke omme waecte" zouden dan als object van »maecte" behooren te worden opgevat;) kan zijn als de titel van eenig werk in den trant van den *Tondalus*: een en ander meen ik bekend te mogen veronderstellen, en zal er niet bij stilstaan evenmin als bij den Maedoc van de *Acta Sanctorum*. Liever herinner ik aan de plaatsen *Rijmb*. vs. 34846:

> Want dit nes niet Madox droom,
> No Reynaerds no Arturs boerden;

en *Burchgrave van Coetchy* [6]):

> Noch wanic, her ridder, dat gi slaept,
> Of dat gi sijt in Madox drome,

waar van Madoc's *droom* sprake is, en vestig de aandacht op twee bijzonderheden: 1°. dat blijkens *The dream of Maxen*

---

1) *Anzeiger*, 1884, 197.
2) *Reinaert* (1850), XXXIII.
3) *Letterk. Geschied. van Vlaanderen*, I, 168.
4) Haupt, *Zschr.*, IV, 565.
5) *Reinaert*, XIV en vlg.
6) Jonckbloet, *Gesch. d. N. Letterk.*, I, 109.

Wledig [1]) de naam »droom" voor een Arthur-conte geen onmogelijkheid behoeft te heeten, en 2°. dat de naam Madoc of Madawc blijkens verschillende *Mabinogion* in de Arthur-sage zeer gewoon was [2]). Met een Madoc ab Uthur (een der »three golden tongued Knights" van Arthur); een Madoc Goch van Mawddwy; een Madoc Morvryn; een Madoc, den zoon van Twrgadam; een Madoc, den zoon van Teithyn, maken wij o. a. kennis.

In het vermoeden dat »Madoc's droom" een Arthur-roman is geweest, en in de overtuiging, dat mijne hypothese tot verder onderzoek in goede richting kan leiden, laat ik hier volgen den inhoud van den droom (Lady Guest spreekt van »visionary journey") van Rhonabwy, een der »mannen" van MADOC, en stel de vraag, of met »Madoc's droom" wellicht kan zijn bedoeld een Arthur-roman, waarvan het onderwerp is geweest »the dream of Rhonabwy", ons door Lady Guest in Part V van de *Mabinogion* medegedeeld.

DROOM VAN MADOC's DIENSTMAN RHONABWY.

Madawc [3]), Maredudd's zoon, was heer van Powys, van Porfoed af tot Gwauan toe, in de bovenlanden van Arwystli. Zijn jongere broeder Jorwerth, jaloersch op zijn aanzien en macht, raadpleegde vrienden en magen over de middelen ter verbetering van zijn lot. Zij vonden best enkelen hunner af te vaardigen naar Madawc. Deze verklaart zich bereid hem het ambt van seneschalk op te dragen, de vrije beschikking te

---

1) Zie *The Mabinogion from the Llyfr Coch o Hergest, and other ancient Welsh manuscripts, with an English translation and notes*, by Lady Charlotte Guest. London, 1838—1849, III, Part VII, 276 en vlgg.

2) Verg. *Mabinogion* I, 118, 371; II, 334, 425; III, 393; San-Marte, *Die Arthur-Sage* (1842), bl. 251; en San-Marte, *Beiträge zur bretonischen und celtisch-germanischen Heldensage* (1847), bl. 37, 83, enz. enz.

3) Hetzelfde als Madoc, zie *Mabinogion*, II, 421.

verleenen over zijne paarden en wapens, en hem te verheffen tot zijn evenknie. Doch Jorwerth bedankte voor een en ander, en gaf de voorkeur aan een inval in Engeland, en moordde en plunderde naar hartelust. Madawc zond, op raad zijner vroede mannen, naar elk der voornaamste gewesten van Powys honderd man, om zijn broeder op te sporen.

Een der mannen, die »in de queste voer", was Rhonabwy. Hij en Kynwrig Vrychgoch en Cadwgan Vras kwamen bijeen in de woning van Heilyn Goch, den zoon van Cadwgan, den zoon van Iddon. Hadden zij reeds bij hunne aankomst bemerkt, dat het een oud huis was, zeer zwart, met een sterk hellend dak, waaruit een geduchte rook opsteeg, er ingegaan vonden ze den bodem vol zand en slijk, zoodat het moeilijk was op de been te blijven: hierendaar liepen zij tot de enkels in water en modder. Hulsttakken, waarvan het vee de spruitjes had afgeknabbeld, lagen over den grond verspreid. In de ruimte van binnen zagen zij benevens enkele donkere en stoffige vertrekjes aan den eenen kant eene oude tooverkol, die een vuur aanhield, en, zoodra ze de geringste koude gevoelde, er een schootvol kaf op wierp, iets dat een verstikkenden rook gaf; aan den anderen lag een geel kalfsvel, waarop het een ongemeen voorrecht was te mogen rusten. Ze gingen zitten en vroegen de heks, waar de bewoners van het huis waren; geen antwoord, ze mompelde alleen ietwat. Maar het duurde niet lang of de bewoners kwamen, de man met een rood gezicht en boersch voorkomen — een vracht hout op den rug —, de vrouw bleek en mager, insgelijks met een takkenbos onder den arm. Ze zeiden den ongenooden gasten eenvoudig goedendag, en stookten het vuur op met de takken. En de vrouw ging aan het koken, en gaf hun gerstebrood en kaas met melk en water. Onder het maal begon 't te waaien en te regenen, zoodat het niet raadzaam was verder te trekken; moede als zij waren, wilden zij wat gaan rusten. De slaapstee was niet uitlokkend; alras bleek hun, dat zij bestond uit wat grof stroo, vol vuiligheid en ongedierte, en waar bovendien aan hoofd- en

voeteneind kaal gevreten takken uitstaken. Een oud rood kleed, waarover een grof laken met groote scheuren, was er op gespreid: een slecht gevuld kussen vergoedde weinig of niets. Dan, al hadden Rhonabwy's gezellen aanvankelijk veel last van ongedierte en ligging, ze vielen spoedig in een zwaren slaap. Hij zelf kon door een en ander den slaap echter niet vatten, en bedacht nu, dat 't beter was te gaan liggen op het kalfsvel: hij had goed gezien, ook hij sliep in.

Nog niet lang had hij gerust, of hij had een droom. Hij droomde, dat hij met zijne gezellen trok door de vlakte van Argyngroeg naar Rhyd y Groes aan de Severn, en een geluid hoorde zooals hij nog nooit had gehoord: hij keek om, en zag een ruiter, wiens rusting en ros gewis wel geschikt waren om hem en den zijnen zoo veel schrik op het lijf te jagen dat zij het hazenpad kozen. Doch de ridder zette hen na; zoolang het paard doorademde, raakten ze er al verder en verder van verwijderd, maar als 't den adem inhield, werden zij aangetrokken tot schier aan de borst van het dier toe. Toen zij waren ingehaald, smeekten ze om genade en verkregen die aanstonds. Ook bleek de ridder niet ongenegen hun zijn naam te zeggen: hij heette Iddawc, en was de zoon van Mynyo; en vond het blijkbaar niet onaardig den oorsprong van zijn spotnaam Cordd Prydain te vertellen, een naam, dien hij te danken had aan de omstandigheid, dat hij vóór den slag bij Camlan [1]) tusschen Arthur en Medrawd tot laatstgenoemde namens den koning, in plaats van verzoenende, uittartende en hoonende taal had gesproken. Zeven jaren had hij er voor moeten boeten, en eindelijk vergiffenis verworven. Nauwelijks had Iddawc uitgesproken, of Rhonabwy hoorde een geluid nog veel sterker dan het vorige, en zag kort daarna achter zich een evenknie van Iddawc, maar met andere kleuren van paard en halsberg. Hij had hen nog niet bereikt, of hij vroeg aan Iddawc om een paar

1) Waarover *Mabinogion* II, 429: „the battle of Camlan was the last of Arthur's battles, and that in which he lost his life".

van de kleine mannekens, die hij bij zich had. De ander antwoordde, dat hij moest afwachten wat hij zou krijgen, en voorloopig kon mederijden. Hij verkoos daarentegen zijn eigen weg te gaan en reed heen: hij was, naar Rhonabwy hoorde, Rhuvawn Pebyr, de zoon van Prins Deorthach.

Zij trokken verder voorwaarts naar de Severn, en kregen allengs aan beide zijden van den weg schansen en tenten in het gezicht, wel een mijl in den omtrek, met al de bedrijvigheid van een legerkamp. Aan den oever genaderd zagen zij Arthur, met zijne Raden Bisschop Bedwini en Gwarthegyd, den zoon van Kaw, aan zijne zijde, gezeten op een eilandje. En een jonge man, rijzig van gestalte, met donkerbruin haar, in gitzwart satijn, stond voor hem. Iddawc en zijne tochtgenooten bogen zich voor den koning, die hen welkom heette, en vroeg, waar hij die kleine mannekens vandaan had. Op zijn antwoord, dat 't ginder op weg was geweest, glimlachte Arthur, en zeide, dat het hem smartte, dat zulke dwergen nu de plaats innamen vau de reuzen uit de dagen van weleer.

Iddawc vroeg daarna aan Rhonabwy: »ziet gij den ring met dien steen wel aan Arthur's vinger? Het is eene eigenschap van dien steen, dat hij u in staat stelt u later alles te binnen te brengen wat gij hier ziet, iets onmogelijks, zonder dat gij dien steen hebt gezien".

Daarop ontwaarde Rhonabwy de roode ridders van Rhuvawn Pebyr met hun aanvoerder, die lichtte als eene vuurkolom; en de witte en zwarte ridders, waarvan een zijn paard de sporen gaf en in de rivier sprong, zoodat het water hoog over het eilandje heen sloeg, en eenige woorden met den koning wisselde, maar voor zijn onbesuisdheid naar verdienste met een houw werd gestraft door den schildknaap. »Wie was die ridder?" vroeg Rhonabwy. »De welsprekendste en vroedste man van het land: Adaon, de zoon van Taliesin. En die schildknaap is Elphin, de zoon van Gwyddno, eene opvliegende natuur". Daarop hoorde Rhonabwy een langen man, wel ter tale, zeggen, dat 't een wonder mocht heeten dat zoo'n aan-

zienlijk leger was geborgen binnen zoo enge grenzen, maar een nog veel grooter wonder, dat zij daar bleven, die hadden beloofd te noentijd te zullen zijn in de velden van Badon [1]), om te strijden tegen Osla Gyllellvawr: »of gij — zoo besloot hij — gaat, al dan niet, ik zal mijn woord gestand doen". »Ook wij", zeide Arthur, »wij gaan allen te zamen". »Wie was dat, die daar zoo even sprak?" vroeg Rhonabwy, en Iddawc zeide: »die man, een meester in de kunst van spreken en hooren, is Caradawc Vreichvras, de zoon van Llyr Marini, zijn geheimraad en zijn neef". Het leger stelde zich al spoedig daarop in beweging; Iddawc nam Rhonabwy achter zich op het paard. Toen zij een eind weegs hadden gereden in de richting van Cevndigoll tot op de helft ongeveer van de Severn, en Rhonabwy omzag in het dal van de rivier, bespeurde hij twee keurbenden, die kennelijk naderden, de eene geheel wit met witte banieren en witte paarden, mannen van Noorwegen, wier vorst was March, de zoon van Meirchion, een neef van Arthur; de andere geheel zwart, gitzwart, met zwarte banieren en zwarte paarden, mannen van Denemarken, wier vorst was Edeyrn, de zoon van Nudd. Beneden Caer Badon stegen ze af, en bemerkten eene groote beweging onder de troepen, waarvan de oorzaak blijkbaar de komst was van een ridder, even als zijn ros, van top tot teen gepantserd, kolder en schabrak beide van maliën, witter dan de witste lelie, de nagels rooder dan 't roodste bloed.

Op Rhonabwy's vraag, of het leger van Arthur zou gaan vluchten, geeft Iddawc ten antwoord: »de koning vluchten? Nimmermeer, en als iemand uwe woorden heeft verstaan, zijt gij een kind des doods. Die ridder dáár is Kai, de beste ruiter van Arthur's gezinde: om hem te aanschouwen is al die bewe-

1) *Mabinogion*, II, 432: „the battle of Badon or Badon Mount was one of the later, — Nennius says the twelfth —, and most successful of the battles fought by Arthur and the British elders, against the Saxons under Cerdic. The Britons not only gained the victory, but were by it enabled for some time to hold the Saxons in check".

ging in het leger". En toen hoorden zij Kadwr roepen, den Earl van Cornwales, die geen oogenblik op zich liet wachten, en het zwaard van Arthur bracht, het zwaard met de beeltenis van de twee draken, die vlammen schenen te spuwen uit hun muil, zoodat 't de oogen verblindde; en Eirynwych Amheibyn, 's Konings lijfknecht, een rooden, ruwen, misvormden man met rooden baard en borstelig haar, die op een lang, rood paard gezeten uit een groot en schoon pak Arthur eene gouden keten en een damasten tapijt bracht, dat de eigenschap bezat elk, die er op was, onzichtbaar te maken, ofschoon hij zelf alles zag van anderen. En hij spreidde 't tapijt uit op den grond, en plaatste er den koninklijken zetel op, die aanstonds door Arthur werd ingenomen. Deze noodigde daarop Owain, den zoon van Urien, uit eene partij schaak met hem te spelen, en dat geschiedde alzoo. Toen zij eenigen tijd hadden gespeeld, verscheen hun eene witte tent, waaruit een jonge schildknaap, geheel in het geel, te voorschijn trad en op Arthur en Owain aanging. Hij groette alleen Owain, en vroeg: »is het met uw goedvinden, dat uwe Raven [1]) worden geplaagd en gesard door hovelingen en dienaren van den Koning? En zoo niet, laat de Koning het dan verbieden". Doch deze zeide eenvoudig: »speel voort, Owain", en de jonge man keerde naar de tent terug. Een tweede, die berichtte, dat de Raven werden vermoord, kon Arthur ook niet vermurwen; een derde evenmin, al voegde hij er bij, dat de Raven zoo gewond en geslagen waren, dat zij geen vadem boven den grond konden vliegen: Owain moest steeds voortschaken; alleen kon hij bevel geven daar, waar de strijd het heftigst barnde, zijne banier omhoog te heffen. Op den aanblik van die banier herleefden de Raven en grepen de mannen aan, den een bij het hoofd, den ander bij de oogen, dezen bij de ooren, genen bij de armen, en beurden hen hoog in de lucht; en in de lucht ontstond een geweldig leven van het geklapper en gekras der

1) *Mabinogion*. II, 438.

Raven en het geschreeuw en gekerm der mannen, die werden gescheurd en gedood. Arthur en Owain wisten niet wat ze hoorden, totdat een roode ridder, met het teeken van den luipaard op zijn helm, het raadsel kwam oplossen door de tijding, dat Arthur's mannen werden verslagen door Owain's Raven. De Koning zeide daarop tot hem: »verbied het uwen Raven". »Heer", antwoordde Owain, »wil voortspelen". En zij speelden door, en de ridder keerde weder naar het tooneel van den strijd: de Raven kregen geen tegenbevel. Daar werd geducht gewoed in het luchtruim: de mannen kwamen uit den hoogen in stukken op den grond neder. Een tweede heraut, een blauwe ridder, met het teeken van den leeuw, waarschuwde Arthur: het mocht niet baten, Owain bleef doof. Een derde, een gele ridder. met het teeken van den griffoen, slaagde beter. Op zijne verzekering, dat 's Konings edellieden werden vermoord en Brittanje werd verstoken van verdedigers, nam Arthur de gouden stukken van het bord en vermorzelde ze tot gruis. Toen gaf Owain bevel de banier neder te halen: en het duurde niet lang of alles was rustig. Rhonabwy hoorde van Iddawc, dat de namen der herauten waren: Kynan Garwyn van Powys, en Gwgawn Gleddyvrudd, en Gwres (zoon van Rheged), en Blathaon (zoon van Mawrheth), en Rhuvawn Pebyr, en Hyveidd Unllenn.

Nadien verschenen vierentwintig ridders voor het aangezicht des Konings, om uit naam van Osla Gyllelvawr een wapenstilstand te vragen van zes weken; en Arthur ging te rade met zijne vroede mannen, Bisschop Bedwini, Gwalchmai, den zoon van Gwyar, Rhuvawn Pebyr, Peredur, Trystan, Adaon, Gildas, den zoon van Kaw, en die van Noorwegen en Denemarken en Griekenland, en tal van krijgslieden: zij kwamen te zamen bij een langen man met bruin krulhaar, Rhun, den zoon van Maelgwn Gwynedd, een man, die het voorrecht bezat van alle beraadslagingen te mogen bijwonen. »En wat", vroeg Rhonabwy, »moet dat jonge manneke, Kadyriaith, de zoon van Saidi, er bij doen?" »Omdat er in geheel Brittanje

geen beter raadsman is dan datzelfde manneke", zeide Iddawc. Inmiddels hieven de barden liederen aan tot lof van Arthur, en kwamen vierentwintig lastdieren, met goud en zilver beladen, den Koning de schatting brengen van Griekenland. Op raad van Kadyriaith werden schatten en lastdieren verdeeld onder de barden, en aan Osla werd de wapenstilstand toegestaan. »Zoude het wel oorbaar zijn", vroeg nu Iddawc, »iemand van zoo onbekrompen denkwijze te weren uit de landsvergadering?"

Rhonabwy hoorde Kai nog zeggen: »wie Arthur wil volgen, moet van avond wezen in Cornwales; en wie niet wil, is ook tijdens het bestand Arthur's vriend niet", en werd toen wakker van het rumoer: drie dragen en drie nachten had hij op het kalfsvel geslapen.

»Ziedaar den droom van Rhonabwy", aldus besluit het Mabinogi, »en de reden, dat niemand, geen bard zelfs, geen ziener, den droom kan navertellen zonder boek er bij, is gelegen in de verscheidenheid van de kleuren der paarden en schabrakken, en in de wonderlijkheid van de kleuren der pantsers en wapens, en der kostbare bandelieren en tooversteenen".

Ik beslis natuurlijk niets, maar onderwerp mijne onderstelling aan het oordeel van de vakgenooten; en blijkt ook op haar van toepassing hetgeen van de bovengenoemde is gezegd, namelijk »dat ze tot geen uitkomst leidt", dan zal het mij aangenaam zijn eene betere te vernemen, en ik mij troosten met het mnl. spreekwoord: »als die meister comt, hevet meisterken gedaen".

Utrecht, 1884. H. E. MOLTZER.

Widener Library
3 2044 105 184 493